

de la Comp. de Jemy de granat
Commentarii do-

ctissimi, in Cantica Can-
ticorum Salomonis, æditione prima (re-
centi quidem) emendatiores. Authore
fratre Francisco Titelmanno, Hassellen-
si, ordinis Minorum.

R. 11474

*Accessit recens index, cum aliis non paucis,
quæ fidelis lector facile animadvertet.*

PARISIIS,

Apud Audoënum Paruum, via ad
D. Iacobum, sub Lilio aureo.

I 5 4 7.

de la Comp. de Jemy de granade
Commentarii do =

ctissimi, in Cantica Can-
ticorum Salomonis, æditione prima (re-
centi quidem) emendatiores. Authore
fratre Francisco Titelmanno, Hassellen-
si, ordinis Minorum.

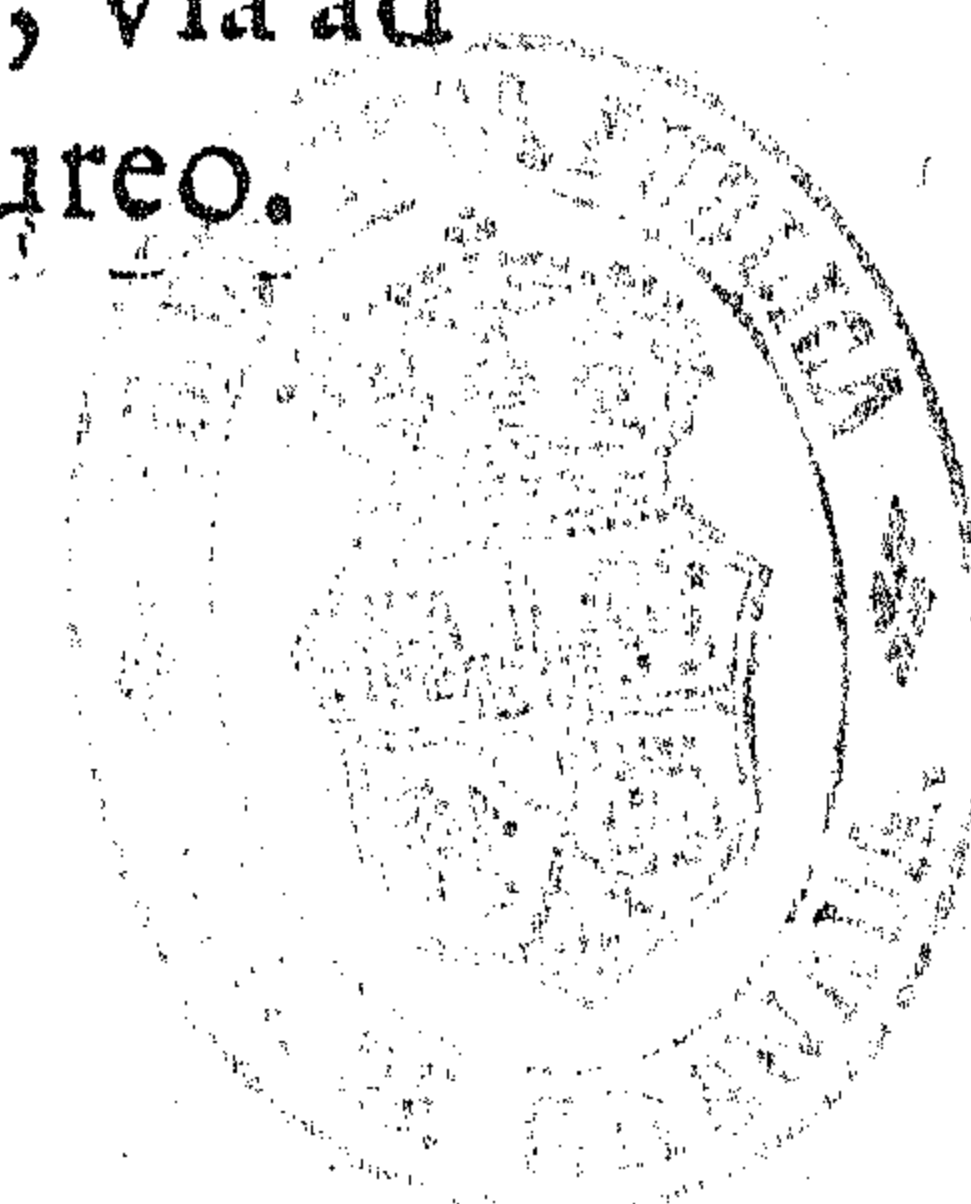
R. 11474

*Accessit recens index, cum aliis non paucis,
quæ fidelis lector facile animadvertet.*

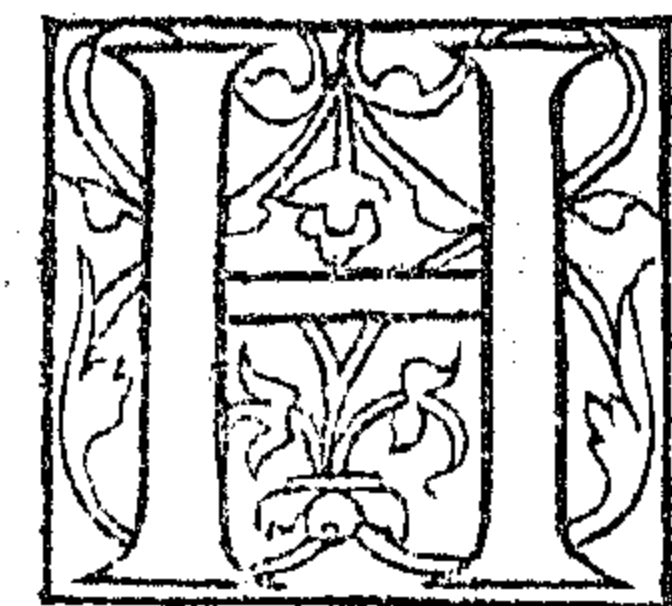
PARISIIS,

Apud Audoënum Paruum, via ad
D. Iacobum, sub Lilio aureo.

I 5 4 7.

Lectori candido.

Actenus amice lector (quod semper instituti mei ratio postulare visa est) nisus sum authorum probatissimorum lucubrationes excudere: ut non merito privati commodi sollicitus, verum potius catholicae religioni publicaeque studiosorum utilitati consuluisse videri possim. Titelmanni Elucidationem in librum diui Iob, non ita pridem in manus dedi: neque animo meo fecisse satis sum arbitratus, ni eiusdem postremae foeturam (Commentarios dico in Cantica Canticorum Salomonis) a nobis emendatam, & copioso satis indice ornatam, typis committerem. Id quidem eo libentius praestiti, ne tu fidem nostram accusares, aut Titelmanni postremum monumentum desiderares. Vale, & feliciter fruire.

Elenchus Capitem.

CAP. I.	
Vox Ecclesie optantis Christi aduentu.	1.a
CAP. II.	
Vox Christi.	29.a
CAP. III.	
Vox Ecclesie electe de Gentibus.	48.b
CAP. IIII.	
Vox Christi.	64.a
CAP. V.	
Ecclesia de Christo.	79.b
CAP. VI.	
Vox Synagoge ad Ecclesiam.	96.b
CAP. VII.	
Vox Christi de Synagoga.	110.a
CAP. VIII.	
Vox Patriarcharum de Christo.	127.a

Index eoru quæ præcipua
visa sunt in his Commentariis in Can-
tica Canticorum, summa fide col-
lectus: est autem animaduer-
tedum a, primam faciem,
b, verò, alteram
signare.

B oculis sponsa comédatur. fo. 54.a	Ambitio nostri temporis taxatur. 58.a
Absolute osculu petit sponsa. 2.a	Ambulare in circuitu quid. 19.a
Accubitus regis, requies Dei est in sinu patris. 23.b	Amici sponsi qui sint. 148.b
Ad & post sponsum currere quid. 8.a	Amor impellit ad leuiter effutendum verba. 27.a
Adiuratio sponsi per capreas hinulósque. 34.a	Amoris nimij incommoda. 32.b
Adiuratio sponsi quid sibi velit. 35.b	Angeli principes populorum seiuicem appellabant, ante natum Christum. 128.b
Adolescentularu nomine quæ intelligantur. 1.a	Angeli dicuntur ex fortissimis Israél. 56.b
Adolescentulæ quæ sint in hoc canticico. 1.b	Angeli semper p nostra salute vigilant. 52.a
Aduersarius vigilat in nostru exitium. 52.a	Angelorum dignitatem, aliqua ex parte superamus. 128.a
Aegyptus commune emporium equorum. 20.b	Angelorum multitudo, helizeam defendit. 56.b
Aegyptus tenebræ interpretatur. ibidem	Angelorum ordines intelliguntur per montes aromatum. 149.b
Ager est mundus. 119.a	Anima illic verius est vbi amat, q̄ vbi animat. 74.a
Alloquutionis dies quis. 137.b	Anima fidelis quomodo exurgere debet. 52.a
Amantes, temporis amœnitas excitat. 41.a	Animalia quædam girouagos habent. 113

INDEX.

bent oculos. 27.b
 Animi deliquit passis quid fiat. 33.a
 Ante lucem surgere quid. 40.b
 Antiqua cōsuetudine corpora in-
 ungebatur. 6.a
 Apostoli, vigiles nouæ Hierusalē.
 50.b
 Apprehensum spōsum ecclesia nū
 quam relinquet. 51.a
 Aquæ ī scripturis sacris, tribulatio
 nes huius seculi significat. 134.b
 Aquæ viuentes quid signent. 78.a
 Aquilonis nomine satan intelligi-
 tur. 78.b
 Arbor balsami nusquam legitur.
 26.a
 Arbor fœcūdisima, Christus. 31.a
 Ardor persecutionis ecclesiasti-
 cæ, per solē intelligi potest. 13.b
 Areolæ aromatum quid. 96.b
 Argentea propugnacula cur dicā
 tur. 138.b
 Argenteæ cur dicantur columnę.
 58.b
 Ascensus purpureus ad palatiū, si-
 gnificat dominicā passionē. 59.b
 Ascensurus Christus in cœlū, Apo-
 stolos suos ad opus misit. 119.a
 Ascensus Christi & ecclesiæ diuer-
 sus. 54.b
 Asia & Aphrica quādo fidem Chri-
 sti susceperunt. 103.b
 Aspexisse Deū per cācellos, quid.
 59.a
 Aspicere per fenestrā, quid. ibid.
 Auster omniū aromatum amicus.
 78.a

B.

Balsami oleum quomodo &
 vnde fluat. 26.a

Balsamum ex arboribus non col-
 ligitur. 55.b
 Balsami virgulta quoties incidan-
 tur, & quando. 26.a
 Barbaræ gentes & infideles natio-
 nes per villas intelligūtur. 119.b
 Bases aureæ significant præscien-
 tiam. 94.b
 Beatorum animas per filias Hie-
 rusalē posse intelligi. 89.a
 Bonæ famę odor in mandragoris
 intelligitur. 124.b
 Borealis vêtus, qui & aquilo. 78.a
 Botrus pinguisimus est Christus.
 25.b
 Brachio, operatiua virtus signifi-
 catur. 133.a

C.

Calceamentorū nomine quid
 intelligatur. 111.a
 Campi nomine torus intelligitur
 orbis. 29.b
 Canticum canticorum cur dica-
 tur. 2.a
 Capilli crispi quid significet. 91.a
 Capilli sponsæ quid significant.
 64.b
 Capræ in locis inaccessis & al-
 tissimis rupibus commorantur.
 38.a
 Caprea animal est cursus velocis-
 simi. 37.b
 Catholica Ecclesia, id est genera-
 lis. 104.b
 Caput sponsi rore plenum, quid.
 83.a
 Caput Christi Deus est, seu diui-
 nitas. 90.b
 Caput Ecclesiæ duplex. 114.b
 Cedar, filius fuit Ismahelis. 11.b
 Cedrus

INDEX.

Cedrus altitudinē arbores cate-
 ras excedit. 95.a
 Celeritatis nomine quid denote-
 tur. 37.b
 Ceruorum hinnulus delicatus est
 & gratus aspectu. 38.a
 Ceruorum mos imitandus ac ad-
 mirandus. 8.b
 Ceruorum mos cum agminatim
 tranare volunt. ibidem
 Charitate nobis lucrifacim⁹ Chri-
 stum. 136.a
 Christus Ecclesiam vocat amicā.
 40.b
 Christus Ecclesiam maximi facit.
 21.a
 Christus frequenter monti com-
 paratur. 115.b
 Christus per Antonomasiā vir
 dicitur. 143.b
 Christus rupto pariete mortalita-
 tis, manifestatus est. 38.b
 Christo aperire pulsanti quid. 82.b
 Cibus qui non perit quis. 80.a
 Circuncisio typus pœnitentiæ.
 42.b
 Clipei mille quid significent. 69.a
 Clipeis comparantur sanctorum
 patrum exempla. ibid.
 Collatio Ecclesiæ Soli & Luna.
 105.a
 Colli dispositio audaciam indicat
 69.a
 Collis quare dicatur ecclesia. 70.b
 Colloquutores huius cantici. 2.a
 Columba auium fœcundissima.
 40.b
 Columnæ argenteę, septem dona
 spiritus sancti significant. 58.a
 Columnarum nomine quid intel-
 ligi possit. 58.b
 Commendatio ab oculis magna
 est. 27.b
 Commendatur sponsa ab oculorū
 pulchritudine. 27.a
 Commendatio vberum sponsi ab
 odore. 4.a
 Conditions columnæ, Ecclesiæ
 congruentes. 40.b
 Coniugatorum mos. 91.b
 Conualles quid notent. 30.b
 Coronatio veri Salomonis triplici-
 ter enarratur. 61.b
 Corpus animam aggrauat. 17.b
 Crura sponsi significat promissio-
 num stabilitatem. 94.b
 Cubile Salomonis pellibus albis-
 simis decorabatur. 11.b
 Cur flos campi dicatur sponsus.
 29.b
 Cur petat expressē ore osculari
 sponsa. 3.a
 Curremus quare sponsa dixerit.
 8.a
 Currentem rapit odor vnguento-
 rum. ibidem.b
 Custodibus quomodo tradita vi-
 nea fuerit. 141.b
 Custodibus quando sit opus Eccle-
 siæ. 52.b
 Cypri vocabulū æquiuocum. 26.b
 Cypria vinea optima. 85.a

D.

Damascus metropolis Syriæ
 ciuitas. 114.b
 David deperibat Thamar sororem
 fratris sui Absalon vsque adeo
 vt contabesceret. 32.b
 De fratribus suis sponsa conque-
 ritur. 15.b
 ã iiij Daemonum

INDEX.

Dæmonum tanta est virtus, vt nulla super terrâ fortitudo eis possit comparari.	56.b	tix Dei.	39.a
Delectantur quidâ nouis, quidâ veteribus, quidam vtrisque.	126.a	Diuine benignitati ascribi debet, quod sint in Ecclesia catholici.	34.b
Dæmonia eiicere, serpentes tollere quid.	125.b	Diuortij separatio à nobis est, nō à Deo.	24.b
Dentibus euadimus & nos defendimus.	65.b	Doctores & prælati, oculi sunt ecclesix.	92.b
Deploratio status ecclesiastici.	13.b	Doctores Ecclesix comparantur dentibus.	66.a
Deus mortem non fecit.	38.b	Doctores sanctarum scripturarū, per piscinas significantur.	113.a
Desponsationis dies, & passionem & exultationem singularem significat.	63.a	Dominorum astutia ad probandâ fidem seruorum.	39.a
Deus nō dissensionis sed pacis est.	35.a	Duobus modis à somno homines expurgantur.	34.b
Deus quando post parietem stetit se dicatur.	38.b	Duo populi per hinnulos, gentilis scilicet & iudaicus designatur.	70.a
Deus nunq̄ nobis est prior, q̄ cum eum longissimè abesse credimus.	39.a	E	
Deus pro suorum salute se subtrahit.	96.a	Ecclesia à sponso columba vocatur.	40.b
Dies desponsationis que fuerit.	62.a	Ecclesia est gloria Christi.	21.a
Dies passionis, dies doloris est, secundum carnem.	62.b	Ecclesia in oculis sponsi speciosissima.	41.a
Dilectionis opera, per mala punica significantur.	106.b	Ecclesia bonos & malos comprehendit.	15.b
Diligit deus ecclesiâ nō modò vt sponsam, sed etiam vt filiam.	4.b	Ecclesia gentium murus.	139.b
Diligere super vinum quid.	11.a	Ecclesia oculos habet limpidissimos.	113.a
Diligentes se diligit Deus.	24.b	Ecclesia poma habet vetera & noua.	126.b
Diminutiuis libenter vtuntur amantes.	28.b	Ecclesia in hoc cātico est spōsa.	11.a
Distinctio inter petram & materiam.	44.a	Ecclesia quādo innitatur dilecto.	131.a
Diuersam huius libri inscriptionem.	1.a	Ecclesia quare mons appelletur.	70.a
Diui Antonij expositio absentis Ecclesix.	54.a	Ecclesia quomodo osculetur.	3.a

INDEX.

Ecclesix pulchritudo sub diuersis comparationibus.	54.a	& inter vbera gestare.	24.a
Ecclesia sagenæ similis.	12.a	Ferculum est Ecclesia.	58.a
Ecclesix maxima autoritas.	102.a	Ficus populum Iudæorum representat.	43.a
Ecclesix per spiritum sanctum instructio, ad finem vsque seculi duratura.	102.b	Fideles in Ecclesia pergentes ceruis comparati.	8.b
Ecclesiam Christus non gratis accepit.	36.b	Fideles omnia vidēt plena periculis.	31.b
Ecclesiam quando sponsus in sua cellaria introduxit.	10.a	Fideles seinuicem hortantur ad currendum.	8.a
Elate species arboris aromaticæ.	91.a	Fidelis quid debeat doctor.	126.a
Episcopi nomē aptū officio.	50.b	Finis legis Christus est.	50.a
Episcopi vnde dicti.	88.a	Finis sponsæ non est odor.	9.a
Episcoporum & doctorum munus.	46.a	Filia regis ecclesia est.	111.a
Equitatu salomonis comparatur sponsa.	20.b	Filia multitudinis quæ sit.	112.b
Equitatu salomonis cum ecclesia collatio.	21.a	Filiæ Hierusalem sunt animæ fideles.	11.a
Equos quomodo venundabant antiquitus.	20.b	Filij pugnatōres qui.	15.b
Erubescentiæ hominū causa.	68.a	Finale canticum.	146.b
Esau, primogenita vendidit.	35.b	Flatus venti aquilonaris, aromatis inimicus.	78.b
Ex eadem herba varia fieri vnguentum.	5.a	Florere vineam quid.	43.b
Ex Iudæorum patribus secundum carnem Christus.	62.a	Flores apparuisse quid.	42.a
Extra Ecclesiam non est salus.	61.b	Florem cur se nominat sponsus.	20.a
Exultant aliquando homines non latentur.	10.b	Fœcunditas fontis ecclesiastici.	76.a
F		Fœlix coniugium quod sit.	26.b
Faciem nostram ostēdere Deo quid sit.	44.b	Folia & spicæ nardi, celebrantur.	23.b
Facile Christi doctrinam in ore gestare.	124.b	Fons hortorum est Ecclesia.	77.b
Fasciculos herbarum odoriferarum, solent mulierculæ in sinu	149.a	Fonti comparatur Ecclesia.	76.a

Furorem

F urorem & iram excitat durum. 82.b	Hiemistempus horridum & rigi- dum. 41.b
G	
G alaad aceruus testimonij in- terpretatur. 65.a	Hierusalem superna, ecclesia com- paratur. 97.b
Galaad mons in terra promissio- nis. 64.b	Hierusalem suprema, mater est fi- delium animarum. 53.b
Gemellis hinnulis, duo vbera com- parantur. 70.a	Hierusalem suprema patria bea- torum. 60.b
Gemina Christi natura insinua- tur. 90.a	Hinnuli ceruorum cursu veloces sunt. 37.b
Gemina nigredo. 15.a	Hinnuli & capreae quid signent. 35.b
Gestare gladium super femur. 58.a	Homines pij malis granatis assi- milantur. 129.b
Gentes plurimae, cosmographis ha- ctenus ignotae fidem receperunt. 121.b	Hortus cur vocetur sponsa. 75.b
Gentilitas vel mundus per deser- tum possunt accipi. 130.a	Hortus nucum quid. 105.b
Genae quid significant. 22.a	Humana natura, mater & nutrix Christi. 127.b
Gladium spiritus habere praelatos. 57.b	Humilitas fidelium, nardi est odor Deo gratissimus. 24.a
Genarum pulchritudo quae. 68.a	Humilitate praese fert nardus. 23.b
Gentium ecclesia paruum habuit exordium. 136.b	Hypallage poetica ordine contra- rio intelligenda. 51.a
Granatum pomum cur punicum dicatur. 68.a	I
Gratia diuina facultasque liberi arbitrij necessaria. 185.b	I bices sunt capreae syluestres. 38.a
Gratum est in muliere pulchrum capillitium. 64.b	Immaturum fuisse fructum Iudai- cae poenitentiae. 43.b
Grossus, ficum immaturam signi- ficat. 43.a	Impropriatum, amor facile ve- niam impetrat. 2.b
H	In foraminibus petrae habitare ec- clesiam quid. 44.a
H abitatrix hortorum sponsa. 146.a	In genis est sedes verecundiae. 68.a
Habuit vetus synagoga suos vigiles. 50.a	In hoc dramatico cantico, quadru- plice esse personarum varietate. 1.b
Haereticorum error excluditur. 9.a	In hoc cantico variae inducuntur personae. 1.a
Haereticorum & vulpium collatio. 45.b	In lilio color aureus diuinitate, al- bus vero humanitatem signifi- cat. 30.a
Hiacinthus quid. 94.a	In

In saltu, id est, discessu Christi promptitudo & alacritas amo- ris notantur. 37.a	Langor amoris vehementiam si- gnificat. 89.a
In suo equitatu maxime gloriaba- tur Salomon. 21.a	Langor quando in anima fideli in- ueniatur. 33.a
In speciei multiplicatione occupa- tur columba. 40.b	Laudaleon castrum. 77.a
Incarnatio Dei oris osculum.	Laquearia & tigna quid signent. 29.a
Inclinatio vmbrarum quid. 47.b	Laus sponsae a vocis lenitate. 67.b
Incurij sumus nostrae salutis. 83.b	Lectulus Salomonis mysticus quis 56.a
Incognitae regiones ipsis geogra- phis fidem Christi susceperunt. 104.a	Lectuli Salomonis in scripturis nul- la fit mentio. 55.b
Infernus durus & inflexibilis. 133.b	Leonum pardorumque nomine quid intelligendum. 73.b
Inter pagos & ciuitates differen- tia. 119.b	Lex Dei frenum est aureum. 22.b
Interrogationes non ad ignoran- tiam, sed ad exaggerandum ali- quando fiunt. 54.a	Libanus mons caeteris altior. 72.a
Iudaei diuisi per quatuor partes. 109.b	Libanus, id est, prima & altissima veritas. 78.a
Iudaei exules & vagi. 132.b	Libenter audit deus confessio- nem, & delictorum & infirmitatis nostrae. 45.a
Iudith vnxit se oleo mirtino. 5.b	Liberi arbitrij nostri facultas mo- stratur. 82.b
Iustorum opera non frustrabun- tur praemio. 97.a	Liberum sponso pulsare ostium sponsae. 8.2
L	Liliorum odor & candor aptan- tur. 30.a
L abia & dentes sparsi, sunt pra- dicatores & doctores. 118.a	Liliis labia sponsi comparantur. 93.b
Labia quare vittae comparantur. 67.a	Loquens sponsa, quare nunc per secundam, nunc per tertiam lo- quatur personam. 2.b
Labiorum figura & color decens. ibidem.	Loquutus est deus, in assumpta hu- manitatis natura. 40.a
Lampades, opera sunt ex dilectio- ne & charitate procedentia. 134.a	Ludus spiritualis sponsi. 86.b
Lampadum diueria acceptio. 134.a	Lumine quando priuata Iudaea. 103.b
Lana carni ouium proxima mun- dissima est. 65.b	Luna a sole lumen mutuatur. 103.a

INDEX.

Luna tota nequit illuminari. 103.a
 Lumen solare, quod aliquando non recipiat Luna, idque suo vitio. 104.b
 Luxuriæ sedes in iuncturis foemorum. 111.b

M

Magistratus quare gladiū portat. 46.b
 Mala punica quid significant. 105.b
 Mandragoræ à veteribus in precio habitæ. 122.b
 Mandragoræ pomis, vis inest somnifica. 123.a
 Manus sponsi tornatiles dicuntur & quare. 93.b
 Mane surgere signum est diligentia. 120.a
 Mater coronans Salomonem verum, quæ. 61.b
 Mater synagoga quomodo Christum coronavit. 63.b
 Mater veri Salomonis, quæ eum coronavit, ipsa est diuinæ misericordiae pias. 61.b
 Mel & lac quid signent. 75.a
 Mille argentei, perfectâ illâ retributionem æternæ felicitatis significant. 142.b
 Mirias, decem millia continet. 90.b
 Mirum videri debet quod adhuc in ecclesia sint aliqui veri Christiani. 14.b
 Mirrhæ & thuris differentia ac significatio. 55.a
 Mirrha carnis mortificationem significat. 85.b

Mirrha odore suo cerebrum oblectat. 24.a
 Mirrha sensus corporis reficit. ibidem.b
 Monetur sponsa diligenter considerare conditionem status sui. 20.a
 Monilia ornamenta animæ. 22.a
 Monilia, præcepta & consilia domini significant. 22.b
 Montes Bether quid significant. 48.a

Montes circuituum ad quos facilis non est ascensus. ibid.b
 Montes Engaddi altissimi. 25.a
 Mos languentis amasiæ. 33.a
 Mons mirrhæ sancta est Ecclesia. 70.a
 Montium nomine angeli intelliguntur. 36.b
 Montes plurimi erant in terra promissionis. 48.a
 Mortuæ aquæ quid signent. 78.a
 Mulieres comendantur castitate. 22.a
 Multiplex explicatio vocis turturis. 42.b
 Murum quando se exhibet Ecclesia. 138.a
 Murenula quid. 23.a
 Mustum deuotioni actiuorum conuenit. 130.a
 Mutabilitatis lunæ ac Ecclesiæ collatio. 104.a

N

Nardus Ecclesiæ quotidie odorem fundit. 24.a
 Nardus odorem dedit, quomodo intelligatur. ibidem.a
 Nardus quid sit. 23.b
 Naso

INDEX.

Naso, id est, iudicio non caret ecclesia. 113.b
 Nasus significat discretionem. 113.b
 Natura vulpis dolosa. 45.a
 Neque colorem neque odorem gratum habet spinæ. 30.b
 Nigra & formosa est sponsa. 12.a
 Nigredo tabernaculorum cedar curdicatur. 11.b
 Nocturni timores quid significant. 58.a
 Nomen sponsi commendatur. 5.a
 Nomine vini, omne terrenum oblectamentum intelligi potest. 74.b
 Nomine domus quid intelligatur. 29.a
 Nomine domus matris, quid intelligendum. 51.a
 Nomine solis, falsi nominis scientia potest intelligi.
 Nomine hortorum quid intelligatur. 147.a
 Nomine faciei quid intelligatur. 44.b
 Nominum Dei, explicatio. 6.b
 Non ferri sed ascendere dicitur sponsa. 131.b
 Non mirandum si sint mali in Ecclesia. 14.a
 Non tam manum, quam animum Deus intuetur. 144.b
 Noth⁹ seu meridionalis vetus. 78.
 Nucum incommoda plurima. 105.b
 Nullus tam simplex, qui non valeat aliquos ad Dei amorem adducere. 66.b
 Numerus determinatus pro indeterminate. 56.b
 Numini diuino omnes thus offerunt. 55.a

Nunquam penitus a Christo deficiet ecclesia. 24.b

O

Obedientes coronam accipient. 73.a
 Oculi sponsæ simplices. 27.a
 Oculi simplicium ad solum Christum conuersi. ibidem.
 Oculi vnius vulnus quid. 74.a
 Odor vnguentorum, quid. 5.a
 Odorem quomodo fundere dicatur ecclesia. 54.b
 Officium boni prædicatoris. 113.a
 Olei nomine quid intelligatur. 5.a
 Oleum nominis domini efficax. 6.a
 Oleum & vnguenta ad varios usus adhibentur. 5.b
 Oleum effusum omnes præsentis reficit. ibidem.
 Oleum ex sua natura exhilaratiuum. ibidem.
 Omnis sapientia à deo est. 103.a
 Oportet principalem operatorem esse Christum. 119.a
 Ordo triplex in Ecclesia. 100.a
 Oscula quid denotent inter amantes. 2.b
 Osculi multiplex interpretatio. 3.b
 Osculum pro variis Ecclesiæ statibus interpretatur. 3.b
 Ostium vnde dictum. 138.b

P

Paries mortalitatem significat. 38.b
 Pacis tempore hereses inualescere cernimus. 47.a
 Palatium veri salomonis est Ecclesia. 58.a
 Palma arbor rectæ staturæ. 116.a
 Papa pater patrum nominatur. 114.b
 Pa-

INDEX.

Parabolis euangelicis comprobatur ficum populum significasse Iudeorum. 43.a
 Particula, absque eo quod intrinsicus later, est ad exaggerationem adiecta. 64.a
 Pasci dilectum inter rosas & lilia quid. 47.a
 Pedissequæ sponsæ, sunt animæ fideles. 1.b
 Per cellaria quid intelligatur. 10.a
 Per diem & umbram quid intelligatur. 47.b
 Per dentes sponsæ quid intelligendum. 65.b
 Per greges quid intelligendum. 20.a
 Per montes diuisionum quid intelligatur. 48.a
 Per nardum sponsæ virgo Maria intelligi potest. 42.a
 Per Salomonis pelles quid intelligendum. 11.b
 Per vbera sponsi amores intelligi. 24.b
 Per vbera, pectus intelligi posse, in quo dilectio. 5.a
 Per murenulas aureas, quid intelligendum. 23.a
 Per vineas quid intelligendum. 16.a
 Per vngueta quid intelligendum. 8.b
 Philosophi duces cæcorum. 50.a
 Percutiendum vigilum explicatio gemina. 88.b
 Perfecti cor Ecclesiæ rectè appellatur. 82.a
 Personæ quæ in hoc cantico introducantur. 1.a
 Perturbatus, veritatis inidoneus. 107.a
 Perturbatorum pacis Ecclesiasticæ pœna. 35.a
 Pessulum cordis quod. 84.b
 Piger ad fornicam mittitur. 9.a
 Pomorum nomine opera bona intelliguntur. 125.b. & 79.b
 Populi Iudaici, nuci collatio. 106.
 Portæ nouæ Hierusalem quæ. 122.a.b.
 Post Deum currere quid. 7.b
 Preces & desideria ad se clamantium Deus cõsultò differt. 81.b
 Prædicationis officio, nullum in Ecclesia dignius, aut magis vtile. 148.a
 Prædicatorum munus in verbo veritatis rectè frangendo. 65.b
 Præmatura opus est vigilantia, aduersus hæreticorum malitiam. 45.b
 Præsentiam suam & auxiliu Christi discedens pollicitus est apostolis. 119.b
 Prima sponsa loquens in hoc cantico introducit. 2.a
 Probata mirra, est pœnitentia. 86.a
 Propugnacula quod significet. 69.b
 Pugnatur Christus in Ecclesia & fidelibus contra aduersarios. 21.a
 Pulcher sponsus secundum diuinitatem & humanitatem. 28.a
 Pulchra est sponsa interius & exterius. 27.a
 Pulsare qualiter dicatur Deus. 82.a

Quadragesima millia equorum habuisse legitur Salomõ. 20.b
 Quadrigæ Animadab, quid 107.b
 Quadru-

INDEX.

Quadruplex olei vsus. 6.a
 Quales eligendi defensores Ecclesiæ. 57.b
 Quandiu Afiani & Aphricani fidem Christi tenuerint. 103.b
 Quare sponsa non nomet sponsum. 2.a
 Quatenus Ecclesia formidabilis. 98.a
 Quatenus Ecclesiam sororem appellet, & quatenus angeli. 136.b
 Quatuor personis, spiritualis hæc comœdia peragitur. 2.a
 Querere sponsum per vicus & plateas quid. 49.b
 Quæsiuisse sponsum per noctem quid. 49.a
 Quibus floribus sponsa roboratur, ne deficiat. 33.a
 Quid à sophis interrogabat homines ante legem. 50.a
 Quid faciendum cupientibus dulcem sponsi attingere præsentiam. 53.a
 Quid per botrum Cypri intelligendum. 25.a
 Quid per coronam & diadema intelligatur. 62.a
 Quid per equitatum significetur. 21.b
 Quid per filias Hierusalem intelligendum. 34.a
 Quid per lectulum sponsæ intelligendum. 28.b
 Quomodo oculus sponsæ oculus sit columbæ. 27.b
 Quomodo si egrediendum ut verum Salomonem videre possimus. 61.a
 Quomodo querendus & sequendus sponsus. 52.b
 Quo pacto tribuat sponsam veram sponso. 2.b

Rachel, significat vitam contemplatiuam. 123.
 Ratione imperfectorum dormit Ecclesia. 82.a
 Reclinatorium aureum quod. 58.b
 Regem appellat sponsum ipsa sponsa, cum de eo coram aliis loquitur. 9.b
 Regina uxores salomonis septingentæ, ac concubinae trecentæ. 99.b
 Repetita plus habent ponderis. 27.a
 Reuertere pluries repetitum quid. 109.a
 Reverti proprie quid. 47.b
 Riui aquarum qui. 92.a
 Rosa & liliu flores formosi. 30.b
 Rubicundus Christus secundum humanitatem dicitur, candidus secundum diuinitatem. 90.a

Sacerdos veteris tabernaculi, tintinnabula aurea per circuitum tunice, ex præcepto habere debuit. 138.b
 Sape querentes non inuenimus. 52.a
 Salomõ Christi figuram gessit. 55.b
 Salomon typicus non est à matre Bersabea coronatus. 61.b
 Salomone non erat in orbe alius gloriosior. 11.b
 Saltus Christi, à cœlo est mirabilis descensus. 37.a
 Sarra Abraham virum suum dominum vocabat. 9.b
 Sarraceni, nomen sibi vendicant à libera uxore Abraham. 25.a
 Sarrace-

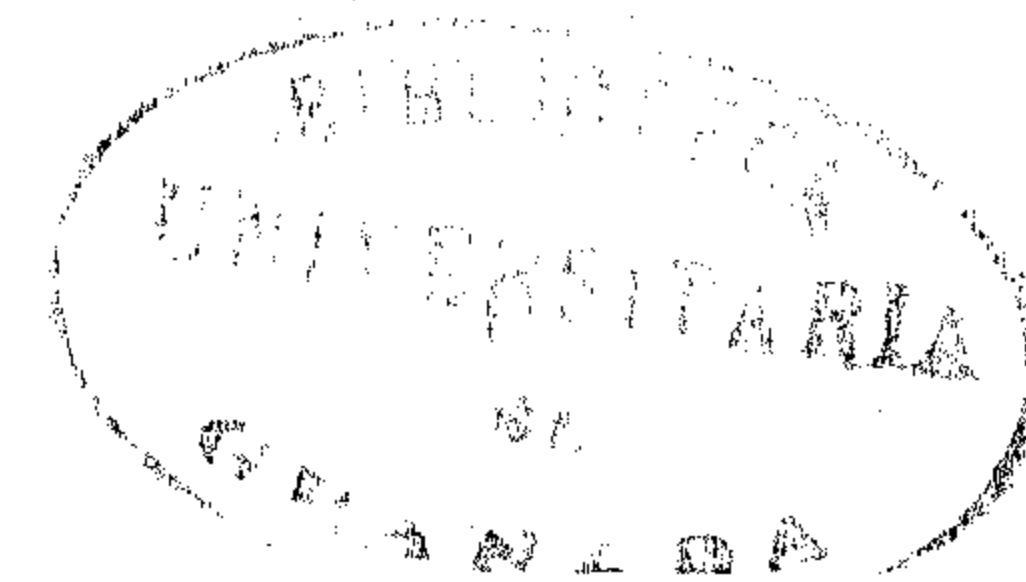
I N D E X.

Sarracenis ex mahumeti lege vini potus interdictus.	25.a	Synagoga mater & nutrix Christi.	51.b
Scribarum & Phariseorum officium quod.	50.a	Synagoga mater Ecclesie nouae.	127.b
Scrupulus ex aduerbio paululum remouetur.	53.a	Synagoga mater Ecclesie nouae.	15.a
Scrupulus de coronatione materna dupliciter soluitur.	63.a	Synagoga vetus, per noctem in lectulo sponsum quaerens, non inuenit.	49.a
Sexagenarius numerus perfectionem insinuat.	100.b	T.	
Sexaginta fortes veri salomonis lectulum ambientes, qui.	56.a	T Abernaculorum Cedar varia explicatio.	11.b
Signaculum poni super brachium quid.	133.a	Tarditas sponsae quomodo puniatur.	87.a
Singulari numero hic liber inscribitur hebraeis.	1.a	Temporis incarnationem Christi praecedentis, & hiemis pulchra collatio.	42.a
Sinistrae & dextrae sponsi differentia.	33.b	Temporum ante & post Christum collatio.	42.a
Socij sponsi qui.	1.b	Tempus ante Christi aduentum, tempus irae fuit.	41.b
Sol varie interpretatur.	13.a.b	Tempus messis, est tempus gratiae.	123.b
Solis lumen indeficiens.	105.a	Tenebrae haeresum Europam inuasent.	103.b
Somnus duplex, bonus scilicet & malus.	125.a	Tenere verbum Dei multipliciter dicitur quis.	57.b
Spinarum cum infidelibus apta collatio.	30.b	Terra Cypri vinifera est.	25.a
Sponsa agni Ecclesia.	1.b	Tota pulchra quatenus dicatur militans Ecclesia.	71.b
Sponsi vbera quid significant.	4.a	Trahi petit sponsa a sponso.	7.a
Sponsum non quaerit sponsa propter unguenta, sed propter se.	8.b	Transisse hiemem quid.	41.b
Sponsus in hoc cantico, est Christus.	1.a	Triplicem matrem habuit Christus.	127.a
Stultorum infinitus numerus.	12.a	Tripliciter Ecclesia nigra dicitur.	11.b
Suauem odorem nihilominus grauem habent madragora.	124.a	Tritici aceruo comparatur Ecclesia vterus.	112.a
Suauiter equitat, quem gratia Dei portat.	32.b	Triumphat, pro triumphare facit.	21.b
Surgere sedulitatem quamdam praese fert.	49.b	Turpiter amantium, qualis lectus esse dicitur.	28.b
Synagoga mater Ecclesie gremium.			

I N D E X.

Turribus cur vbera sponsae coparentur.	140.a	Vinea florentes quando odorem dederunt.	43.b
Turris Dauid cum propugnaculis.	68.b	Vim somnificam habere Christi verba & exempla.	125.a
Turtur vni tantum coniungitur.	22.a	Vinum mandere vox visitata.	118.a
Turturis venustas.	ibidem	Virgo Maria mater Christi, quomodo eum diademate coronauerit.	63.a
Turturis vox initio veris auditur.	41.a	Virgula cur dicatur Ecclesia.	54.b
Typici Salomonis cum vero collatio.	56.a	Vites Engaddi, nobiles.	25.a
V.		Vmbras inclinari quid.	71.a
V ariae acceptiones capi.	29.b	Vnguentum quod fit ex spicis nardi, prestantius est eo quod fit ex foliis.	23.b
Vbera duo sponsae, sunt duo testamenta.	121.a	Vnum esse canticum hunc librum.	1.a
Vbera non habere Ecclesiam, quid.	137.a	Vnus crinis, obedientiam legis significat.	74.a
Vberum decor qualis.	69.b	Vocatio Iudaeorum prior.	72.b
Venter eburneus humanitatem Christi notat.	94.a	Vocatio populi Iudaici trina.	ibid.
Verecundiae signum quod.	68.a	Voces plurimae in Ecclesia.	147.b
Vera Christi dilectio igni comparatur.	134.b	Vox turturis, poenitentiae praedicationem signat.	42.b
Veri Ecclesiae filij in hoc mundo lugent.	12.b	Vt nobis consulat Deus, aliquando se subducit.	51.b
Veri Salomonis familia tribus ordinibus componitur.	92.b	Vtri sexui praeualeant haeretici, an foemineo, an virili.	45.b
Verna omnia, singularem quandam amoenitatem & gratiam praese ferunt.	41.b	Vulpes paruulas fuisse, dupliciter accipitur.	45.b
Verno tempore vulpeculae multiplicantur.	46.b	Vulpium nomine, intelliguntur haeretici.	45.a
Vermiculatum opus, quod.	23.a	Vult sponsus ut surgamus.	40.a
Vigiles ciuitatis qui fuerint.	49.b	Vxor virum & timere, & honorare debet.	9.b
Vigiles qui sint.	88.a		
Vinea Ecclesiae tradita custodibus.			

FINIS INDICIS.

Doctis. viri F. Fran-
cisci Titelmanni Hassellensis,
in Cōmentarios Canti-
ci Canticorum
Præfatio.

SALOMONEM regem tres libros, quorū primus Hebraicè Mille, id est, parabolę intitulatur: secundus koheleth, id est, Ecclesiastes: tertius, Sir hasirim, id est, Canticum canticorum, composuisse: neque apud Hebræorum Rabinos, neque apud Latinorū doctores vnquam fuit controuersum. Quorum quidem librorum (sicut & à patribus ante nos vigilanter animaduersum est, atque diligenter annotatum) talis est ordo, vt in primo parabolarum libro quasi morali disciplina instituatur rudis discipulus, quomodo videlicet animi motus interiores cōpescere, ac sub rectæ rationis regula virtutisque norma cohibere, exteriores quoque mores secundum honestatis & disciplinæ regulam componere debeat. In secundo autem, qui Ecclesiastes siue concionator dicitur, is qui iam moribus videtur compositus, & disciplina morali vtcunque institutus, longius abducitur & subleuatur altius, vt discat omnia quæ in hoc mundo cernuntur contemnendo supergredi, & temporalia hæc omnia Dei comparatione nihilipendere. Quæ sanè persuasio, imprimis necessaria est iis qui in disciplina virtutis perseuerare volunt, vtpote sine qua, facilè animus hominis alicui eorū quæ in mundo occurrunt immodica delectatione inhærens, à concepto virtutis proposito desistere, & ab incepto disciplinæ tramite deuiare possit. Tertius autem hic Liber, eum qui iam moralibus regulis ad bonam disciplinam formatus est, ac deinde salutari cōcione à temporalium rerum affectu elongatus, mysticis canticis docet per amorosas affectiones in vnicum illud & summum bonum, cuius gratia cætera omnia contemuntur temporalia bona, id est, in Deum
ē ij ipsum

ipsum transire: ipsique per suauissimas diuini amoris affectiones vniri & inhærere. In quo summa proculdubio consistit perfectio atque fœlicitas, que pro temporis huius ratione homini mortali & viatori valet contingere. Cuius quidem ordinis consideratione, liber iste duobus prioribus dignior esse videtur atque excellentior: quum illi ad hunc sint velut prapparatorij, perfectiorumque hic actum habeat & finem, quam illi. Qua etiam ratione existimandum est, tertium huic locum non temerè in sacrorum bibliorum ordine à patribus esse assignatum. Habet autem liber iste singularem valde & omnino peculiarem descriptionis modum, qui in aliis non ita inuenitur. Totus enim constare videtur amatoris canticis, sub similitudine carnalis amoris, diuersorumque affectuum & colloquiorum, quæ ad inuicem monstrare solent amantes cum inter sese presentes colloquuntur, vel de se inuicem loquuntur absentes, illum describens castissimum purissimumque amorem, quo sponsa Ecclesia suum sponsum, Deum ipsum & Iesum benedictum filium eius, vicissimque ipse eam prosequitur: & quæ ex amore hoc nascuntur desideria, suspiria, amplexus atque colloquia. Adeo ut si verborum superficiem Lector fortè minus pudicus obiter ac per transennam inspiciat, nihil aliud quam amoris sui fomenta in eo contineri putet, nimirum carnales & adulatorios affectus quamplurimos, & ad effectus eiusmodi pulchrè exprimendos, mira gratia composita colloquia: in quibus vix aliud audias quam amores, oscula, ventrem, vbera, ornamenta muliebria, vnguenta aromataria, collum pulchrum, pulchros gressus, gratos oculos, umbilicum decorum, formosos vultus, venustas genas & ornata fœmina. Denique omnia quandam amoris insaniam secundum verborum corticem præ se ferre, palamque exprimere videntur. Quorum omnium (vt ait diuinus ille Dionysius Areopagita Pauli discipulus) si quis intueri possit intimum secretumque decorem, mystica esse omnia & diuina mirabitur, atque ingenti theologiae lumine plena: & quæ secundum verborum faciem non nisi carnales & adulatorios affectus exprimere videntur, intimius considerata diuinorum amorum (vt ipse ea vocat) dulcissima carmina & diuinas effigies præ se ferentia apparebunt. Donec scilicet animalis aut carnalis homo, qui (iuxta Apostolum) ea quæ spiritus Dei sunt non intelligit, ista audit vel legit, non potest intelligere nisi quod sonat occidens litera, turpes amo-

res,

res, amplexus libidinosos, & his consimilia oscula. Verum si à spiritali intellectu, qui omnia iudicat & examinat singula, spiritaliter, id est, castè, mundè, & diuinè expendantur atque diiudicentur, quomodo à spiritu casto & diuino scripta fuerunt, ita demum sacra omnia & diuina, vehemèterque perfectiua & vnitua humanæ mentis cum diuina, comprobabuntur. Quare nulla ratione ferendi sunt, imò nec audiendi, qui Librum istum diuinum, quasi carnalis amoris carnale Epithalamion à Salomone conscriptum putant, ad exprimendos affectus amoris mutui inter se & sponsam suam filiam Pharaonis, quam præ aliis vxoribus vnicè diligebat. Absit enim vt spiritus ille sanctus omnis pudicitie & castitatis amator & doctor, tam carnalia Ecclesie suæ cantica describeret, aut alieno & prophano descripta spiritu, eidem inter sacra bibliorum arcana collocaret. Quasi verò ad alendos & prouocandos huiusmodi impudicos amores, non sufficiant ethnicorum impudica carmina, flamma & sulphure digna: quasi non ad prouocandam carnis libidinè sufficiat nobis, quæ molles & carnales homines per vicos atque plateas nocte dieque, molli gutture, & syreneo concentu puelli puellæque cantillat, passimque ad victoriã & velut pro corona decantant, nisi etiam ex sacris voluminibus sacerrimus ille spiritus in templis eiusmodi nobis occinat & inculcet, quæ veneris illos igniculos amplius in nobis accedat. Multo verò magis illorum est Christianorum detestanda lubricitas & execranda peruerstas, qui sanctissima ista Cantica casti diuinique amoris, ad impuros suos & venereos, id est, diabolicos amores, pessimo abusu accommodant: quod à sancto spiritu ad humani spiritus perfectionem, eiusdemque cum diuino spiritu consummatiuam vnitonem compositum est, prorsus in diuersum & in diametro dissidentem abusum violenter pertrahentes: ad separandum videlicet à castissimo Deo hominis animum, & impurissimo diabolo coniungendum: vt hoc scilicet fiat quod maximè execratur Apostolus, vt tollantur membra Christi & membra efficiantur meretricis, ac per meretricem diaboli. Illorum tamen non improbanda est timiditas, imò laudanda prudentia est, qui suæ imperfectionis sibi conscij, ab huius libri lectione cum reuerentia & tremore abstinent, non quod de libro minus rectè sentiant, sed quia sibi ipsis metuunt, quia suæ imperfectioni consulere malunt. Non enim hic lac est paruulorum, quo imperfectos pascit Aposto-

e iij

lus

1. Cor. 6

PRÆFATIO.

1. Cor. 3
Hebr. 13

1. Cor. 2

Tit. 1

lus, sed esca solida & cibus perfectorum: eorum videlicet qui pro consuetudine & assuefactione rerum spiritualium exercitatos habent (sensu: & planè illa sapientia, qualè se loqui dicit inter perfectos. Quam ob causam prudenter olim ab Hebræorū magistris (quemadmodū Origenes & Hieronymus referunt, fide digni authores) lege cautū fuit, ne quisquā nisi maturæ ætatis perfectiq; iudicij, hunc librum auderet in manus sumere. Et quum cæteros diuinæ scripturæ libros pueris etiā & adolescentibus enarrarent, iuxta quod Apostolus ait de Timotheo suo, q̄ ab infantia sacras literas didicisset, hunc tamen librum ante annum trigesimum nemini enarrabant suorum discipulorum, sicut neque primum caput Genesis, principiūque & finem Ezechielis. Eodēque respectu insignis ille in scripturarum enarratione Origenes, iis qui adhuc carnis & sanguinis grauantur molestiis, neq; ab effectu naturæ materialis abscedunt, prudenter consulit, monendo vt à lectione libelli huius, eorumque quæ in ipso dicuntur, prorsus abstineant: asserens, iis qui secundum carnem tantum viri sunt, id est, carnalibus hominibus, non parū ex hac scriptura periculi atq; discriminis nasci, ne occasione diuinæ scripturæ ad carnalem incitentur libidinem. Quorū quidē patrū & nos insequentis vestigia, ante aggressum laboris huius, quem enarrandis his canticis ad Dei gloriam impendere decreuimus, operæ precium duximus præmonere lectorē (si quis fortè contigerit) vt seipsum probet atque examinet, priusquam ad sacra ista symbola ingredi præsumat. Immundis siquidem (vt sacer ait Dionysius) sacra symbola nec tangere fas est, neque item audire vel legere. Quemadmodum enim castus & mundus lector, qui ad librum hunc castas attulerit aures, castūmq; applicuerit animum, plurimū ex eo fructus spiritualis reportabit, nimirum casti diuinique amoris dulces igniculos, & suauiter intus gliscentia dilectionis sacræ incendia: ita econtrariò lector impurus & carnalis, non solum non lucrum reportabit, verum etiam detrimentū accipiet animæ: libidinosas videlicet carnis suæ flammās, & pecuina in eo pasturus desideria. Vsq̄e adeo verum est quod ait Apostolus, mundis esse omnia munda, immundis autem nihil esse mundum, quum sint inquinatæ eorum & mens & conscientia. Vsq̄e adeo necessarium est etiam hac in re, consilium illud salutare quo idem monet accessuros ad sacramenta dominica, ante se metipfos

PRÆFATIO.

metipfos diligenter probare atque diiudicare, ne indignè accedentes in iudicium sibi accipiant, quod si dignè accepissent 1. Cor. 11. ad vitam vtique sumpissent æternam. Quemadmodum enim illa sacramēta manducans & bibens indignè, iudicium sibi māducat & bibit, non diiudicans corpus & sanguinem Domini, id est, panem & vinum consecrationis, à cibo & potu prophano non discernens, ita qui hæc sancta diuinaque carmina legit audit ve indignè, iudicium sibi legit & audit: non diiudicans sacra Dei cantica, à prophanis carnalium hominū canticunculis. Probet igitur iuxta hoc Apostoli consilium, semetipsum homo, & sic diuina ista symbola, arcana verba, mystica cātica, audiat, legat atque decanter: ad accensionem in se diuini amoris, cum gaudio cordis & iubilo gratias illi agēs, cuius suauissima suauitas, dulcedoque dulcissima, per totum hoc canticum, amorosis exprimitur quantum pro humano captu fieri potest, affectibus atque colloquiis. Qui autem aliud in corde gerunt præter Deum & ea quæ Dei sunt, qui alienos quærūt amores, facestant hinc ocyus & aufugiāt. Procul hinc, procul este prophani. Sacer est locus, extra meite, Non hīc vobis canitur: nō Veneris ista sunt carmina, nō sunt hīc Adonidis horti, quos quæritis. Vobis canat vestra Venus, ad vestras abite syrenes, quæ vos in Syrtim trahant atq; Charybdim. Vos vestra Circeæ ebibite pocula, quibus in beluarum monstra transformemini. Nobis in hoc Epithalamio noster canat sp̄sus Iesus, suorum commemoratione bonorum ad sui nos inuitans amorem: nosque vicissim illi canentes, pia cordis nostri vota offeramus, & pandamus desideria, si quo modo accēdi in nobis inter canendū valeat, igniculus ille sancti castiq; amoris eius, quem ipse venit mittere in terram, & vehementer voluit accendi, qui cum patre & spiritu sancto vnus idemque Deus regnat, in sæcula benedictus. Amen. Luc. 12.

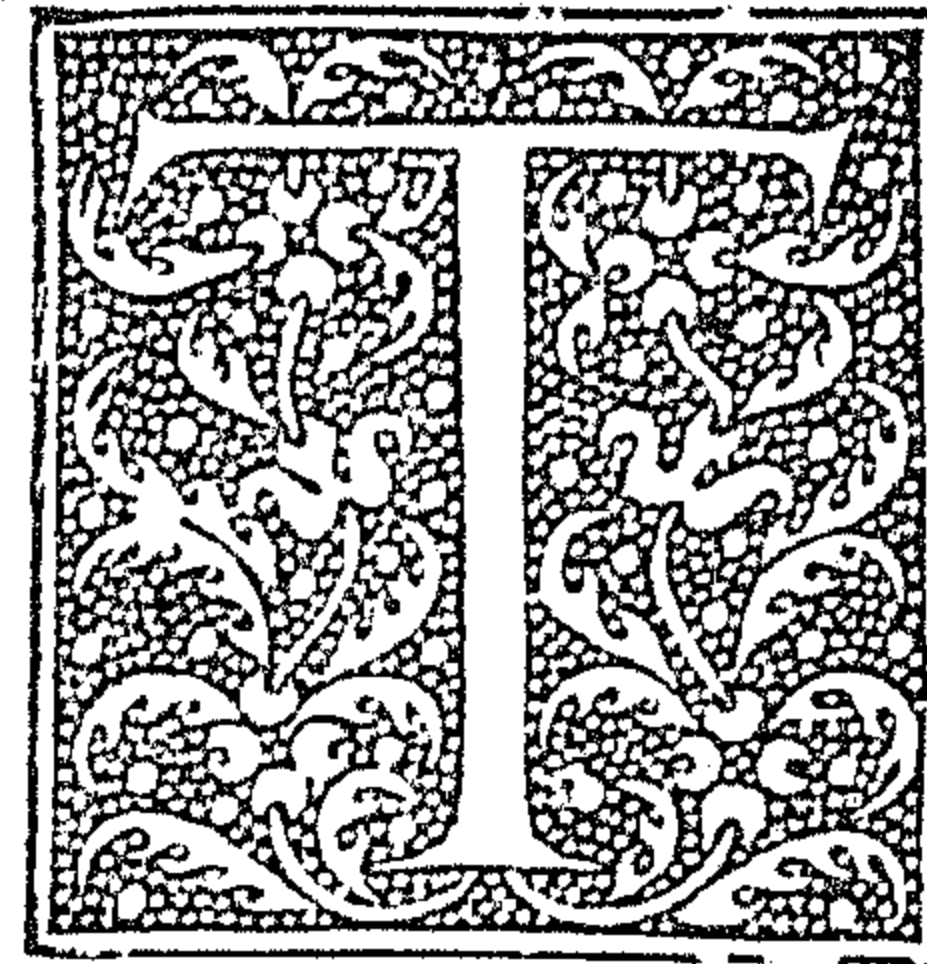
Deo semper & vbique Gloria.

VNA, VNI,
Vnde, eò omnia.

Commentarius

in caput primum

Cantici Canticorum.

LITVLVS huius libri in vulgatis Latinorum codicibus plurali numero legitur, Cantica canticorum. In Hebræis autem libris singulariter dicitur, Sir hasirim. Item & in Græcis $\lambda\sigma\mu\alpha\ \lambda\sigma\mu\acute{\epsilon}\tau\omega\rho$, id est, Canticum canticorum. Atque ita etiam in nonnullis habetur vetustioribus & emendatioribus libris Latinis. Quod ad rem ipsam attinet, parum refert utro numero dicatur, quum liber iste vnū sit canticum & multa. Vnū quidem totum & integrum, ex multis constans partialibus canticis: quod à patribus orthodoxis Græcis pariter atque Latinis, mysticum epithalamium solet appellari, id est, nuptiale carmē, eo quod nuptias canat & amorē mutuum, inter sponsum Christum & sponsam Ecclesiam. Alio quoque nomine Græco $\delta\rho\acute{\alpha}\mu\alpha$ ab illis est appellatum: quod vocabulum significat representationem rei alicuius per varias personas, ad eum modū quo fit in comædiis atque tragædiis. Sic enim in hoc cantico variæ introducuntur personæ loquētes, variōsque amoris affectus exprimentes. Personæ autem quæ in hoc cantico loquētes introducuntur, hæ sunt, nempe Sponsus, Sponsa, Socij sponsi, & Sociæ vel pedissequæ sponsæ, quæ adolescentulæ dicuntur vel iuenculæ. Sponsus est Christus dominus, verus Deus & homo, qui in assumpta humana natura Ecclesiam sanctam sibi in sponsam desponsauit, quemadmodum ait Apostolus: Spōsus videlicet ille, cuius nuptiale encomium in Psalmis Propheta canit, dicens: Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, & alia huiusmodi multa. Vbi etiam de sponsa, post sponsi commendationem prolixam, subiungit: Astitit regina à

A dextris

Apoc. 21 dextris tuis in vestitu deaurato &c. Plura etiam de hac sponsa in sacra Apocalypsi vidit & scripsit dilectus discipulus. Vidi (inquit) ciuitatem sanctam Hierusalem, nouam, descendētem de cœlo, à Deo paratam, sicut spōsam ornatam viro suo. Quæ quidem sponsa, crebrius illic sponsa agni nominatur: videlicet à sponso suo, qui est agnus ille per quem ablata sunt (iuxta verbum Baptistæ) mundi peccata. Huius autem sponsæ, sociæ vel pedisequæ adolescentulæ, intelliguntur animæ fideles, quæ post Ecclesiam & cum Ecclesia, quasi matre & domina, currunt ad Christum. De quibus adolescentulis in Psalmo supra citato, post factam reginæ sponsæ mentionem, subiungitur: Et filiæ Tyri in muneribus, vulcum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis. Et iterum: Adducentur regi virgines post eam (nempe sponsam) proximè eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum regis. Et istæ sunt adolescentulæ, de quibus statim circa cantici huius initiū sponsa loquitur ad sponsum: Adolescentulæ (inquiens) dilexerunt te. Socij autem sponsi vel amici, intelliguntur angeli sancti, & qui perfectiores sunt in Ecclesia, Christo cooperantes ad salutem fidelium, ad ornatum & perfectionem sponsæ. Quales videlicet illi sunt, qui de seipsis dicunt: Dei adiutores sumus. Pro

1. Cor. Christo legatione fungimur. Qualis item erat ille Baptista Io-

2. Cor. 6. annes, qui se amicum sponsi nominabat, dicens: Qui habet spō-

Ioan. 3. sam, sponsus est. Amicus autem sponsi stat, & gaudet, propter vocem spōsi. Pulchrè quoque in figura societas ista amicorum & sociorum Christi, ipsiusque inter illos & præ illis eminentia, depingitur apud Esdram, in visione delectabili, qua turbā magnam videbat in monte Sion laudantium dominū, in medio autem eorum iuuenem statura celsū, & eminentiorem illis omnibus, singulis coronas in capitibus imponentem, palmāsque tradentem in manibus. Qua visione manifestum est (etiā si non esset ab angelo enarrata significatio) non aliud quàm Christi suorūmq; sanctorum gloriam, & societate cum illo beatam, figuraliter depingi. In hoc igitur dramático cantico, quadruplex ista occurrit personarum varietas. Interdum enim loquitur sponsus, vel ad sponsam ipsam, vel ad sequētes eam adolescentulas, aut astantes sibi amicos ac socios adolescentulos, de pulchritudine suæ sponsæ cum eis colloquens, vt solet interdum sponsus de sponsa sua prædilecta apud sodales in eius laudem fabulari liberius. Interdum autem loquitur sponsa,

sponsa, vel ipsi suo sponso, vel ipsis suis pedissequis adolescentulis, vel sodalibus & amicis sponsi. Nonnunquam loquentes introducuntur iuuenulæ, quæ comitantur sponsam, aut adolescentuli comites sponsi. Quatuor his personis, tota ista spiritalis comœdia, & (si ita loqui fas sit) fabula sacra, id est, actio diuina peragitur, quemadmodum in sequētib; suo loco particulatim monstrabitur. Quòd autem non simpliciter istud dicatur canticum, sed per geminationem, canticum dicatur canticorum, facile quilibet aduertit id esse ob singularē huius cantici excellentiam, actūque eius & finem præcellentem, & suauitatem quandam peculiarem affectuū, quæ in nullo aliorum canticorum alicubi tanta inuenitur. Singula enim verba, nihil nisi meros lepōres, meros amores, meras crepāt delicias: & miram quandam affectionis teneritudinem sonant omnia, siue quæ à sponso dicuntur ad sponsam, siue quæ à sponsa vicissim ad sponsum, siue quæ hinc inde ab vtriusque proferuntur comitibus. Vniuersa quoq; fidei Christianæ mysteria, quæ pro redemptione & salute sponsæ suæ Ecclesiæ, sponsus Christus secundum dispensationem assumptæ humanæ naturæ per egit, dulcissima suauitate suauissimòque lepōre in cātico isto figuraliter describuntur. Vt meritò, tam ratione eorū quæ cātantur, quàm ratione modi cātationis ipsius, ac deniq; finis præcipui (quī est actualis, viua, & efficax vnitio fidelis animæ cum Deo sponso suo, per amorosam affectionem) canticorum canticum possit ac debeat nominari. Introducitur verò primū omnium in hoc cātico persona sponsæ, id est, Ecclesiæ, quæ miro flagrans amore sponsi, aduentū eius & oscula postulat, dicens:

Osculetur me, osculo oris sui. Vide hīc mihi, in ipso statim sermonis exordio, quanta affectione hæc à sponsa proferatur. Nō dicit cuius osculū desiderat, neq; nomen exprimit, neque conditionem describit eius à quo petit oscula: sed tantū absolutè, osculetur me, inquit, osculo oris sui. Deinde, nō satis ei erat dicere, Osculetur me, sed osculetur me osculo, inquit. Neq; hoc sufficebat, sed osculetur me, inquit, osculo oris sui. Singula quippe verba plena sunt affectibus, ardorē spirāt flagrantis interioris veræ dilectionis. Quia enim spōsa præter sponsum suum prædictū nihil amat, nihil cogitat, nihil desiderat, nomē ei⁹ exprimere super-

Ioan. 20

Psal. 86.

fluum putat: & quasi omnes sciant de quo loquatur dilecto, sic de illo sine nominis expressiōe vel qualitatis vllius descriptione, absolute loquitur. Quemadmodum illa in Euangelio sponsa huius filia, vel pedisse qua nobilis, dilecta Maria, quum sponsum quæreret viuentem cum mortuis, hortulanum videns & alloquens, de eo quem quærebat sine nominis expressiōe interrogat, dicens: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi: & ego eum tollam. Sic in Psalmo, Propheta de Ecclesię collatis à Deo beneficiis, multa & magna mente reuoluens, in vocem erumpit incerti clamoris: Fundamenta eius, inquiens, in montibus sanctis. Deinde, quòd osculo osculari petit, & oris osculo osculari, quis non videt plena esse amoris omnia, talisque sponsa hæc esse verba, quam & meminisse iuuat osculorum & oris dilecti sui quem deperit? Ad eandem rem pertinet personarum subita & festina nimis commutatio: vt cum tertia persona loqui cœperit, osculetur me, statim quasi oblita sui trāseat ad secundam, dicens: Quia meliora sunt vbera tua vino. Illic tanquā de absente sub tertia loquitur persona, mox hinc quasi eodem in momento temporis, ad eundem vt præsentem sub secunda persona dirigit sermonem. Forsitan & illud excessui affectionis ascribi poterit, quòd sponsum alloquens sponsa vbera ei tribuere non erubescit: cum id minimè conueniens aut decorū possit apparere, vt habeat vir vbera sicut mulier. Huiusmodi enim in sermonibus abusus quosdam & improprietates, facile solet amor effutire immodicus. Facile quoque huiusmodi abusionum & improprietatum amor idem impetrat veniam: quum inter amantes non tam pensentur verba quam corda, non tam quæ dicuntur, quam quo dicantur affectu. Tametsi & aliam quandam peculiarem vberum istorum sponsi posterius reddituri simus rationem. Nunc autē quid ista sibi velint oscula, quæ sponsa ista tātōpere expetit, videamus. Osculetur me, inquit, osculo oris sui. Inter amantes, oscula & amplexus certissima & familiarissima sunt indicia amoris atque benevolentia. Nihil verò tam optat ingenua sponsa à dilecto suo sponso, quam crebra & certa indicia amoris ab eo suscipere. Nihil illi tam gratum esse potest, quam quòd à sponso syncerè se diligere cognoscit. Secundum hanc igitur comparisonem, sponsa nostra sancta Ecclesia optat à sponso suo Christo, exhiberi sibi indicia veri amoris, & beneuolentiæ efficacia testimonia, è quibus interiori sensu valeat persentiscere diuini cordis erga se beneuolentiā.

beneuolentiam. Postulat scilicet visitari ab eo quotidie in benedictionibus dulcedinis, & in donis gratiæ eius, quibus electorum in Ecclesia animas quotidie amplexatur, & velut deosculatur, non sine maxima eorum qui sic visitantur consolatione: quemadmodum singulari perfunditur sponsa gaudio, quoties eam contingit à sponso suo suscipere osculum. Optat scilicet sponsa, suo sponso familiariter cōiungi, per amorosum contactum siue vnionem sui spiritus cum spiritu illius: vt per actualement amoris vnionem coeant, & quasi inuicem se contingant atque amplexentur, spiritus diuinus & spiritus humanus: quemadmodum in carnali osculo, mutuus est contactus, coniunctio mutua duplicis carnis, sponsi & sponsæ. Vbi & illud notandum est, quòd in Hebræo sermone, non osculo dicitur numero singulari, sed pluraliter, ab osculis oris sui: quòd etiā modo in æditione Græca legitur ἀπὸ φιλημάτων. Osculetur me, inquit, ab osculis oris sui. Quia videlicet ob amoris magnitudinem, non sufficit vnicum sponsæ osculum, sed crebra petit oscula, petit quotidie visitari, quotidie sponsi dulcissimi sentire beneuolentiam. Nunquam fatigari valet osculis, nullis basiis satiatur, quæ sine modo diligit: imò quòd osculatur crebrius & amicabilius, eò amat ardentius, & crebriora expetit oscula. In hoc enim spiritualis iste & castus amor impurum illum & sordidum carnis superat amorem (vnde ista trahuntur pura de impuris rebus eloquia) quòd iste ad fastidium vsque & nauseam facile suos multiplicat amplexus & oscula, ille ad fastidium peruenire nunquam potest, sed æquè semper recens manet & auidus, indiesque gliscit ardētius. Sed quid sibi vult, quòd oris mentionem facit sponsa, osculū desiderans? An non satis erat dixisse, Osculetur me sponso meus? vel certè, Osculetur me sponso osculis suis? Quid opus erat oris mentionem facere, quum non nisi per os dari soleant oscula? Inde enim osculi nomen, suam accepit denominationem. Arbitror ego, ad amoris expressiōem postulari osculum oris: quoniam voluptati erat sponsæ, rosei illius mellitissimi que oris sui amabilis sponsi meminisse. Deinde, oscula inueniuntur pedum & manuum, osculis oris inferiora: veluti quū principum manus pedesque deosculantur subditi in subiectionis & reuerentiæ testimonium, iuxta illud Psalms: Adorabimus (quasi osculantes) in loco vbi steterunt pedes eius. Sciens igitur sponsa electionē & vocationem sponsi sui, qua eam ipse dignatus est in reginā

A iij regniq;

Psal. 131.

regniq̄ue consortem assumere, vt tanquam regina (iuxta Psal-
Psal. 44. mistæ verbum) à dextris speciosi præ filiis hominum in vesti-
 tu deaurato assistat, non est cōtenta pedum manuumve oscu-
 lo, vt ancilla, vt mancipium, vel emptitia ancilla: non est contē-
 ta manum sibi aut pedem sponsi sui porrigi, vt eum deosculetur,
 sed ad oris osculum in familiaritate bonæ fiduciæ admitti
 postulat: vt sicut amica amicum, spōsa sponsum, familiari quo-
 dam possit amicitiaē sensu spiritualement illius contactum & am-
 plexum sentire. Atque hæc quidem generalis est huius osculi
 enarratio. Quod si particularius hanc optantis vocem diuersis
 Ecclesiæ partibus, secūdm̄ varios ipsius status accommodare
 voluerimus, variæ inde nascētur intelligētiaē particulares: quæ
 tamē omnes in illa supraposita, vt generaliori, aliquatenus in-
 cluduntur. Videlicet si vocem istam optatiuam siue deprecato-
 riam illi accommodemus Ecclesiæ, siue totius Ecclesiæ alteri
 parti, quæ Christi præcessit aduētum, intelligere poterimus
 in hac petitione osculi desiderium incarnationis Christi: vt po-
 stulet illa, desideratum tātopere & tam multoante promissum
 sponsum quātocius aduenire in carnem, vt in assumptione hu-
 manæ naturæ, eiusdemque cum diuina vnione hypostatica siue
 personali, ab eo quasi amplexeretur & deosculeretur. Quod
 quidem osculum tam diu desideratum, iam olim maxima cœli
 ac terræ exultatione sponsa suscepit, in incarnatione filij Dei:
Ioan. 1. quando verbum caro factū est, in vnitate suppositi, verus deus
 & verus homo, & habitauit in nobis. Fuit autem signāter hoc
 osculum, oris osculum: quoniam in persona filij (quod est ver-
 bum & quasi os patris) vnio ista diuinæ naturæ cum humana
 facta fuit. Si verò vocem istam optantis sponsæ accommodemus
 Ecclesiæ pro statu noui Testamenti, in osculi postulatione
 intelligemus desiderium quotidianę visitationis interne, in
 gratiis & virtutibus sanctis, quibus Ecclesia suo sponso cōiun-
 gitur & digna efficitur. Aut, secūdm̄ anagogiam, desiderium
 accipitur illius perfectæ & inseparabilis vnionis, quæ erit in fu-
 tura fœlicitate, ad quam ea quæ hīc in terris adhuc militat spō-
Psal. 83. sa agni, iugiter aspirare non desinit, iuxta quod in Psalmis di-
 citur: Quam dilecta tabernacula tua domine virtutum, concu-
 piscit & deficit anima mea in atria domini. Illic enim perfe-
Ephe. 5. ctè osculabitur Ecclesiam suam sponsum, quando eam sibi ex-
1. Cor. 13. hibebit gloriosam in cœlis, iam non habentem maculam ne-
3. Ioan. 3. que rugam: quando eum videbit sponsa facie ad faciem sicuti
 est,

est, eritque etiam similis ei in gloria. Ad huiusmodi enim fa-
 miliarissimum sponsi osculum, pro statu huius mortalis vitæ
 nondum admittitur sponsa, licet iam dilecta & promissionem
 expectationemque habens osculi huius, donec tempus adue-
 niat vt introducatur in thalamū sponsi. *Quia meliora sunt v-
 bera tua vino, fragrantia vnguentis optimis.* Causam subiungit
 sponsa, quare sponsi sui tantopere desideret oscula: quia, in-
 quit, meliora sunt vbera tua vino, fragrantia vnguentis optimis.
 Sponsi vbera intelligere debemus, ipsam Dei misericordem
 liberalitatem & amicabilem beneficentiā, qua suam sponsam
 prosequitur: eadem scilicet quæ alibi appellantur viscera mise-
 ricordiaē, dicēte Zacharia, Per viscera misericordiaē Dei nostri
Luc. 1 in quibus visitauit nos oriens ex alto. Quemadmodum enim
 in vberibus maternis infantes omne habent suum nutrimenta-
 tum & solatium, neque aliud extra ea quærunt vel desiderāt:
 ita sanctæ Ecclesiæ, in vberibus diuinæ misericordiaē pietatis
 & beneficentiæ, firum est omne bonum, omne nutrimentum,
 omne solatium. Nihil quærīt extrā, renuit consolari præter
 quàm in Deo. Tanti autem facit prudens sponsa hæc sponsi
 sui vbera, vt ea omnibus præponat, mundi huius deliciis: quæ
 generaliter vini nomine intelliguntur, quod à Deo in hoc pe-
 culiariter creatum est, vt lætificet cor hominis, quemadmo-
 dum Psalmista ait: Vt educas panem de terra, & vinum lætifi-
 cet cor hominis. Meliora (inquit) sunt mihi tua vbera, quàm
 vinum sapidissimum, quàm omne quod in hoc mundo quam-
 cunque aut quantumcunque aut qualemcūque potest adfer-
 re consolationem vel lætitiā. Plus me delectat tua beneficē-
 tia, & quod ex te accipio spiritualis nutrimenti aut delectatio-
 nis sanctæ, quā omnes huius mūdi corporales deliciae. Postea-
 quàm ista semel suxi vbera, postquā semel lac suauissimū de-
 gustauī quod ex illis fugitur, & trahitur de occultis visceribus
 misericordiaē tuæ, nō possum aliena videre vel gustare vbera,
 alienas consolationes abominor, renuit prorsus consolari, nisi
 in Deo anima mea. Insuper hæc vbera (inquit sponsa) vnguentis
 optimis fragrant: id est, sicut vnguenta pretiosissima, aut
 pretiosissimis vnguentis delibuta, gratisimi de se fundunt
 odoris fragrantiam. In quo, commendationem auget vberum
 sponsi: quasi non solum gustu delectent de prope lac su-
 gentes ex eis, verumetiam odoris fragrantia à longè inuitent:
 quemadmodum ea quæ odorem de se gratum fundunt, etiam
 A iij absentes

absentes ad se trahant per odoris fragrantiam. Et profectò huiusmodi sunt ista amicissima suauissimæque sponsi nostri vbera, vt impios etiam & qui longè abesse videntur odore suo trahere sufficiant, si non ipsi sibi nares obstruant. Tam est (inquam) superexcellens & incomprehensibilis Dei nostri erga nos beneficentia, vt quasi inuiti (si ita loqui fas sit) trahamur ad ipsius dilectionem, pro gratitudine tanti amoris tantæque beneuolentiæ, & beneficentiæ rependenda, si non prorsus animo obfirmato & auersa mente dulcedinem bonitatis eius contemplari renuamus. Hac igitur de causa, id est, quia tam amabilis, & amicus, & beneuolus, & beneficus sponsus, meritò sponsa sponsum diligit, meritò benignissimi oris eius oscula desiderat: ingrata profectò & tali sponso indigna, si nõ desideraret, si non postularet, si non saltem redamaret sic prior amata. Sciendum autem est, quòd vbi nostra lectio Latina vbera habet, tam hoc loco, quàm infra vbi dicitur: Memores vberum tuorum super vinum, in Hebræo ponitur vocabulum ambiguum, ad significandum vbera vel amores. Dicitio enim Hebræa *do* cuius hñc ponitur plurale cum affixo pronomine, significat amores vel vbera. Vnde quidam vtroque hoc loco legunt pro vberibus, amores. Quod prima facie videtur proposito conuenientius, eo quòd ad sponsum dirigitur sermo, cui melius tribui videntur amores quàm vbera. Græca autem lectio septuaginta interpretum, vbera transtulit, quam & nostra sequitur lectio vulgata Latinorum. Habétque plus aliquantò gratiæ, & mysterij quiddam continet singularis, quòd etiam sponso tribuuntur à sponsa vbera. Nimirum vt insinuetur qualitas amoris & beneficentiæ sponsi erga sponsam. Diligit enim sponsus Deus Ecclesiam, non solum vt sponsam amore coniugali, verum etiam vt filiam eam diligit, fouet, nutrit & lactat, quibusdam velut vberibus ineffabilis suæ pietatis. Qualem Dei erga nos maternum amorem, Propheta exprimit, in persona Domini loquens ad Israëliticam Ecclesiam: Nunquid obliuisci poterit mulier infantem suum? Sed & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. In eundem quoque sensum potest enarrari, quod apud Psalmistam dicitur. Sicut ablactatus est super matre sua, ita retributio in anima mea. Quasi dicat: Sicut puer maternis lactatus vberibus, & materno lacte iam in adultam ætatem prouectus, erga matrem gratitudinis fertur affectu, tali retributionis siue gratitudinis

Esa. 49

Psal. 130

titudinis affectu anima mea erga te afficitur, quasi desiderans amoris & beneficentiæ tibi reddere (si fieri posset) vicissitudinem. Sic itaque sponsa in sponso suo vbera, & vbera gratissima agnoscit, magnificèque cõmendat: non coniugalem solum, sed & maternum simul attendens amorè: vnde hoc ipsi processit, vt ad coniugalem illum admitteretur amorè. Nisi enim paterno maternoq; affectu genus humanum Deus dilexisset, nõquam ad tantum honorem Ecclesiam subleuasset, vt eam coniugali amore velut sponsam suam vnicam diligeret. Possemus etiam per vbera, pectus ipsum vbi locus est vberum accipere: vt pectoris dominici dulcedinem & pietatem, quam dilecto discipulo in cœna illa memorabili super pectus siue in sinu sponsi recumbenti datum est experiri, commendare intelligatur: quæ etiam vbera & pectus, pro sponsa in cruce tandem perfossa sunt, sanguinemque & aquam, quasi vinum & lac, in regeneratione credentium effuderunt. Caterum, pro eo quod in nostra æditione sequitur. Fragrantia vnguentis optimis, græca æditio septuaginta interpretum sic habet, *ὁσμή μύρω σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα*, hoc est: Et odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Quod facillè in sensum supra expositum nostræ lectionis, trahi potest. Vel per vngueta sponsi, ipsa opera dilectionis & beneficentiæ eius, quæ ab initio mundi toti Ecclesiæ per vniuersum orbem exhibuit, possunt intelligi, Quorum quidè vnguentorum odor, id est, dulcedo & gratia operum & beneficiorum eius, dum recogitantur à deuotis mentibus, longè amplius animas fideles reficiunt & oblectant, quàm corporalem sensum quacumque delectare possunt optimi odoris aromata. *Oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentula dilexerunt te.* Non solum sponsi oscula & vbera sponsa desiderat, verum etiã nominis gratiã miratur & commendat: quod tam est odoriferum, tam suaue redolens, tantis refertum gratiis dulcedinis, vt oleo siue vnguento præstantissimi odoris possit ac debeat comparari. Olei siquidè nomine, vnguentum pretiosum intelligitur vel succus aromaticus, eo quòd ferè vnguenta omnia ex oleo cõficiuntur, vt prima & præcipua materia, adiunctis deinde aliis speciebus herbarum aromaticarum, secundum quas ex eadem materia olei confecta variantur vnguenta: vt aliud dicatur vnguentum nardi, aliud myrrhæ, & ita in aliis speciebus. Imò interdum ex eadem herba varia sunt vnguenta, quemadmodum ex nardi foliis fit vnguentum, quod fo-

liatum

liatum dicitur, & alterū ex spicis, quod spicatū dicitur, & præstantius est priori, quemadmodum scribit Plinius in naturali historia. Propter quod in Euangelio vnguentum illud Mariæ signanter spicatū dicitur & preciosum. Oleum autem vel vnguentum quantūlibet preciosum quandiu intra vasculū clauditur quo cōtinetur, non emittit odoris sui fragrantiam, latetq; tantisper preciū eius. Vbi autem apertum fuerit vasculū, & effusum quod antè latebat vnguentum, tñ demum ipsius odoris fragrantia longè lateque spargitur: quemadmodum de vnguento illo Euangelico Mariæ legimus, quod fracto alabastrō cū ipsum effudisset super caput Domini Iesu recubentis, non solum conuiuantes eius sint odore refecti, sed tota insuper domus repleta sit ex odore vnguenti. Ad hunc sanè modū sponsi nostri nomen tantam in se continet virtutem, tantam gratiā, vt vniuersas orbis magni partes & angulos impleat odore gratiæ suæ, vbique se laudandum præbēs fidelīū cordibus, vbique omnes qui in ipsum credūt & sperāt suæ dulcedinis gratia copiosè reficiens: quemadmodum oleū effusum omnes præsentēs reficit & oblectat. Solent autem oleū siue vnguenta ad varios vsus adhibere. Interdum enim voluptatis & deliciarū causa vnguntur homines, vt in festiuitatibus, & si quando ad festiuiora conuiuia sit procedendum, vt maiore sic inuncta corpora habeāt gratiā. Quemadmodum de Iudith fortissima vidua legimus, quod exitura pro salute gentis suæ ad Holofernem principem militiæ Assyriorum, vnxit se myrto optimo, id est, vnguento myrti: vt maiorem haberet gratiam, ad capiendum illum in oculis suis. Ad qualē etiam vnctionē alludit Saluator, cum in Euangelio ieiunantes docet, non faciem exterminare vt appareant hominibus ieiunantes, sed potius faciem lauare & caput vngere, ne aduertant homines. Oleū enim ex sua natura exhilaratiuum est, & lætum præbet gratūque aspectum perunctis: quemadmodum in Psalmis legitur: Vt exhilaret faciem hominis in oleo. Vtuntur etiā oleo ad confortationem membrorū corporis, quemadmodū in athleticis est manifestū: quorū corpora ad hoc inunguntur, vt robustiores euadant & firmiores carne. Secūdū quē sensum in Psalmis dicitur: Genua mea infirmata sunt à ieiunio, & caro mea immutata est propter oleū, siue ab oleo, id est, propter defectū olei, eo q̄ multo tempore nō sum vnctus oleo, ad corporis corroborationem. In quē sensum versus ille à nobis plenius enarratus est suo loco

Judith. 9

Mat. 6

Psal. 103

Psal. 108

loco, in cōmentariis nostris super Psalmos: tametsi ab aliis soleat interdum aliter enarrari, non satis aduertētibus antiquam consuetudinē in inungendis corporibus. Adhibētur tertio vnguenta siue oleū, ad restituēdas vires membris, vel lassitis itinere, vel labore quolibet defatigatis. Quemadmodū cap. 28. secūdi libri Paralipomenō legimus, Samariæ habitatores, eos quos ex tribu Iudæ captiuos adduxerant, ad verbū prophetæ remisisse antè cibo potūq; refectos, & oleo vnctos, propter laborē itineris. Quarto, notissimum est oleum adhiberi vulneribus medicandis. Vnde est illud prophetæ: Vulneris & lioris & plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, nec fota oleo. Et Samaritanus ille Euangelicus, in vulnera semiuiui oleum infudisse narratur & vinum. Iuxta hunc autem quadruplicem olei vsū atque virtutem dicimus, nomen sponsi multiplicis esse virtutis, effectūque habere non vnicum. Exhilarat enim mentis faciem, & meritò lætam reddit tam gratissimi iucundissimiq; nominis memoria. Cōfirmat insuper & corroborat interiores animę vires, quasi mēbra quędam eius, vt ad functiones suas quibus destinatae sunt, ritè peragendas sufficiāt. Porro lassitis & defatigatis in via vel opere Dei, ob virtutis studium, quod laborem habet ex parte corruptæ carnis huius (quæ mirum in modum aggrauat animā diuinis actionibus vacare cupientem) nihil potest adhiberi tam efficax ad resumendas innouandāsque vires, ad percurrendam viā mandatorum, ad peragenda opera Dei, ad prælianda prælia Domini, quàm oleum istud nominis Domini. Postremò, quis potest esse languentis animæ morbus tam grauis, quod vulnus tam exitiale, cui non hoc oleo superinfuso facillimè medeatur? Si quidem & semiuiuos curare valet, atque pristinae valetudinis robur restituere, & penitus emortuos ad vitam deperditam reducere. Nomen autem istud quod hīc effuso cōparatur vnguento, nomē accipimus domini, vel Dei, vel omnipotētis, vel altissimi, vel aliud quodcunq; nomē, quibuscūque tandē sonis efferatur aut litteris describatur, quod Deū ipsum nobis repræsentat atq; significat, qui est sponsus Ecclesiæ. Peculiariter tamen nomen illud benedictū, quod ab angelo est relatū, nomen dulcissimū I E S V S accipere possumus, quo nō aliud nobis auditu suauius proferri vel excogitari possit: vel nomē illud Prophetis etiā prioribus euelatū, Messia siue Christi, quo aliud non potest efficacius nobis proferri. In illo siquidem nobis

2. Par. 28

Esa. 1

Luc. 10

Esa. 62

Psal. 18

Acto. 4

1. Pet. 2

Psal. 42

Psal. 102

Esa. 40

nobis opta tissima salus exprimitur: in hoc autē, virtus vnguentio-
 nis per qua in salus illa perficiatur, includitur. Omne quidē no-
 men, quo nominari nobis potest, vel à nobis nominari spōsus
 noster, quo dcūque tandē illud sit, siue tetragrammatō illud, si-
 ue aliud, verē oleū effusum est nobis. Illud tamē nomen nouū,
 quod os Domini sic peculiariter nominauit, quod nostrā salu-
 tem tā prope & propriē exprimit, peculiarē quandā indubiē
 super alia omnia suauitatem, & omni quidē iure, fidelibus in-
 gerit. Potest etiam nomen accipi pro ipsa eius perfectione &
 bonitate nominata, vel pro fama nominis eius: vt sit sensus, fa-
 mam nominis eius præstantissimi similē esse vnguento effuso.
 Sicut enim hoc, suo odore totam implet domū: ita fama nomi-
 nis Dei totū mundum replet & reficit, ad quasilibet orbis par-
 tes dispersa. Iuxta illud Psalmi: In omnem terram exiuit sonus
 eorū, & in fines orbis terræ verba eorū: de præclaro videlicet
 illo nomine, in quo & nō in alio, salus reposita est vniuerso or-
 bi terrarū. Quanta autem virtus sit & efficacia nominis huius
 mellitissimi, euestigio spōsa insinuat, cū de suis adolescentulis
 adiungit: Ideo adolescētulæ dilexerūt te. Quas hīc debeamus
 intelligere adolescentulas, ex superioribus satis liquet: animas
 nimirū fideles, quæ intra Ecclesiam per baptismū regeneran-
 tur, quemadmodum ait Petrus Apostolus: Quasi modò geniti
 infantes, rationabiles, sine dolo lac concupiscite &c. Aut qui
 per pœnitentiā, quasi per secundum quendā baptismum, emū-
 dantur atq; lauantur à vetustate peccatorū. Huiusmodi enim
 adolescentulæ, valde sponsi sui delectantur vberibus, & nomi-
 nis eius fragrantia mirē reficiuntur: vt non possint non tene-
 re & vehementer diligere sponsum tam beneficum, totum de-
 libutum suauissimis vnguentis, & totum desiderabilem. Signā-
 ter autem quæ sponsum diligunt, adolescentulæ dicuntur, non
 vetulę aut decrepitę. Fideles enim qui Christū syncerē diligūt,
 etiāsi ætate corporis videantur senescere, intus tamen in ani-
 ma adolescentiā retinēt, iuxta quod in Psalmo dicitur. Introi-
 bo ad altare Dei, ad Deū qui lætificat iuuentutē meā. Et iterū:
 Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Et per Esaiā dicitur: Qui
 sperant in domino, mutabunt siue assumēt fortitudinem: quæ
 nimirum iuuenili potissimū conuenit ætati. In adolescen-
 tularū etiā nomine, incorruptio & puritas insinuat animarū
 sanctarum, quæ alienis non sunt occupatæ amoribus, sed Chri-
 stum solū pura mēte & deuotione vt sponsum diligūt: quibus
 nondum

nondum euenit quod de quibusdam metuebat Apostolus, ne
 serpentis astutia corrumperentur sensus eorum, & exciderent
 à simplicitate, siue synceritate quæ est in Christo Iesu: sed ma- 2. Cor. 11.
 nent virgines castæ, nullius amorem admittentes, præterquam
 eius cui semel desponsatæ sunt in baptismo, qui est sponsus ca-
 stitatis, & solus inter omnes sponfos castitatem non aufert, sed
 adauget, suis amasiis. Possemus tamen in adolescentularum no-
 mine, contrario sensu, quandam spiritualis sensus imperfectio-
 nem intelligere, in hūc sensum: Tanta est nominis tui o Deus
 fragrantia, tam efficax mouendi virtus, vt etiam adolescentu-
 læ alioqui pro ætatis conditione lasciuiiores & petulantiores,
 mundōque & vanitatibus eius amplius deditæ, minimūque
 in rebus spiritualibus expertæ, (vtpote quibus adhuc mundus
 sapit & floret, si eo vti velint, propter carnis vigorem) odore
 tui nominis moueantur, & quasi trahantur ad te diligendum:
 & non solū illæ quæ iam proeuctioris sunt ætatis, id est, quæ
 perfectiores effectæ sunt & in mundi contemptu stabiliores.
 Id quod quotidie in Ecclesia impleri videmus, cum vtriusque
 sexus homines, in ætate adhuc teneriori, quādo maximē vide-
 tur eis sapere mundus, in optimo ætatis vigore vitæque totius
 parte præstantissima, odore diuini nominis allecti, id est, diui-
 næ bonitatis beneficiorūque eius dulcedine permoti, virili-
 ter mundum ipsum & quicquid in mūdo arridet plausibile cō-
 temnunt, totōsque se sponsi amabilissimi obsequiis dedunt at-
 que deuouēt, propter eius amorem, cōtra carnem, mundum,
 & diabolum fortissima prælia, eaque assidua, fortiter gerētes.

Trabe me post te: curremus, in odorem vnguentorum tuorum.

In superioribus verbis, sponsam audiuius ad sponsi sui dile-
 cti amplexus & oscula suspirantem, in memoria suauissimorū
 eius vberum, & fragrantia mellitissimi nominis eius. Nunc ve-
 rò considerans sponsi sui nimiam supra se excellentiam, ob-
 quam non possit suis viribus vsq; ad eum pertingere, orat ea-
 dem trahi ab eo, vt sic ad ipsum possit currēdo pertingere. Au-
 diuit enim sponsa dicentem in Euangelio sponsum. Nemo po-
 test venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum: & intel-
 ligit, tractum eūdem esse patris, filij, & spiritus sancti, cum to-
 tius trinitatis sint opera indiuisa. Idcirco nunc clamat ad spō-
 sum, Trahe me post te. Quorsum autem sponsi tractum postu-
 ler, euestigio subnectit, cū ait: Curremus, &c. Quasi dicat, Tu
 o spōse mi excelsus es, & in altis habitas: ego autem ex memer
 ipsa

Ioan. 6.

ipsa vilis sum & in infimis habito, & corpus istud quod corrumpitur, non solum ipsum non potest pertingere ad te, verum etiam animam cōsociam mirum in modum aggrauat, impeditq; ne ad te peruenire valeat, semper potius ad ima & terrena ista suo eā pōdere attrahēs, & à te violētissimè abstrahens. Cū ergo ex memetipsa sim infirma & insufficiēs, vt mea ipsius virtute ad te vsq; perueniā tēq; deosculer & amplectar, ingenuè agnoscens imperfectū meum humiliter tuā obsecro misericordiā, vt qui me in sponsam tuā nullis meis meritis, sed tua sola gratia eligere dignatus es, eadem quoq; gratia me ad te trahere digneris, mentēmq; meā & voluntatē à temporalibus omnibus abstrahendo, ad te per operationē peculiaris gratiæ tuæ subuehere: vt in te vera possim fide credere, tēq; sincero amoris affectu diligere. Nisi enim tu me traxeris, scio me non posse vlla ratione ad te diligendū peruenire. Si verò tu me trahere velis, cōfido q; non solum lento ad te gressu ambulare poterō, verum etiam forti impetu currere. Hoc enim est quod ait sponsa, Trahe me post te, curremus. Non ait, sequemur lēto gradu, sed curremus, inquit, velociter. Cui bene cōsonat quod ait Psalmista tractus huius virtutē expertus: Viā inquit, madatorum tuorū cucurri, cū dilatasti cor meum. Non ait, perambulauī, quasi lento tardoq; incessu: sed cucurri, inquit, viā mandatorum tuorum: quod est post Deū currere. Quādo autem hoc, aut vnde hoc? Cū dilatasti, subdit, cor meū: id est, cum tibi placuit me trahere per gratiam tuā, & cordis mei affectiones in te subuehere. Deo enim trahente & operāte interius, cor dilatando per suam gratiā, facile est nobis post ipsum etiam currere, qui per nos ipsos nec ambulare lento gressu valemus. Non enim (vt ait Apostolus) sufficientes sumus cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis: sed omnis sufficientia nostra ex Deo est. Sine eo enim nihil possumus facere. Verum per illius auxiliū, nihil non possumus: quemadmodū idem Apostolus ait: Omnia possum in eo qui me cōfortat. Et Psalmista: In deo, inquit, faciemus virtutē. Esaias quoq; in fiducia diuini tractus magna prædicat, dicens: Qui sperāt in Domino, mutabunt fortitudinē: assumēt pēnas vt aquilæ, volabūt & non deficient. Plus iste dicit, quā sponsa dixerat. Sponsa ait: Trahe me post te, curremus. Non volabimus, inquit, sed curremus, ne nemiū de se ipsa polliceri iactantius videatur. Ipse tamen, volabūt, inquit, non current, qui credunt aut sperāt in Domino. Sciendū autē est, q; particula illa, post

Psal. 118

2. Cor. 3

Ioan. 15

Philip. 4

Esa. 40

post te, iungi potest vel cū eo quod præcedit, trahe me: vel cū eo quod sequitur, curremus. Priorē constructionē cōmuniter habent latini codices, posteriorē Græci. Hebræa autē litera, ad utrāq; est indifferēs. Sēsus quoq; vtrōbiq; bonus est, siue ita distinguas: Trahe me post te, currem^o: siue aliter: Trahe me, post te curremus. Quod autē post spōsum trahi perit sponsa, non ad spōsum: potest ad sponsæ humilitatē referri, non audentis aspirare ad spōsi omnimodā æqualitatē. Quātumuis enim in hoc mundo fortiter spōsa trahatur à spōso, nunq̄ tamen ipsum anteuertere poterit, vel penitus assequi: sed post ipsum semper manet, ita vt possit adhuc propinquior fieri. Alioqui modū haberet dilectio, cuius mādātū (iuxta Psalmistæ verbū) latū est nisi *Psal. 118.* Imò & in patria post spōsum remanebit spōsa, licet à dextris eius collocata: quoniā incōparabiliter maior erit dignitas ipsius spōsi, qui est ex semetipso gloriosus, q̄ sponsæ tantū ex participatione & beneuolētia spōsi suā habentis gloriā. Si autem cū eo quod sequitur verbo, curremus, iungatur particula post te, intelligitur spōsa currere post spōsum, sequendo eius vestigia, & laborādo ad assequendū, siue demerendū eum sibi: quemadmodū de se Apostolus ait: Fratres, ego me non arbitror *Philip. 3* cōprehēdisse. Vnū autem, quæ quidē retro sunt obliuiscēs, ad anteriora extēdo memetipsum: sequor autē, si quo modo comprehēdā. Hoc. s. est, ad spōsum & post spōsum currere. Sed & in patria manebit spōsa currens post spōsum, cū in sacra Apoca. de *Apoc. 14* sanctis virgib^o dicatur, quod sequitur agnū quocūq; ierit. Sed quare postq̄ singulari numero spōsa dixit, trahe me, mox pluralē assumit, dicens, curremus? Quia non vult spōsa mater obliuisci adoleſcētularū filiarū suarū, quas vnā secū trahi, secūq; post spōsum currere vehementer desiderat, q. d. Trahe me spōse, & ego cū filiabus meis atq; pedissequis adoleſcētulis, quæ mecū te diligunt, fideliter curremus ad te. Sic enim Ecclesia cū filiabus suis ad Christū currit, quomō matres ad festa solēt pperare, ad manus deducētes & quasi trahentes pueros ex vtroq; latere, vt currāt etiam ipsi cū matre currete. Potest etiā in numero hoc plurali tacitè insinuari auxiliū mutuum, quo Ecclesiæ mēbra seinuicem ad cursum hūc post spōsum, adiuuāt. In Ecclesia enim nemo singulariter currit, sed omnes simul & quasi gregatim incedētes, currunt vnanimiter ad Christum, mutuo se pro viribus ad cursum hunc adiuuantes. Fideles namq; in Ecclesia, verbis & exemplis seinuicē hortantur & inuitant ad currendum post Christum: portant (iuxta Apostolicam doctrinam) *Galat. 6* *Rom. 15*

Galat. 6
Hebr. 6

alter alterius onera, vt legem Christi adimpleant: firmiores, eque eiusdem instructione, imbecillitates sustinet infirmorum, infirmos suscipiunt & adiuuant: preoccupatos in aliquo delicto, qui iam retro aspicere incœperant, instruunt spirituales in spiritu lenitatis: & multa omnino sollicitudine tenentur pro se uicem simul currentes, ne fortè aliquem ex eis contingat deesse, aut ab incepto cursu desistere. Propter quod, à sanctis patribus fideles in Ecclesia ad Christum pergentes, rectè ceruus sunt comparati. Hi enim (quemadmodum & ab ethnicis scriptoribus obseruatum & annotatum est) cum per agmina transire flumina voluerint, aut ad loca alia pergere, præcedit eorum aliquis rotum agmen, super quem alij proximi capitum suorum pondus imponant, atque super hos alij deinde consequentes, vsque dum finiatur agmen. Primo autem defatigato, transit ipse ad finem agminis, caputque similiter imponit proximo, & à fatigatione sua releuatur: succeditque in eius locum alius nondum defatigatus labore, super quem cæteri capita imponant: sicque & inuicem se non deserunt, & mutuam sibi auxilium præstant. Dignum profectò admiratione spectaculum, & imitatione exemplum. Vide super hac re, si libet, sanctum patrem Augustinum in enarratione Psalmi quadragesimisecondi tractantem verbum illud desiderantis animæ: *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum &c. In odorem vnguentorum tuorum.* Hæc particula in Hebræis codicibus omnino non legitur, sed ex æditione Græca in textum nostrum translata est, vbi sic legimus: *ἀπὸ σου εἰς ὄσμηρ μύρων σου δραμῶν*, hoc est: Post te, in odorem vnguentorum tuorum curremus. Debemus autem per hæc vnguenta intelligere, plurima illa & maxima sponsi beneficia, quorum odore mirabilique fragrantia sponsa mirificè reficitur & oblectatur, tam interius quàm exterius, atque ad currendum fortiter post Christum illicitur. Non quòd sponsum quærat propter vnguenta, quæ ipsum propter se diligit: sed quia hic odor ad currendum alacrem reddit, & vires præbet, & quasi impetu quodam per viam sic rapit currentem, vt currere se nesciat, vt laborem itineris omnino non sentiat. Propter quod Esaias in ipso credentes volare dixit, absque defectione. Quid enim mirum si ad vnguentorum horum odorem sponsa sic trahatur: quandoquidè & irrationalia videmus animalia, canes venaticos, ad odorem leporis sic vehementissimo impelli impetu, vt prorsus sui ob-

liti

liti quasi furibundi, ad extremum vsque anhelitum currere non desinant, donec apprehenderint quam olfecerant & sectantur bestiam? Vnde præpositio, in, non sic accipienda est, vt terminum insinuet ad quem curritur, sed vt mouentem indicet causam, & incitamentum ad currendum. Non enim odor iste vnguentorum finis est sponsæ ad quem currit, quæ ipsum sponsi finem habet vltimum, & vt talem summè desiderat. Incitat tamen odor iste vnguentorum, id est, consideratio & perceptio dulcedinis Dei ac beneficiorum eius, & quasi vires infirmis subministrat ad currendum. Habemus autè huius rei exemplum & in formica minutissimo animalculo, ad cuius considerationem non immeritò piger homo à Sapiente mittitur, quæ videmus odore vnguentorum dulciumque confectioum tractam, turmatim ex hortis in apothecas vnguentariorum ascendere, ad ipsas quarum odorem à longè percipiunt dulces confectioes. Qua etiam in re, meritò hominum ignauiam crassitiamque humani cordis, animalculum istud redarguit: quod tam est sagacis industriæ, vt ea quæ sibi ad fruendum siue gustandum sunt comodissima & maximè delectabilia, ita à longè odorata percipiat, sicque ad ea sollicitè pergat, vt (si possit) fruatur concupitis. Cum homines plerique bonum suum, sicut maximè utile & salutare, ita maximè delectabile, adeò non percipiunt, adeò negligant, adeò non ad illud pergere laborent, vt nihil videatur cogitare minus. Vt meritò etiam hac consideratione dixisse potuerit insipientibus huiusmodi Sapiens: *Ite ad formicam, & discite sapientiã, discite vestris moueri bonis, discite ad ea quæ vobis sunt commoda tendere.* Dignum quoque est consideratione profundiori, quàm pulchrè paucissimis verbis sponsa hæc geminum hæreticorum excluderet errorem, cum dixit: *Trahe me post te, curremus.* Siquidè vnica hac & breuissima oratione contrariæ duæ hæreses destruuntur: quarum prior, hominem ex solis naturalibus, sine peculiari Dei gratia saluari posse: altera, sine hominis cooperatione, per solam Dei gratiam in homine operantem, ipsum saluari, stultè cõtendebat. Illam sponsa destruit, cum à sponso trahi postulat. Si enim suis viribus posset currere ad sponsum, sine sponsi tractu siue cooperatione, non opus haberet sponsi postulare auxilium, vt posset ad ipsum currere. Hanc verò, dum tracta currere præsumit. Nisi enim crederet sponsa, se simul cum sponsi tractu posse cooperari ad suam salutem, non se cursuram diceret ad tractum sponsi.

B Qui

Qui enim currit, non solum patitur, sed agit & operatur, seipsum mouendo, motuamque in seipso virtute exercendo. Nec enim sic trahi petit a sponso sponsa, quomodo trucus ab equo trahitur nihil cooperans: sed quomodo puer qui per seipsum nequit currere, manibus trahitur maternis, ut possit hoc adiutorio infirmos pedes ad cursum mouere celerius. *Introduxit me rex in cellaria sua.* Hactenus ad sponsum ipsum, sub secunda persona, direxit sponsa sermonem. Nunc ad tertiam personam transiens, de eodem nihilominus sponso suo loquitur, quasi verso vultu aliquantisper ad astantes adolescentulas, de quibus pauloante dixerat sponso: Ideo adolescentulae dilexerunt te. Quasi enim tacite illis in aurem susurrans, dicit: *Introduxit me rex in cellaria sua.* Statimque ad ipsum rediens sponsum, secunda iterum persona sermonem prosequitur, adiungens: *Exultabimus & letabimur in te &c.* Vbi primo nota, quod loquens de sponso suo quasi coram aliis circumstantibus, in persona tertia, regem eum appellat. Vbi autem ipsum alloquitur sponsum persona secunda, familiariori & magis blanda nominatione dilectum eum vel amicum vocat, ut paulo inferius: *Ecce tu pulcher es, dilecte mi, & decorus.* Videlicet hac in re pulchre exprimens affectionem conjugalem, & quae inter coniuges solet obseruari consuetudinem. Vxor enim siue sponsa, tametsi aliquo modo par sit suo viro aut sponso, utpote in actu conjugali, tamen subditam se agnoscere debet viro, quem & timere debet & honorare, quemadmodum docet Apostolus. Propter quod, ad uxorem spectat, de viro loqui reuerentius: quemadmodum Sara virum suum Abraham, dominum vocabat, sicut & Apostolus Petrus annotauit. Idque maximè obseruant vxores, quando coram aliis de suis viris loquuntur. Cum vero inter se se amicè & familiariter conueniunt, ac sine arbitris inuicem se alloquuntur, tunc videlicet magis amicabilem inuicem sibi tribuunt appellationes, dilecti atque dilectae, amici & amicae, nepotis & neptis, fratris & sororis, aut alias huiusmodi quas amor pro tempore effingit. Iuxta hunc morem conjugalis commercij, quum alias sponsa sponsum alloquens dilectum eum vocare soleat, hic de eodem loquens adolescentulis, regem eum nominat: *Introduxit (inquiens) me rex in cellaria sua.* Et infra: *Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.* Dicit autem hoc quasi in aurem (ut diximus) astantibus adolescentulis, ad significandum, quod licet nondum plenè ei datum esset verbum illorum

1. Pet. 3.

lorum quae tantopere in sponso commendauerat frui dulcedine, iam tamè aliqua ex parte gustum accepisset, & quasi delibationem ac praeustationem quandam, quantum pro hoc tempore satis est ad exultandum & letandum in illo, donec tempus adueniat plenioris laetitiae. Non modò (inquit) prorsus à sponsi verberibus sum aliena, non prorsus ab eius osculo elogata, tametsi vehementius illa & oscula & verbera desiderem. Iam ex parte aliqua mihi datur bonitatis illius & fauoris gustare dulcedinè, & quasi plenitudinis illius futurae quam ex sponsi osculo & verberibus olim expecto, aliquid praelibare siue praeustare.

Puto autem per cellaria idem ferè hic posse intelligi, quod supra per verbera, diuinæ scilicet pietatis viscera, bonitatisque eius erga nos benignitatem & beneficentiam. In quae nos iam introducimur, quando de illius benignitate modò aliqua ex parte reficimur & consolamur: quòdo (iuxta sancti Euangelistae verbum) de eius plenitudine credentes in nomine eius accipimus gratiam pro gratia: ad hoc videlicet, ut cursum nostrum sic de cellariis diuinæ pietatis refecti & confortati, sine fatigatione sufficiamus peragere. Quia enim iter est magnum valde quod nos oportet percurrere, hinc nimirum vsque ad summum caelorum verticem: necesse habet Ecclesia interim dum currit, subinde in cellaria ista introduci, illique de vino supernae consolationis quasi in transitu gustare, siue verius libare, ne in tanto itinere nimis defatigata laboribus succumbat, aut viribus exhausta deficiat. Quemadmodum viatoribus celeres & longas profectioes peragere instituentibus, opus est subinde in diuersoria ingredi, illique de cellariis praestantissimi vini haustus degustare: ut sic viribus reparatis, ad iter suum prosequendum alacres valentesque pergant. Possumus verò & per cellaria ista intelligere, occulta sapientiae atque scientiae Dei: quae nunc ex parte aliqua reuelantur Ecclesiae, siue ante Christi aduentum, siue post. David namque dicebat: *Incerta & occulta sapientiae tuae manifestasti mihi.* Item ipse sponsus suis dicebat discipulis: *Vos amici mei estis, quia omnia quaecumque audiui à patre meo nota feci vobis.* Atque ita in cellariis istis regiis, illos comòde accipiemus thesauros sapientiae atque scientiae, quos Paulus in Christo dicit absconditos: *In quo sunt (inquit ille) omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi.* Introduxit autem dilectam Ecclesiam suam sponsus in haec cellaria, & hos ei thesauros demonstrauit: quando (iuxta eiusdem Apostoli verbum) ea quae oculis

Ioan. 1.

Psal. 50.

Ioan. 15.

Coloss. 2.

1. Cor. 2. lus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderūt quæ præparauit Deus se diligentibus, nobis Deus reuelauit per spiritum suum. Quidam vtriusque testamenti libros intelligunt, quorum occulta mysteria dum Ecclesiæ per spiritum suum Deus reuelauit, quasi in cellaria sua eam introduxit, foris stantibus illis omnibus qui non habent eundem in se spiritum fidei. Græci verò pro cellariis ταμῆα, id est, cubilia, legūt. Facileq; potest hæc lectio ad prædictas intelligētias applicari.

Exultabimus & lætabimur in te. Ex hac introductione in sponsi cellaria siue cubicula, sponsa iterū ad sponsum dirigens sermonem, se dicit vnā cum suis adolescentulis magnificè gaudere: idq; in sponso ipso, quo tanta benignitate erga se vititur. Exultabimus, inquit, & lætabimur in te. Plurali numero loquitur, vt simul includat secum suas adolescentulas. Ecclesia enim quā accipit à Christo consolationem, infirmis suis membris & pusillis infantibus impertit, vt secū ad sponsum currere valeāt & velint. Exultabimus, inquit, & lætabimur: vt significet syncerum & perfectū esse gaudium ex cordis intimo procedens, nō tantū exterius simulatum in corporis gestibus. Interdum enim foris homines exultant, qui intus non lætantur in animo. Nō autem in alio aliquo exultabimus, non in vanitate diuitiarum, non in pōpa honorum seculi huius, aut in aliis huiusmodi, sed in te solo vno vero sponso nostro, in quo omnes nostras diuitias simul atque delicias habemus repositas, vt extra te nihil valeamus aut velimus diligere, & in nullo alio præterquam in te gloriari. Videlicet hoc illud est gaudium, hæc illa exultatio, ad quā dominus suos hortabatur Apostolos, atque in illis Ecclesiam vniuersam: Gaudete, inquit, & exultate: quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Et iterum: Gaudete & exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. Ad idē & Paulus magnus ecclesiæ paranymphus omnes hortatur fideles, dicēs: Gaudete in domino semper: iterū dico, gaudete. Idē multo ante faciebat David Propheta regius: Exultate, clamās, iusti in domino, rectos decet collaudatio. Lætamini in domino & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Quomodo verò ad hæc exultationem & lætitiā cordis sponsa nostra perueniat, subsequenter explicat, quum adiungit: *Memores vberum tuorum super vinum.* Memoria nimirum diuinæ beneficentiæ & pietatis, qua ab initio seculi Ecclesiam suā prosequi non desuit spōsus, plurimisq; omnino afficere beneficiis, meritò spōsam exultare

Matth. 5.

Luc. 6.

Philip. 4.

Psal. 32.

Psal. 31.

tare facit & lætari, super tā mirabili beneuolo & benefico spōso suo: vt iure velut ingratisima esset arguenda, si non in illius memoria exultaret. Verè enim super omne vinum, super omnes huius mundi delicias & voluptates, dulcia sunt hæc diuinæ pietatis atque miserationis vbera: neque sic reficere, sic oblectare potest vini præstantissimi potus, vt sola tam blandorum vberum, tam amici pectoris, memoria. Vinum enim quantūuis præstantissimum, non nisi dum in præsentia degustatur, reficit: vbi autem per gulam transferit, sapor omnis & voluptas transit. Quod autem ex vberibus istis lac fugitur, diuinarū cōsolationum & deliciarum supernarū, etiam sola memoria sua animam lætificat & pascit, tunc etiam cum actu vbera illa non fugit, quum nouas consolationes nullas accipit. Cui bene consonat illud quod per Psalmistam de iis dicitur: *Memoriā abundantiæ suauitatis tuæ eructabūt.* *Recti diligunt te.* Ob amorosa vbera tua & ineffabilem benignitatem atque beneficentiam tuam, qua Ecclesiam tuam prosequeris, omnes quicūque recto sunt corde, vniuersi pij & iusti, te super omnia diligunt, nihil tibi ex omnibus huius mundi bonis præponētes. Quod si qui post tantam beneuolentiam & beneficentiam prius exhibitam, operēque monstratam nondum te diligant, ij proculdubio ter impij sunt & iniqui, minimè recto sunt vel æquo affectu, qui amorem soli Deo debitum, contra ius & æquum, trāferunt ad creaturas. Quidam particulam illam, super vinum, cum ista parte cōnectunt, in hunc modum: Super vinum recti diligunt te, id est, diligunt te super omnes huius mundi delicias. Potest etiā ex Hebræo legi per aduerbium: *Rectè diligunt te, id est, iure & meritò te diligūt fideles animæ.* Græca autem æditio, per nomē legit abstractum *ἰσθῦτης ἡγάπησε σε*, hoc est: *Rectitudo dilexit te.* Quod cū lectionibus suprā enarratis facillè in consimilem sensum coaptatur. *Nigra sum sed formosa, filia Hierusalem: sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis.* Vertit nunc sermonem ad iuuenulas circūstantes, quas appellat filias Hierusalem, eo quòd fideles in Ecclesiasticæ fidei vnitatem permanentes, & secundū eam dignè vitam agentes, ad supernam illam Hierusalē pertineant, tanquā ciues & domestici eius ciuitatis: vtpote quorum nomina iam scripta sint in cœlis, *Luc. 10.* imò quorum etiam nunc est cum Apostolo in cœlis conuersa *Philip. 3.* His igitur Ecclesia, qualis pro statu huius vitæ existat, manifestè in verbis istis exponit, nigram se esse asserens, sed formosam

formosam, &c. Pro cuius literæ intellectu notandum est, comparationes istas tabernaculorum & pellium Salomonis, à diuersis diuersimodè applicari. Solent enim ferè diuisim istas cõparationes applicare, priorem nigredini, posteriorem pulchritudini, in hunc modum: Nigra sum, sicut tabernacula Cedar: sed formosa, sicut pelles Salomonis. Cedar enim (quemadmodum ex historia Genesis liquet) filius fuit Ismahelis, à quo descendentes posterius in desertis habitabant in tabernaculis, vel causa pascèdi pecora, vel causa prædandi. Tabernacula igitur eorum, propter continuum solis ardorem cui erant exposita, vehementer nigra erant: tum etiam ob puluerem siccum, quo op-
Gene. 25. plebantur & offuscabatur, in terra arida & arenosa solis exusta ardoribus. Volens ergo sponsa insinuare se vehementer nigrâ esse, comparat se tabernaculis Cedar, quantum ad suam nigredinem. Per Salomonis autem pelles, intelligendæ videntur pelles pretiosissimè, quibus lectus aut cubile eius operiebatur & decorabatur: vel cortinæ albissimæ & candidissimæ, lectum illius aut requiei locum circumdantes: aut in tentoriis expansa vela candida. Id enim magis propriè significare videtur dictio Hebraica ieriah, cortinam videlicet albam, aut velum album, quod in tentoriis expanditur. Insignem igitur albedinem, candorem & pulchritudinem, hac comparatione voluit significare: quemadmodum priori, insignem nigredinem. Alij verò in hunc sensum legunt: Nigra sum sed formosa, sicut tabernacula Cedar nigra sunt, sed nihilominus formosa, & pelles Salomonis nigrae sunt sed formosae. Iuxta quam distinctionem in hoc stat comparatio, quòd sicut tabernacula Cedar, siue Arabum prædatorum, nigra quidem erant foris propter exustionem solis, intus tamen formosa erant, nimirum plena auro & omnibus diuitiis, quibus maximè populi Arabiæ abundant: item sicut tentoria Salomonis nigra quidem erant foris, quod est cõmune tentoriis omnibus, & pellibus, maximè tentoria operientibus, intus tamen maximam copiam auri & rerum omnium pretiosarum continebant, insuper & ipsum regem Salomonè quo non erat alius in orbe gloriosior, siue potentia, siue sapientia, siue diuitiarum gloria: ita & Ecclesia tametsi foris videatur nigra, & ex parte aliqua reuera sit nigra, habet tamen intus latentem mirabilem pulchritudinem de Cedar ex peregrinatione. Pro cuius sententiæ pleniori intellectu sciendum est, tripliciter intelligi posse quod dicitur Ecclesia nigra, & nihilominus

lominus formosa. Primò quidem respectu diuersarum partium diuersorumque membrorum Ecclesiæ: quorum quaedam sunt nigra, quaedam alba, id est, quidam boni, quidam mali. Sancta enim Ecclesia pro statu huius vitæ, similis est (iuxta euangelicam parabolam) sagenæ ex omni genere piscium congreganti, bonisque & malos pariter continenti, tantisper donec adducatur sagena ad littus, & seligantur boni pisces à malis, id est, vsque ad seculi consummationem. Interim enim in Ecclesia bonis commixti sunt mali: qui ore quidem confitentur se nosse Deum, factis autè negant: qui ore quidè clamât, Domine, domine, sed quæ præcipit dominus opere perficere negligunt quibus in die nouissimo claudetur iauua regni, diceturque eis: Nescio vos. Discedite à me, omnes operarij iniquitatis. Ex horum igitur malorum commixtione, meritò nigra dici potest Ecclesia: quoniã stultorum est infinitus numerus, & pauci admodum inueniuntur qui per angustam portam salutis, arctamque vitæ viam ingrediantur: sed longè plures per latam viam vadunt, in præcipitiũ & gehennam. Formosa nihilominus semper manet Ecclesia, ratione bonorum & electorum, cuiusmodi semper aliquot habuit, & in finem vsque mudi habebit, in quibus erit Deo beneplacitum. Nunquã enim prorsus omnem suam pulchritudinem perdet sancta Ecclesia, ne in ipsa quidem grauissima illa tẽpestate & seuisima persecutione Antichristi, quãdo suos electos sibi gratissimos in Ecclesia Christus seruabit: quorum gratia ipse restatur breuiandos dies immanis illius persecutionis. Secundò, nigra dicitur simul & formosa Ecclesia, non solùm (vt iam dictũ est) secundum diuersa, verum etiam secundum eadem Ecclesiæ membra, cõparatione ad diuersa quæ in ipsis inueniuntur. Nã & ij qui in ecclesia boni sunt, non omnino sine macula nigredinis alicuius vitã istam transigunt: quum in multis (vt ait Iacobus) offendamus omnes, & septies in die (iuxta sapientis verbum) iustus cadat. Apostolus quoque peculiariter dilectus, immunem se non esse ab omni macula testatur, libera voce proclamãs: Si dixerimus, quia peccatũ nõ habemus, nosipfos seducimus, & veritas in nobis non est. Hinc igitur, id est, ex leuibus delictis in quibus quotidie offendimus (delicta enim quis intelligit?) nigrã se dicere potest Ecclesia, quãdiu in hoc tẽpore & in hoc mudo viuit. Veritamen quia non tantæ sunt hæ maculae, non tanta est ista nigredo, vt eam reddat ingratham & displicentem Deo: quia quoti-
 B iij diana

Mat. 13

Tit. 1

Mat. 25

Eccle. 1

Mat. 7

Iac. 3

Pro. 24

1. Ioan. 1

Psal. 18

1. Pet. 4

diana illa delicta charitatis pulchritudinem ab anima non tollunt, non obstante illa qualicūque nigredine formosam se esse gloriatur. Decorem enim & pulchritudinem illa nigredo non tollit, quia charitas (vt ait Petrus Apostolorum princeps) operit multitudinem peccatorum. Nigredinem scilicet occultat, vt non appareat. Imò licet etiam magnis & grauibus peccatis maculari contingit electos, quia tamen in peccatis suis obstinati non permanent, sed per pœnitentiam quanto cius emundare se student, & lachrymis nigredinem contractam abluere. Hinc fit, vt nigredo illa sic ad momentum solum perdurans, ad turpitudinem ipsis non imputetur, vt formosi æstimari à sponso desinant. Tertio, per nigredinē istam potest intelligi exterior humiliatio & abiectio persecutionis, in qua pro hoc tempore exilij viuit Ecclesia. Nigredo siquidem, color est lugubris luctūque significans. Veri autē Ecclesiæ filij, in hoc mundo lugent, scientes dictum esse à sponso: Beati qui lugent quoniā ipsi consolabuntur. Quasi igitur nigra est & pulla Ecclesia, dū hīc in luctu perseverat: quando ablato sponso, ieiunant filij sponsi & sponsæ, quando omnes qui piē volunt viuere persecutionem patiuntur, siue à diabolo, siue à mundi scandalis & erroribus, siue etiam à semetipsis, propter bella quæ quum suis passionibus malis assiduē gerunt: quādo ij qui sunt Christi, mēbra sua mortificant super terram, carnēque suam crucifigunt cum vitiis & concupiscentiis: in laboribus, ieiuniis, vigiliis, aliisque huiusmodi, in quibus Apostolus gloriabatur infirmitatibus plurimis. Verūm hæc nigredo exterior adeo sponsam non reddit de formen, vt etiam plurimū eam exornet, decoramque efficiat, in oculis sponsi. Quāto enim magis hīc Ecclesia pro amore sponsi sui patitur & aduersis exercetur, tāto est ipsi gratior, tantō est pulchrior in oculis eius. Sic igitur, & si multum nigra sit Ecclesia, quæ tantis assiduē malis premitur, tot persecutiones, tam ab exterius impugnantibus, quā ab interius scandalizantibus, patitur: manet nihilominus formosa & pulchra in oculis sponsi sui, pro cuius amore nigra permanet, id est, luctū seruat & tribulationes patitur. Potest etiā ferè in eundē sensum ista nigredo referri ad estimationē hominum seculi huius: qui Ecclesiā quasi nigrā & deformē despiciūt, eōsq; qui piē viuere volūt odio prosequuntur, & malis afficiūt. Quod sicut ante Christi aduētū ab initio factitatū legimus, tā in sacris quā in prophanis historiis: ita in finē vsq; seculi huius futurum

Mat. 5

Mat. 9

2. Tit. 3

Gala. 5

Colof. 2

2. Cor. 11

futurum conicitur, imò ex ipsis domini verbis quæ in sacris Euangeliis legimus, certò cognoscitur. Quāquam verò in oculis hominū sic nigra sit sponsa Ecclesia, in oculis tamen sponsi Dei & Christi speciosa est atque gratissima: quoniā quæ abiecta & contēptibilia sunt mundi elegit Deus, vt cōfundat fortia. Et sicut quod altum est hominibus, abominatio est apud Deū: ita ecōtrariò, quod hominibus abominatio est, apud Deū est altū & maximi pretij. *Nolite me considerare quòd fusca sum, quia decolorauit me sol.* Ne fortè in hac nigredine sponsæ cōtingat scandalizari filias adolescentulas minus expertas in rebus diuinis, præmonendo satagit sponsa à scandalo eas præseruare, causam exponens suæ istius nigredinis, quam in se pro statu vitæ huius agnoscit. Nolite, inquit sponsa, o filia Hierusalem, o fideles animæ, quæ mihi adiungi & mecū post sponsum Christū currere desideratis, nolite scandalizari in mea nigredine: nolite sic in meam nigredinē oculos defigere, vt propterea me despiciatis, aut sponso exosam credatis, aut indignam putetis quam sequamini. Nigredo enim ista mihi nō est propria vel essentialis, neque perpetua in me remanebit: sed quasi ex accidētī aduenit, & extrinseca est mihi, neq; nisi ad tēpus in me cōspicietur, suo tēpore auferenda. Solis enim æstus & ardor immodicus, per totū mundum ardoris sui radios dispergens, quem donec in mundo isto degam penitus effundere non poterō, ista me nigredine decolorauit: quæ in me prorsus nō apparebit, postquā ille me aspicere & decolorare desierit. Quis autē sol iste sit, qui sponsam hanc decolorat, nec tamen eius aufert pulchritudinem, variè enarratur. Potest enim per solē intelligi ardor ille malæ cōcupiscentiæ prauiq; fomitis, vniuersum genus humanū contingens, suōq; calore infestans, quē admodū solis huius corporalis ardor vbiq; se spargit, iuxta illud: Nec est qui se abscondat à calore eius. Hic enim sol est, qui sponsam multa perfundit nigredine. Iste est concupiscentiæ malæ fomes & ignis qui Ecclesiā in tam multis suis membris & partibus denigratā reddit: vnde nimirū procedit, vt tam multi inueniātur qui angusta virtutis via derelicta, ad spatiosa vitiorum deuia declinēt, eaque perābulent, omnigenis vitiis se cōmaculantes, & super æthiopis pellem sese denigrantes: qui tamen nomine & professione Christiani à sponso Christo dicūtur, & mēbra censentur sponsæ eius Ecclesiæ. Facit quoque idē ille ardor malæ concupiscentiæ, vt etiam boni nō

1. Cor. 1

Luc. 15

Psal. 18

fine

Mat. 6

1. Tim. 6

sine multis peccatorum maculis vitā istam in hoc seculo trās-
gant: propter quæ coguntur quotidie ad Deum exclamare: Di-
mitte nobis debita nostra. Vt meritò Ecclesia, etiam quantum
ad membra sua præcipua sana & formosa, non nihil, imò non
parum denigrata dici possit ac debeat. Potest etiam per solem
intelligi, illa falsi nominis scientia, de qua Apostolus loquitur
ad Timotheum, dicens: O Timothee, depositum custodi, de-
uitans prophanas vocum nouitates, & oppositiones falsi no-
minis scientiæ, quam quidā promittentes, circa fidē exciderūt.
Per hanc enim constat ecclesiam nō mediocriter denigrari:
quum per eam plurimi seducantur à rectitudine catholici fi-
dei, & abducantur in errores varios. Bene autem sol dici po-
test ista pseudonomos siue falsi nominis scientia: eo quòd lu-
men & directionē in credendis & agendis præstare se promit-
tat ambulantes in ea eaq; insequentibus. Potest itē intelligi
per solē, feruor siue ardor persecutionis grauitè incūbentis
Ecclesiæ: partim ab extraneis & aduersariis fidei, qui eā vi op-
pugnare non desinūt: partim ab hostibus domesticis, falsis fra-
tribus, utpote hæreticis & scādalizatoribus simpliciu: à quibus
tantò periculosius sustinet bellū, quātò magis intimi sunt qui
bellum mouent: cum (iuxta vulgatum verbum) nullus hostis
æquè ac domesticus nocere possit. Hic ardor quantū olim Ec-
clesiam denigrauerit, atque etiam nunc denigret, partim in sa-
cris historiis gemètes legimus, partim in quotidianis exemplis
cū fletu & eiulatu, nimis quā apertè cernimus. Si enim ea cōsi-
deremus quæ ab hostibus ecclesiæ inferūtur mala, nōne iam
orbē ferè vniuersum impiissima Machumeti blasphemia cor-
ruptum cōspicimus? Ita vt Ecclesia quæ ante annos mille per
singulos orbis partes, Asiā, Aphricam, & Europam, longè latèq;
florebat, nunc vix in parte aliqua Europæ, quasi in extremo
mundi angulo, suum cādorem seruet: idque admodum ægrè,
propter falsorum fratrum multitudinem & sæuitiam, quibus ple-
na est etiam illa orbis particula quæ cæteris videtur incorru-
ptior. Quādo enim tot vnquā ac tantæ hæreses vniuersos Eccle-
siæ angulos sic adimpleuerūt, vt hodie? Quando vnquā tā mul-
tis & tam manifestis scādalis plena fuit ecclesia, quēcūq; tan-
dem statū aspexeris, siue polyticū, siue Ecclesiasticū? Quādo sic
omnia corrupta fuere perniciosissimis pestibus, ambitione &
auaritia: vt interim taceā illa quæ hodie peccata non reputan-
tur, gula & luxuria, odium & inuidia, deiq; neglectus & irreue-
rentia;

rētia: quæ sic passim ferè apud omnes regnare cernimus, quasi
peccata iam esse desierint, atq; intra virtutū numerū concesserint.
Secundum hunc ergo intellectum, sponsa ecclesia suam
nigredinē attendens, metuensq; ne fortè adolescentulæ in sua
nigredine possint scādalizari, ita vt eā deformē exosamq; spō-
so suspicentur, præueniendo scādalū amouere laborat dicēs:
Nolite, ô fideles animæ, cōsiderare me, siue (vt ex Hebræo le-
gi potest) despiciere me, quod fusca sim aut nigra, quia nigre-
do ista mihi ex sole procedit. Nolite, ô pusilli mirari aut scāda-
lizari, sic vt ecclesiā credatis non esse gratam Deo, ex eo quòd
tam multos in ecclesia malos videatis vitiisq; denigratos. No-
lite item scādalizari, si etiā in ijs qui pij & iusti vidētur & sunt,
maculas quasdā leuiū delictorū videatis. Inest nimirū singulis,
fomes ille prauus peccati, æstus malæ cōcupiscētiæ: vnde habet
homo, vt ab infantia sua pronus sit ad malū omni tēpore: vnde *Gene. 8.*
procedit, vt non habitet in carne bonū, sitque homo ratione *Roma. 7.*
corruptionis huius semper ad malum procliuus, ita vt nō pos-
sit absque peccato vitam istā transigere. Tamen enim prima
facie, infirmo alicui & non satis corruptionem humanæ natu-
ræ consideranti, videri posset mirum aut scādali occasionem
præbere, quòd tā multos in ecclesia malos videat, imò eos qui
probiores videntur admodū imperfectos inueniat, & in pluri-
bus offendentes, ei tamē qui corruptionē istam miseræ carnis,
malitiā dico, fomitis tam intimè carni implantatam, attende-
rit, non ita mirū illud videbitur, desinētq; per talem confide-
rationem in sponsæ nigredine scādalizari. Quid enim mirum,
si quidā sunt in ecclesia mali? quid mirū, si etiā boni in multis
delinquant? quū illū ardorem malæ concupiscētiæ sic insitū
à natura corrupta habeat vniuersi, vt nullo medicamine era-
dicari possit, donec in tēpore mortalitatis huius degimus: qui
nos ad omne malū omni tēpore sollicitat, & ab omni bono ab-
horrere facit, hostis tā familiaris, tā domesticus, tā intimus, quē
circūferre semper, imò (velimus nolimus) & pascere, cogimur.
Quid item mirū si multi sint mali, atque etiam in multis bonis
delinquant: si consideremus, quanta sæuiat aduersus Ecclesiā
persecutio, partim à mundi sapientibus & potentibus, partim
ab hæreticis & scādalizatoribus, qui proximos suos & dome-
sticos fidei dogmatibus suis prauis atque exemplis perdunt?
Imò verò, si ré ipsam exactius perpendentes iusta lācè & æqua
trutina pōderemus, magis profectò mirū videbitur quomodo
inter

inter tot scandala atq; errores, vel pauci, vel nulli, adhuc inueniri possint, qui synceritatem fidei Christianæ & dilectionem veram erga Christum illæsam seruēt in Ecclesia. Mirū, inquā, videri meritò debet, inter tot errores, hæreses & scandala, quibus pleni hodie sunt vniuersi ecclesiæ anguli, vel vnum aliquē inueniri, qui in rectitudine synceræ fidei vitæque Christianæ perseueret: maximè illa corruptione praui fomitis, qua ad omne malum omnes proni sumus, attendenda. Ut meritò diuinæ benignitati, nō humanis viribus, hoc ipsum debeat ascribi, quod vel pauci in ecclesia rectæ fidei Euangelicæque probitatis cādorem antiquū obtineant, licet aliquatenus offuscatur à solis æstu, non tamen penitus oblitteratum vel abolitum. Secundum illum verò sensum superius tertio loco positū, vbi Ecclesiam diximus nigram, ratione humilitatis & pœnitentiæ, in qua modo Deo humiliter seruit: item ratione contemptus quo ab aliis mundi huius amatoribus afficitur: per solem istum intelligere poterimus, ipsum solem iustitiæ Christū dominū, qui est lux vera illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum. Hic enim sol Ecclesiam sponsam suam dicitur denigrare siue decolorare: quia propter amorem ipsius, fideles in Ecclesia vera ipsius mēbra, carnem suam crucifigunt cū vitiis & concupiscentiis, corpus suū assiduè castigant & in seruitutem redigunt, membra sua mortificant super terram, semp̄q; in tristitia & luctu perseuerant, quandiu in hoc mundo viuunt: scientes dictum esse à Domino: Beati qui lugent, quoniā ipsi cōsolabuntur. Væ autē vobis qui ridetis nunc, quia flebitis. Propter Christi scilicet amorē, & sibiipsis dura inferunt, castigantes carnem suam, ieiuniis, vigiliis, laboribus, orationibus, sollicitudinibus, alijsq; variis modis: & quæ ab aliis propter Christū inferuntur mala, libenter suscipiūt, ita vt sub istorū persona dicat Propheta: Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis, Atq; ita quidē propositi loci sēsus hic erit: Nolite, ô fideles animæ, scandalizari in ecclesia, q̄ sic modo humilis & despecta appareat, quòd non in hoc seculo temporaliter exultet & triumphet, quemadmodum ceteræ barbaræ nationes: quòd multis exerceatur aduersis, quòd in laboribus & doloribus secundum corpus viuere videatur, item quòd à cæteris cōtēpta irrideatur: nolite, inquā, in hac sponsæ nigredine, in humilitate Ecclesiæ, scādalizari, vt propterea ab ea discendū putetis. Nigredo enim illa, si cōsideretur vnde proficiscatur,

Ioan. 1

Gala. 5

1. Cor. 9

Coloss. 3

Mat. 5

Luc. 6

Psal. 43

eatur, non ad dedecus ei est imputanda, neque verè contemptibilem eam efficit, sed magno ei est ornamento, verèq; amabilem & preciosam eam constituit. Siquidem nigredinē istam, siue humilitatem habet ab illo sponso suo præstantissimo, qui sic eam vult, donec in hoc tēpore degit, aduersitatibus multis exerceri, inque humilitate austeritate & patientia vitam agere: vt inde sibi amplissimum comparet fructum æternæ fœlicitatis. Iuxta illud Apostoli: Id quod in præsentī est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum pondus gloriæ operatur in nobis. Hæc autem nigredo qua decoloratur à sole sponsa, afflictio & despectio tēporis huius, quam ecclesia sustinet pro fide & nomine Christi, adeò non deformem eam reddit, aut cōtemptibilem, vt etiam ad maximum honorem & summam gloriam ei deputetur. Sic enim ipse Sponsus ait: Beati qui perseuentionē patiuntur propter iustitiam, quoniā ipsorum est regnum cœlorum. Ac deinde: Beati eritis, quum maledixerint vobis homines, & exprobrauerint, &c. propter me: Gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Petrus quoque Apostolus ait: Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis: quoniam quod est honoris, gloriæ & virtutis Dei, & qui est eius spiritus, super vos requiescet. Ac deinde, nigredinem aliunde contractam distinguens à nigredine hac bona fidelium, subiungit: Nemo autem vestrūm patiatur, vt homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor. Si autem vt Christianus, non erubescat: glorificet autē Deum, in isto nomine. Illa igitur nigredo quæ ex maleficiis contrahitur, confusibilem facit: ista autem quæ à sole proficiscitur, formosos etiam & gloriosos, vt nequaquam ob eam sponsa debeat despici. *Filij matris meæ pugnauerunt contra me. Posuerunt me custodem in vineis. Vineam meam non custodiui.* Nonnulli sanctorum patrum, de veteri synagoga eiusque cultoribus ista dicta putant, ex persona nouæ Ecclesiæ in hunc sensum: Filij synagogæ, quæ mater est Ecclesiæ nouæ (vt pote per Apostolos ex gente Iudaica oriundos genita, iuxta illud Domini verbum: Salus ex Iudæis est) pugnauerunt contra me, grauitè ferentes, etiā in gentibus effusam esse gratiam sponsi: sicque illis me oppugnantibus, & contradicentibus prædicatoribus nouæ legis, posuerunt me custodem in vineis multis, id est, diuersis Ecclesiis gentium per orbem dispersarum, quæ per prædicationem Apostolorum conuersæ sunt ad

2. Cor. 4

Matth. 5

1. Petr. 4

Ibidem.

Ioan. 4.

ad Christum. Interim autem, propter incredulitatē, vinea mea illa antiqua & ex multo tempore electa, id est, Ecclesia Iudæa, detrimentum passa est: quia eam custodire & colere non potui, propter incredulitatē & pertinaciam contradictionis suæ. Atq; ita in his verbis rectē significatur conuersio gentium, & excæcatio obduratioq; Iudæorum: quando Iudæis contradicētib; prædicationi Apostolorum, ipsi excusso puluere pedum suorum in illos, conuersi sunt ad gentes: quæ cum omni gaudio illā susceperunt, credentēsq; factæ sunt vineæ Christi. Possumus verò generalius ista exponere, vt per filios istos pugnatōres intelligamus hæreticos & scandalizatores fratrum peruersos, qui Ecclesiam grauissimē impugnant, & multos de Ecclesia perdunt. Hos enim Ecclesia vocat filios matris suæ, ratione membrorū suorum, id est, suos filios, & fratres illorū qui in Ecclesia sunt fideles. Vel Ecclesia bonorum loquens de malis, in Ecclesia vniuersali fidelium etiam solo nomine Christū profitentium, filios matris suæ vniuersalis illius congregationis (quā sagma signat bonos & malos indiscriminatim pisces retinens) eos appellat. De quibus Ioannes Apostolus loquitur, dicens: Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis, Si enim fuissent ex nobis, mansissent vtique nobiscum. Ex nobis (inquit) prodierūt, quia de numero fuerunt solo nomine credentium: sed non erant ex nobis, quia solo numero non autem merito, veris fidelibus fuerunt coniuncti, neque secundum diuinam electionem ad fidem atque salutem prædestinati. Ecclesia igitur quantum ad bonos, loquens de malis, numero sibi sed non meritō neque diuina electione coniunctis, filios eos vocat matris suæ, id est, vniuersalis illius & generalis Ecclesiæ, quæ bonos & malos comprehendit, paratamque omnibus & in commune propositam offert salutem. Ab his autem fratribus suis sed falsis, Ecclesia iustorum meritō se oppugnari conqueritur. Semper enim ab initio Ecclesiæ grauissima fuit hæc oppugnatio falsorum fratrum, siue malorum Christianorum: qui cum Ecclesiæ filij & membra videri velint, grauissimē tamen interim veros fideles impugnant: siue per suarū hæresum impia commenta, quibus corrūpere nituntur mentes simplicium, & à via seducere veritatis: siue per exēpla mala, & scādala manifesta, quibus ad vitia infirmos pertrahere nō desinunt. Quæ sanē persecutio à domesticis & fratribus, multo grauior est ea quam ab extraneis & manifestis fidei Christianæ

Matth. 13

1. Ioan. 2.

Christianæ hostibus sustinet. Nam hi quidem corpora perimunt, illi verò animas damnationi sempiternæ reddunt obnoxias. In eo autem quod sequitur: Posuerunt me custodem in vineis, per vineas intelligimus particulares Ecclesias, quæ per orbem vniuersum ædificatæ sunt, ad fructificandum Deo. Si enim *Esa. 5* apud Esaiam vinea domini exercituum dicitur domus Israel, & vinea soareth, siue electa, non minori iure per orbem dispersas gentiū particulares Ecclesias, in fide nominis Christi ædificatas, vineas dicere licebit. In quib; vineis posita est custos vniuersalis Ecclesia, vt sicut mater filias obseruet atque custodiat, salubriter singulis intendendo particularibus Ecclesiis. Posita est, inquam, custos ipsa in his vineis à Deo patre, à Christo filio eius: à sanctis insuper Apostolis, qui eas primū magna labore fundarunt, ac deinde excolendas tradiderunt vniuersali Ecclesiæ, suisque successoribus, quemadmodum Christus hinc abscedens, Apostolos sibi in hoc officio surrogauerat atque suffecerat. Vineam autem istam, siue vineas istas. (Sic enim pro plurali singulare positum accipimus) non bene se custodiuisse, dolens fatetur Ecclesia: quoniam ob impugnationis & persecutionis vehementiam, partim ab extraneis hostibus, partim à domesticis non potuit sufficienter quantum optasset Ecclesias sibi commissas in fidei veritate & morum rectitudine conseruare. Pleræque enim Ecclesiæ non ita multo post ædificationem & plantationem suam, impiorum hæreticorū seductæ pestiferis dogmatibus, à sponso suo Christo (qui non nisi in vnitate veræ fidei colitur) se diuiserūt, Ecclesiæque vniuersali veræ & vnicæ sponsæ Christi perierūt, propria voluntate ab ea diuisi. Nonnullæ etiam persecutionibus & violentia crudelium tyrannorum ab eadem sunt diuisæ, ita vt ex tam multis olim per vniuersas mundi partes florentibus Ecclesiis, per Asiam totam Aphricam & Europam, hodie vix paucae Europanae videantur relictae: earūque tam mæcæ & infirmæ, tot scandalis plenæ, tantæque dogmatum varietate sectæ & infectæ, vt vix propius ad interitum totalēque occasum videantur posse accedere. Bene ergo lugēs dicere potest vniuersalis Ecclesia, quod quum posita sit custos in vineis, eas tamen non sufficienter custodierit, quin multæ perierint, multæ à lupis & feris sint depastæ & dissipatæ, ita vt destructis maceris perculcēt eas omnes qui prætergrediūtur vias. Peculiariter verò prælatis Ecclesiæ, totam Ecclesiam vniuersalem *Psal. 79* repræsen-

repræsentatibus, vox ista competit: quibus cõmissa est à Christo, & sanctis Apostolis vniuersalis Ecclesia, singulæque particulares Ecclesiæ, pascendæ & gubernandæ. Verùm ipsi malè memores sui officij, nimium infideliter, heu nimium infideliter, commissum sibi in unus administrantes, Ecclesiam non custodierunt. Possimus etiam per vineas intelligere præcepta & consilia legis diuinæ, quæ ex colèda Ecclesiæ suæ tradidit Dominus, vt ea obseruantes fructum assequeremur vitæ beatæ. Sed malè vinea ista legis diuinæ custodita est, & vsque hodie nimium malè custoditur in Ecclesia: vnde fit, vt tanta conspiciatur in Ecclesia nigredo atque deformitas. *Indica mihi, quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie: ne vagari incipiam post greges sodalium tuorum.* Sciendum est, in hoc libro, ad exprimendum diuersos amoris affectus, à variis rebus varias sumi comparationes, nec vnum teneri in loquendo modum. Interdum enim epithalamico, siue nuptiali vtitur modo, eiusmodi verbis loquens, quibus solent adinuicem colloqui sponsus & sponsa. Interdum autem vtitur modo georgico, siue rurali: eiusmodi scilicet loquens & tractans secundum verborum superficiem quæ agricolæ & rurales homines loqui & tractare solent. Vt cum in subsequentiis de hortis loquitur, de arboribus & earum fructibus, de colendis vineis aliisque huiusmodi, circa quæ tota est occupatio agrorum, eorumque qui villas inhabitant. Interdum autem modo vtitur bucolico, siue pastorali, eiusmodi scilicet verbis loquens quibus solent vti pastores aut illa exprimens quæ solent agere pastores: quæ admodum impræsentiarum sponsum quasi pastorem gregis, sponsa alloquitur, quasi bucolico carmine, quærens vbi pascat, vbi in meridie cubet, vt solent cubare pastores in meridie, quando ob declinandum æstum nimium ardentium radiorum, ad caulas, vel sub vmbra deductis gregibus, somnum aliquantisper capiunt, donec cõperit ardor meridiei discedere, vt rursum educantur ad pascua greges. Nunc igitur impræsentiarum bucolico more sponsa alloquitur sponsum, quasi in magno aliquo & vasto deserto suos greges pascentem, simul cum aliis pluribus pastoribus, consociis & cõequalibus, eodem in loco suos etiã greges à gregibus sponsi distinctos pascentibus. Perinde ac si sponsa ne suum sponsum pastorem perdat sollicita, his eum verbis deprecetur: Ne fortè me contingat te deperdere, atque à te aberrando alios sectari pastores, indica mihi vbi

vbi locus sit pascuæ tuæ, & vbi tibi sit locus ad cubandum in meridie, vbi te certò possim inuenire, aliorumque greges à tuis discernere, ne vnquam errore decepta à te separer. Nunc autem sigillatim verba ista secundum mysticum sensum, quæ mystica sponsa intendit, perscrutemur. Quoniam igitur in præcedenti sermone de mala vineæ custodia sponsa dixerat, in sollicitudinem inducta & metu quodam correpta, ne fortè sicut iam multæ vineæ alienæ factæ sunt à Deo, per seductionem malarum hæresum aut prauorum scandalorum, ita etiam ipsam contingat aliquando prorsus aberrare siue deficere à sponso suo dilecto, supplex ab eo dirigi semper & deduci postulat in recta via post sponsum, vt nunquam nisi ipsum sequatur, & alienorum semper dogmata morisque deuitet. Ait ergo: O sponse mi dilecte, quem ego ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, & ex omnibus viribus atque fortitudine tota diligo, & cui nihil in amore cordis vel præfero vel æquo, humili prece vnū hoc à te supplex deosco, vt certa veritatis instructione (siue per interiorem vnctionem Spiritus tui, siue per exteriorem prædicationem doctorum fidelium) mihi semper demonstres vera salutis pascua, in quibus tuos pascis electos: doce me quæ credenda sunt & agenda, quomodo credere & quomodo vivere secundum veritatem vitæ & doctrinæ debeam: vt illa semper & fide teneam & moribus, exprimam, quæ tibi sint grata mihi que salutaria. Indica item mihi, vbi cubes in meridie, vbi in luce veritatis sinceraque doctrinæ, & tu oblecteris ac requiescas, & oves tuas facias item requiescere de salute securas. Causam autem quare id tantopere efflagitet, subiungit, dicens: Ne fortè vagari incipiam. Quasi dicat: Idcirco postulo à te mihi demonstrari loca tuæ pascuæ, tuæque habitationis & requiei: quoniam valde metuo, ne me contingat errore aliquo deceptam, siue quantum ad credenda, siue quantum ad agenda, vagari: id est, in fide aut moribus aberrare: insequendo turmas aliorum infidelium aut prauorum hominum, à te alienorum, qui ab hæreticis aliisque errorum magistris seducti, per deuia incedunt. Indica mihi, inquit, vbi pascas. Verbum pasce-re aliquando neutraliter sumitur & absolutè, vt cum oves ipsas dicimus pasce-re in montibus. Aliquando autem actiue & transitiuè, cum pastorem dicimus pasce-re greges. Vtraque acceptio in præsentem loco sensum bonum facit. Petit enim sponsa scire vbi nam sponsum suos pascat greges, & vbi item ipse pascatur:

fcatur: id est, quibus oblectetur. Magis tamen videtur ex Hebræo & Græco, secundum literam accipiendus esse sensus actiuus. In Græco enim verbum est ποιμαίνειν, quod pluribus in locis scripturæ ponitur pro pascere actiuè, vel pastoraliter regere. Veluti cum in Psalmis dicitur: Reges eos in virga ferrea. Et iterum: Dominus regit me, & nihil mihi deerit. Hebræum quoque verbum hoc loco positum, actiuam magis exprimit significationem: quemadmodum & illud quod sequitur, vbi cubes in meridie. Propriè enim significat quietem dare ouibus, quemadmodum fit in meridie, cum æstus fuerit nimius. Pascua autem ista sponsi, in quibus electos pascit, doctrina est catholice veritatis, quo ad fidem & mores, quæ in nobis Deus requirit, & in quibus vitam habemus animæ. De quibus pascuis in Psalmo dicitur: In loco pascuæ ibi me collocavit. Et Saluator in Euangelio ait: Per me si quis introierit, saluabitur: & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. In his pascuis fideles suos sponsus pascit, quia ex doctrina veritatis quam in Ecclesia stabilivit, verum animæ pabulum nobis subministrat, ad veram animæ vitam: quemadmodum iterum Saluator ait: Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Vbi autem nos pascit sponsus, ibidem & ipse pascitur: quoniam in nostro profectu & salute plurimum delectatur. Cubat etiam sponsus & cubare facit greges suos, non tamen in nocte, sed in meridie, vbi lucet claritas diei. Quia videlicet sponsus noxifer (iuxta verbum dilecti discipuli) lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Nos quoque (vt Apostolus Paulus ait) filij lucis sumus, non tenebrarum, sic vt in die honestè ambulemus: imò & in die, non in nocte, cum sponso nostro cubemus. Omnis enim qui est ex veritate venit ad lucem, & non diligit tenebras, vt manifestetur opera eius, quia in Deo sunt facta. In meridie ergo cubat sponsus, & cubare nos facit in meridie: quia in luce clarissima synceræ veritatis & probitatis, requiescit, in cordibus nostris, nosque item facit accipere requiem & consolationem. Contra verò de diabolo sub figura Behemoth apud Iob dicitur: Sub vmbra dormit in secreto calami, in locis humentibus. Non in meridie, inquit, sed sub vmbra & in secreto calami, in locis humentibus. Quia videlicet non est ex veritate, ideo odit lucem, & non venit ad lucem. Propter quod, etiã negotium perambulans in tenebris, à Psalmista dicitur. Et licet meridianum quoque dæmonium appelletur, non est hoc nisi secundum fig-

tionem,

tionem, quatenus angelus Sathanæ & tenebrarum mentiendo transfiguratur se in angelum lucis, vt suo mendacio similem facere se possit illi qui verè cubat in meridie, sponso verè meridiano. Posset etiam per meridiem hinc intelligi persecutionis feruor, quo saeuiente, dominus suas oues cubare facit sub vmbra suæ protectionis & consolationis, faciens cum tentatione prouentum, vt possint sustinere & inuenire exitum. Quare autem tam instanter scire petat sponsa, vbi sponsus pascit ac cubet, declarando subiungit: Ne fortè, inquiens, vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Sodales isti sponsi, intelliguntur falsi doctores, quicunque aliam aliquam doctrinam præter eam quam Christus Ecclesiæ suæ tradidit, docere præsumunt, ac per eam salutem promittere, quã suam doctrinam sectantibus Christus promisit. Inter eos enim qui viam veritatis & virtutis profitentur, quidam inueniuntur discipuli sponsi & coadiutores eius, qui id ipsum quod docuit Christus syncerè prædicant, prout ab eo acceperunt: non adulterantes (vt verbo vtat Apostolico) verbum Dei, sed in synceritate illud prædicantes, tanquam ex Deo, & coram Deo. Hi nimirum Christi adiutores & ministri vocantur, non riuales aut sodales, quemadmodum Apostolus ait: Dei adiutores sumus. Et iterum: Ministri sumus eius cui credidistis. Qui verò de corde suo noua dogmata cõfingunt, quæ nec à Christo nec ab Ecclesia didicerunt, & per nouam illam suam (propriè, dico, suam) doctrinam hominibus salutem beatitudinemque promittunt, hi neque discipuli sponsi neque coadiutores eius dici merentur: quia eadè non docet quæ docet ille, nec illi collaborant, sed potius aduersum eum laborant, destruentes quod ille ædificat. Iuxta illud: Qui non est mecum, cõtra me est: & qui non colligit mecum, spargit. Propter quod, secundum veritatem dici merito possunt sponsi hostes & aduersarij. Quo etiã nomine signanter à Ioanne Apostolo homines isti nominantur, cum ait: Antichristi multi sunt. Omnes enim huiusmodi falsorum dogmatum professores, vno nomine Antichristos, id est, Christi hostes & aduersarios, rectè cõsuevit appellados. Quos etiam alibi Paulus aperte dicit inimicos crucis Christi. Sponsa tamè modestiori vocabulo impræsentiarum illos nominat, cum sodales dicit: videlicet ad illorum æstimationem & promissionem respiciens, non ad aliquam amicitiam mutue concordiam. Non enim professores falsitatis appellantur sponsi sodales, quia amici aut consentientes ei: sed quia quasi ex æqualitate cum eo certare cõ-

© ij tendunt.

tendunt, hoc ipsum ex se & per se promittentes suis sectatoribus, quod suis Christus pollicetur & verè præstat discipulis. Cõtra hos autem sponsi sodales, propter imminens ab eis Ecclesię periculum, fortiter inelamauerunt sancti Apostoli & Prophetę: id est, contra pseudoprophetas & falsos apostolos, contra impostores & seductores hæreticos. Nominatim ille insignis gentium Apostolus vna brèui sententia eiusmodi condemnat vniuersos, cū ait: Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. Sed & sponsus ipse Christus dominus pulchrè eos depinxit, & ab eis cauendū efficaciter præmonuit, cū de nouissimis temporibus loquēs, ait: Videte, ne quis vos seducat. Multi veniēt in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus: & multos seducunt. Tūc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetę, & dabunt signa magna & prodigia, ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis, ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Horum autem sodalium greges, intelligimus eorū sectatores & discipulos, qui ipsis doctoribus falsitatis relicto sole veritatis Christo domino, adherere malunt, vt abeāt post erroneas cogitationes mētis suę, aut post vanas cordis sui concupiscentias. Multos enim

Matth. 24 (vt ait Saluator) illi pseudochristi & pseudoprophetę seducunt. Et Paulus Apostolus multos prædicat illorum persuasionebus à veritate auditum auersuros, ad fabulas autem conuertendos. Ideo greges dicuntur sodalium, propter multitudinem eorum qui errores & vanitates sectantur. Semper enim stultorum (iuxta verbū Sapientis) infinitus est numerus: & multi per

2. Tim. 4 viam latam ac spatiosam (teste Salvatore) ingrediuntur, cū pauci sint qui rectè sapiant, vt per viam arctam & angustā portam intrare cõtendant. Valde autem metuit sponsa, & optimo quidem iure metuit, ne fortè post istorum sodalium infelices istos greges vagari incipiat. Nimis enim periculosa & abhorrenda ista est vagatio, per quā ab eo qui solus est bonus & beatus aberratur, & sempiterna salus deperditur. Vagantur autem misero hoc & infelici errore, omnes qui aliam doctrinā præter eam quam Christus docuit sectantur, qui non permanēt in vnitatem & veritate catholicę doctrinę, tã in iis quę ad fidem, quàm in iis quę ad mores pertinent. Vagantur sanè, quia à recto itinere longè absunt, quod ad finem optatum solū potest

perducere:

perducere: id est, à fide recta & bonis moribus aberrant, quia per deuia incedunt, per errores & vitia, per quę non poterunt vnquam ad optatū & quem suis promiserunt sectatoribus terminum peruenire. Propter quod, de huiusmodi in Psalmis dicitur: Errauerunt in solitudine, in inaquoso: vni ciuitatis habitaculi non inuenerunt. Et alibi: In circuitu impij ambulat. Ambulant enim in circuitu, omnes qui rectā verę fidei virtutisq; viam credendo & viuendo non tenent: & hi omnes proculdubio vagantur & errant. Quam autem sit formidandū omnibus ab hoc errore siue vagatione miserabili, ex minoribus erroribus facilè quilibet apud sese æstimabit. Si enim permolestè ferimus, cū ad ciuitatem aliquam pergimus, vel modicum errorem: si vel paululum vagari, magnum nobis gignit fastidiū, ita vt amplius fatigemur ad dimidię horę spatiū aberrantes & vagantes per deuia, quàm per horas duas recto ambulantes itinere: si tã molestum est vagari in corporali profectioe, vbi facile post modicum fit in viam rectā regressus: quãti est periculi, quanti debet esse fastidij, à recta salutis via aberrare, & per incerta ac deuia vagari, per quę ad æternā salutem perueniri nõ potest, imò per quę ad sempiternū sine effugio perducemur cruciatum? *Si ignoras te, ò pulchra inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum. & pasc hædos tuos iuxta tabernacula pastorum.* Hoc carmine sponsam suā sponsus alloquitur, quasi ad id quod proximè sponsa dixerat respõsionem adiungens. Duobus autem modis locus hic à nobis enarrabitur. Primū quidem, vt seria videatur esse instructio, exhortatiõque ad id quod rectum & bonū est, in hunc sensum: O sponsa mea vnicè pulchra, quã ego meis dotibus & gratia eximiè pulchrã feci, ita vt tibi comparari nõ possit omnis aliena pulchritudo, si nescias teipsam, id est, quẽadmodum & credere & viuere debes, hincq; tibi periculum metuas (vt sonant verba tua) quod non satis teipsam agnoscas, & quomodo te in fide recta & bonis moribus instituas: egredere per cõtemplationem extra te metipsam, & sectare vestigia gregum siue ouium, id est, fidem moresq; illorum diligenter considera, qui in prioribus generationibus mihi placuerunt, vtpote iustorū Patriarcharū & Prophetarum ab initio: quorū fidem moresq; cõsiderans, dirigeris in viam rectā, declinabisque deuia. Hædos quoque tuos, id est, vagos & lasciuos motus animi tui, vagas nimirū cogitationes & affectiones inordinatas, studiosè pasc ac rege, iuxta ta-

C iij bernacula

bernaeula verorum pastorum, id est, hominum sanctorum quae ab initio populum Dei verbis & exemplis ad veritatem & virtutem instruxerunt. Secundum horum scilicet dogmata & exempla tuas cogitationes & affectiones rege atque compone, ut sicut illi crediderunt credas, & sicut viuendum illi tam verbis quam exemplis docuerunt, sic vitam instituas. Ita enim faciens, non facile à via recta aberrabis, ut me relicto greges sequaris meorum sodalium. Secundum alterum sensum, accipi possunt haec verba, quasi secundum exprobrationem quandam lenem, aut amicabilem quandam ironiam, à sponso prolata: quo loquendi modo nonnunquam uti solent in mutuis colloquiis sponsus & sponsa, maximè autem sponsus, qui ut caput mulieris in huiusmodi est liberior. Erit autem hic sensus: Si nondum, o sponsa, intelligas satisque agnoscas teipsam, tuum scilicet ornatum & gloriam, qua te pulchram & gloriosam feci ex meo munere: aut si forsitan ex ignorantia vel inconsideratione huiusmodi existimes, quod apud alios amatores sodales meos melius tibi esse possit, quam mecum: siue quod ab illis alia plura & meliora possis accipere, quam à me nunc (partim in re, partim in spe) accepisti: age experire, si libet, quid apud alios possis inuenire. Egredere, si videtur, discede à me, & sectare vestigia, id est, fidem prauam & mores peruersos gregum illorum, fidem non rectam & vitam non bonam tenentium: qui suae dignitatis obliti, in pecudes degenerarunt, & cum in honore essent, eo quod non intellexerunt, comparati sunt & assimilati iumentis insipientibus: illique in viis istis latis & spaciosis hominum tam infide quam in moribus errantium, pasce (si libet) haedos tuos, id est, lasciuos animi tui motus: obediendo scilicet & satisfaciendo concupiscentiis tuis carnalibus, & vanis cogitationibus cordis tui penitus acquiescendo & obsequendo: idque iuxta tabernacula pastorum, id est, secundum falsa dogmata & praua exempla malorum magistrorum. Quasi dicat sponsus: Si experta esses, o sponsa mea, quam miseranda sit illorum fors atque conditio, qui in erroribus & vanitatibus suis seducti, à falsis doctoribus sodalibus meis vitam miserabilem degunt: si contemplari posses tuam singularem pulchritudinem, qua illis es incomparabilis, nunquam te desiderium teneret illorum vel dogmata vel exempla insequendi, sed abhorreres ab illorum maximè consortio. Atque ita secundum hunc sensum, cum amaritudine quadam in sodales illos quorum supra mentio

tio est facta, amaritudo omnis ferrur ironiae & exprobrationis huius: tamen si ad sponsam sermo sponsi fiat. Veluti si amator quispiam volens persuadere sponsae, quod nusquam alibi sic possit ut apud ipsum commodè & honorificè tractari, ita eam alloquatur. Si ignoras temetipsam, o sponsa mea: si nondum tibi factis cognita est conditio tua in qua apud me agis, egredere & abi post amatores alios, illique operam da tuis voluptatibus & desideriis explendis, ut videas & experientia ipsa tandem cognoscas, quam sit dissimilis tua conditio ab illis quae aliis adheret amatoribus. Nonnulli per comminationem haec verba interpretantur, in hunc modum. Si teipsam ignores, & pulchritudinem tuam qua à me es donata (siue naturae, qua meam in te imaginem geris: siue gratiae, quam à me in regeneratione accepisti) non satis digno pondere aestimes, facile tibi eueniet, ut à me separata secteris vestigia hominum per vias malas errorum atque vitiorum aberrantium, illique in deuiis carnales concupiscentiae tuae motus pascas, secundum illorum prauorum magistrorum doctrinam & exempla. Duo autem hi sensus posteriores in hoc conueniunt, quod sponsam monent diligenter considerare conditionem status & conditionis suae, ad quam ex sponsi liberalitate & gratia praeuiente est vocata: ut hac consideratione, nunquam à suo sponso velit separari, aut alienos sectari amatores siue doctores, qui non nisi porcorum siliquis pascere suos valent sectatores: cum iste sponsus adipe frumenti pinguisimo, & melle dulcissimo, suos pascat & satiet, absque fastidio. Aduertendum est autem, quod ubi in vulgatis Latinorum libris legimus: Post vestigia gregum tuorum, Graeca & Hebraea exemplaria pronomine non habent, tantumque legunt: Post vestigia gregum. Vbi per greges, secundum sensum primo loco assignatum, simplices & iustos ouibus similes intelligimus, secundum autem posteriores duos, accipimus homines carnales brutis sese assimilantes, quemadmodum in eo quod statim praecessit verbo: Ne forte vagari incipiam post greges sodalium tuorum. Merito enim dicuntur greges, qui suam dignitatem non considerantes, falsitatibus & vanitatibus se dedunt, suisque desideriis & concupiscentiis carnalibus inseruiunt, quasi equus & mulus (ut Psalmistae utar verbis). *Psal. 31* in quibus non est intellectus. De quibus ut alibi idem ait: Homo cum in honore esset non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis. Et Paulus Apostolus de huiusmodi ait: *1. Cor. 12.* Scitis, quonia cum geres essetis, ad simulachra muta prout ducebamini siue agebamini (ad instar scilicet pecudum) eutes. Iudas quoque

Iuda. 1

quoque Apostolus, mutis animalibus istos comparat, qui omnia quæ naturali lumine non intelligunt, blasphemant: quæcûque autem naturaliter intelligunt, in his corrumpuntur. *Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilavi te, amica mea.* Quia in verbis præcedentibus pulchritudinem sponsæ suæ generaliter cõmendauerat, eamq; ab ipsa diligenter considerari volebat, nunc pluribus verbis eandem exaggerat, aptissimisque cõparationibus multipliciter figurando inculcat. Et primum quidem equitatu suo (id est, ipsius regis Salomonis) ornatissimo & preciosissimo ipsam cõparat sponsam suã, dicens: *Equitatu meo in curribus &c.* Pro cuius cõparationis intellectu, ad memoriã reuocanda sunt, quæ in historia libri Regũ & Paralipomenõ de equis Salomonis scribuntur. Illud potissimum, quod tertij libri Regũ capite decimo legitur, his verbis: *Cõgregauit Salomon currus & equites, & facti sunt mille quadringenti currus, & duodecim millia equitum, & disposuit eos per ciuitates munitas, & cõ rege in Hierusalem.* Et post pauca: *Et educebantur equi Salomoni de Ægypto, & de Coa, & statuto precio perducebant. Egrediebatur autẽ quadriga ex Ægypto sexcẽtis siclis argenti, & equus centũ quinquaginta.* Atq; in hunc modũ cuncti reges Etheorũ & Syriæ equos venundabãt, In secundo autem volumine Paralipomenõ legimus, habuisse eum quadraginta millia equorũ in stabulis, qui ei adducebantur de Ægypto, & ex omnibus regionibus. Ab hoc igitur Salomonis equitatu, qui potissimum ex Ægypto ei adducebatur in curribus Pharaonis, id est, Ægyptiacis (sic enim ex cõmuni nomine regis, generaliter ipse locus regionis designatur) presens sumitur cõparatio. Sunt autẽ multa, in quibus sponsa Ecclesia meritõ potest Salomonis equitatu, à suo spõso cõparari. Primum enim, sicut ille Salomonis equitatus, ex omnibus gentibus adducebatur in Hierusalẽ: ita Ecclesia sponsa Christi ex omnibus gentibus, populis, tribubus, & linguis (vt in Apocalipfi dicitur) collecta & coadunata est, intra spiritualẽ Hierusalẽ, in vnitatẽ Ecclesiæ, & in vnitatẽ pacis atque catholicæ fidei. Peculiariter verõ ex Ægypto scribitur adductus iste equitatus: vt verisimile sit, illos etiã equos qui de aliis multis regionibus adducebantur Salomoni, ex Ægypto vt cõmuni emporio, & vbi plurima erat circa equos negotiatio, adduci solitos ad regẽ Salomonem. In quo rectẽ pposita cõparatio nostro quadrat negotio. Ægyptus siquidẽ, tenebræ interpretatur. Sancta autẽ Ecclesia, ex gẽtibus potissimum

3. Reg. 10

2. Para. 9

Apoc. 7

potissimum collecta est, quæ ex antiquis diebus in tenebris infidelitatis & ignorantie habitauit, iuxta illud Esaiæ: *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucẽ magnã: habitantibus in regione vmbrae mortis, lux orta est eis.* Et Petrus Apostolus ait: *Qui de tenebris nos vocauit in admirabile lumẽ suum.* Præterea, equitatus iste Salomoni adducebatur, nõ gratis, sed magno pretio & impensis maximis, idq; ex regionibus longinquis. Sic Ecclesiam suã Christus verus Salomon, nõ gratis accepit, sed pretio iusto, pretio vtique magno nimis sibi coemit: quemadmodũ Apostolus Paulus clamat dicens: *Empti estis pretio magno.* Petrus autẽ, quod illud sit ingens pretiũ, exaggerãdo explicat, dicens: *Nõ enim corruptibilibus auro vel argento redempti estis &c. sed precioso sanguine agni incontaminati & immaculati.* Quomodo autem ex longinquis regionibus Christus nos coemerit & adduxerit, Paulus insinuat, cũ ait: *In Christo Iesu, vos qui longẽ fuistis, facti estis prope.* Præterea, in nullo alio æquẽ Salomon gloriabatur atque in suo æquitatu, quẽadmodum solent reges ac principes maximẽ in caballis & eximis equis gloriari: illorũq; maximam & exactissimã curã gerũt, vt optimẽ pascantur: & quæcunque ad illorũ ornatũ valetudinẽque & robur possunt proficere, deesse eis nõ patiuntur: adeõ vt vix corporis sui maiorẽ curã gerant. Ita sanẽ Christus Dominus sponsam suã Ecclesiam maximi facit, præcipuã eius curam gerit: studiosissimẽ eam, tum per semetipsum, tum per ministros suos angelos & Apostolos, pascens & custodiẽs, nullius quoque rei ad spirituales profectũ cõmodẽ habere eam patitur defectũ, sed bonorum omnium sufficientiam, imõ abundantiam, ei liberaliter subministrat. Est etiam sponsa hæc gloria sui sponsi, quoniam in ea magnificẽ gloriatur & oblectatur, sicut gloriatur & oblectatur sponsus in ornatu & pulchritudine sponsæ pulcherrimæ: maximẽ cũ eam ipse sic adornaue rit. Denique, quemadmodũ in equitatu suo vehitur dominus, pugnatque in eo & vincit hostes, eisq; deuictis triumphator, in eodem vehitur: sic Ecclesiæ spõsus quasi ab ea & in ea vehitur, dũ ipsa eũ per fidei obedientiã suo dorso aut collo infidentẽ habet, ab eõque habenis salutiferæ legis regi se patitur, duciq; quõ ipse voluerit. Dum etiã nomen eius longẽ latẽque per diuersa orbis climata prædicat & diuulgat, quasi infidentem ipsum in se portat per vniuersas Ecclesias. Pugnat quoq; in Ecclesia & fidelibus suis Christus, cõtra aduersarios nostræ salutis,

& diuinæ gloriæ inimicos: in iisdemque vincit quotidie & triūphat, nosque in ipso & per ipsum vincere facit & triumphare. *1. Cor. 15*
2. Cor. 2 Quemadmodum sanctus Apostolus ait: Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum. Et alibi: Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo, id est, triūphare facit. Cui comparationi bene illa conuenit visio dilecti discipuli, qua in sacra Apocalypsi equum videbat album, gestantem super se sessorem, arcum tenentem in manibus: cui data est corona, exiuitque vincens vt vinceret. Idem enim illic per equum album, quod in præsentiarum per equitatum Salomonis significatur, Ecclesia nimirum Christi fidelium per fidem & obedienciam Christo subditorum: super quos Christus sedet verus Salomon, arcum prædicationis tenens in manibus, vt sagittas potentis acutas contra hostes proiciat, pugnando in fidelibus & pro fidelibus suis, faciatque pro eis victoriam. Sic itaque sponsus, dum sponsam suam equitati ipsius Salomonis, in Pharaonis siue Ægypti curribus, comparat, magnificè eam commendat, & gratam sibi atque prædilectam tali comparatione declarat. Vbi attende, quod dicitur, meo equitati, ad Salomonem respicere, qui carmen hoc scribit: tametsi in aliena persona loquatur, vt pote in persona Christi, veri sponsi Ecclesiæ, cuius typum gerit. Clarior autem esset sermo loquente Christo, si Salomonis nomen sub persona tertia exprimeretur, hoc pacto. Equitati Salomonis assimilaui te: ad eum modum quo infra capite tertio dicitur: En lectulum Salomonis, sexaginta ambiunt. Et paulò post: Ferculum fecit sibi rex Salomon. Alij verò per hunc equitatum intelligunt populum Israëliticum, ascendentem de Ægypto in multitudine magna & manu forti, sexcentorum millium paratorum ad prælium. Hunc autem assignant sensum: O amica mea, sponsa mea, ecclesia noua fidelium, similem ego te feci equitati meo illi siue exercitui populi mei Israëlitici, quos ego quasi equitatum meum, tanquam sessor eorum omnium ductorque ac defensor: eduxi de Ægypto, quum eos insequerentur currus Ægyptiorum, Pharaonem cum omni exercitu suo. Quemadmodum enim tunc pro illis saluandis, currus Ægyptiorum subuertit, Pharaonemque cum omni suo exercitu in mare rubrum prostrauit, eoque interfecto per mare rubrum eos transuexi, & per deserti itinera in promissionis terram perduxi: ita pro tua salute, diabolum (cuius ille Pharaon tantum figura fuit) cum omni sua virtute debellauit, & velut submersum

oppressi

oppressi, in sanguine passionis meæ, baptismique sacramento: vt deuicto diabolo, per huius mundi desertum, in patriam beatæ felicitatis, felici tandem fine te perducam. *Pulchræ sunt genæ tuæ, sicut turturis: collum tuum sicut monilia.* Aliis adhuc comparationibus, sponsæ pulchritudine pergit sponsus depingere. Sumit enim à genis turturis similitudinem, & ex ornatu monilium. Turtur circa genas pulchram valde & honestam habet coloris blandi & amabilis resplendentiam: nihil quidem lasciuum representans, miram tamen venustatis gratiam ostentans. Similiterque in casta pulchritudine commendantur mulieres, in quibus turtura ista pulchritudo, cum verecundia quadam & pudicitie colore, sub oculis siue in genis relucet. Hinc sumpta comparatione, sponsam suam sponsus à genarum pulchritudine commendat: intelligens videlicet per hanc genarum pulchritudinem, simplicem illam castitatem & castam simplicitatem, qua sanctæ animæ Deo maxime fiunt commendabiles, & quam sponsus ipse in suis aperte exigebat, dicens: Estote prudentes *Mat. 10* sicut serpentes & simplices sicut columbæ. Hæc enim simplicitas columbina, ipsa est pulchritudo genarum sponsæ: quam etiam Paulus in fidelibus desiderat, quum eos vult simplices esse in malo, prudentes autem in bono. Turturis etiam pulchritudo non nisi vni seruit comparari aut coniungi: quem si mori ante alterum contigerit, nunquam alteri seruiet. Ita sponsæ ecclesiæ interior pulchritudo, vni Christo sponso vero & legitimo seruire debet: nunquam alteri amatori, genæ illæ poterunt arridere. Possumus autem genas istas ita distinguere, vt per alteram accipiamus mentem siue intellectum, alteram voluntatem siue intellectuuum affectum: vt tunc genas ambas habeat ecclesia instar turturis, quando & mente & voluntate soli Christo pulchrescit, eique soli placere studet, absque omni carnis lasciuia, per solum virtutum spiritalium ornatum, in sui amore eundem prouocans, & inuitans ad oscula. Sciendum tamen est, quod in hoc loco interpret Latinus Græcæ additionem magis quam Hebræam fuerit sequutus, cum turturis adiungit mentionem. Nam in Hebræo turturis non videtur fieri expressa mentio, sed potius ita foret legendum: Adornatæ sunt genæ tuæ cum monilibus siue margaritis. Vt deinde quasi continuo sensu sequatur, & collum tuum cum torquibus. Pro quo noster interpret Græcam sequutus additionem, dixit: Collum tuum, sicut monilia. Quod quidem secundum literam vnde sumat comparationem, facile quiuis per se

se

1. Cor. 15

2. Cor. 2

Apoc. 6

Mat. 10

Roma. 16

ximi, diuinarum humanarumque rerum cognitione, exercitiis vitæ tam contemplatiuæ quàm actiuæ, sponsam suam Ecclesiã Christus dominus magnificè exornat, nec ornare vnquã desinet. Propter quod, non solum in præsentia dicitur: Murenulas aureas habes: sed, faciemus tibi inquit, in futuro tempore. Notandũ est, pro murenulis aureis, in Græca æditiõne legi *μοιβάματα χρυσίου*, id est, similitudines vel imagines auri. Ex Hebræo quoque, alij monilia generali nomine vertunt, alij margaritas. Omnia in hoc conueniunt, quod ornatum expriment muliebrem, quo sponsus ornaturum se sponsam pollicetur.

Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum.

Sponsa loquitur, exprimens gratiam sponsi sui qua dignatus est respicere humilitatem sponsæ suæ. Nardus enim herba est humilis & despecta, quantum ad faciem attinet: siue radicem intuearis, siue folia. Est enim nardus, siue nardum frutex graui & crassa radice, sed breui & nigra, fragiliq̃, quãuis pingui: aspero sapore, folio paruo densiq̃. Quæ omnia humilitatẽ præ se ferunt. Habet nihilominus in cacumine boni odoris gratiã. Cacumina enim (vt ait Plinius) in aristas, siue spicas sparguntur: vnde geminã eius dotem celebrãt, spicas scilicet & folia, quoniam ex vtrisque vnguentum bonum conficitur. Illud tamen quod fit ex spicis, præstantius est eo quod ex foliis. Propter quod, signanter in Euãgelio de oleo illo quod Maria super caput effudit domini recumbentis, dicitur, quod fuerit vnguentum nardi spicati, pretiosi: vel (vt alius Euangelista habet) nardi pistici, id est, fidelis & præstantioris. Ad hunc modum Ecclesia, secundum corpus quidem inferiorem hominis portionem, admodum humilis est crassa & contemptibilis: secundum partem vero superiorem, secundum spiritum qui ad Deum sursum respicit, odorem gratissimum de se fundit in naribus Domini sabaoth. Cæterum, accubitus iste cuius hîc meminit sponsa illa videtur accipiẽda requies, qua ab æterno filius Dei requiescit in sinu patris sui, residens in solio & triclinio suæ maiestatis, cum patre & spiritu sancto: aut qua nunc secundum humanitatem residet ad dexteram patris, subiectis sibi angelis & potestatibus. Hæc enim est mira sponsi dignatio, quam memorari semper debet Ecclesia, & commemorãdo laudare: quod ipse quum in suo esset accubitu, requie illa fruens beatissima atque plenissima, vbi nullius boni pati defectum, vbi nullius mali sentire poterat detrimentum, dignatus sit de excelso illo solio suo

Ioan. 1.

lio suo ad humilitatem & vilitatem nostram respicere, iuxta quod in Psalmo dicitur: Respexit in orationẽ humilium, & nõ spreuit preces eorum. Quia prospexit de excelso sancto suo, dominus de cœlo in terram aspexit. Vt audiret gemitus compeditorum & solueret filios interemptorum. Quasi enim nardus nostrã odorem dedit corã rege in accubitu suo existente, quando humilitas precum & supplicatiõnũ, lachrymarũ quoque gemituum & suspiriorum, ab hominibus piis ad Deũ pro humani generis salute effusorum, vsq; ad aures Dei peruenit, ipsumq; ad miserandum inflexit, vt filium suum de cœlis mitteret ad terras. Nunc quoque, residente Christo etiam secundum humanitatem assumptam in patris sui dextera, & ad mensam illam accumbente de qua Apostolis ante passionem dixerat: Vt edatis & bibatis super mensam meam in regno patris mei: nardus Ecclesiæ quotidie odorem suum fundit in nares eius, quãdo ad illum deuotissimas humillimãsq; preces & supplicationes, lachrymas & gemitus, fundere nõ cessat: piis quoque desiderijs ad eum tendere, & quasi vaporẽ deuotionis suæ in nares eius mittere nunquã desinit, Neq; enim tam gratus esse potest in naribus hominum odor quorumcunque aromatum, quã est grata coram deo ista fidelium humilitas. Singulariter quoque per hanc nardum sponsæ, accipere possumus illam humillimam Deoque gratissimã ancillulam, virginem matrem Mariã: cuius bonus odor virtutumq; eius fragrantia, vsq; ad regem ipsum in delitiis paterni sinus accumbentem perueniens, ipsum de sublimibus ad se descendere, atq; in se hominẽ assumere fecit. Iuxta id quod in cãtico suo ipsa psallit: Quia respexit humilitatẽ ancillæ suæ, ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea comorabitur.* Solent mulierculæ ex herbis odoriferis paruos sibi fasciculos colligare, quos in sinu inter vbera reponat, vt hinc gratus cõtinuo odor ex aromaticis illis herbis & flosculis spiret atque fragret: qua fragrantia & ipsæ oblectantur, & si qui itẽ ad osculãdas aut vbera cõtractãda propinquius accedãt, eadem similiter odoris fragrantia reficiantur. Hinc sumpta cõparatione, sponsa significare volens, insigniter charũ se habere spõsum, eumq; proximis se reputare delitiis, similẽ eum facit fasciculo aromaticæ & odoriferæ myrrhæ. Sicut enim myrrhæ fasciculus, suo odore cerebrum oblectat, &

sensus

sensus corporis reficit: ita sponsus iste, quum quasi in fasciculum fuerit colligatus (id est, quum fuerint eius insignia erga nos beneficia diligenter collata adinuicem, & conferendo velut colligata) mirum in modum fideles animas reficit & oblectat. Hunc autem tam præclarum fasciculum non à se proiicit sponsa, non in angulum aliquem protrudit, immò nec in scrinio recondit: sed in loco amabilissimo, inter ipsa sua vbera abscondit, illique eum vult etiam commorari. Inter vbera mea, inquit, commorabitur, hoc est, amorosis affectibus & amplexibus illum constringam, & quasi brachiis quibusdam synceræ dilectionis circumplexum, inter amoris vbera tenebo constrictum, ne mihi vnquam possit excidere, ne à me vnquam ipse, aut ego ab eo, valeam separari. Quemadmodum enim supra, per sponsi vbera, amores eius intelleximus, siue amoris & benevolentiae affectus: ita & hinc per vbera sponsæ, inter quæ commoratur sponsus, non aliud quam amores, siue amoris affectiones accipimus. Inter quæ vbera bene commorari & habitare dicitur sponsus myrrhæ fasciculus: quia donec amoris affectibus à fidelibus suis sponsus constringitur, quasi impos sui (vt ita loquar) factus, nequit abscedere. Non enim non potest diligere diligentes se, qui dicit: Ego diligentes me diligo. Et in Euangelio: Si quis diligit me, diligitur à patre meo, & ego diligam eum. Similiter nec deferere potest non se deferentes, aut prior abscedere ab iis qui non ante ab ipso abscesserint. Diuortij enim huius aut separationis origo esse non potest, nisi à nobis: quemadmodum in eo manifestè insinuat, quod post verba supra allegata euestigio subiungit, dicens: Et ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Hoc enim in proposito est commorari, mansionem facere: quod in Græco sonantius dicitur & κλισία, id est, aulam siue mansionem & habitationem accipiet. Significatur etiam in hac commoratione sponsi inter sponsæ vbera, quod vsque in consummationem seculi, nunquam penitus à fide & amore Christi deficiet Ecclesia: permanebitque in ea semper ipse, ad eius protectionem & consolationem: quemadmodum ante ascensionem suam in cælos, discipulis suis, atque in illis Ecclesiæ vniuersæ pollicitus est, dicens: Ecce ego vobiscum sum, vsque ad consummationem seculi. Notandum est, quod in Græco, pro fasciculo myrrhæ, ponitur fascicul⁹ stactes: quæ varietas ad præsens negotium nihil facit. Vbi autem & hinc & in sequentibus ponitur ex Hebræo nomen dilecti, in Græco pro eo

Ioan. 14

Matt. 28.

pro eo ponitur & δελφιδός, quod significat nepotem. Quæ nominatio videtur accipienda secundum blanditiem & teneritudinem amoris, ex qua interdum se sponsus & sponsa nepotes & neptes solent amica appellatione denominare, sicut etiam fratres se ac sorores nominant: cum neque nepos & neptis sint, neque frater & soror, sed sponsus & sponsa. *Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi.* Non contenta sponsa comparasse sponsum myrrhæ fasciculo, altera comparatione botro electo & singularis excellentiæ eundem assimilat, quasi nesciens præ excessu amoris satis explicare sponsi sui præclaras delicias. Quantum ad literam, difficultas nonnulla est, quid per Cyprium, ac deinde botrum Cypri hinc debeat intelligi: an videlicet botrus vini, an botrus alius aliquis aromaticus, vix vinaceæ similis. Sanè quantum ad literam Latinam & Græcam attinet, facile videtur exponi posse hic locus de Cyprio insula, & de botro vinaceo qui in illa insula crescit insignis. Terra enim illa, quemadmodum ab iis didicimus qui in ea aliquandiu versati sunt, admodum vinifera est, & vina fortissima gignit. Cui etiam sententiæ Plinius astipulatur, libro. 14. naturalis historiæ vinum Cyprium inter potissima vina transmarina adnumerans. Qui eodem in libro etiam hoc asserit, quod in Cyprio vites ad præcipuam altitudinem exeant, quantam vix alibi obtinent: narrans: quod mirabile est, scalis tectum Ephesiæ Dianæ scandi vite vna cypria. Botrum ergo Cypri, secundum hunc sensum, intelligere licebit vnam siue botrum vini insigniter pinguem ac delicatum, præstantissimum vini succum in se continentem. Cui etiam bene consonat quod subiungitur: In vineis Engaddi, id est, qualis etiam botrus electus nasci solet in vineis illis electis, Engaddi. Nam & hinc vites nasci solent admodum nobiles, circa montes videlicet Engaddi, qui non longè sunt à mari mortuo, montes altissimi & admirabilis dispositionis, prærupti rupibus & vallibus, qui etiam videntibus incutiant horrorem, vt vix ad eos tutus sit accessus hominibus. Propter quod, eò legitur David confugisse à facie regis Saul, ibique quæsisse latibulum. In his, inquam, montibus atque per circuitum, vites solent esse admodum nobiles. In cuius signum, vsque hodie furculi illic visuntur vinearum nobiles: quemadmodum ab illis fide digna relatione accepimus, qui locum ipsum inuiserunt & conspexerunt: licet magna ex parte vineæ illæ iam defecerint, eo quod Sarraceni, vt ipsi se falso nominant à libera, siue Agareni,

D vt nos

1. Reg. 18

vt nos eos verè appellamus ab ancilla, loca illa inhabitantes, quibus ex Mahumeti impia lege vini potus est interdictus, eas non colant, sed nec ab aliis coli permittant. Et hæc quidem expositio, prima facie (vt diximus) satis videtur conueniens. Fauetque ei (vt videtur) etiã Græca lectio quæ sic habet, *βότρυς τῆς κύπρου*, botrus ipsius cypri, signanter cum articulo fœminino: vt sine incômodo ipsa possit insula Cypri intelligi. Denique, comparatio videbitur aptissima, si per botrum Cypri intelligamus botrum vinaceum, vini scilicet electi liquorem in se continentem. Optimè enim hæc comparatio Christo sponso nostro conuenit, qui tanquam botrus pinguis & deliciosissimus, vini pretiosissimi & longè præstatisissimi, in torculari amaræ passionis pressus & expressus, sanguinem vuae sicut pretiosissimū, ita & copiosum valde effudit, propinauitque sponsæ suæ Ecclesiæ: cuius haustu etiã ipsa viuificatur atque reficitur, lætificatur & inebriatur. Verū huic expositioni videtur non parū obistere, quod in Hebræo pro cypri ponitur dictio copher, significans (vt aiunt Hebræi) speciem aliquã aromaticam, non locum singularem. Quod ex eo valde confirmari videtur, quod infra capite quarto idem ipsum vocabulū ponitur, dicente spōsa: Cypri cum nardo, nardus & crocus. Vbi manifestum est, copher, positum esse, sicut & nomen cypri Latinè atque Græcè, non pro loco insulæ, sed pro specie herbæ aromaticæ: eo quod cum nardo & croco & aliis aromaticis speciebus conumeretur. Dicunt proinde Hebræi, vocabulum copher, & hoc in loco & infra quarto capitulo, significare speciem quandã aromaticam, habentem botri figuram, crescentē in vineis Engaddi, quæ quater aut quinquies fructum ferre dicitur: quam Latinè camphoram nonnulli appellandã putant. Origenes Homilia prima super Cantica, botrum cypri exponit, botrū floritionis. Quod prima facie videtur satis conueniens, Græcam etymologiã considerati, eo quod verbū *κυπρίω* Græcè, idem significat quod Latinè floreo, & *κυπρίσσα*, idem quod florens. *κυπρίσμος* etiã floritionem significat, quemadmodum infra capitulo septimo vbi nostra habet lectio: Si flores fructus parturiunt, Græca æditio habet *εὐθις ὁ κυπρίσμος*. Quod sonat ac si dicas: Si floruit floritio. Verū aduersus hanc sententiam, primò, æquè fortiter militat supraposita obiectio de nomine copher, quod idè postmodum quarto capitulo ponitur (vt certū est) non in eandem significationem, quum certum sit illic speciem esse herbæ

vel

vel arboris aromaticæ, vt supra dictum est, nec posse illic floritionem significare. Insuper & alterum videtur inconueniēs, eo quod hęc non cyprismos ponitur, sed cypros: de quo satis ambigo, an apud vllum authorem probatū pro floritione possit inueniri. Denique, & sensus non vsque adeo cōmodus videtur. Quis enim intelligit, quid sit botrus floritionis? Cū enim floret vinea, nondū botros habet, sed preparantur primū & disponi incipiunt ad proferendos botros palmites. Quū verò botros habet, iã longè transiit floritio. Melius sanè proposito quadrare videtur, quod supra diximus, de botro pingui & electo. Rursum alij quidam Latinorum, nescio cui innixi fundamento, per cyprum intelligunt arborem siue vineam balsami, quam dicunt à Salomone circa montes Engaddi primū fuisse plantatam, ex Assyria illuc trãslatam: vnde etiam postmodum translata sit vinea balsami in Ægyptum, prope Chayrū, in Matheræam, vbi vsque hodie colitur. Verū istud, quantū habeat veritatis, ignoramus. Primū enim, nusquam legitur apud authores probatos arbor balsami siue vinea balsami cyprus appellata. Deinde, non per botros crescit balsamum, neque ex botris balsami liquor nobilissimus exprimitur: sed per incisionē virgultorum, emanās in vitreis vasculis, colligitur. Virgulta enim balsami (quæ vix ad mensuram hominis porriguntur in longum, similia penè illis virgultis in quibus botri crescunt qui apud nos vulgò dicuntur botri sancti Ioãnis) tribus vicibus per mensem Decembris inciduntur in corticibus, & sub scissura, ligantur vitriola, in quæ guttatim balsami oleum de vulnere stillat & fluit: quemadmodum ab illis fidedigna relatione accepimus, qui nobilissimum illum & nostris temporibus vnicum in toto orbe balsami hortum in Matheræa, prope Chayrū Ægypti, propriis oculis cōspexerunt, virgultaque ipsa propriis manibus contrectarunt. Non igitur videtur locum habere quod isti dicunt, per botrum cypri intelligi botrum balsami: quasi ex botris exprimat aut colligatur balsamum, quod prædicto modo per incisionem tantū virgultorum colligitur: quod omnium est præstantissimum quæcunque aliquo modo ex balsami frutice possunt confici, illud maximè quod primò colligitur, & ex prima virgultorum incisione resudat. Certior igitur, & verisimilior videtur expositio supraposita Hebræorum, de camphora specie aromatica in modum botri. Vel certè illa quæ primo loco est posita, de botro electo

D ij insulæ

insulæ Cypri, qualis etiam in Engaddi vineis nasci solet. Quæ quidem expositionem defendendo, ad objectionem suprapositam ex vocabulo Hebræo copher, & loco illo capitis quarti. Cypri cum nardo, responderi potest, vocabulū copher in Hebræo, cypri quoque in Græco & Latino, aliter hîc atque illic accipi: hîc videlicet pro loco & insula, illic pro specie aromatica. Nam illic aliter accipi non potest. Neque nouum aut mirum videri debet, si eadem dictio sic variè accipiatur in diuersis locis: quandoquidem æquiucatio huiusmodi in vocabulis Hebræis frequentissima est. In Græco quoque & Latino, vocabulum cypri magnæ est æquiucationis, & admodū variæ significationis: quemadmodum ex Plinio aliisque authoribus patet. Est enim cyprus insula, cyprus arbor, cyprus herba: distinguitque Plinius inter cyprum, cyperum, cypiron, & cyperida. Quorum quidem vocabulorum tametsi nonnulla sit literarum distinctio, facilè tamen & frequenter illa confunditur. Vt verò tandem rem istam concludamus, neque nimium diu de lana caprina digladiemur, illud pro præsentis loci generali intellectu satis est, per botrum cypri, botrum aliquem insignem & præstātem valde, siue ratione odoris, siue ratione liquoris, hîc esse intelligendum. Cui quidem botro electo sponsus sponsa comparat, vt quod vna comparatione & similitudine satis pro suo affectu exprimere non potuit, comparationum varietate & similitudinum exaggeratione aliquatenus suppleat.

Ecce tu pulchra es, amica mea, ecce tu pulchra: oculi tui columbarum. Fœlix est coniugium, vbi mutuus est adinuicem coniugium amor. Vbi enim ex altera tantum parte amor est, amante sponso non redamante sponsa, aut sponsa amante non redamante sponso, ibi infœlix est & infirmū coniugium, nimirū diuortio proximum. Coniugij ergo huius quod inter Christū & Ecclesiam est, firmitatem & fœlicitatē, ex verbis istis mutuū amorem nimis quàm clarè testantibus, manifestè aduertimus: quibus velut contentione quadam amicabili, videntur decertare sponsus & sponsa, ad mutuam cōmendationem. Dixerat quidē pauloante sponsus, in sponsæ cōmendationem: Equitarui meo in curribus Pharaonis assimilauit te, amica mea. Pulchræ sunt genæ tuæ &c. Respondit sponsa: Fasciculus myrrhæ, dilectus meus mihi &c. Neque hoc cōtenta, etiam à botro electo adiecit cōparationem. Iterum nunc sponsus cōmendat sponsam, dicens: Ecce tu pulchra es &c. Eandemq; in cōmendando vicissitudinem

rudinem & quasi concertationem, etiam in subsequentibus licebit aduertere. Mox enim sequitur vox sponsæ ad sponsum: Ecce tu pulcher es &c. Et in capitis sequentis initio, sponso assimilante sponsam lilio inter spinas, absq; mora illa respondēs, sponsum suum cōparat malo inter ligna sylvarum. Insinuatur videlicet in hac vicissitudine laudum & cōmendationū, amor ille mutuus gratiosissimus & syncerissimus, quo dominus noster Iesus Christus Ecclesiam sponsam suam diligit, vicissimq; hæc pro modulo suo, quantum ab illo adiuuatur & trahitur, sincero eum affectu diligit. Dicit ergo sponso: Ecce tu pulchra es, amica mea. Neque cōtensus semel dixisse, iterum replicat: ecce tu pulchra. Vel, vt plus habeat ponderis repetita cōmendatio: quemadmodum solent ea quæ ita per repetitionem secundo proferuntur, maiori serio accipi, quàm ea quæ semel tantum leuiter efferuntur. Maximè inter amantes, leui verbo semel tantum leuiter prolato non admodum magna est fides: cū facilè soleat amor ad effutiendum leuiter verba impellere. Vt ergo sponsa sibi certò persuadeat, verè & seriò à sponso se diligi, cōmendando reperit id in quo eam cōmendat. Vel in repetitione ista, gemina intelligi potest sponsæ pulchritudo, quarū vtraque sponso est grata & commendabilis: pulchritudo scilicet interior, & exterior, quæ ab interiori proficiscitur. Ecclesia enim pulchra est interius, fide, spe & charitate, ceterisque omnibus gratiis & virtutibus, intus in animi cubiculo splēdidius auro quouis refulgentibus. Pulchra est etiam exterius, omniū virtutum moralium præclaris actionibus adornata, optimorumque exemplorū luce refulgens. Lampades enim habet, non solū oleo ple-

Matt. 25.

nas, sed etiam accensas lumine, quod coram hominibus lucet ad exemplū. Specialiter autem sponsa, cōmendatur ab oculorum pulchritudine, eo quod oculos habeat, non vulpinos, non lupinos, non vulturinos, sed colūbinos. Quibus quid significetur, facilè ex eo intelligimus, quod Saluator in Euangelio suis præcepit, dicens: Estote prudentes, sicut serpentes & simplices sicut columbæ. Et alibi, inter osculū simplicem & nequā distinguens, ait: Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuū lucidum erit. Si autē oculus tuus fuerit nequā, totum corpus tuū tenebrosū erit. Cōmendat ergo sponsam suam, in hoc quod oculū habeat simplicem: id est, intentionem puram & syncerā erga sponsum, ipsum videlicet solū spectans in omnibus quæ credit vel agit, ad illum totā mentis intentionem sollicitè sem-

Mar. 10.

Matth. 6.

D ij per

per dirigens. Hoc enim in columbarum oculis peculiariter cōsideratur, quòd totæ in id defiguntur quod fortè aspiciunt: vt manifestè videri possit, quorsum visus sui aciem dirigat. Aliorum autem animalium nonnulla girouagos habet oculos, aut duplices & simulatos: quemadmodum vulpes, qui cùm videantur huc respicere, illuc aciem dirigunt: vt cùm terram videtur respicere infernè, ex obliquo tamen sursum vel ad latera oculorum aciem dirigentes, prædam circūspectando quā rapiant. Sic multorum sunt oculi, qui videtur quidem quærere Deum secundū exteriorem apparentiam, verè tamen ex cordis intentione eū non quærunt, sed alia intendunt, proprium scilicet cōmodum, vel honorè, vel aliquid huiusmodi. Non tales oculos habet sponsa, viri fideles non sic duplices & obliquos habent oculos. Oculos habent columbarū, oculos simplices ad solum Christum conuersos, ipsumq; in omnibus spectantes. Legimus etiam de oculo malo inuidiæ, dicente patrefamilias in euāge-

Matt. 20. lica parabola, ad inuidū & murmuratorem operariū: An oculus tuus nequā est, quia ego bonus sum? Et Saluator in enume-

Mar. 9. randis vitiis quæ ex corde procedunt, oculum malum cū reliquis adiungit. Tales oculos non habet sponsa. Nō est enim inuida, non querula aduersus aliorum bona, nō damna aliorum

Roma. 12. desiderat: imò gaudet cum gaudentibus, & flet cum flentibus: gaudet super alienis bonis vt super propriis, dolet de malis a-

2. Cor. 11. lienis vt de propriis. Quemadmodum ille dicebat: Quis scāda-

2. Cor. 1. lizatur, & ego non vrer? Et rursus: Gaudiū meum gaudiū vestrum est. Est ergo oculus sponsæ his rationibus oculus colūbæ, quia simplicem habet intētionem qua solū Deum spectat, ipsi soli placere studens, pura fide & sincera charitatis deuotione in illum assiduè tendēs: in aliorum quoque profectibus simplici animo congaudens, & quantū in se est, omnium bonū & salutem quærēs ac promouens. Est autem hæc cōmendatio latior, quàm prima facie videatur. Parum enim videtur, commendari tantū ab oculis. Veruntamen si illud exactius consideremus, quod supra dictum est, iuxta sententiam euangelicam, ex oculo simplici totum corpus lucidum argui, manifestè lucebit, quemadmodum in oculorum cōmendatione, corpus ipsum totum & omnes eius partes, tacitè commendentur.

Ecce tu pulcher es, dilecte mi, & decorus. Respiciēs sponsa humilitatem vilitatemq; propriam, & quàm ex seipsa sit nihil humiliter considerans, quasi erubescens in laudibus quibus laudatur

datur à sponso, laudem & cōmendationem in eū à quo commendatur reducit. Non quidē propter ignorantia vel ingrati rudinem, quasi vel nesciat vel nolit agnoscere quæ & quāta ex munere spōsi acceperit. Habet enim Ecclesia in se spiritū Chri *1. Cor. 2* sti, vt sciat quæ ab ipso donata sunt ei. Sed propter humilitatē & verecundiam sanctam: quia hoc ipsum quod habet ornatus & pulchritudinis, nouit se nō habere à semetipsa: ipsumque à quo de pulchritudine cōmendatur, agnoscit authorē esse omnis illius ornatus, qui eam decorā reddit. Propter quod, sancta quadā verecundia, quasi erubescens laudari de iis quibus ex aliena tantū liberalitate ornatur, ab eo maximè cuius ista sunt munera, in ipsum laudatorem laudem quantocius cōuertit, dicens: Ecce tu pulcher es, dilecte mi, & decorus. Quasi dicat: Tu quidem me vt pulchram commendas, & meam laudas pulchritudinem: quum ego in memetipsa habeam nihil, quum nihil in me sit ex me commendabile, aut laude vel amore dignū. Ego verò te multò iustius possum & debeo commendare, qui non secundum participationem aliquam pulcher diceris, neq; tantū ad mensuram certam habes participatam pulchritudinē, quo participationis modo pulchra sunt quæcunque in creaturis pulchra dicuntur: sed per essentiam pulcher, sine omni mēsurā & modo existis, imò pulchritudo ipsa infinita & incōparabilis, cui mea pulchritudo omnis collata, nō nisi guttula modica venit æstimanda in comparatione ad immensum pelagus. Quod autem dicitur sponsus pulcher & decorus, vel propter vehementiorē assertionē idē duplici vocabulo dictū accipitur. Vel pulcher dicitur sponsus in semetipso, & decorus in oculis sponsæ. Aut pulcher dicitur, quantū ad diuinitatem: decorus, *Psal. 44* secundum humanitatem. Non solū enim secundū diuinitatem pulcher est spōsus, qualis angelorū pulchritudo ab initio: verū etiā secundū humanitatē, speciosus forma fuit præ filiis hominum, in cuius labiis diffusa est gratia, quæ vnxit pater oleo lætitiæ præ participibus suis. Denique, visus est inter homines plenus gratia & veritate, eiusque gloria visa est, quasi gloria *Ioan. 1* vnigeniti à patre. *Lectulus noster floridus. tigna domorum nostrarū cedrina, laquearia cypressina.* Hoc verbo sponsa, ad magis inuitandū sponsum, lectuli sui & mātionis suæ amœnitatē ac pulchritudinē proponit, Nobiles enim sponsi, non libenter in sordidos lectos aut viles mātionis introducuntur. Propter quod, in parabolis Salomonis, mulier adultera adolescentulū

vecordem ad suos amplexus inuitans, signater lectulum & cubile ab ornatu commendat, dicens: Intexui funibus lectulum meum, stravi tapetibus pictis ex Aegypto: aspersi cubile meum mirrha & aloë, & cinamomo. Ac deinde subiungit: Veni, inebriemur vberibus, & fruamur cupitis amplexibus. Quasi ergo ad castissimos sancti amoris complexus sponsum inuitans, sponsa Ecclesia, lectulum suum dicit, non lutulentum esse aut sordidum, sed floridum & amœnum. Domos quoque siue cubilia in quæ sponsum cupit introducere, non ex vilibus lignis, utpote ex viminibus salicibus aut sycomoris dicit esse cõtecta, sed ex tignis, cedrinis & trabibus cypressinis, lignis preciosissimis & imputribilibus optimèque redolentibus, fortissima asserit compaginatione solidata. Intelligimus autem hunc lectulum communem sponsi & sponsæ, conscientias sanctorum, in quibus Christus dominus tanquam in lecto requiescit: ipsæ quoque animæ sanctæ in seipsis, inque propriis conscientiis, requiem habent, testimonium habentes bonum à spiritu sancto intus inhabitante cum patre & filio: qui (ut ait Apostolus) testimonium perhibet spiritui nostro, quod simus filij Dei. Et alibi Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Dicuntur autem conscientiæ iustorum singulæ singuli lecti, vel omnes simul lectus vnus, propter spiritualis vnitatis coniunctionem: quemadmodum singulæ animæ, singulæ sunt domus, singula cubilia: simul tamen omnes vna sunt domus, & vnum cubile sponsi. Lectulus autem dicitur etiam diminutiuo vocabulo, quoniam eiusmodi vocabulis diminutiuus frequenter vti solent amantes & blandientes. Habent enim blandum quid & amabile, etiam in magnis rebus, diminutiva eiusmodi nomina. Lectulus autem iste floridus dicitur, quia omnigenarum virtutum atque gratiarum varietate, quasi odoriferis flosculis exornatur: in quorum medio libentissimè Christus requiescit, nosque cum ipso requiescimus, iuxta quod infra de sponso dicitur, quod pascatur inter lilia, id est inter odoriferas præstantissimæque virtutes. Habent verò etiam illi suos lectos, qui alienos à Christo sequuntur amatores, in quibus cum suis amatis videntur requiescere. Verùm hi in spinis & vepribus, aut in luto, aut certè in plumis, non in floribus cubant. Lectos habent cœnosos, lutulentos, plumeos, imò spinosos, non floridos: existimantes habere requiem inter spinas & vepres errorum, aut in cœno & plumis molliciei concupiscen-

tiarum

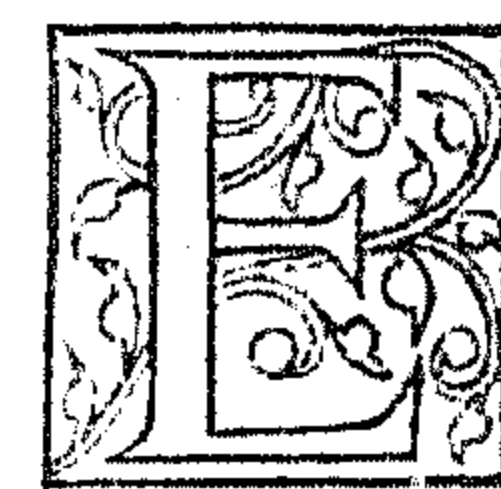
Roma. 8

2. Co. 1

tiarum & voluptatum carnalium, quibus immerguntur & inuoluuntur, quemadmodum sus volutatur in volutabro luti. Solus est sponsus Ecclesiæ, qui in florido lectulo cū sua sponsa requiescit, in conscientiis omni veritatis & virtutis flore ornatis. Per domos autem, similiter intelligere possumus conscientias fidelium in Ecclesia, vel Ecclesias particulares intra vniuersalem Ecclesiam. Per tigna autè & laquearia, id est ligna maiora & minora, planè iacentia aut in altum tendentia (laquearia enim trabes sunt ædificij maiores, & planè tigna sunt quæ super laquearia incumbunt) intelligimus virtutes diuersas, mirabili coniunctione & indissolubili nexu adinuicè cohærentes, secundum quod ille nouit qui eas animabus infundit. Quæ omnes sunt cedrinæ atque cypressinæ siue abiegnæ, quia magni omnino pretij & imputribilis naturæ, nimirum animas sanctas ab omni corruptione & defectu custodièntes, in vitam æternam. Quæ quidè tignorum & laquearium spiritualium tam firma est connexio, ut nulla vis inimici eam possit dissoluere: tam est durabilis, ut nulla temporis longitudine possit corrumpi. Senescere enim nescit ædificium, quod ex huiusmodi lignis componitur dissolui nequit, quod talibus tignis & trabibus compaginatur.

COMMENTARIUS

CAPITIS SECVNDI.

EGO flos campi, & liliū conuallium. Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias. Quia in præcedentibus sponso commendante sponsæ pulchritudinem, ipsa commendationem quasi à se depellens, in laudatorem ipsum laudem reduxit, nunc idem sponsus sponsam iterum commendaturus, ut minus ipsa erubescat, sui ipsius commendationem præmittit: deinde sponsæ laudem adiungit. Et ut consimilem esse signet suam atque illius pulchritudinè, ad eandem rem vtriusque facit comparisonem: nimirum lilio semetipsum, item & sponsam suam, assimilans. De seipso quidè, sponsus ita ait: Ego flos campi, & liliū conuallium. Quod verò dehinc sequitur, ad sponsam pertinet. Bene autè sponsus florè se nominat, & florè capi: liliū quoque, & illud conuallium. Flos enim ipse dicitur, ratione eximij decoris & plenitudinis gratiæ, qua speciosus est ipse præ filiis hominum. Flos scilicet ille, de quo apud Esaiam dicitur: Egredietur

dietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus domini. Flos est nunquam marcescens, cuius pulchritudo nunquam deficit, nunquam minuitur odor, nunquam deperit vigor, æquè semper candidus & rubicundus, æquè semper odoriferus, æquè plenus gratia & veritate. Flos autem dicitur campi, quoniam in comune omnibus proponitur & exponitur, ut eum carpat eoque fruatur quisquis voluerit: quemadmodum flores illi, qui non in hortis circumclusis, sed in campis aut pratis apertis nascuntur, omnibus patet qui pretereunt, ut possint quicumque voluerint decerpere eos, sibiq; ad nares applicare, aut in sinum abscondere pro libito. Ita enim Christus dominus, non vni alicui genti aut populo, sed omnibus omnino hominibus floruit, omnibus est expositus, æquè omnium Saluator, ut ad eum possit quisquis voluerit accedere, eumq; sibi carpere: id est, per fidem suam facere, & in sinum suum mittere aut inter vbera (iuxta id quod supra dictum est ex ore sponsæ) collocare. Vnde per campum, non incongruè totum hunc mundum, vel totam ipsam Ecclesiam, possumus accipere. Christus enim Dominus, flos est & decus totius mundi: qui licet in Iudæa sit natus, non tamen Iudææ peculiariter est natus, neque flos dicitur peculiariter ipsius Iudææ: sed vniuersaliter totius mundi flos & decus dicitur, sicut vniuersaliter toti mundo est natus: utpote quem (iuxta sancti Simeonis verbum) parauit deus ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium. Vel aliter, per campum intelligere licebit virginem benedictam Mariam, matrem saluatoris nostri Iesu Christi. In hoc enim campo, id est, benedictio eius vtero, flos iste secundum humanitatem ortus est, & de eo progenitus, sine cooperatione virilis seminis, per solam operationem desuper eam fecundantis sancti spiritus, ad eum modum quo flores qui in campis nascuntur, non per industriam vel operam hortulani alicuius aut agricolæ illic crescunt, sed ex fecunditate terræ ipsius & virtute cœlestis influentiæ, & quæ desuper venit fecundantis pluuiæ. Per campum igitur floridum, rectè hinc intelligimus virginem matrem, sicut eandem per terram fructificantem alius Propheta pulchrè signauit, dicens: Dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Et alibi: Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes, terra dedit fructum suum. Tunc enim terra hæc nostra, Deo dante benignitatem, fructum suum dedit: quando virgo benedicta, obubrante desuper spiritu sancto, filium

filium suum Iesum protulit: vnde merito ad confessionem laudis & gratiarum actionis, vniuersi populi inuitantur, cum in comune omnibus fructus ille sit æditus. Liliū quoque se appellat sponsus, & liliū conuallium. Sicut enim liliū candore visum lætificat, & odore olfactum reficit, totam implens domum odore quam exornat candore: ita sponsus noster Christus dominus aspectu est totus delectabilis, totus mundus & candidus, nullam habens vel leuissimam peccati maculam. Odoris autem sui fragrantia totam implet ecclesiæ domum vel agrum, ut eius odore ex vniuersis terrarum finibus ad ipsam plurimi attrahantur electi. Ut merito de huius odore gratissimo, admiratus & refectus pater Isaac, quem vestimentorum Iacob odor signabat, prophetica voce prædixerit: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit dominus. Consideramus quoque in flore liliij, colorem duplicem. Foris enim, folia floris ipsius albisima sunt: intus autem, quasi de medio floris, trinus apparet radius coloris flauissimi, & planè aurei. In quo, quid prohibet Christi simul humanitatem & diuinitatem signari? Foris namque apparet liliij candor, eius purissimam signat quam assumpsit & circumuestiuit, humanam naturam. Intus autem occultatus color aureus, diuinam significat naturam, quæ sub humana occultabatur. Nam & alibi non semel, per aurum, diuinitatem inuenimus significatam. Veluti quum infra de sponso dicitur: Caput eius, aurum optimum: ad significandum, in Christo eminere naturam diuinam. Cui etiam considerationi non malè quadrat, quod aurei illi radij quos intus liliū ostendit, in numero nec plus nec minus ternario inueniantur. Pulchrè enim in hoc nobis flos iste insinuat, quemadmodum in Christo homine tota (ut ait Apostolus) diuinitatis plenitudo, totaque ipsa trinitas, inhabitauerit. Signanter autem sponsus noster dicitur liliū conuallium. Vel secundum literam, quia in conuallibus frequentius lilia crescunt, in locis scilicet aquosis, vbi humorem habeant sufficientem. Egent enim multo satis humore, plusquam flores ceteri: quare magis in vallibus quam in montibus inueniuntur. Vel secundum mysterium, liliū dicitur conuallium, ex eo quod in humilitate delectatur. Montes enim fugit hoc liliū, non habet locum in superbis. Amat valles, humilia diligit, & in montibus humilium, eorum qui pauperes sunt spiritu, nascitur, & floret. Superbis enim Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. Excelsus licet sit, humilia tamen respicit, & alta superbaque

Ioan. 1

Cant. 1

Luc. 2

Psal. 84

Psal. 66

Gene. 27

Cant. 5

Coloss. 2

1. Pet. 5

Psal. 137

perbáque à longè cognoscit. Vel vel conualles intellige Eccle-
 fias, in Christi fide & humilitate fundatas: in quibus ipse Deus
 & homo Christus Iesus, tanquam purissimū & candidissimū
 liliū, floret & odorē diffundit. Conuales enim iuxta montē, ad
 pedē montis sunt sitæ. Ita Ecclesiæ, quasi ad pedes montis illius
 qui est Christus, sitæ sunt, per fidē ei immobiliter adhærentes.
 Notādū est autē, quòd vbi nostra lectio habet liliū, in hæbræo
 est nomen sosanath, pro quo alij vertunt rosam: quemadmodū
 & in eo quod statim sequitur. Sicut liliū inter spinas, vertūt:
 Sicut rosa inter spinas. Item vbi inferius iuxta nostram trans-
 lationem, dicitur dilectus pasci inter lilia, ipsi inter rosas di-
 cunt. Noster quidem interpret, Græcam pro se habet æditio-
 nem, quæ vbiq; *κρίνον* habet, quod significat liliū. Quan-
 tum verò ad præcipuam intentionem textus, parum refert, si-
 ue rosam dixeris, siue liliū. Vterque enim flos formosus est,
 & aptus, cuius comparatione sponsi utcunque pulchritudo
 exprimitur. Postea verò quàm propriam sponsus antè exprei-
 sit pulchritudinē, vt sic verecundiæ sponsæ consulat, quæ sui
 commendationem absque sponsi laude audire æquis auribus
 non valet, nunc demū sponsæ adiungit cōmendationem, di-
 cens: Sicut liliū inter spinas, sic amica mea inter filias. Similem
 videlicet eam facit purissimo cādidiſsimōq; lilio, in medio spi-
 narū, (quæ nec calorū nec odorū vllā habent gratiam) candori
 sui pulchritudine resplendenti, & odorū præstantia fragran-
 ti. Spinæ enim neq; colorē neque odorē gratum habent, nec
 omnino vsum aliquem proficuum vel delectabilem, nisi quod
 igne comburuntur. Donec autem in suo virore permanent, pū-
 gendo nocent: & si admoueatur ignis, mirū in modum crepi-
 tant. Huiusmodi sunt infideles & peccatores in hoc mundo,
 qui neq; colore sanctitatis operiuntur, neq; odore boni nomi-
 nis bonique exēpli fragrant, nec sibiipsis nec aliis ad salutē aut
 ea quæ sunt salutis prodesse student, sed obesse tantū & noce-
 re, malis exemplis & dogmatibus alios quasi pungendo & vul-
 nerando. Insuper, donec in hoc mūdo virere videntur, super-
 bia & iracundia crepitant, si quando malè gratum eis aliquid
 superuenerit. Verū post paululum, in fasciculos redacti in
 gehennæ proiiciuntur caminum: vbi velint nolint, quantum-
 uis crepitēt & blasphemēt, æterno cremabūtur incēdio, Intet-
 has ergo infructiferas & noxias spinas, in medio gentiū idolo-
 latris, hæresibus, variisq; erroribus & vitiis inseruientiū, spōsa
 Ecclesia

Ecclesia, candens sicut liliū & sicut rosa rubens, pulchrè ful-
 get & fragrat, & diuino munere. *Sicut malus inter ligna syl-
 varum, sic dilectus meus inter filios.* Ligna sylvarum intæcun-
 da sunt, folia tantū sine fructibus proferētia, aut fructus in-
 sipidos humano esui minimè commodos, quos in escam por-
 cis immundis proiiciunt. Malus verò, arbor est pomorum sa-
 pidorum ferax, cuius fructus esui humano sunt delectabiles,
 & nutritioni admodum conuenientes. Dicit igitur sponsa, suū
 dilectum sponsum tanto præstare cæteris omnibus quibus po-
 test conferri, quantò fructifera pomus sterilibus & syluestri-
 bus fœcunditate præstat arboribus. Possūmus autem per filios
 quorum fit ad sponsum comparatio, vniuersaliter intelligere
 quoslibet, siue angelos, siue homines. Omnibus enim præstat
 sponsum Ecclesiæ, & incomparabili superat fœcunditate vim
 omnem operandi, tam angelorum quàm hominū. Quasi enim
 arbores syluestres & steriles sumus vniuersæ puræ creaturæ, si
 ad illum comparemur, cum ex nobis nil possimus, neque fœ-
 cunditatis quicquam habeamus: ille autem in semetipso fons
 est omnis fœcunditatis & gratiæ. Peculiariter verò, per filios il-
 los ad quos comparatio fit sponsi, intelligere licebit illos qui
 sodales sponsi fuerunt appellati: qui & ipsi aliquid se esse iacti-
 tant, & fructum vitæ proferre se profitentur, salutēque sub
 umbra sua requiescentibus promittunt. Verū nil aliud sunt q̄
 ligna nemorum, arbores syluestres, & (quemadmodum Iudas *Iudæ. 1*
 Apostolus ait) arbores autumnales, eradicatæ, bis mortuæ: vt-
 pote nullum proferētes fructum bonum & salutarem, sed vel
 folia tantū verborum splendidorum, vel cum foliis istis fru-
 ctus acerbos & pessimos, quibus porci immundi dæmones pa-
 scuntur & saginantur: id est, errores & impietates. Christus au-
 tem Dominus, arbor est fœcundissima & optimorum fructuū
 plena. Arbor scilicet illa, de qua ī Psalmis per singularitatis ex-
 cellentiam dicitur. Erit tanquam lignum quod plantatum est *Psal. 1*
 secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempo-
 re suo. Et folium eius nō defluet, & omnia quæcunque faciet
 prosperabuntur. Lignum illud vitæ, quod in sacra Apocalypsi *Apoc. 22*
 dilectus discipulus ex vtraque parte fluminis, de medio sedis
 Dei & agni effluētis, vidit, afferens fructus duodecim, per mē-
 ses singulos reddens fructum suum, cuius etiam folia ad sanita-
 tem sunt gentium. *Sub umbra illius quem desideraueram sedi,
 & fructus eius dulcis gutturi meo.* Persistit sponsa in compa-
 ratione

ratione assumpta, de sponso suo loquens sub similitudine arboris, tum ratione vmbrae qua ab aestu protegit & refrigerium praestat, tum ratione fructus quo famem pellit & nutrimentum praebet, gratissimè. Quemadmodum enim arbor frondosa simul & fructifera, vmbra quidem sua ab aestu solis protegit: eos qui sub ipsam confugiunt, eosdemque suo fructu cibant & pascit: ita Christus Dominus, eos qui pura fide & sincero cordis desiderio ad se confugiunt, ab aestu carnalis concupiscentiae, aut alterius cuiuslibet tentationis, vndeunque tandem excitatae, ab omni que vexatione & afflictione misericorditer defendit, quasi sub vmbra alarum suarum: eosdemque, esurientes iustitiam, fructibus suis optimis reficit & pascit egregiè. Huius arboris vmbra ille non ignorabat, neque quod sub ea est dulce refrigerium, qui ab aestu persecutionum fatigatus, clamabat: Sub vmbra alarum protege me, à facie impiorum qui me affixerunt. Et alibi, quasi gratias agens pro liberatione ab aestu, clamat: Domine Domine, virtus salutis meae, obumbrasti super caput meum in die belli: id est, in die tribulationis & tentationis valida. De hac item vmbra, apud alium Prophetam sub persona fidelium dicitur: Spiritus oris nostri, Christus Dominus, cui diximus: In vmbra tua viuemus in gentibus. Verissimè autem dicit sponsa, sub vmbra sponsi se sedere aut sedisse: id est, quietis & refocillationis locum accepisse: quoniam reuera nusquam Ecclesia veram habet quietem, nisi sub vmbra sponsi sui dilecti. Quocumque se verterint fideles, qui pie volunt viuere, omnia plena vident periculis, omnia illis sunt labor & afflictio spiritus, nusquam inueniunt consolationem vel refrigerium, nisi in meditatione & amore sponsi sui. Foris pugnae, inquit Apostolus, intus timores: sed qui consolatur humiles, subiungit, consolatus est nos, Deus. Neque verò sponsae fatis est, vmbrae sponsi tantum obiter perferre, sed permanentem tranquillamque sub ea eligit sessionem: veluti dicens, cum illo qui in mote gloria sponsi obumbrabatur: Bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula. Omnino enim bonum est nobis, hic esse: bonum est, protegi sub vmbra arboris huius, ne nos aestus concupiscentiae pravae suo ardore exurat, qui nusquam melius quam sub vmbra arboris huius, imò nusquam nisi hic, declinatur, fugatur, & extinguitur. Benedicta enim est haec arbor & sancta, nec audeat ad eam virtus inimica pertingere. Non eam fulmina feriunt, non grandines rumpunt, non aquae operiunt, non evertunt

Psal. 16

Psal. 139

Hier.

2. Cor. 7

Matt. 17.

tant venti: imò neque eis qui sub vmbra requiescunt, horum quicquam nocere potest. Prudenter ergo sponsa, nec sine magno delectu, vniuersa sylvarum ligna fastidens, huius vnus mali vmbra desiderat, ad eamque anhelare non desinit, neque alibi quam sub ea requiesci sibi locum deputat. Nouit enim, nisi sub hac, tuam sibi non esse requiem: extra eam autem, omnia plena periculis. Non solum autem haec arbor sua vmbra nos protegit ab aestu, verum etiam (vt supra dicere coepimus) suo fructu praestantissimo cibant & sustentat. Propter quod, statim sponsa subnectit: Et fructus eius dulcis gutturi meo. Quis autem iste est fructus arboris huius, quem sponsa dicit gutturi suo dulcem fuisse? Fructus iste, gratia est Domini nostri Saluatoris, quam ex eius plenitudine in animas nostras suscipimus, eaque vegetamur & viuimus. Ipsa enim est fructus, quem nobis arbor ista malus produxit, plena tali pinguedine spiritus absque mensura, vt ad mensuram ab eo accipientes, vitam inde spiritus habeamus. Bene autem gutturi dulcis est hic cibus, quoniam nullus corporalis cibus tam potest corporis gula oblectare, quam iste cibus spiritualis mentes reficit fidelium. Vel aliter, in fructu isto opera intelligimus dilectionis, quae pro nostra salute Christus Dominus est operatus: quae cum à nobis pura fide masticantur & ruminantur, guttur mentis admiranda suauitate perfundunt. Saluber rima item verba & exempla Christi, quae ipse dum in mundo esset nobis dixit & exhibuit, credendaque & imitanda proposuit, fructus arboris huius optimos ac dulcissimos commode intelligimus, quibus pascuntur & reficiuntur mirificaque oblectantur fideles: quemadmodum aperte ille protestatur, qui memoriam abundantiae suauitatis huius eructans, dicebat: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Qui etiam alibi, iudicia siue praeccepta Domini asserit dulciora esse super mel & fauam. Quam igitur sibi male consulunt, qui hanc electissimam arborem cum suis dulcissimis fructibus negligentes vel aspernantes, ad syluestres illas & infructuosas arbores, fructusque eorum acerbos & porcorum filiquis magis insipidos, confugunt: falsa nimirum persuasione existimantes, inde sibi refrigerium pastumque decerpere, vnde tormeta potius & sempiternam sibi esuriam colligunt? *Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem.* Narrat sponsa, quemadmodum pro statu huius mortalis vitae, praegustationem aliquam futurae & superplena felicitatis, ex munere sponsi acceperit. Iam inquit, aliqua ex parte me introduxit in cellam

Psal. 118
Psal. 18.

cellam suam vinariã: iam me admisit ad prægustandas, & quasi prælibãdas, cœlestes delicias, vino quouis tametsi præstantissimo potiores, ita vt quisquis illas vel leuiter degustauerit, mox omnem terrenam atque temporariam fastidiat consolatione: quemadmodum nauseam generat, gustato vino, potus aquæ aut alterius cuiuslibet liquoris vilioris. De his autem cellariis, supra in enarratione primi capituli prolixius dictum est, vbi eorundem à sponsa fit cellariorum merito. Quod autem sequitur: Ordinauit in me charitatem, quasi clausula addi videtur eorundem quæ à sponsa præmissa sunt, beneficiorum sponsi erga ipsam. In eo enim quod ex munere sponsi conceditur ipsi sponsæ, sub vmbra illius sedere & requiescere, fructuque eius dulcissimo refici, atque etiam in cellam eius introire vinariam, manifestè ille suam in hanc ordinat charitatem: id est, suam dirigit & exhibet erga ipsam dilectionem. Cui sensui satis consonat, quod alij ex Hebræo vertunt: Insigniuit in me charitatem, vel insigne eius ad me, dilectio. Hoc est: Sponsus non vulgariter, sed insigniter erga me suam demonstrat dilectionem: non vulgaris amoris mihi indicia testimoniãque exhibuit. Alij, pro insigni legunt vexillum, hoc modo: Vexillum eius super me, charitas. Quod hunc habet sensum: Ipse sponsus charitatem suam quasi vexillum super me leuauit, tam manifestè suam erga aut super me dilectionem ostentans, vt quasi vexillum super me videatur leuare. Chaldaeus interpret iuncturam dicit, vel glutinum, in hunc modum: Glutinum eius, siue iunctura ad me, est charitas: id est, per charitatem sponsus mihi cõiungitur & vnitur quasi per glutinum. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore languo.* Contingit interdum, amãtes præ amoris excessu tam grauiter languere, vt neque cibum neque potum valeant sumere, penitusque macie conficiantur & contabescant. Cuius rei exemplum, in libris Regum, de Amnon primogenito regis Dauid, legimus: qui Thamar sororem fratris sui Absalon, vsque adeo deperibat, vt per singulos dies attenuaretur macie, magis ac magis indies in semetipso contabesceret. Nonnunquam etiam subita huiusmodi passione afficiuntur amantes, vi ipsa amoris ad intima vsque cordis penetrante, vt quasi exanimis sine vitæ indicio remanere videantur: quemadmodum ij qui vel præ frigore nimio, vel præ fatigationis excessu, animæ deliquium pati solent. Cum autem sic viribus sensum membrorumque officiis destitui amantes cœperint, mox accurren-

2. Reg. 13.

accurrentes qui circumstant, odorifera quælibet poma vel aromata naribus applicant, orisque si possunt imponunt: aromaticis etiam liquoribus & vnguentis faciem membrumque perfundunt & confricant, vt vires conferuentur, aut certè redeant, quæ abire iam cœperant. Hinc sumpta comparatione, ex eo quod in amore carnali ad sensum euenire nonnunquam cernitur, sponsa, ad exprimendum singularem amoris sui affectum & excessum, languere se dicit amore: atque ob hoc, quasi à circumstantibus puellis & pedisequis postulat fulciri siue confirmari odoriferis floribus, odoriferisque pomis stipari, circumdari & sustentari, vt eorundem odore recreata sustentetur, ne prorsus à sensu & vita fiat aliena. Languor autem iste cuius hinc sponsa meminit, tunc in anima fidei inuenitur, quando sic tota in sponsi amore fertur, & quasi liquefacta resoluitur, vt sui prorsus oblita, quid de se agatur nesciat, & ad omnia quæ hinc infernè aguntur quasi stupida & insensibilis iaceat, vt nec videre aliud possit aut velit, nec audire, nec gustare, nisi suum dilectum: ita vt dicat cum Apostolo: *Viuo autem iam non ego, vivit verò in me Christus.* Qui etiam languor amoris, in sequentibus per liquefactionem animæ videtur significari, dicente eadem hac sponsa: *Anima mea liquefacta est, statim vt dilectus loquutus est.* Solent enim huiusmodi passionem tunc maxime sentire sponsæ, cum post longam absentiam & vehemens desiderium, aspectum vident aut vocem audiunt sponsi præsentis. Per flores autem & mala, quibus sponsa nostra fulciri debet & stipari, cum languet amore, rectè odorifera illa saluberrimamque dicta & facta domini nostri Saluatoris intelligimus: vt ipsius verba mellitissima floribus, facta autem & opera præclara fructibus, cõparemus. His enim floribus ac fructibus, in suo languore sponsa Ecclesia fulcitur, stipatur, reficitur, sustentatur, & roboratur, ne prorsus deficiat. Vix enim seipsam ferret tantæ moræ impatiens, desiderioque nimio fatigata facile deficeret, si non interim suauissimis sponsi sui eloquiis & actionibus consolaretur: quorum attenta meditatione assiduamque & profunda recogitatione, semetipsam pascit interim & sustentat, donec tempus adueniat, vt facie ad faciem eum videat, & ore ad os eundem alloquatur, quemadmodum sponsa dum amore sponsi absentis languet, illius verbis & promissis literisque & munusculis, quæ apud se tenet, interim se cõsolatur, quasi fastidium redimens & tempus fallens, donec ipsius fruatur præsentia. Græca lectio pro floribus habet vnguentum. Sic enim

Gala. 2

Cant. 3.

E habet

Psal. 36.

habet: Confirmate me in vnguentis, sustentate vel fulcite me in malis, quia amore grauata vel fatigata sum ego. In idē redit sentētia. Pro eo autem quod in nostra lectione dicitur: Amore languet, ex Hebræo ad verbum legendum: Infirmi-
 tatem dilectionis ego, subaudi, habeo: vel infirmitas amoris mihi, subaudi est. Quæ in eundem omnino sensum conueniunt, cū vulgata lectione. *Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Sponsus carnalis, si quando sponsam vel amicam viderit præ amoris excessu languere atque deficere, accurrit quæ celerrimè, eamque ne se casu subito lædat, intra brachia sua colligit, manū sinistram quasi pro reclinatorio & cervicali supponens capiti, dextera verò totam ipsam amicissimè amplexans. Ad hunc sanè modum, sponsam amore languentem, nimioque desiderio (quod dilatatum solet animā affligere) fatigatam, sponsus noster amicissimè amplexatur & sustentat, quasi intra vlnas, eam obuiis brachiis excipiens, & super pectus suum caput eius reclinans. Vt impleatur quod in Psalmis dicitur: Iustus cū ceciderit, non collidetur, quia dominus supponit manum suā. Inter sinistram autem & dexteram sponsi, hanc assignare possumus (iuxta mysticum sensum) differentiā, vt sinistra dicatur ea qua nunc in præsentī tempore fideles sustentantur, benignitas gratiæ & consolatio imperfecta, quæ in gratia sponsi permanentibus pro hoc statu, quantum ipse expedire nouit & quando, non deest. Dexteram verò illam dicamus superplenissimā liberalitatem, imò munificentissimam munificentiā, qua suos electos postmodū in retributione æterna beatos foelicis que efficiet. Secundum quam differentiā, signanter dictum est à sponsa: *Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Leuam, inquit, nunc habeo suppositam capiti meo: sed dextera olim in futuro me amplexabitur. Consolatur etiā nunc me sponsus meus, quantum, & quomodo & quando ipse nouit mihi expediens: sic vt me à lapsu seruet, ne prorsus deficiam. Verū plena illa consolatio, qua me totam aliquando amplexandam confido, eam non hīc sed in futurum expecto. Aliter, per leuā intelligere possumus Christi sponsi nostri infirmam humanitatē: per dexteram verò, ipsius fortissimā & insuperabilem diuinitatem. Quasi enim leuam sponsi suppositam capiti habet sponsa, quando mente & affectu requiescit in humilitate & infirmitate humanitatis Christi: tota mentis attentione & affectu debito gratitudinis, illa assidue versans in memoria, quæ Christus do-

minus

minus in assumpta humanitate sua pro nostra salute egit & pertulit, utpote sanctam eius conceptionem, natiuitatem, conuersionem, prædicationem, miraculorū operationem: denique passionem & mortē, & quæ sub his includuntur alia salutis nostræ mysteria: quæ omnia rectè sub leua intelliguntur, quæ infirmior videtur & impotentior. Dū autem sic supra leuam sponsi caput reclinamus, quasi reclinato cū dilecto discipulo super pectus eius nostro capite, dextera diuinitatis eius super nos & circa nos extenditur, nosque totos per circuitum ambit & amplexatur, credentes scilicet in nomine verbi incarnati omnibus adimplens bonis, & consolationibus supernis sustentans atque reficiens: nunc quidem imperfectè per gratiam, postmodū plenè per gloriam. Nonnulli per sinistram intelligunt bona huius vitæ caduca & temporalia: per dexteram verò, bona illa venturæ foelicitatis. Illis enim modò ad tēpus, pro corporis necessitate, videtur utcūque sustentari Ecclesia: his autē, postmodum sperat amplexari. Verū ea mihi vix digna videtur intelligentia, vt super hanc leuā dicamus sponsæ caput reclinari. Non enim vilo pacto in his temporalibus requiescit caput Ecclesiæ, maximè quū sit vtitatum in scripturis, per caput id quod est præcipuū, nempe mentem & spiritū, signari. *Adiuro vos, filia Hierusalem, per capreas ceruosque; camporum, ne susciatis neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Quoniā in præcedentibus, sponsa verbis satis multis amoris sui erga sponsum expresserat magnitudinem, vicissim modò sponsus, vt ostēdat gratissimam sibi hanc esse sponsæ dilectionem, atque in hoc sibi valde esse beneplacitum, quod sic à sponsa sua tenerè vniceque ad excessum vique diligatur, vicissim modò (inquam) in hac adiuratione, quanti ipse sponsam suā faciat, & quam ei sit curæ requies sponsæ suæ, manifestat, cū ait: *Adiuro vos filia Hierusalem, per capreas hinnulosque ceruorum &c.* In qua quidē adiuratione, per filias Hierusalem intelligimus solito more, omnes qui in Ecclesia fidelium, per fidem & spem, ad supernæ pacis aspirant foelicitatem: aut quicumque ad illam videntur cœlestem patriā veram Hierusalē (vbi nimirū est perfecta visio pacis) pertinere: quales sunt omnes illi, qui modò per fidem nominis Christi & mores fidei huic congruentes, dignos sese ad retributionem illam & beatissimā societatem efficiunt, cū auxilio diuinæ gratiæ. Has autem filias Hierusalē, id est, fideles vniuersos & singulos, sponsus adiurat: id est, cū iureiurando & cōminatione gra-

E ij ut

ui obtestatur, quasi sub pœna incurrendæ iræ suæ, ne suscitēt neque euigilare faciant dilectam. Pro cuius adiurationis intellectu, considerandum est, quod quotidie ante oculos cernitur, & quod in nobisipsis quotidiana experientia aduertitur, duobus modis à somno corporali homines expergisci siue euigilare. Interdū quidem vltro expergiscuntur, absque vlla perturbatione extranea: veluti cū per somni sufficiētiam naturæ fuerit satisfactum, vaporēsque qui cerebrū opleuerant, subtiliari primū, ac deinde prorsus diffugere contigerit: quemadmodum illis qui per totam noctem somno oppressi fuerunt, circiter auroræ tempus euenire solet: Interdū verò expergiscuntur dormientes, non vltro, sed aliūde & ab extranea perturbatione, vtpote strepitu manuum aut pedum, aut alia quavis cōcussione vehementioris sonitus, aut etiā per corporis pulsionem siue vellicationem. Prior euigilatio, quieta est & sine perturbatione: posterior autē, inquieta est & cū perturbatione. Prior, grata est & placida, corporisq; valetudini proficua: posterior, turbulenta est & ingrata, corporis quoq; valetudini obnoxia. Valde enī corporis prodest valetudini, quieta somni requies, iuxta illud vulgò ab Apostolorum ore vsurpatum prouerbiū: Si dormit, saluus erit. Propter quod, circa eos quorū salus nobis curæ & cordi est, valde solemus esse solliciti, ne ad hūc modum vlla perturbatione, ipsos cū fortè dormiunt, contingat excitari. Quemadmodum videlicet matres pro filiis, aut nutrices pro suis infantibus, in cunis dormientibus, admodum sunt sollicitæ, ne per strepitum vel perturbationē aliquam inordinatam familiæ, excitentur: & circa infirmos, quī fortè in somnum inciderint, districtè cauetur, ne excitentur à somno quietis suæ. Hinc ferè intelligimus, quid sibi velit ista sponsi nostri de sponsa & pro spōsa adiuratio, cū ait: Ne suscitētis neque euigilare faciatis dilectā, quoadusq; ipsa velit. Prohibet enim sponsus, cum interminatione & obtestatione, vniuersis qui ad supernæ patriæ fœlicitatē cupiunt peruenire, ne Ecclesiam spōsam suam dilectā suo amore languentem, inquietent vel perturbent, aut vlla ratione impediunt, quo minus quietā & tranquillam vitam in amore & seruitio sponsi sui degere possit, in hoc seculo. Ad hoc enim pro virili laborare debēt vniuersi, qui sponso placere ipsiusq; gloriæ in superna Hierusalem participes fieri volunt, vt quantū in ipsis fuerit, pacem & profectū Ecclesiæ custodire & promouere studeant. Quæ quidem pax cō-

munis

munis Ecclesiæ, tam cordi erat electo illi magistro Ecclesiæ, vt obsecrationes ea potissimū de causa pro vniuersis Ecclesiæ ordinibus, imò & pro iis qui extra Ecclesiā sunt, fieri iusserit, scribens Timotheo suo discipulo, in hunc modū: Obsecro igitur, *1. Timo. 2* primū omnium, fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarū actiones, pro omnibus hominibus, pro regib⁹, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate & castitate. Hoc enim bonum est & acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Quicūque verò hanc Ecclesiæ pacem, vel impiarum hæresum adinventionibus, vel schismatum diuisionibus, vel manifestorum scandalorum pestibus, vel alio quouis modo, quantum in ipsis est, inquietant aut perturbant, hi certò sciant, se grauiter nimis aduersum se sponsi irā prouocare, neque ad illam pacificis repromissam gloriam filiorū dei vnquam peruenturos, nisi respuerint, suscitatamq; inquietudinem & perturbationē pro virili sopire, & ad tranquillitatem perturbata redigere, laborent. Sicut enim voce domini beati pronuntiatur pacifici, & filiorum Dei signanter appellatione glorificantur: ita econtrariò maledicti sunt vniuersi pacis turbatores, & diaboli filij meritò appellantur. Non enim (vt Apostolus ait) Deus est dissensionis, sed pacis. Diabolus verò, dissensionis econtrariò, nō pacis est author. Et licet (iuxta domini verbum) necesse sit vt veniāt scandala, vā tamen mundo, à scandalis: & vā homini illi, per quem scandalum venit. Rursum, licet (iuxta Apostoli verbū) *1. Cor. 11.* oporteat hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant: attamen quicumque Ecclesiam conturbauerit, portabit iudicium suum, quicumque ille fuerit: quemadmodum alibi pronunciat idem Apostolus, seductos deplorās Galatas: Ego (inquiens) cōfido in vobis in domino, quòd nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat vos, portabit iudicium suum, quicumque est ille. Ac deinde: Vtinam & abscondantur, qui vos conturbant. Meritò enim illa contra turbatores huiusmodi proferri sententia potest, quam contra Achan illum qui de anathemate Hierico auream regulā fuit suffuratus, Iosue minister domini, ex ore eius dē protulit, dicens: Quia turbasti nos, exturbet te Deus in die hac. Verè enim exturbabuntur à Deo in die iudicij, aut in die iræ & vltionis Dei, qui modò Ecclesiam quomodocūque conturbāt. Hoc ergo sibi vult ista adiuratio, & hoc à nobis exigit,

E iij vt

vt sollicitè caueamus omnes qui ad æternam patriam peruenire cupimus, ne Ecclesiam inquietemus & perturbemus, sed sinamus eam optata frui requie, vt quietam & tranquillam vitam (iuxta Apostoli desiderium) per nos agere semper possit, in omni pietate & castitate. Quod autè additur, donec ipsa velit, nõ secundum exclusionem accipiendum est, quasi aliquando spõsa velit excitari & perturbari. Optaret enim, si fieri posset, omnem effugere perturbationem: optaret nullas esse hærefes, nulla scandala, optaret omnes omnino homines (iuxta Pauli desiderium) vnaniimes, vno corde & ore honorificare & laudare sponsum, & (vt apud Prophetam dicitur) vno humero omnes feruire domino. Ipsa enim sicut cum omnibus, quantũ in ipsa est (iuxta Apostoli consilium) pacem habere studet, & nemini vllam dare offensionem, imò cum his qui pacem oderunt, studet esse pacifica: ita omnes sui similes esse cupit, vniuersos secũ habere pacem desiderat, ad gloriam sponsi sui. Quod ergo dicitur, donec ipsa velit, significat perpetuam pacem Ecclesie, ad quã sub interminatione omnes Ecclesie filij laborare debent, & ab eius conturbatione quã sollicitissimè cauere, ne sponsi indignationem cõtra se prouocantes, cõturbati & ipsi mereantur, & à societate supernorum ciuũ æternam pati exilium, in suppliciis sempiternis. Nunc autem videndum, quænam ista sint caprea hinnuliq; ceruorum, per quas ista fit adiuratio. Satis enim admirandũ videtur, quod per huiusmodi nos sponsus adiuret, quæ nihil vel parũ ad nos pertinere videntur, quodq; nõ potius in re tam seria per aliquid maius, aut etiã per semetipsum, nos adiurauerit. Sanè iuxta hanc considerationem sanctorũ patrum plerique sermonis huius nouitatẽ, quæ prima facie miranda apparet, secundũ literæ superficiem abhorrentes, existimantes videlicet adiurationem nõ ita magni fore ponderis, si hinnuli & caprea corporales illæ in syluis intelligantur, ad mysticas recurrunt intelligentias. Quidam enim sanctos intelligunt Patriarchas & Prophetas, ob eminentiam scientiæ & conuersationis sublimitatem. Alij, simili ferè ratione, sanctos Apostolos, aut qui horum locum tenent Ecclesie prelatos, intelligunt. Possunt & angeli sancti per hinnulos ceruorum & capreas accipi, qui mira celeritate & agilitate per desertum mundi huius, per omnes Ecclesie angulos, discurrunt, propter ministerium electorum: quoniam (vt Apostolus ait) administratorij sunt spiritus, in ministerium missi, propter eos qui capiunt hæredi-

Roma. 12.
2. Cor. 6.
Psal. 119.

Hebr. 1.

hæreditatem salutis. Qui etiam rectè caprea dici possunt. Primum quidem, eo quod in altis habitant, sicut caprea in altissimis & inaccessibilibus locis versantur. Semper enim assistunt in supernis vultui Dei: atque etiam quum hinc infernè nostro feruiunt ministerio, vident nihilominus faciem patris, quem admodum in sancto Euangelio dicitur. Deinde, quod in more caprearum acutissimè videant, attentiissimèque omnia quæ in Ecclesia geruntur aspiciant: vt in omnibus Dei gloriam electorumque salutem promoueant. Neque tamè incommodè, imò satis commodè, capreas & ceruorum hinnulos secundum literæ superficiem ipsos illos intelligere licebit, qui in agris & syluis versantur: vt sub istis hinc expressis, intelligantur cætera omnia, quæcunque Deus creauit in vsum hominũ: vt fiat adiuratio per omnem creaturam quam creauit Deus in vsum hominũ: siue eam quæ in stabulis pascitur, siue quæ in desertis vagatur: item per omne quod gratum, iucundum aut delectabile est hominibus, quemadmodum sunt gratissimi & desideratissimi, regibus etiam & principibus caprea & ceruorum hinnuli. Nã illorum & venatione plurimum delectantur, & cibis vescuntur libentissimè. Sic ergo sonat hæc adiuratio, tanquam si paterfamilias suis domesticis rem aliquam volens interdiceret, ita eos adiuret. Adiuro vos & obtestor per omne frumentum agrorum meorum, per panem & vinum domus meæ, ne hoc aut illud quisquam ex vobis agere præsumat. Tali scilicet adiuratione contestans, dignos illos non fore qui vltra de bonis suis gustet, si veterum & quotidianorum beneficiorum (quorum aliquot signanter exprimit) obliti, audeant præceptum transgredi, aut prohibitionem nihili pendere. Atque huic postremæ intelligentiæ, satis videtur fauere lectio Græca, quæ loco eius quod apud nos ex Hebræo legitur, per capreas ceruõsq; cãpora, aliter legit: *ἐν ταῖς δυνάμει καὶ ἰσχυροῖσι ἀγροῦ*: id est, in virtutibus & potestatibus siue fortitudinibus agri: hoc est, per omne quod est potens aut forte in agris & syluis, aut per omnem fecunditatem agrorum, & quæcũque ex eis progignuntur vel aluntur. Quanquam & ad priores intelligentias possit ista lectio applicari: secundum sensum mysticum, per agrum intelligendo totum hunc mundum, vel totam Ecclesiam, iuxta id quod in Euangelio Dominus exponens parabolam zizaniorum tritico super seminatorum ait: Ager est mundus.

Mat. 18

Mat. 13

Vox dilecti mei. Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles.

E iiii Audiens

Audiens sponsa tam sollicitè sponsum pro sua pace & tranquillitate curam agere, agnoscit statim hanc esse dilecti vocem: Vocem istam, inquit, tam seriò pro mea pace præcipientis, tamq; seuera & seria adiuratione omnes à tranquillitatis meæ perturbatione arcentis & prohibentis, faciliè aduerto illius esse qui me vnicè diligit: & præcipuam de me curâ habet, sponsi mei: quem ego scio meis profectibus summè delectari, nihilque aliud quàm meam tranquillitatem & pacem bonam optare semper & promouere. Pergit verò dehinc sponsa, prolixius pluribûsque verbis describere gratiam visitationis, quâ à sponso suo dilecto gratiosè visitatur: Ecce, inquit, iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Quod quidè verbum potest, vel de aduëtu illo quo semel in hūc mundū venit Saluator in assumpta humana natura, vel de aduëtu quotidiano ad visitationē & gubernationē Ecclesiarū, exponi. Iuxta priorē sensum, per montes intelligimus angelos, qui etiā in Psalmis montes non semel appellantur. Veluti quū dicitur Psalmo. 120. Leuauit oculos meos in montes, vnde ueniet auxilium mihi. Et alibi: Montes in circuitu eius, nempe qui confidit in domino. Vel aliter intelligere possumus sanctos Patriarchas & prophetas, ex quibus secundum carnem natus est Christus: qui ratione eminentis fidei & excellentis suæ perfectionis, non immerito montes nominantur. Veluti cum in Psalmo dicitur: Fundamenta eius in montibus sanctis, id est, fundamenta Ecclesiæ in sanctis Patriarchis & Prophetis, Apostolisque dehinc illorū successoribus, qui in labores illorum posteriores introierunt. Christus enim Iesus in mundum ad salutem generis humani adueniens, venit saliens in montibus angelicis, & colles item angelicos transiliens: quādo de altissimis, de sinu paterno vbi ab æterno requiescit, quasi vniuersos angelorum ordines maiorum atque minorum, saltu maximo transiliens, infrâ angelos minoratus est, descendens secundum assumptam humanam naturam ad nostra hæc infima, in vterū humilis virginis: sicq; verbū quod ab initio erat apud patrem, in tempore factum est caro, & habitauit in nobis. In montibus item & collibus Patriarcharum & Prophetarum venit saliens, eosque transiliens: quia per intermedias generationes plurimas, post longam patrum præcedentium seriem, tandem de virgine natus mundo apparuit. Quasi enim tot montes & colles transiliit, quot ante ipsum præcesserunt diuersæ generationes patrū præcedentiū,

ex

ex quibus secundum carnem processit. Saliit videlicet à monte illo sublimi, patre fidei nostræ Abraham in filium Isaac: ab hoc, in filium Iacob, indeque in alios: & quasi saltibus singulis nostræ mortalitati factus vicinior, tandem manifestus in carne nostra mortali apparuit. Saltus ergo præcipuus, cuius hîc fit mentio, ille est Dei ad homines admirabilis descensus, quo verbum caro, Deus homo factus est, quo Patris sapientia in assumpta serui forma inter homines apparuit. Potest & sic exponi præsens locus, vt per montes angelos, per colles Patriarchas, patres Christi secundum carnem, intelligamus. Sancti enim angeli, ad homines quātumuis præcellentes meritis comparati, pro statu mortalitatis suæ, longè illis sunt superiores. iuxta illud: Qui minor est in regno cœlorum, maior est illo. *Mat. 11* Ioanne scilicet Baptista: vt merito sancti homines pro statu huius vitæ colles dicantur, comparatione ad angelorum præcellentiam. Saliit ergo in montibus sponsum, & transiliit colles: quia de sinu patris, quasi per vniuersos angelorum ordines transiit, & per Patriarchas in mundum venit. In illis saliit, dum illorum ordines quasi suprâ se reliquit: istos autem transiliit, quando de eis carnem assumpsit. Insuper in hoc saltu rectè intelligi potest alacritas & promptitudo amoris, ex quo processit incarnatio filij Dei. Non enim quasi coactus aut inuoluntarius, aut quasi recalcitrans, repêdo ad nos venit: sed magna promptitudine & mira alacritate, præ vehementia desiderij, saliendo ad nos venit, quemadmodum saliendo ad festa solent properare adolescêruli, qui ad scholastica exercitia vix vt repant minis aut muneribus induci possunt. Quâ quidem exultationis promptitudinē, qua nostram Saluator aggressus est operari salutem, etiā Psalmista pulchra cōparatione expressit, dicens: Ipse tanquā sponsum procedēs de thalamo suo, exultauit vt gigas siue fortis, ad currendā viā, à summo cœlo egres- *Psal. 18* sio eius: Quem locū iuxta præsentē sensum plenius tractauimus, in Cōmentariis nostris super Psalmos: Iuxta alterū verò intellectū quē suprâ tetigimus, de quotidiana visitatione Ecclesiæ, per mōtes & colles accipiemus Ecclesias particulares, maiores atq; minores, per orbē vniuersum fundatas. In his enim mōtibus salit quotidie sponsum Ecclesiæ, & hos colles mira celeritate transilit, quasi caprea aut hinnulus ceruorū: quoniam ipse ad patris dexterā residens, omnium nihilominus Ecclesiarum curâ æqualē gerens, omnibus adesse curat, omnes festinat inuisere,

Inuisere, singulis oportune succurrere, proque temporis & loci necessitate singula disponere, ne vsquam ipso absente contingat deficere electis eorum aliquid quibus ad salutem profectumque spirituale opus habet. Non sic tamen istud saltare ac transilire accipiendum est, sicut accipitur cum creaturis tribuitur, ut transiliens aliquo, locum cogatur relinquere unde saltare dicitur, locumque nouum quem prius non occupabat iam obtinere. Non enim ita saltat sponsus, non ita transilit hunc montem, ut illum relinquat, qui nunquam ulli abesse potest Ecclesiae. Saltare autem illum iuxta humani ingenij captum dicimus, & transilire cunctos colliculos, eo quod ubique eum omnia curare, omniaque prouidere disponere, credimus & confitemur. Secundum utramque verò praedictarum duarum intelligentiarum, bene proposito conuenit quod subiungitur: *Similis est dilectus meus caprea hinnuloque ceruorum.* Caprea, animal est cursus velocissimi: id quod vel ex illa comparatione satis liquet, qua in libris Regum velocitas describitur Afael, fratris Ioab & Abisai. Porro Afael (inquit scriptura) cursor velocissimus fuit, quasi vnus de capreis quae moratur in syluis. Ceruos quoque & ceruorum hinnulos, notum est admodum veloces esse in currendo. Comparatio ergo ista, qua capreae ac ceruorum hinnulo sponsum suum comparat sponsa, ad celeritatem & velocitatem in discurrendo videtur potissimum pertinere. Quae quidem celeritas, aequè ad utramque suprapositam intelligentiam potest applicari. Sicut enim caprea aut hinnulus ceruorum celerrimo cursu saltus dat magnos, & transilit omnia: ita sponsus Ecclesiae Christus, in temporis plenitudine, non impiger accessit, non gradu (ut dici solet) testudineo aduenit, sed alacer totus & hilaris mira celeritate accurrit, ut ad opus diu multumque desideratum, sicut gigas (ut supra ex Propheta adduximus) fortis & exultans, ad currendam viam. Iterum, quauis caprea aut ceruorum hinnulo est velocior sponsus, in discurrendo (ut ita loquamur humano more) per omnes Ecclesias, ne vsquam quicquam desit: saltatque de colliculo in colliculum, singulis praesens & superintendens ecclesiis. Merito ergo, vel propter saltum illum vnicum quem semel dedit noster sponsus ex sinu Dei patris vsque in vterum virginis matris: vel propter saltus quotidianos, quibus vniuersas quotidie transilit ecclesias, capreae hinnuloque ceruorum, ipse assimilatur. Possumus verò & aliud quiddam in his animalibus considerare, propter quod mereatur dilectus illis assimilari.

Capreae

Capreae enim in altissimis locis inaccessis; rupibus commorantur, quemadmodum ex eo patet quod in libris Regum dicitur de Saule, quod amulum suum Dauid quarebat & inuestigabat, etià super abruptissimas petras, quae solis sunt ibicibus peruiæ. Vbi per ibices intelliguntur capreae syluestres, quae etià rupicaprae vel rupicaprae nominantur. Sicut & in libro Iob, dicente Domino: Nunquid nosti tempus partus ibicum in petris? per ibices similiter capreae intelliguntur. Quum autem sic loca inaccessa transcendat, acutissimi tamen visus esse perhibetur, ut possint à longè videre quae infernè geruntur. Quae quidem ambae conditiones, pulchrè sponso nostro valent accommodari. Habitat enim sponsus noster in altissimis & inaccessis locis, in maiestate & aequalitate paterna: atque etiam secundum humanitatem in patris dextera, ad quam altitudinem accedere nemo hominum potest, quoniam Deum nemo vidit vnquam, habitatque ipse lucem inaccessibilem, quem nemo hominum vidit, sed neque videre potest, ut sanctus ait Apostolus. Cum autem sic in altissimis habitet, tanta nihilominus perspicacia nostra omnia videt & perspicit, ut nostrorum cordium intima pernoscat longè exactius, quam ea nos ipsi cognoscere valeamus: nostras quoque infirmitates & necessitates optimè conspiciat, ut nobis oportunitè praestet subsidium. In hinnulo quoque ceruorum, peculiarem illam teneritudinem & gratiam sponso nostri, in qua secundum humanam naturam assumptam totus nobis delicatus & amabilis, plenus gratia & veritate apparuit, praeter superius notatam velocitatem & agilitatem, possumus intelligere. Est enim ceruorum hinnulus admodum delicatus & gratus aspectu, inter caetera animalia syluestria. Ceruorum autem hinnulus dicitur, id est, sanctorum Prophetarum: qui ratione eminentis suae sanctitatis, cerui merito dici possunt, ex quibus secundum illam suae carnis teneritudinem est progenitus. Qua etiam consideratione apud Psalmistam dictus est vitulus electus, siue vitulus Libani, & filius vnicornium. Sic enim de eo scribitur: *Comminuet eos (nempe populos sua praedicatione conuertendos) quasi vitulus Libani.* Sic enim casu nominatio, legit Beatus Hieronymus, in sua versione ex Hebraica veritate, quemadmodum à nobis prolixius declaratum est in nostris super Psalmos commentariis, in annotationibus ex Hebraeo. Deinde adiungitur: *Et dilectus, quemadmodum filius vnicornium.* Vnicornes enim iidem ipsi Patriarchae

chae

2. Reg. 2

Psal. 18

1. Reg. 24

Iob. 39

1. Tim. 6

Psal. 29

chæ, qui hîc cæri dicuntur, propter inuictæ robur fortitudinis. *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* Sicut præcedentia, ita & hæc geminam æquè commodam admittunt interpretationem. Secundum intelligentiam hætenus priori loco positam de Christi incarnatione, per parietem significatur mortalitas & obscuritas corporis huius crassi & mortalis, quod circumferimus. Ipsum enim in parietis modum inter nos & Deum obicitur atque interponitur, ne possimus ad eum pertingere, facièque ad faciè eum contèplari. Nò enim videbit me homo (ait dominus ad Moysen) & viuet. Et (iuxta Sapientè) aggrauat anima corpus istud quod corrumpitur. Oportebit autem dirui parietè istum, id est, mortalitatem corporis huius miserabilis, priusquàm ante illius conspectum peruenire valeamus, vt faciè ad faciè eum videamus, aut beatum eius vultum in perfecta scèlitate contemplemur. Bene autè paries noster dicitur ista mortalitas & miseria corporis huius, quoniam nostra culpa tale factum est hoc corpus, vt nos à Deo diuidat. Deus enim (quemadmodum Sapiens ait) mortem non fecit, sed inuidia diaboli mors intravit in orbem terrarum: & nos onus illud graue inuido illi consentientes, nobisipsis accumulauimus. Post hunc autè nostrum parietè, sponsus stetit, quando sub mortalitate nostra diuinitatem suam abscondit. Tunc enim quasi post parietè stetit: quia qui post parietè stat, est quidem illic vbi stat, sed non videtur. Sic verbum patris carne mortali & passibili obiectum, erat quidem nobiscum & iuxta nos, imò in medio nostri, latebat tamè & absconditum erat ab oculis nostris, quasi retro parietè consistens. Hoc enim erat, quod Ioannes sponsi amicus & sponsæ paranymphus, dicit: *Medius vestrum stat, quem vos nescitis.* *Medius stat, inquit, vestrum: vos tamen eum non videtis.* Sic & dilectus discipulus ait: *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum nò cognouit. In propria venit, & sui eum non receperunt.* Sicut autem qui post parietem stat, pariete diruto videtur: ita Christus dominus, mortalitate carnis ablata, post resurrectionem, toti ecclesiæ manifestatus est per orbem vniuersum, iuxta quod ipse prædixerat: *Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum.* In eundem ferè sensum, & illa quæ sequuntur enarrari possunt. *Respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* Quasi enim per fenestram sponsam suam sponsus respexit, quado in assumpta

Sap. 9

Sap. 9

Ioan. I

Ioan. I

Ioan. 8

humani

humanitatis natura eam visitauit. Qui enim per fenestram videt, videt quidem alios, ipse autem vel omnino nò, vel imperfectè admodum, videtur, nec facillè quis sit, dignoscitur: Sic qui per cancellos videt, alios quidem videt, ipse autem minimè videtur. Ita Christus Dominus, secundum diuinitatem nos quidem videbat & sciebat: nos autem eum, donec in mortali corpore erat, nesciebamus quis esset. Iuxta posteriorè verò enarrationem, de quotidiana sponsi visitatione, quæcunq; hîc dicitur, stare post parietem, respicere per fenestras, prospicere per cancellos, figuratè accipiuntur, & vt secundum similitudinem dicta. Quemadmodum enim parentes aut domini, ad probandam fidem & probitatem filiorum, aut ministrorum suorum, solent nonnunquam absentiam simulare, interimq; dum absentes se simulant, alicubi post parietem, vel interstitium aliquod sese abscondunt, illicque stantes diligentissimè in summo silentio auscultant, quid agant dicantq; filij, aut serui. Per fenestrâ item nonnunquam respiciunt, aut per angustissimos cancellos, vt videant quæ agantur apud illos in sui absentia. Ipsi tamè interim omnino videntur abesse, nec vllum videtur signum præsentia eorum: Ita Christus Dominus fidelissimus Ecclesiæ spòsus, ad probationem electorum suorum, interdum absentem se simulat, sic nos aridos tristes, aut desolatos relinquens ad tempus, ac si nulla eum teneret cura nostri, ita vt videatur longissimè à nobis abesse, profususque obliuionè habere nostri. Quum ipse interim vigilantissimis oculis nos aspiciat, singulæque nostra dicta & facta, imò & cogitationes & affectiones singulas exactissimè obseruet, assidatque etiam in hoc nobis paratissimus, vt (si opus sit) aduersus hostium rabiem opportunè nobis subsidium ferat. Imò nunquam nobis est propior, quàm quum abesse longissimè videtur: nūquam tanta obseruatione in nos dirigit oculos, quanta tunc nos aspicit, quum nos eum penitus auersos existimamus habere oculos. Id quod magno illi Antonio, apertè Domini voce pulchrè fuit ostensum. Qui quum post pugnam atrocissimam aduersus monstra cacodæmonum plurima, Dominum in luce fulgida sibi apparètem vidisset, eumq; velut per expostulationis querimoniam interrogasset: *Domine, vbi eras, vbi eras? statim illum sibi audiuit respondentem: Antoni, ego hîc aderam, tæque certantem videbam.* Quod autem in vno hoc sensibili exemplo, pro eo temporis articulo fiebat, id quotidie fidelibus in Ecclesiâ Dei ministris euenire nihil est

hil est dubium: imò dubium esse non permittit quotidiana experientia, in illis quibus spiritualium profectū est cura & studium. Gaudet enim Deus, sic quasi ex occulto nos videre certantes: gaudet periculum facere nostræ virtutis & fidei, in eo quod sua quasi præsentia ad tēpus nos videtur relinquere destitutos: interimq; hoc agit quod supra diximus, de parentibus aut dominis post parietem stantibus, aut per cancellos prospicientibus: considerans videlicet, quàm viriliter & strenuè aduersus hostium tentamenta decertemus, quàm pro tuendo castro animæ fideliter depugnemus: vt si quidē bonam militiam eo etiā absente militauerimus, eandēq; seruauerimus in bene operando strenuitatem, quam eo præsentem ostendere cœpimus, pro fide probata & perseuerantia bona, gratiarum suarum in nobis dona accumulēt: si verò torpentes & à bonarum operationum studio cessantes nos comperiat, pro infidelitate & accidia, bona etiā quæ habere videbamur auferat. Sicut enim in filiis ac seruis, non magnū est veræ probitatis, aut fidelitatis argumentum, quod præsentem patre, aut domino probè se gerant, aut strenuè operantur. Nam & infidelissimi serui & pessimæ indolis pueri, qui ad oculum seruire norunt, sæpenumero talem optimè mentiri probitatem fidelitatemque deprehenduntur. Verum si in parentum absentia, non minus quàm in præsentia probè se gerant adolescentes, si serui in absentia dominorum non minus quàm in præsentia strenuè operentur, in hoc scilicet fides & virtus illorū probata enitescit. Propter hoc & in Euangelica parabola, paterfamilias ille qui fidem seruorum suorum probare volebat, post commissa singulis talenta plura vel pauciora, peregrè profectus est, vt videret quid ipso agerēt absente. Ita sanè Dominus noster, probare volēs suos electos, videtur interdum se subtrahere, & quasi absentem se simulat. Quum enim manifestis indiciis internæ cōsolationis, aut spiritualis dulcedinis, præsentia eius velut sentimus, nihil magnū aut nimirum videri debet, si tunc aliquod deuotionis, aut bonæ operationis studium mōstremus. Nimis enim suauiter equitat (vt quidā sanctorum patrum ait) quem gratia Dei portat. Verum si in mentis ariditate, vbi nulla affectum specialis dulcedo demulcet, non desinamus quæ virtutis sunt & dilectio diuina fraternaq; suggerit strenuè operari, in hoc probatā reddemus spōso virtutē dilectionemq; nostram, quòd tam præsentem quàm absentē æquè diligamus, tam absentem quàm præ-

Matt. 25.

fenti æquè placere studeamus, quemadmodū sanctus Apostolus de se suiq; similibus ait: ideòq; contendimus, siue absentes siue præsentem placere illi. Hoc itaque sponsa sciens & perpendens Ecclesia, quòd sic pro suorum probatione ad tempus suā videatur subtrahere præsentiam, quum tamen nunquam desinat curam gerere singulorum, dicit sponsum suum post parietem stare, respicientem per fenestras, prospicientem per cancellos, sic vt diligentissimè nos semper contempletur & obseruet, tunc etiam quum longè à nobis abesse secundum actualis consolationis præsentiam videtur: quādo ipse nos è vicino intuetur & considerat, nos verò longè positum eum non quasi præsentem intuemur, sed potius vt absentē speculamur: quæadmodum is qui post parietem consistit & per fenestram cancellosque prospicit, videt quidem & audit facilè ea quæ aguntur vel dicuntur, ipse tamen nec videtur, nec vlllo signo eius præsentia ab iis à quibus se occultat percipitur. *En dilectus meus loquitur mihi: Surge prope amica mea, columba mea, formosa mea, & veni.* Vocem sponsi inuitantis & vocantis audire se sponsa testatur, dicens: En dilectus meus loquitur mihi. Loquutus est olim semel dilectus, in assumpta humanitatis natura: quando ore suo benedictio pœnitentiam prædicauit hominibus, & viam omnem veritatis atque virtutis Ecclesiam perdocuit. Loquitur nunc quoque per singulos dies, nec loqui vnquam desinet vsque in consummationem seculi, secundum interiorem spiritus vnctionem, atq; etiam secundum exteriorem per fideles verbi sui dispensatores prædicationem, eos qui sunt in Ecclesia vocās & inuitans ad pœnitentiam, ad contemptum mundi huius, amorēque cœlestium. Vox autem sponsi vocantis & inuitantis hoc à nobis primū exigat, vt surgamus: deinde vt veniamus. Surgere nos vult, ab infidelitate cæterisque nostris erroribus & vitiis, ad fidem veram cultūque sanctum nominis sui. Surgere nos vult, de tenebris antiquorū errorum, ad nouā lucē veritatis, Surgere nos vult, à cœno cōcupiscentiarū nostrarū, ad virtutis studia. Surgere nos vult, ab impuris terrenarū rerū amoribus, ad purissimos castissimōsq; rerū diuinarū amores. Deniq; surgere nos vult, à morte ad vitam: quemadmodū & sanctus Apostolus legatione fungēs pro spōso, singulos nostrū ad surgendum exhortatur, dicens: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. *Psalms Ephes. 5* Ita quoque ad surgendum tempestiuè, nos admonet, dicens: Vanum

Pfal. 126. Vanum est vobis ante lucem surgere, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris. Ante lucem enim, id est, antè sponsi vocationem, & sine sponsi gratia auxiliante, velle surgere, vanum est & frivolum, quum sine eo nihil possimus facere. Verùm postquam lux apparuerit, vbi vocauerit sponsus, tunc omnimodis tempestivum est surgere, illis qui per multum temporis manducaverunt panem doloris, id est, vitiis & peccatis semetipsos malè oblectauerunt. Sic & Apostolus alibi ad surgendum, ex oportunitate lucis exortæ, nos exhortatur, dicens: Hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam quum credidimus. Nox præcessit, dies appropinquavit. Quò verò efficacius vox sponsi aures intret corque peneret sponsæ, blandissimis eam titulis demulcere studet, amicam suam, colubam suam, formosam suam, eam appellans. Amicam enim vocat Ecclesiam Christus, quam ab æterno antè mundi cõstitutionem dilexit, & cui in temporis plenitudine tãta tãmque manifestissima amicitia peculiarissimique amoris signa exhibuit. Iuxta quod in persona eius per Prophetam dicitur: In charitate perpetua dilexi te, idèo attraxi te, miserans. Quod enim priori loco dicitur, ad æternitatis dilectionem pertinet: quod autem secundo loco, ad temporalem beneficentiam, secundum quam miseratus humano generi, in temporis plenitudine ipsum ad se attraxit, Ecclesiamque hinc sibi elegit, & in sponsam copulavit gloriosam. Colubam autem suam vocat, ratione simplicitatis vnicæ & catholicæ fidei, iuxta quod supra eam commendavit ab oculis columbarum. Ipse enim sponsus, quasi columbus est Ecclesiæ: ipsaq; vicissim, columba eius. Columbus sunt & columba, sponsus & sponsa Christus & Ecclesia. Peculiariter etiã in columba consideratur insignis ad pariendũ fœcunditas. Vix enim aliud vllum animal inuenitur, maximè in volatilibus, tam fœcudum, tam crebrò pariens. Quum enim cæteris avium speciebus sufficiat, semel aut vt multum bis, per anni spatium, generationi intendere, ista nullo anni tẽpore videtur prorsus ociosa, quin vel ouorum incubationi, siue generationi, vel pullorum educationi, det operam: sicque semper in multiplicatione speciei occupatur sollicita, quantum in ipsa fuerit. Quæ quidem conditio columbæ, admodum rectè sponsæ cõuenit Ecclesiæ: quæ per virtutem verbi quod accepit à Christo, quasi per semen ipsum columbi, multos quotidie filios ipsi progignit: totaque in hoc

hoc est intenta, vt quamplurimos illi pullos pariat atque enutriat. Formosam denique suam, sponsus dicit Ecclesiam, id est, sibi siue in oculis suis speciosam. Quanquã enim in oculis carnalium, non speciosa sed deformis appareat sancta Ecclesia, qui ea quæ secundum faciem sunt vident, & secundum carnem iudicant: in oculis tamen sponsi & omnium qui cum spõso habent verum iudicium, est ipsa speciosissima. Vel formosam suam dicit, quia omnem pulchritudinem ipsa habet ab illo. Propter quod rectè suam formosam dicere potest sponsam ipse sponsus, qui eam sic formosam totamque decoram sua gratia effecit. Aduertendum quoque est, quòd in Hebræo cum adiectione pronominis affixi, verba ista exhortatoria leguntur in hunc modum: Surge tibi, & veni tibi. Quam quidem pronominum adiectionem ita possumus accipere, vt per eam acquisitio siue vtilitas insinuetur ipsius quæ monetur surgere, in hunc sensum: Surge ad tuum commodum, & veni ad tuum cõmodum. Quasi dicat: Si surrexeris & veneris, non meo commodo id facies, qui bonorum tuorum non indigeo, sed tuo ipsius maximo commodo. Vel vt Hebraicus tantum idiotismus, id est, Hebraici sermonis peculiaris proprietates, modus ille loquendi sumitur. Inuenitur enim & alibi consimilis loquendi modus, vbi tamen acquisitio vtilitatis locum non habet. *Iam enim hyems transit, imber abiit & recessit. Flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit. Vox turturis audita est in terra nostra. Ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem suum.* Solent amâtes ex temporis amœnitate, ad amplexus & oscula amoris, cæteraque eius officia inuitari: quod maximè fit circa tempus vernum, quando etiam irrationalia ex ipsa temporis amœnitate, quodam peculiari influxu excitantur ad coitum & generationis studium, præ cæteris anni temporibus. Videntur autem hæc omnia quæ hîc dicuntur, temporis vernalis lætam dispositionem exprimere. Tunc enim duro & rigido hyeme exacto, cessat assidua illa pluuia, quæ hyemis tempus magna ex parte triste & inamœnum reddit. Tunc frondes primum in arboribus & vineis, mox & flores apparere incipiunt: & (vt Poëta ait) tunc frondent sylvæ, tunc formosissimus annus. Tunc putantur ab agricolis superflua vinearum & arborum, vt superuacaneis ramusculis & palmitibus minus onustæ, fructus possint copiosiores, eosdemque succulentiore proferre. Tunc quoque audiri incipit vox gemebunda turturis,

cæterarumque auium dulcis cõcentus, quæ per rigidum tempus hyemis siluerunt. Tunc ficus producere incipiunt fructus immaturos, quos grossos vocant: vineæque pulchræ virentes, miram de se fundunt odoris fragrantiam, ita vt amœnissima sit tunc temporis deambulatio circa vineas. In summa, singularẽ quandam amœnitatem & gratiam, verna omnia præ se ferunt, & ad lætitiã inuitant: quemadmodum econtrariò hyemis tempus, ex suis qualitatibus, graue est & melancholicum, quasi stupida & sine vita sensuque omnia reddens. Sumpta igitur hinc comparatione, sponsus noster sponsam suam ad amorem sui amplexusque mutuos inuitat, ex cõgruentia temporis. Optime verò hæc omnia & facillimè ad tempus aduentus Christi in carnem, videntur quadrare. Tunc enim hyems transit, id est, tempus illud rigidum & horridum, quo vsquetunc genus humanum sub ira Dei tenebatur conclusum, donec venisset ipse qui pacem faciens, inimicitias abstulit, Deumque patrem nobis reconciliauit. Omnino enim tempus illud iræ, si cum tempore isto gratiæ, quod à Christi aduentu inceperat, conferatur, quasi hyems non iniuria æstimari potest, in comparatione ad tempus vernum siue æstiuum. Propter quod, à Paulo signatè illud nox, istud dies, appellatur, scribente Romanis: Nox præcessit, siue (vt alij legendum putant, nec in sensu magna diuersitas est) processit, dies autem appropinquauit. Vnde ad fidem iustitiãque fideles exhortans, subiungit: Induamur ergo arma lucis, sic vt in die honestè ambulemus. Alibi quoque, tempus istud gratiæ, ex verbis Esaia, idem Apostolus tempus vocat acceptabile, diemque salutis. Ecce (inquiens) nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Tempus autem ante Christi aduentum, tempus iræ fuisse insinuat, quum ait: Conclusit Deus omnia sub peccato. Et iterum: Lex iram operatur. Sic illud acceptabile tempus, meritò veri: istud ingratum, hyemi, comparatur. Hoc etiam est, vnde Christus dominus in mûdo prædicationis suæ sumpsit exordium, dicens: Quoniam impletum est tempus, & appropinquabit regnum Dei. Pœnitentiã agite, & credite Euangelio. Impletum est tempus, inquit: tempus nimirum illud rigidum hyemis, tempus triste & nubilum iracundiæ patris, transiit: aduenitque mecum in mundum tempus gratiæ & reconciliationis, remissionisque peccatorum, & apertionis regni cœlorum. Bene autem tempus illud, hyemis comparatione significatur, istud verò æstatis: quoniam sicut

Roma. 13.

2. Cor. 6.

Roma. 11.

Roma. 4.

Mar. 1.

hyems

hyems tempus est frigidum & nubilum, prorsusque inamœnum, & ad res agendas incommodum, sic tempus illud ante Christi aduentum sub lege naturæ, plenum erat frigore infidelitatis & idololatriæ, cæterorumque omnigenorum vitiorum: tenebrisque ignorantia & nebulis errorum prorsus oppletus pro eo tempore, apud omnes ferè gentes, erat mundus. In iis etiam qui sub Mosaica lege seruiebant, omnia erant frigida & nubila, vtpote apud quos omnia in figura gerebantur, veritate nondum propalata, & sole illo iustitiæ nondum exorto, qui nunc vniuersum mundum suo implet lumine: illuminans (vt ait Ioannes) omnem hominem venientem in hunc mundum. Propter quod, bene tempus istud veri vel æstati comparatur: quoniam nunc omnia plena sunt gratisimo lumine scientiæ Dei, luce Euangelij per orbem dispersa, cum suauissimo calore & ardore sanctæ charitatis: quam idem ipse (vt ait Apostolus) in cordibus nostris per Spiritum sanctum diffundit. Tunc autem nondum erat spiritus sic manifestè datus, vt nobis datur, quia nondum Iesus sponsus noster erat glorificatus, quemadmodum testatur dilectus discipulus. Hoc ergo est, hyemem transiisse, illud tempus infidelitatis & ignorantia sub lege naturæ, tempus quoque timoris sub lege scripta, præterisse. Hoc est imbrem abuisse, nubila illa & inamœna fastidiosaque tempora in gratiora esse commutata. Veluti quum pluuiam multã & diurnam, grata siccitas serenitasque desiderata subsequitur. Flores autem, vel (vt ex Hebræo legi potest) germina, apparuerunt in terra nostra: quando Christo adueniente in mundum prædicationemque inchoante, cœpit terra primùm Iudææ (quæ peculiariter terra nostra, ob cultum Dei antiquum & peculiarem apud gentem illam, potest non immeritò à sponso appellari) dehinc autem & cæterarum gentium totiusque orbis, ad fructum disponi Euangelicæ perfectionis. Possuntque admodum commodè per flores terræ nostræ, illi intelligi, qui primi crediderunt Christo & Euangelio: quales nimirum fuerunt, ante omnes benedicta virgo mater domini Saluatoris Maria, ac deinde ceteri Apostoli atque discipuli eiusdem. Qui flores postmodum in fructum millicuplũ profecerunt, proficiuntque indies, per orbem vniuersum. Tempus quoque putationis fuit tempus illud gratiæ, id est, tempus pœnitentiæ: per quam amputantur & abscinduntur prauæ peccatorum consuetudines, delectationesque noxiæ malarum concupiscentiarum præciduntur: per quã spi-

1. Cor. 10

Ioan. 1.

Roma. 5.

Ioan. 7.

F ij ritualis

Roma. 2. ritualis fit illa circumcisio, quam Apostolus commendat, in spiritu non in carne, utpote cuius illa prior circumcisio carnis, typus & figura tantum extitit. Huius putationis tempus bene tunc aduenisse dicitur, quando prius quidem per Ioannem praecurso-rem, dehinc per Christum Salvatorem, postremo per ministros Apostolos, praedicata est per uniuersam Iudaeam, & per orbem deinde uniuersum, salutaris poenitentia, ad faciendos fructus poenitentiae dignos. Sciendum tamen est, quod dictio Hebraica hoc loco posita Zamir, communis est ad significandum putationem & canticum. Vnde quidam ex Hebreo maluit legere, Tempus cantici aduenit: id est, tempus vernum, in quo omnis generis auiculae suauiter cantillat, dulcemque concentum modulationem emittit. Graeca autem aeditio nostrae fauet lectioni Latinae. Habet enim κερὸς τῆς τομῆς, quod est, tempus putationis.

In eo autem quod subsequitur: Vox turturis audita est in terra nostra, per vocem istam turturis, intelligimus vocem praedicationis illius gemebundae, qua Ioannes praecurrens ante faciem venturi, quasi gemendo turturis instar poenitentiam praedicauit, in regione Iudaeae. Bene enim turturi lugenti & gementi Ioannes iste comparatur, qui & praedicando poenitentiae annunciator, & viuendo poenitentiae forma apparuit. Potes ite in voce turturis praedicationem intelligere Christi & Apostolorum, qui poenitentiam praedicauerunt hominibus, lugubresque voces, de luctu, de crucis baiulatione, sui ipsius abnegatione & odio, de crucifixione veteris hominis, de membrorum mortificatione & assidua corporis castigatione, aliaque huiusmodi, annunciauerunt mundo: prior quidem ille, hi posteriores, nimirum ut ab illo ante audierant. Aliter, per vocem turturis potes intelligere gemitus & suspiria, quae in tempore gratiae fideles animae ex corde deuotissimo syncerique; amoris pleno coeperunt effundere, in auribus sponsi gratissima: quemadmodum turturis gemitus, in auribus coniugis est gratissimus. Illi nimirum gemitus, de quibus ait Apostolus, quod spiritus pro nobis postulet gemitibus inenarrabilibus. Bene enim vox turturis ista dicitur gemitus, quoniam Spiritus sanctus per columbam designatus olim & manifestatus, eos in nostris cordibus edit: sine quo

Roma. 8. nemo dicere potest dominus Iesus, neque clamare abba pater, *I. Cor. 11.* ut idem ait Apostolus. Caeterum, quid ad vocem hanc turturis, id est, ad Ioannis, Christi & Apostolorum praedicationem, sit consequentium, in eo quod annectitur, sub figura ficus & vinearum pulchre

pulchre satis exprimitur, cum dicitur: Ficus protulit grossos suos, vineae florentes dederunt odorem suum. Per ficum enim intelligimus populum Iudaicum, siue Iudaeorum synagogam: per florentes vineas, populos siue Ecclesias gentium. Quod autem ficus sit populus Iudaeorum, vel ex Euangelicis parabolis licebit intelligere. Primum enim, illa arbor fici cui paterfamilias in Euangelica parabola minabatur succisionem, nisi circumfossa & stercoreata per seruum intercessorem, in futurum proferret fructum, populum hunc ex mente Christi significabat, quemadmodum & a sanctis patribus ante nos ea parabola est enarrata. Deinde, arbor illa fici ad quam venit Christus esuriens, & nihil in ea inuenit nisi tantum folia, cui & maledixit statim ut aresceret, manifestissime veteris synagogae statum designat, iuxta concordem omnium sanctorum patrum enarrationem. Postremo, & illa syncomorus, id est, ficus fatua, quam Zachaeus homo (ut creditur) gentilis & publicanus ascendit, vestigioque suo calcavit, Iudaici populi vanitatem fide gentium superandam praesignabat, iuxta patris Ambrosij enarrationem. Ista ergo ficus, praedicante Ioanne, praedicante Christo, praedicantibus Apostolis, ad vocem turturam, grossos suos protulit: quoniam multi Iudaeorum, Ioanne praedicante poenitentiam, ipsius sunt praedicatione ad meliora conuersi. Christo item praedicante, multi in eum crediderunt. Praedicantibus denique Apostolis post Christi ascensionem, aliquot millia crediderunt verbis illorum: quemadmodum partim ex Euangelicis, partim ex Apostolorum actis, manifeste cognoscitur. Bene autem dicitur, quod grossos suos ficus protulit. Grossus enim pro quo in Hebraeo ponitur nomen Pag, significat ficum immaturam, & nondum satis decoctam. Ficus ergo ista, non ficus bonas & bene maturas dicitur protulisse, sed tantum grossos, fructus immaturos, ad significandum imperfectionem fidei in gente Iudaica: quoniam illi etiam qui videbantur conuerti & poenitentiam agere, non ex animo conuertebantur, neque corde stabili adhaerebant doctrinae veritatis. De iis enim qui ad Ioannis praedicationem videbantur credidisse, atque egisse poenitentiam, ait Saluator: Ille erat lucerna ardens & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius. Quasi horariam significas fuisse eorum conuersionem. Quosdam vero, ipsemet Ioannes arguebat, non syncere credentes: Progenies viperarum, inquit, quis vobis demonstrauit fugere a ventura ira? Facite ergo fructus dignos poenitentiae & c. Porro de iis qui Christo praedicante

Ioan. 6.

crediderunt, quàm pauci permāserint fideles, vel ex eo liquet, quòd eo adhuc prædicante, multi discipulorum abierūt retro, ita vt conuersus diceret ad duodecim: Nunquid & vos vultis abire? In passionem quoque traditus, etiam ab his ipsis duodecim fuit derelictus, & ferè ab omnibus abnegatus, inclamante fortiter vniuersa multitudine Iudæorum ante faciem Pilati:

Matt. 26.

Tolle, tolle, crucifige, crucifige eū. Sanguis eius super nos &c.

Ioan. 19.

Denique, quàm fuerit immaturus fructus ille Iudaicæ pœnitentiæ, qua post Christi ascensionem prædicantibus Apostolis videbantur bonæ spei præbere initia, ex Apostolicis actis, aliisq; Ecclesiasticis historiis cognouimus: quandoquidè non ita multò post ob Iudæorum incredulitatē, coacti sunt Apostoli (iuxta Christi mandatum) conuerti ad gentium populos: illis nō solū non recipientibus, verū etiam præfracta omnino ac indomabili ceruice pertinacissimè repellentibus, gemebundam & amabilem turturis vocem, cœlestis Euangelij prædicationem.

Acto. 13

Sic itaque ficus ista tantūm grossos antiquo suo more protulit. At verò florētes vineæ odorem suum dederunt gratissimū, quoniam videlicet gentium populi per orbem vniuersum dispersi, qui vsque ad Christi aduentum infructiferi, quasi in hyeme quadam idololatriæ perpetua fuerant, ad prædicationem sanctorum Apostolorum statim florere cœperunt, ac florendo odorem suauissimū gratissimūq; in naribus domini sabaoth effundere. Rectè enim tempus illud primæ cōuersionis gentium, florere istud vinearum significat. Quemadmodum enim gratissimū de se fundunt odorem vineæ, cū adhuc in primo sunt flore, ita vt transeūtes per eas plurimū reficiantur: sic illæ primitiæ fidei in populis gentium, gratissimæ Deo acceptissimæq; erant: & (vt ita loquar) gratiorem in nares eius fumum euaporabant, quàm omnia illa veteris synagogæ holocausta & thymiamata, vsque ad id temporis in templo succensa vel suffumigata. Surge, amica mea, speciosa mea, & veni: colūba mea, in foraminibus petrae, in cauerna maceriae. Rursum sponsam vocat sponsus, vt surgēs ad se veniat. Geminatur vocatio, & replicantur à sponso blanda vocabula, vt efficacius moueatur vocata sponsa, faciliusq; vocanti obtēperet. Quomodo autem sponsam velit surgere, & ad se venire, & quare eā amicam vocet speciosam atq; colūbam, ex iis quæ supra dicta sunt relinquitur manifestum. Ceterū, in eo quòd adiicitur: In foraminibus petrae, in cauerna maceriae, subaudiendum videtur habitans

habitans vel nidificans: repetendūq; videtur verbū vocandi à capite, in hunc modū: Surge amica mea, formosa mea, & veni: surge, inquā, columba mea, habitans in foraminibus petrae, in cauernis maceriae, & veni. In foraminibus autē petrae habitare dicitur colūba, quatenus (iuxta Psalmistam) in adiutorio altissimi habitat Ecclesia, & in protectione Dei cœli commoratur, dicens domino, susceptor meus es tu, & refugiū meum, Deus meus sperabo in eū. Possumusq; non incōmodè inter petra & maceriam ita distinguere, vt per petra intelligamus Christi diuinitatem, quæ ad modum petrae siue rupis, est solida & impassibilis. Per maceriā verò siue maceriem, ipsam Christi humanitatem, cōpactam quidem ex elementis & sanguinibus maternis, sed mortale & passibilem: quemadmodum maceries ex lapidibus vel luto composita est, sed ob cementi defectū facile diruitur. Ecclesia ergo, & in foraminibus petrae habitat siue nidificat, & in cauerna maceriae: quia tā in diuinitate quā in humanitate Christi, spem suā reponit, protectionēq; & salutem sperat, latitatque, cōmoratur, & quasi nidū sibi struit vtrobiq; imò simul in vtraque, vbi securè habiter, suosque pullos educare possit: id est, pia vota & salutaria desideria ad perfectum perducere, quēadmodū solent colūbae in foraminibus petrarū aut maceriarū caruernis suos nidos struere, oua reponere, pullosq; excubare & educare. Peculiariter etiā, in his foraminibus & cauernis illa possumus intelligere vulnera, quæ spūs noster (ratione diuinitatis, petra indissolubilis: ratione humanitatis, maceria fragilis) in lectulo amoris, patibulo crucis, pro nostra salute accepit. In his enim fideles requiescūt, cōmorantur atq; nidificāt: in his securissimā sibi habent protectionē, tutissimūque refugiū: quibus donec inhæserint, non est quòd vllā pertimescant tēpestatem vel potestatem. In his iā nidū suum posuerat, qui dicebat: Christo cōfixus sum cruci. Mihi absit gloria, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi: per quē mihi mūdus crucifixus est, & ego mūdo. Et iterū: Ego stigmata domini Iesu in corpore meo porto. Propter quod, sciens vbi nidū suum reposuisset, audacter idem clamabat: Certus sum, quia neque mors, neque vita, neq; angeli, neq; principatus, neq; virtutes, neq; instātia, neq; futura, neq; fortitudo, neq; altitudo neq; profundū, neq; creatura alia, poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. *Ostēde mihi faciē tuā, sonet vox tua i aurib⁹ meis. Vox enī tā dulcis, & facies tua decora.*

Psal. 90

Gala. 6

Roma. 8

F iij Solent

Solent valde oblectari corporaliter amantes, mutuis, tū aspectibus, tum colloquiis. Secundum hanc similitudinem, postulat noster sponsus & aspectum & alloquium sponsæ. Postulat videre faciē, postulat audire vocem: illam, quia decora est aspectu: hanc, quia suavis auditu. Tunc autem faciem nostram Deo ostendimus, quando spiritum nostrum, id est, mentem & affectum, intellectum & voluntatem, ad eum plenē, vt decet, conuertimus, sic vt eum ex toto affectu diligamus, tota mente cogitemus, omnēq; intentionem ad eum dirigamus. Contrā verō, cū vires istas à Deo auersas habemus, & cōuersas ad alia, vt pote ad nos ipsos vel res alias temporarias, iam non faciem Christo ostendimus, sed auertimus: imò pro facie dorsum & posteriora ostendimus. Meritò enim per faciem intelligitur illa interior dispositio spiritualium potentiarum, secundum quas homo in se diuinam gerit imaginem: secundum quas & foelicitatis beatæ capax creditur. De qua facie, illud pulchrè exponitur secundum mysticam intelligentiam, quod in Psalmis dicitur: Emitte spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Spiritu enim sancto emisso, creatur omnis generis virtutes, & renouatur facies illa terræ: id est hominis de terra formati, & inhabitantis terram. Et hæc erit facies illa, in qua dei faciem olim videbimus, iuxta quod sanctus ait Apostolus: Bene autem facies ista sponsæ decora dicitur, in qua vt in imagine relucet illius pulcherrimæ pulchritudinis, super benedictæ (inquam) Trinitatis similitudo, secundum quam, diuinum aliquid in nobis gerimus, & Dei capaces sumus, ac deiformes dicimur. Quæ quidem pulchritudo, quantò est maior & præcellentior, nullæque aliarum corporalium creaturarum pulchritudini cōferenda, tantò iustius est vt illi totā ostēdamus, offeramus & consecremus nūcupatione perpetua, à quo eam omnem nullis nostris meritis, sola eius benignitate, accepimus. Quòd ergo postulat sponsus, ostendi sibi faciem sponsæ, indicat gratissimum sibi esse, vt fideles in Ecclesia omnes animæ vires, illas maximè quæ sunt in apice spiritus, ad ipsum conuertentes, toto mentis affectu sedulò ipsi inhærere assuescāt: Cæterùm, vocem illam sponsæ quam tantopere audire desiderat sponsus, multiplicem possumus accipere. Primùm quidem, libentissimè audit vocem confessionis delictorū, qua fideles in Ecclesia sua quotidie delicta deplorant, pròq; eis ingemiscunt & supplicant, dicentes iuxta salutarē sponsi instructionē quotidie

Psal. 103

1. Cor. 13

Mat. 6

tidie: Dimitte nobis debita nostra. Audit præterea libenter, cōfessionem propriæ infirmitatis & miseræ, qua agnoscunt fideles & cōfitentur, se ex semetipsis nec esse aliquid, nec posse aliquid. Vota quoq; supplicationes & obsecrationes, quibus quod ex seipsis non valent, ex illius benignitate donari sibi postulant, aut à malis vnde per se emergere non possunt, per illū liberari. Denique audit libentissimè sponsus à fidelibus voces laudis & gratiarum actionis, quibus accepta beneficia extollunt, vel considerata magnalia eius deprædicant. Huiusmodi enim voces laudis, supplicationis, inuocationis, confessionis, & gratiarum actionis, valde duces & suaves reputat sponsus, plurimūque eis oblectatur. Quemadmodum Psalmista nos exhortans ad eiusmodi testatur, dicens: Immola Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Et inuoca me in die tribulationis: eruam te, & honorificabis te. Et iterū: Sacrificiū laudis honorificabit me, & illic iter quo ostendā illi salutare meū. Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas, nam vinea nostra floruit. Verbum istud continuè ad præcedentia iungitur, legiturque vt vox sponsi alloquentis, vel sponsam ipsam, vel potius suos comites, angelos sanctos & Apostolos, eorūq; successores, doctores & episcopos, Ecclesiarū rectores. Per vulpes autem (iuxta consonā omnium ferè sanctorū enarrationē) figuratè significare voluit hæreticos, qui multis de causis meritò vulpibus cōparantur: maximè autē propter astutiā, qua vtuntur ad dilaniandas animas simplicium. Vulpes enim animal est astutum & dolosum, non rectū habens neq; aspectū neque incertum: quod cū terrā simpliciter videtur aspicere, quasi nihil cogitans mali, interim ex obliquo transuersis oculis in prædā visus aciem defigit, commodū expectans tēpus explendæ malitiæ. Et cū gressum simplicē mentiatur, quasi infirmi & impotentis animalculi, ita vt videatur cōfracta protrahere ilia, cursu tamen rapidissimo prædā oblatam persequitur. Ita sanè hæretici simplicitatem & humilitatē quandā mirabilem foris ostentāt, verbis atq; gestibus: cū intus pleni sint dolo, nocēdīq; auiditate. Cū enim verè ministri sint satanæ, transfigurāt se in angelos lucis: sicq; per dulces sermones & benedictiones siue blandiloquentias (vt ait Apostolus) corda seducunt innocentū. Agunt autem omnia sua vulpes ex infidiis magis quā aperto Marte, ingenioq; magis quā viribus: quemadmodū vel ex fabulis illis liquet, quæ vulgò de vulpecularū astu & fraudibus plurimæ solent

Psal. 49

2. Co. 11

solent recitari. Sic & hæretici omnia sua quæ agunt, magis per fraudem & simulationem sub specie sanctitatis agunt, quam per apertum impetum. Propter quod bene per vulpes significatur, commodius quam per lupos aut leones: quorum ferocitate aperta, illi melius significantur, qui aperto impetu Ecclesiam persequuntur, dæmones scilicet & huius seculi principes. Est etiam illud in vulpe peculiariter considerandum, quod non ita multum animalibus tantum gressibilibus insidiatur aut nocet, sed illis magis quæ alata sunt & volatilia, utpote gallinis, columbis, anseribus, aliisque huiusmodi, cum illorum pullis. Quæ etiam conditio pulchre aptari potest hæreticis, qui plerumque insidiari solent, non iis qui prorsus carnales videntur aut brutalem vitam degentes, sed iis qui spirituales videri volunt, & supra vulgus reliquum quasi alis quibusdam contemplationis & deuotionis aliqua tenus eleuari. Huiusmodi enim qui spirituales aliqua ex parte videntur, & plus cæteris sapere se existimant, experientia crebra monstrauit, monstratque etiam hodie, frequentius hæreticorum astutiis decipi. Propter quod, & fœmineo sexui magis solent insidiari ac præualere, quam virili: non solum quia infirmior est & minus habens iudicij, verum etiam ob peculiarem deuotionis erga cœlestia affectum, qui illi tribui solet, adeo ut publicè in Ecclesiis pro deuoto fœmineo sexu, ex patris Augustini verbis, orari sit receptum. Nam quod huic sexui peculiarius insidiari soleant hæretici, Paulus quoque notauit, cum de hæreticis nouissimorum temporum loquens ait:

2. Tim. 3 Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas, oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis, semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes. Quod autem signanter dicitur, vulpes paruulas, dupliciter potest accipi. Vel ad designandam fictam hæreticorum humilitatem, de qua supra dictum est: per quam decipere quærunt animas simplicium. Vel ad designandum, quod tempestiuè obuiandum sit impietati eorum, antequam grandescant & filios multos generent sui similes. Tametsi enim omnibus vitiis tempestiuè adhibendum sit remedium, neque in longinquum, vbi commodè aliud fieri potest, differenda sit curatio, iuxta illud Poëte: Principiis obsta, serò medicina paratur: Cum mala per longas conualuere moras: peculiariter tamen aduersus hæreticorum malitiam præmatura opus est vigilantia, ut in ipso (si fieri possit) initio statim capiatur & perimantur: ne si grandescant

descant & multiplicentur, difficillimè (ut fieri solet) capi valeant. Cum enim, per inertiam aut dissimulationem prælatorum Ecclesiæ, tam spiritualium quam temporalium, contigerit vulpes istas grandescere, filiosque multos sui similes progignere, periculum imò damnum maximum ab eis patiuntur Ecclesiæ. Propter quod, maturè, donec adhuc paruulæ sunt, vulpes istæ capi debent: id est, coerceri, impediri, & prohiberi, ne conceptas sui cordis adinventiones latius valeant propagare. Capi, inquam, debent & constringi, per eos qui in Ecclesia sponsi locum tenent: Per Ecclesiarum rectores, episcopos & doctores, quibus ex officio incumbit, exemplo Christi & Apostolorum sanctorum, ab hæreticorum rabie simplices sibi commissos greges defendere: ipsos quidem iuxta Apostolicam doctrinam, redarguendo & durè increpando, ut sani sint in fide, desinantque quæ non oportet docere, ac (si nolint resipiscere) satanæ excommunicatos tradendo: eorum autem errores, per sanam doctrinam catholicæ fidei, siue ex scripturarum testimoniis, siue ex Ecclesiasticorum dogmatum definitionibus, refutando, anathematique subiiciendo. Quorum omnium exempla, in Apostolicis legimus actis & epistolis. Maximè autem apud Paulum illum zelosissimum hæreticæ prauitatis impugnatorè, qui in omnibus ferè epistolis, vel in ipsos hæreticos, vel in eorum errores, velitatur: nec ab amarissimis verbis & increpationibus durissimis sibi temperat, seductores, vaniloquos, canes, operarios subdolos, & ministros satanæ, aliisque huiusmodi amarissimis eos appellans vocabulis. Eorum quoque errores, partim ex autoritate diuinarum scripturarum, partim ex autoritate spiritus sancti & Apostolicarum traditionum, illic etià vbi nulla est aperta scripturarum definitio, magna cum autoritate & seueritate confutat atque reuincit, anathemati subiiciens impia dogmata cum adinuentoribus suis: quemadmodum in Alexandro patuit Hymenæo, quos à fide recta aberrantes tradidit satanæ, ut discerent non blasphemare. Apud Galatas *Gala. I* verò generalem pronuntiat aduersum omnes falsorum dogmatum magistros sententiã, dicens: Si quis aliud vobis euangelizauerit præter id quod didicistis, anathema sit. Capi insuper possunt & debent hæ vulpes noxiæ, gladio materiali eorum qui ex diuina ordinatione (ut ait Apostolus) gladium portant. Dei enim ministri sunt, in bonum & ædificationem Ecclesiæ: ut timori sint iis, qui nolentes paternis correptionibus Episcoporum, doctorumque catholicorum

catholicorum instructionibus acquiescere, in suis erroribus præfracta ceruice elegerint permanere. Non enim sine causa gladiū portat potestas superior, sed ad vindictā malefactorū, laudem verò bonorū. Neque minus gladio suo materiali terreni principes & iudices, ad capiendas vulpes istas, vti debent in ædificationē Ecclesiæ, quā spirituales iudices Ecclesiarūmq; præpositi, suis clauibus suāq; spiritali (vt vocāt) iurisdictione. Capi ergo his modis debent vulpes istæ, & signanter dum paruulæ sunt, capi debent, ne grandescant & multiplicentur, ita vt capi non valeant. Quare autem vulpeculas istas capi velit, rationem subiungit, quum subsequenter annectit: Quæ demoliuntur vineas. Vulpes enim, subterraneas sibi foueas effodientes, vinearum radices denudant ac dissipant: sicque ipsas vineas prorsus demoliuntur, & radicitus destruit. Sic & hæretici vulpeculis similes, quasi ad radicem fodiunt & arrodunt, dum fidem ipsam, quæ substantia est & fundamentum, & quasi radix prima salutis, vtpote sine qua (iuxta Apostolum) impossibile est placere Deo, destruere atque peruertere in mentibus fidelium annuntur. Statim quoq; adiungit, cur suæ ratorpere metuat vineæ: Nam vinea, inquit, nostra floruit. Siquidē eo tempore quo florent vineæ, id est, verno tēpore, solent magis multiplicari vulpeculæ: quoniam tempus est generationi & multiplicationi accōmodum. Vnde tunc temporis peculiari opus est vigilātia circa vineas, maximè in terris illis vbi huiusmodi vulpecularū est copia: quemadmodū in terra promissionis & circumiacentibus regionibus fuisse, vel ex vnico illo Sampsonis factō conuicimus, quādo in vltionem Philistinorū, propter factam sibi iniuriam, trecentas vulpes comprehensas cauda ad caudam binas coniunxit: facibusq; accensis in medio ligatis, sic vniuersam illorum messem per vulpium discursum igne consumpsit. Nisi enim illis in locis magna fuisset copia vulpium, non ita facilē tantum numerū potuisset illarū colligere. Quomodo autē vineis corporalibus tūc maximè periculū est à vulpibus, quum in suo flore consistunt: ita vineæ spiritali, sanctæ Ecclesiæ, tunc maximè solēt instare ab hæreticis pericula, quando in pace & tranquillitate, quasi in flore suo, appareret ornatio. Donec enim persecutionibus & aduersitatibus multis initio premebatur ecclesia, & quasi hyemalibus algebat agitabaturque tempestatibus, non ita multū ab hæreticis dāni sentiebat vel periculi. At verò, vbi post longas persecutiones

pace

pace cœpit temporali gaudere & quasi florere Ecclesia, statim hæreticorum multiplicata est & longè latèq; dispersa infania. Crebra quoque experientia id probatum est, dum bellis & tumultibus exterioribus affligitur Ecclesia, minus regnare hæreticos: pacis autem tempore, quando velut in flore consistit, magis regnare & inualescere, tā viribus quā numero. Quod quidem diuina dispensatione ita euenire credendū est, vt nunquam desit electis occasio meriti virtutisque materia. Prorsus enim omni tribulatione cessante, vt nec corporalis persecutio tonet, nec spiritalis tentatio probet, languescit meritum, labascit sine exercitio virtus: quæ in tribulatione crescit, firmatur, & perficitur. Siquidem patientia (vt Apostolus ait) opus perfectum habet. Et qui perseverauerit, Domini voce pronūciatur saluandus. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur vmbra.* Spōsæ vox ista est, qua mutui amoris exprimit vicissitudinem. Dilectus meus, inquit, mihi: subaudi, est, vel pertinet, vel cohabitatur, vel aliud consimile verbum, quod sententiam compleat orationis eclypticæ. Potestque reperi nomen, dilectus, ad hunc sensum: Dilectus meus mihi est dilectus, & ego illi sum dilecta. Vel sine repetitione absolutè legi potest, in hunc sensum: Dilectus meus est mihi, id est, meus est: & ego sum ei vel eius. est scilicet mihi frater, amicus & cōiunx, & meum omne bonum: & ego illi sum soror, amica, coniunx, & magnæ ipsius delitiæ. Vel dilectus meus mihi commorabitur, & ego ei commorabor: aut secundū alium aliquem huiusmodi sensum, pro exigentia eius quod subintelligitur. Dicitur autem hīc sponsus pasci inter lilia, siue (vt alij legere malunt ex Hebræo) inter rosas. Vbi per lilia, siue rosas intelligere licebit candorem decorēque virtutum, fidei, spei, charitatis, castitatis, abstinentiæ, mansuetudinis, modestiæ, aliarūque omnium: quæ singulæ quasi singula sunt lilia, singulæ rosæ, inter quas mirè oblectatur reficiturque sponsus, in pascuis animarum fidelium deambulans. Vel per lilia intellige animas fidelium: quæ in Ecclesia virtutum odore & gratiarum candore ac pulchritudine sunt exornatæ & decoratæ, instar candentium liliorum, aut rosarum rubentium. Inter hæc enim lilia, siue inter has rosas, suauissimè pascitur atq; reficitur sponsus. Illud autem quod deinde subiungitur: Donec aspiret dies, & inclinentur vmbra, potest vel ad proximè præcedentia coniungi, vel ad id quod priori loco positum est:

Dilectus

Hebr. ii

Iaco. i.

Matt. 24

De siliquis
& spinis.

Dilectus meus mihi, & ego illi. Quæ quidem coniunctio, plenior videtur facere intelligentiam: ut significetur mutua dilectionis, quæ inter sponsum est & sponsam, perpetua stabilitas, usque ad diem beatæ æternitatis, quâdo ipsa omnino perficietur & consummabitur. Nequaquam enim hoc in loco particula, donec, secundum exclusionem accipienda est, ut terminum definitum significet mutua dilectionis, quasi tunc mutuus amor inter sponsum atque sponsam sit desiturus, quando adueniet dies fugatis umbris. Tunc enim amor ille maximè est perficiendus & confirmandus, quâdo videbit dilectum dilectæ facie ad faciem, cognoscetque illum sicut iam ipsa est ab illo cognita: quando tota absorbebitur perfectæ dilectionis incendio, quæ nunc antequam dies illa æternitatis adueniat, per speculum tantum videns & in enigmate, imperfectè admodum & tenuiter, nutabundè & instabiliter diligit. Per diem autem hæc accipienda est dies beatæ æternitatis, quâ post huius seculi transactam miseriam præstolamur, quam nullæ noctis tenebræ subsequuntur, sed claritas sempiterna eam illustrabit, procul fugatis omnino nubo & tenebris noctium ac tempestatum. Contra verò, per umbram accipimus tempus hoc tenebrosum & nubilum mortalitatis huius, ubi plena sunt omnia horrore & tenebris: ut merito cõparatione ad illam vêturæ fœlicitatis diem, nox quædam umbræque & tenebræ possit appellari. Inclinationem autem umbrarum, significat tenebrarum huius mortalitatis fugam atque discessum: sicut per aspirationem diei, suauem aduentum intelligimus beatæ æternitatis, quam in futura patria præstolamur. Hoc ergo vox ista sponsæ significat, mutuam veram charitatis amorem, quo sponsus ipsam ipsaque vicissim sponsum deamat, nullo unquam tempore diuellendum esse, aut minuendum: quin potius incrementis quotidianis augmentandum indies & confirmandum, donec post transactum huius seculi tempus, in futuro seculo dilectio illa perficiatur & confirmetur in æternum. *Reuertere similis esto dilectæ mi capræ hinnuloque, ceruorum, super montes Bethel.* Quasi absentem fugientemque sponsum reuocare videtur, quum ait: reuertere. Reverti enim propriè eius est, qui ad tempus absuit. Optat ergo sponsa, absentiam sponsi diu non sustinens, eius ad se celerem reditum, visitationemque assiduam: ut quotidie ab eo visitetur in benedictionibus dulcedinis, quotidieque sponsi præsentiam sentiat, in spiritali instructione & consolatione. Vel simpliciter accipi potest, reuertere, pro-

veni.

veni. Postulat quoque, dilectum assimilari capræ ac ceruorum hinnulo, super montes Bethel, hoc est, ut ita celerrimè uniuersas percurrat singulasque sigillatim visitet per orbem Ecclesias: quomodo in montibus capræ & hinnuli ceruorum, de colliculo in colliculum, de rupe in rupem, mira agilitate huc illucque discurrent, & omnia circunquaque loca circumcurritando perlustrant: iuxta eundem ferè sensum, quo supra illud expositum est: Similis est dilectus meus capræ hinnuloque ceruorum. Quantum verò ad id quod adiungitur: Super montes Bethel, sciendum est, in vulgatis Latinorum codicibus legi, Bethel, per litteram in fine dictionis. In Hebræo autem, per litteram, r, in fine legitur, Bethel. Videri quoque satis probabiliter potest, deprauatè sic legi, Bethel pro Beher, errorumque euenisse propter similitudinem dictionum: maximè quia Bethel tanquam notius vocabulum in sacris literis, magis scribarum inherere potuit memoriæ, quam Bethel, quod nusquam nisi hoc in loco positum inuenimus. Quantum verò ad sensum, facilis est vtriusque lectionis enarratio. Siue enim Bethel, iuxta vsitatum morem, quis malit legere, per montes Bethel commodè accipietur Ecclesiæ particulares, quæ montes sunt, propter celsitudinem fidei, spei, & charitatis. Motes autem Bethel, quod Latinis significat domum Dei, id est, Ecclesiæ vniuersalis, quæ (iuxta Apostolum) est domus Dei, columna & firmamentum veritatis. Vel ad litteram, motes ipsos sic appellatos Bethel, possumus accipere, in quibus montibus huiusmodi caprearum & hinnulorum multitudo saltabat. Si verò Bethel legamus, iuxta textum Hebræicum, per montes Bethel (quod sonat diuisionem) intelligere possumus monticulos abinuicem diuisos quodam interstitio, ita ut capræ aut cerui ab vno transilire possint in alium: ut per montes diuisionis vel diuisionum, intelligamus montes in suis partibus diuisos, vel discontinuos atque dissectos, quasi in plures particulas. Vel secundum litteram, montes aliquos peculiariter tali nomine Bethel, cognominatos, possumus accipere, in quibus solent saltare capræ & hinnuli. Plurimi enim montes erant in terra promissionis, quorum omnium nobis non satis nota sunt vocabula. Quidam per montes diuisionum intelligunt sanctos Patriarchas & Prophetas, quos propter sublimitatem fidei virtuosamque conuersationis, montes non immeritò appellamus: montes autem diuisionis, eo quod per eorum merita populus Iudaicus fuerit diuisus ac segregatus à reliquis gentium nationibus.

Loco

1. Cor. 13

1. Tim. 3.

loco præpositionis quoque, super, ponunt propter, hoc modo: Propter montes diuisionis, vt per siue propter merita patrum rogetur sp̄sus venire ac visitare Ecclesiam, eamque in finem vsque non derelinquere. In æditione autē Græca legimus pro montibus Bether, ὄρη κυκλωμάτων, id est, montes concauitatū vel circuitionum. Quod in sententiam suprapositam, facile potest trahi, per montes concauitatum idem intelligendo quod per montes diuisionum. Vbi enim diuisio est montium, ibi est in medio concauitas. Aut per montes circuitionum, intelligēdo montes ad quos non est facilis ascensus in rectū, & ad quorum cacumina, nisi multa circuitione nō est hominibus accessus, propter rupes hinc inde prominētes, & prærupta montiū. In huiusmodi enim montibus, solēt magis versari, & saltus maiores dare, caprę ceruorumque hinnuli: qui naturaliter velut metuentes sibi à venatione, talia quærunt loca, in quibus magis sint à venatione securi.

COMMENTARIVS

IN CAPVT TERTIVM.

N lectulo meo per noctes quæsiui quem diligit anima mea: quæsiui illum, & non inueni. Surgam, & circuibo ciuitatē, per vicos & plateas quæram quē diligit anima mea: quæsiui illum, & non inueni. Inuenerunt me vigiles, qui custodiūt ciuitatem. Num quem diligit anima mea vidistis? Paululū quum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea. Tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Totum hunc locum, vsq; ad adiurationem sponsi, duobus modis licebit intelligere. Primū quidem de statu veteris synagogæ, aut generalius de statu humanæ naturæ ante Christi aduentum, ac deinde nouæ Ecclesiæ post eiusdem aduentum. Secundò, de statu fidelium animarum in Ecclesia, quando ab illis ad tempus videtur suam præsentiam subducere sp̄sus, ad excitandum in eis noui flammæ desiderij. Ne verò enarrationum istarum diuersitas (vt fieri solet) confusionē gignat legentibus, prius quidem iuxta priorem sensum locū hūc totum enarrabimus, posteriori deinde loco posteriorem sensum paucis explicabimus. Secundum priorem itaque intellectum, synagoga vetus, aut generalius vniuersitas humanæ naturæ,

turæ, ante Christi aduētum & legem gratiæ promulgatam, recolens miseriam suam vsque ad tempus illud conditionē, quasi conquerens & ingemiscēs dicit, se in lectulo per noctes quæsiuisse sponsum solum ex toto corde diligēdum, nec tamen inuenisse. Nimirum humanum genus ante Christi aduentum in infidelitatis suæ tenebris pigrum, & ad ea quæ Dei sunt peragenda ex se inidoneum, quasi in lectulo iacēs & in nocte dormiens videri potuit. Propter quod, per Apostolum quasi in lectulo iacenti & in tenebris dormienti vniuerso hominum generi, tempore nouæ gratiæ dicitur: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Cui bene cōsonat exhortatio Prophetica, dicens: Vanum est vobis ante lucem surgere: surgite postquā sederitis, qui manducatis panem doloris. Quæsiuit verò humanum genus sic in nocte dormiēs & in lectulo iacens, sp̄sum quem diligebat anima sua, id est, quem diligere ex toto corde, & cui toto affectu inhærere debebat, vtpote ei qui solus est bonus & summè bonus, ac proinde vnicè maximæque diligendus. Quæsiuit, inquam, humanū genus, etiam ante Christi aduentum, eum quem sic ex toto corde diligeret, sed quasi per noctem & in tenebris: quia etiam sub lege naturæ ab initio visi sunt laborare homines, pro inuenienda & assequenda cognitione summi boni: tamen ignorantia tenebris obuoluti, aberrauerint à scopo, quasi in nocte quæretes nō in die. Omnes enim magorum, sophorum, sophistarum & philosophorum scholæ, ab initio non aliud visi sunt quærere, per inuestigationes & disputationes suas, quā ipsum primum & summum bonum, in quo vera esset locanda fœlicitas, cuique totus animæ affectus esset tribuendus. Sed quia lumini tantum suo naturali innitebatur, quod infirmum est & insufficient, sine lumine gratiæ & ducatu Spiritus sancti, rectè dicuntur per noctem quæsiisse, & in lectulo proprii sui ingenij: quū debuissent lectulum suum exire, & ad lucem exurgere diuinę gratiæ, sine qua frustra quæritur sponsum, sine qua inueniri nō potest quem debet diligere anima. Atque ob hoc, rectè subiungitur: Quæsiui illū, & non inueni. Sic & synagoga vetus, quando legis literæ & carnali tantum obseruationi inhæsit, quasi in lectulo cubans, per noctem sponsum quæsiuit, requiescens in legis litera, & in vmbri figurarum ceremoniarum Deo placere quærens. Sed ita quærendo, inuenire sponsum sufficienter non potuit. Spiritus enim quum sit Deus, non caro, in spi-

Ioan. 4.

ritu & veritate quæri debebat, per lumen cœlestis gratiæ. Quū verò ita quærit & non inuenit, siue vniuersitas humani generis, siue ipsa peculiariter Synagoga, quærere tamen non cessat, sed ad quærendum iterum sese exhortans, ait: Surgam, & circuibo ciuitatem: per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea. Significatur videlicet hoc verbo, sedulitas ac diligentia eorum qui sub lege naturæ, proprii ingenij viribus summi boni cognitionem assequi se posse cōfidebant. Quasi enim surgebat & circuibat ciuitatem humana natura, quādo vniuersas ingenij sui vires neruosque omnes, ad perscrutandum & inuestigandum diligenter omnia quæ in mūdo isto sensibili sursum deorsumq; visuntur, explicabat & intendebat, si quo modo ex eis posset inuenire cognitionē vnius veri summique boni. Quasi enim magna quædam & amplissima, neque minus ordinata ciuitas, est mundus iste in admirabili creaturarum varietate & spectando rerum omnium ordine sapientissimè dispositus, ita vt à pulchritudine creaturarum visibilium creator inuisibilis vtcūque possit cognosci. Per vicos autem & plateas quærere, est per vniuersarum creaturarū, siue nobiliorum siue ignobiliorum, cognitionem, laborare ad inueniendam creatoris summique boni notitiam. Vel per vicos & plateas, intellige varias doctrinas, sectasque philosophorum, qui pollicebantur hominibus ostendere summi boni cognitionem, & ad fœlicitatem eos optatam perducere: alius quidē via latiori, quasi per plateam: alius, per viam angustiolem, quasi per vicam aut angiportum. Verū frustra hic fuit labor omnis, sine auxilio diuinæ gratiæ. Vanū fuit illis omnibus, ante lucē surgere. Quotquot ante Christum & sine Christo venerunt, non aliud quàm fures & latrones esse potuerunt, quantumuis pastores se futuros promisissent. Propter quod bene dicitur, Quæsiui illum & nō inueni. Synagoga item vetus, quasi surgens & ciuitatem circumiens per vicos & plateas sponsum quærebat, quando in legis litera confidens, & ad patrum merita exemplaque attendens, per cæremonias & iudicia illa vmbatilia se iustificare, Deūque sibi demereri cōtendebat. Verū quod quærebat, hoc pacto inuenire plenè non potuit. Quid autem euenit sic quærenti, & à quærendo non desistenti? Inuenerūt me, inquit, vigiles qui custodiūt ciuitatem. Num quem diligit anima mea vidistis? Vigiles isti, magistri intelliguntur errorū, magi, sophistæ, sophi atque philosophi, aut quocunque tandem appellati fuerint

Roma. I.

Psal. I 26.

Ioan. I 9.

fuerint nomine, qui ante Christi aduentum gloriabantur in sapientia atque in scientia sua, promittētes veritatis cognitionē docere homines, ducēsque cæcorum & ignorantium, doctores sese profitentes, tamen in veritate obscuratum haberent cor suum insipiēs, iuxta quod ait Apostolus: In huiusmodi vigiles, qui ciuitatē custodire se arbitrabantur, qui respublicas sua prudentia gubernabant, legibūque formabant, ac tantū non mundi saluatores se iactitabāt, incidisse se queritur misera humana natura, à quibus certū aliquid de veritate veraque fœlicitate sperans cognoscere, interrogat eos. Num quem diligit anima mea vidistis? Interrogabant scilicet ante legem homines, à sophis & philosophis, quodnam summum esset bonum, & in quosita esset vera fœlicitas. Verū quia illi vigiles, quod promittebant præstare non poterāt, transit sponsa anxia vigiles istos: atque ita demum, illis omnibus pertransitis, sponsus inuenitur dilectus. Propter quod, euestigio subiūgitur: Paululum, quum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea. Videlicet, donec hominum ingenijs & adinventionibus inniterentur homines, & ex semetipsis veræ fœlicitatis & summi boni notitiā assequi conarentur sine fructu laborabant. Vbi verò tempore nouæ legis agnitum est & comprobatum, quod insufficiēs esset ad veram salutem inueniendam omne humanum ingenium, quodque imperfecta plurimumque deficiens esset omnis humana instructio, tunc demum, quasi per contemptum conculcando & pertranseundo vniuersas Philosophorum scholas & dogmata, atque ad supernam illuminationē puros mentis oculos atrollendo, veræ salutis verique Saluatoris (quē vsque tunc frustra quæsierat, vbi inueniri non poterat) certam per fidem assequuta est notitiam. Sic enim oportuit, vniuersam mundi sapientiam quasi stultitiam reputari, pertransiri & cōculcari, antequā ad assequendam veram & salutarem sapientiam perueniretur. Habuit quoque vetus synagoga ante Christi aduentū, suos vigiles, à quibus instrui cōfidebat in cognitione salutis & veræ fœlicitatis, legis doctores, Scribas atque Phariseos: quorū erat officiū, docere populū legem Dei, eiusque legitima omnia & iudicia, in quorū obseruatione vita eis fuerat repromissa. Verū quandiu vigilibus istis intendebant Iudæi, in nocte & vmbri tenebrarum permanentes, dilectum inuenire apertèque videre non potuerunt. Sed posteaquàm Scribarum & Phariseorum vanis traditionibus contemptis, & falsa eorum do-

Strina, qua veritatem celare populum quærebant, repudiata, ad nouam desuper venientem Euangelicæ gratiæ doctrinam aures animûmque transfulerint, ita pertranseûdo hos vigiles, inuenit tandem Synagoga quem tantopere quæsierat, & à tot seculis expectauerat, suum dilectum, verum mundi Saluatorem, patribus ab initio repromissum, & variis cæremoniarum ænigmatibus præsignatum: quem vsque tunc ipsa, licet occultè, quæsierat, per typica sua sacrificia & cæremoniales obseruantias, quæ omnia ad Christum mundi saluatorem, quasi ad finem vniuersæ legis respiciebant, iuxta quod sanctus Apostolus ait, Christum finem esse legis, ad iustitiam omni credenti. *Roma. 10* Aliter, per vigiles istos in bonâ partem accipere possumus sanctos Apostolos, doctorésque nouæ legis. Qui bene vigiles & custodes ciuitatis nouæ Hierusalé possunt appellari, propterea quòd à Christo sit eis commissa cura ædificandæ defensionis quæ Ecclesiæ. Propter quod vigilandi officium, tam ipsi quàm ipsorum postmodum successores, vocabulo apto Episcopi, id est, superintendentes, aut superinuiligantes, sunt appellati. Hi scilicet vigiles, humanum genus vsque tunc vagabundum per varias doctrinas errorum, ex commisso sibi officio per vniuersas partes orbis diligenter quæsierunt & inuenerunt, vexatos multis vanitatibus, iacètes in infidelitate & sordibus vitiorum, in quibus à magistris errorum fuerant educati, sicut oues dispersionis, non habentes pastorem. Statim verò vt horû doctrinæ aures apponere animumq; intendere cœperunt homines, postquàm eorum doctrinam aliquantulû mentis acumine assequi cœpissent, captûque fidei velut supergredi & pertransire (secundum eum sensum, quo dicimur pertransire ac superare ea quæ per mentis captum assequimur, & vtcunque intelligimus: quemadmodum econtrario, quæ difficilia sunt, & ad quorum assensum non possumus animû inducere, dicimus supra nos esse, & captum nostrum superare) tunc demum inuenerunt eum quem præ omnibus diligere ex toto corde, ex tota anima & mente debebant, verum mundi saluatorem, sponsum amabilem, Iesum Christum dominum nostrum: quem illi vigiles vnum & solum verè mundi saluatorem annunciauerunt, prædicantes in eius nomine peccatorû remissionem, & in nullo alio nomine salutem dari hominibus. Quanto autè affectu, quantaque deuotione, tandem inuento tam diu quæsito sponso sponsa inhæreat, sitq; in finem vsque seculi inhæsura, subsequenter

quenter ipsa manifestat, cum ait: Tenui eum, nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Ex eo enim tempore, quo per Apostolorû prædicationem verè mundo cognitus est spòsus & saluator noster Iesus, fide, spe & charitate apprehensum constrictumq; velut inter brachia, & in sinu cordis absconditû, tenet Ecclesia: eundemque indeficienti fidei & charitatis deuotione retinere nõ desinet, vsque in consummationem seculi: nullis vnquã persecutionibus aut periculis, neque vllius vnquam creaturæ virtute, ab eius amore separanda. Nam id sibi vult quod dicitur, Tenui eum, nec dimittam: donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. Vbi per domum matris, intelligenda est mansio illa stabilis Hierusalé supernæ, quæ (iuxta Apostolum) est mater nostra. Idemque per cubiculum intelligitur genitricis: repetitione ista nõ aliud quàm vehementiam affectus declarante, quemadmodum & aliàs crebro fieri solet. In hanc autem domum matris suæ, sponsa se dicit introducturam spòsum suum, loquutione satis impropria: eo quòd simul cum ipso sit illuc in supernam Hierusalem, post huius exilij tempus transactû, ingressura, vbi beata eius societate fruamur imperpetuum. Magis quidem propriè sponsa dixisset: Donec introducat me spòsus in domum matris meæ, id est, donec ex hoc loco exilij me perducatur ac transferatur in patriam maternam, ad mansionem supernam. Verû nimia amoris vehemètia atque fiducia, improprium extorsit sermonem, vt ausit dicere: donec introducam illum in domum matris meæ: quû secundum veritatem neq; seipsam possit illuc introducere, quò introducturam se promittit sponsum vnâ secû. Nemo enim ascendit in cœlû, vt sponsus ipse in Euangelio ait, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Vnde potest hæc oratio secundum figuram poëticam, quam hypallagen vocant, accipi: vt cõtrario ordine dictum sit: Donec introducã illum in domum genitricis meæ, loco huius: Donec introducat me & c. Neq; id mirum videri debet, quando quidem in amantium sermonibus frequètes huiusmodi abusus lapsus euenire solent. Aliter, verbû istud à quibusdam accommodatur peculiariter Ecclesiæ gentium: quæ pollicetur se retenturã per fidei deuotionem semel inuētum sponsum, eumq; non deserturam vsque ad consummationem seculi: quãdo ipsum introducet in domum matris suæ, & in cubiculû genitricis suæ, id est, in synagoga

Ioan. 4.

gogam siue populum Iudæorum, quæ est mater Ecclesiæ genti-
tiū, eo quòd ex Iudæis ad ipsam salus processerit. In huius ma-
tris domum, Ecclesia gentium Christū introducet, quando per
fidelium hominum prædicationem, in consummatione seculi,
ad fidem Christi cōuerter Synagogam, sicque per fidem in ea
Christum faciet habitare. Vt impleatur quod dicit Apostolus:

Rom. II.

Quum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israël saluus
fiet. Cæterū, de particula, donec, eadem hīc dicenda sunt, quæ
suprà dicta sunt, super verbo illo, Dilectus meus mihi & ego il-
li, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur um-
bræ. Atque hæc quidem, prior est sensus generalior: quo status
primū infœlix humani generis ante Christi aduentum, ac de-
inde post eius aduentum fœlicior, pulchrè describitur, sub cō-
paratione sponsæ diu frustra quærentis, ac tandem post longā
fatigationem quæsitū sponsum inuenientis, amplexuq; firmis-
simo inuentum retinentis. Aliter, totus hic locus ab initio capi-
tis, exponi potest secundū id quod quotidie in Ecclesia fide-
libus animabus euenire solet: vt sponso ad tempus se subducente,
& quasi simulante absentiam, anxia sponsa fidelis anima ob-
absentiam dilecti, omni diligētia perditum siue absentem re-
quirat, quærerēque non desinat, donec illū inuenit, sibiq; rur-
sum quasi noua societate coniunxerit. Secundū hūc enim sen-
sum, fidelis anima quæ pauloante cum sponso, in lectulo con-
scientiæ, quasi in die & in meridie cubabat, vbi subito præsen-
tia spōsi se destitutam, & quasi in nocturnis relictam tenebris
videt, mox de absentia cōturbata, quære illum incipit vt ab-
sentem, quæ pauloante habuerat vt præsentem: ad eū modum
quo sponsa corporalis, cū per noctem fortè expergefata, spō-
sum iuxta se non inuenit, conturbata pro eius absentia, palpā-
do huc atque illuc, in lectulo illum quærit. Verū quia pro no-
stra vtilitate, nō semper sponsum statim vt quæritur inuenitur,
sed longius interdū differt præsentia suæ cōsolationem, pro-
pter hoc dolens sponsa, quæsisse se dicit & non inuenisse spon-
sum. Quomodo autē se habere, & quid agere debeat, sic sui spō-
si dulci præsentia fraudata spōsa, fidelis anima, in eo quod sub-
sequitur, pulchrè ostenditur: Surgam, inquit illa amoris & ab-
sentia sponsi impatiens, & circuibo ciuitatem &c. Non enim
inerti ocio dissolui debet fidelis anima, cū fortè ad tempus vi-
debitur sponsi præsentia destitui: sed excusso torpore inertia
atq; desidię, alacri mente & animo constanti atque perseuerā-
ti,

ti, erigere se debet & paratam se totam offerre, ad sequendum
& quærendum sponsum: id est, ad abeundum post ipsum co-
gitatione mentis & pij affectus desiderijs. In eo autem quod
dicit, se circuire velle ciuitatem, perque vicos & plateas quæ-
rere dilectum, intelligenda est sponsa loqui ad similitudinem
corporalis sponsæ, quæ de absentia sponsi sui impatiens, relicto
lectulo quietis, cū labore magno ciuitatē circuit per vicos &
plateas illum quærens, quem perdidisse metuit. Ad hunc enim
modum anima fidelis, priuata ad tempus consolatione diuinæ
præsentia, exurgere debet ad laboriosa virtutū opera, sicq; il-
lum vbique requirēs, vt in omnibus & per omnia quæ ipsi gra-
ta ac placita esse cognouerit, studiosè occupari nō desinat: in
præceptis videlicet consilijs & exemplis sponsi sui diligentis-
simè ambulando & conuersando. In his enim & nō alibi, quæ-
ri debet sponsum: in his itineribus vicis atque plateis inueniri
potest, & non in desertis vitiorum, non in vepribus aut iuxta
sepes, extra vias veritatis atque virtutis. Sed quia frequenter
euenit, tūc etiam cum studiosissimè quæ Dei sunt agimus, per
vias præceptorum eius diligenter ambulantes, vt sponsi inue-
nire præsentiam siue consolationem actualem nō valeamus,
in eadem qua prius ariditate & desolatione animi permanen-
tes, iterum sponsa repetit quod dixerat: Quæsiui illum, & non
inueni. Non inueni scilicet pro meo voto, pro meo desiderio,
secundum actualem illam præsentiam & consolationem, quā
ante senserā. Quærit igitur sponsa in lectulo & in quiete spon-
sum, nec inuenit: quærit in laboriosis actionibus virtutum, ne-
que hīc inuenit. Interim verò, dū sic sedulo & diligenter spon-
sum quærit, inuenitur à vigilibus qui ciuitatem custodiunt: id
est, occurrūt animæ deuotæ sancti angeli, ad ministeriū homi-
nibus fidelibus gratiæ hereditatis (iuxta Apostolicū sermonē) de
putari: qui semper pro Ecclesiæ defensione & nostra salute vi-
gilant, vt nos adiuuent & defendant aduersus illum aduersa-
rium leonem & draconem, semper vigilantem in nostrum
exitium: qui (vt Petrus ait) tanquàm leo rugiens, non solum
vigilat, verum etiam circuit, quærens quem deuoret. Isti, in-
quam, vigiles & custodes ciuitatis, de quibus apud Esaiam di-
citur: Super muros tuos Hierusalem posui custodes, tota die
non cessabunt laudare nomen Domini. Et in Apocalypsi di-
lectus discipulus, super muros ciuitatis nouæ Hierusalem, vi-
dit angelorum custodiam. Isti ergo vigiles custodientes ciui-
tatem

tatem, siue (vt in Græco legitur) circūeuntes in ciuitate, quasi ad protegendum ciuitatem per circuitum, sponsam desiderio anxiam & quæredo fatigatam inueniunt, quia sancti angeli fidelibus animabus, quasi in auxilium & consolationem, occurrunt, ex diuina dispensatione, tunc maximè cū videtur actuali sponsi præsentia & consolatione interna ad tempus destituti. Donec enim in animabus fidelium dulciter cubat per suam dulcem præsentiam sponsus, donec ipse eas suauissimis suis reficit consolationibus atque custodit amplexibus, non multum opus habent istis vigilibus aut custodibus, qui eas vel consolentur vel defendant. Verùm vbi sponso abscedente, quasi vidua & desolata manet sponsa, valde ei tunc est oportuna & necessaria vigilum istorum custodia: sine qua, multis proculdubio periculis vix superabilibus esset exposita, propter insidias illorum pessimorum vigilum, qui in nostram semper perniciem vigilantes obambulant. Isti ergo vigilantes diligenter quærunt, utpote pro ea ex domini sui præcepto solliciti, ne fortè per absentiam sponsi aliquid ab hostibus crudelibus ipsa tenella & infirma patiatur incommodi: quærunt eam & inueniunt, occurrunt ei in auxilium & solatiū. Interrogat eos sponsa: Num, inquiēs, vidistis quem diligit anima mea? Quia nimirum deuota anima absentia sponsi sui desolata, ad angelorum (quos suo sponso domesticos & familiares nouit, semperque eius faciem videntes credit) suffragia & auxilia humiliter confugit, postulans ab eis dirigi semper in viam rectam præceptorum Dei, & per ipsorum suffragia ad sui sponsi redire præsentiam. Quod autem nulla hinc adiungitur vigilum istorum responsio, ideo est, quia sancti angeli in sua non habent potestate, quum voluerint ad sponsi præsentiam talem qualem desiderant animæ deuotæ eas adducere: neque ipsi quando sponso ab eis aberit, aut quando iterum se eis ostendit, sciunt: sed in solius Dei voluntate & scientia ista sunt posita: qui quando vult abscedit, quando vult reuertitur, prout sibi videtur pro suorum electorum salute expediens. Angelorum tantū officium est, interim dum sic abest sponsus, sponsam ipsam auxilio & protectione sua seruare & confortare, ne malignorum hostium imperu vel fraude inter quærendum illum deficiat, aut damnum patiatur. Postquàm igitur vigilantes istos sponsa interrogauit, neque responsum ab eis accepit, quo consilio vsa fuerit ad inueniendum sponsum quem quærebat, subsequenter

quenter aperit, dicens: Paululum quum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea. In quo rectè intelligi potest excellentia illa, qua Christus Ecclesiæ sponsus super vniuersos angelorum ordines exaltatus, residet in dextera maiestatis paternæ, tantò melior angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hæreditauit, quemadmodum ait Apostolus: Propter quod, eos qui inuenire eum volūt, atque ad eius dulcem attingere præsentiam, oportet non hære in his rebus visibilibus, quæcunque siue sursum siue deorsum visuntur, imò nec in supernis angelorum ordinibus: sed creata omnia, tam visibilia quàm inuisibilia, corporalia & spiritualia, fideli mente & deuoto affectu transcendere oportet: atque ita, omnibus his pertransitis & quasi sub pedibus infernè relictis, in throno sanctæ Trinitatis eum quærere, inuentumque ibidem colere & adorare, vt eum qui est super omnia solus verè bonus, & ex toto corde diligendus. Videbitur tamen secundum hunc intellectum scrupulus quidem oriri, ex aduerbio illo paululū. Quum enim longissimè sponsi gloria & dignitas, angelorum superet dignitatem, videbitur non satis commodè dixisse sponsa, quòd quum paululum pertransisset illos, sponsum inuenit. Qui quidem scrupulus duobus tollitur modis. Primò dicendo, ob hoc positum esse, paululum, eo quòd in rerum natura, post angelicos ordines proximè inueniatur sponsus iste dilectus, Christus dominus: qui Deus idem & homo, super omnes angelorum choros eleuatus, sedet in dextera patris: neque inter angelicos choros & illius chorum, quicquam est intermedium. Propter quod, consideratione huius propinquitatis, dicere sponsa potuit, Paululum quum pertransissem eos. Secundò, potest aduerbiū istud hoc in loco accipi, non vt significet breuitatem transitus, vel distantie paruitatem ab vno ad alterum, sed vt signet quasi temporis distantiam: vt paululum idem sit quòd post paululum, in hunc sensum: Vix paululum abieram ab eis, quum inuenirè eum quem diligit anima mea. Qui sensus, tã ex Græca quàm ex Hebræa lectione rectè accipitur. Atque ita significatur, post diligentem inquisitionem, partim per assiduum virtutis studium, partim per sanctorum angelorum suffragium non diu sponsum tardare, sed maturè & citius quàm existimeretur aduenire, ad consolationem languentis & desiderantis animæ. Videns enim nos subducta consolatione præsentie suæ viriliter agere, neque cessare à cœlestibus desideriis

Gal. 4

deriis, & virtutum studiis accedente simul angelico suffragio, qui nostræ miserentur afflictionis quâ ex desiderio patimur, non potest diu à nobis abscondere faciem suam, citiusque quâ à nobis credi possit, quasi subito & inopinato, quum longè adhuc absentem eum putamus, nobis se præsentē exhibet, præsentiaque suæ beneficentia nos reficit & consolatur. Illud verò quod in conclusione huius sententiæ subiūgitur: Tenui eū, nec dimittam, cōsimiliter per omnia debet, sicut à nobis supra primo loco expositū est: vt affectus significetur vehemētissimi amoris, quo sponsa, quantū in ipsa fuerit, adhærere semper & inhærere sponso proponit, donec ex hoc seculo, vbi est amor imperfectus & lægidus, illuc tandē perueniat, vbi perfecta dilectione in perpetua pace & tranquillitate ipso fruatur: id est, ad Hierusalem supernam, quæ (vt supra ex Apostolo diximus) mater est omnium animarum, fidelium, quæ per supernam gratiam illinc à patre luminum & gratiarum descendente in Ecclesia hac militante, sunt regeneratæ. Hanc enim perpetuam adhæsiōnem, siue inhæsiōnem, nunc imperfectam hîc in militia, tunc perficiendam illie in gloria significat quod dicitur: Tenui eum nec dimittam, donec introducam illum: id est, simul cum illo ingrediar, & donec me ipse introducat, in domum matris meæ, in ciuitatem supernam patriam beatorū vbi cum eo non amplius vt modò degam in exilio, neq; quasi in deserto vagabor, sed tanquam in domo societate perpetua ei commorabor, & tanquam in interiori tutissimòque cubiculo sine perturbatione suauissimè condormiam. *Adiuro vos filia Hierusalem, per capreas ceruòsque camporum, ne suscitatis neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Sponsus gratissimam habes hanc sponsæ fidem & diligentiam, qua etiâ absentem tanta sedulitate requirit: gratissimū quoque illū habes affectum & propositū bonū, quo ita sibi charitate indissolubili adhærere & inhærere proponit atq; promittit, hoc verbo quasi respondens illius amoris, per adiurationē (vt supra capite secundo fecerat) contestatur, dilectissimam sibi esse tam fidelem sponsam, eiusque pacem & tranquillitatē sibi maximè cordi & curæ esse. Quod quidem in eo manifestè ostendit, quod tam seuera cōminatione, cum interpositione iurisiurandi, vniuersos deterreat à perturbatione dilectæ suæ. Est autē verbi huius prorsus eadem hoc in loco sententia, quâ supra expressimus in cōmentariis secundi capitis, vbi hoc ipsum verbum, nullo

prorsus

prorsus immutato, plene à nobis est secūdū singulas suas particulas elucidatū. Quare hoc in loco superuacanea replicatione lectori nolimus esse molesti. *Quæ est ista quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmētarij?* In hoc carmine, quod ad finē vsq; capitis perdurat, spiritus sanctus loquitur, mirificèq; cōmendat Ecclesiæ pulchritudinē, sub diuersis cōparationibus. Primū quidem, sub similitudine mulieris speciosæ cum magna gloria sursum ascendente, in magna odoramentorum fragrantia. Secundò, sub similitudine preciosi lectuli regis Salomonis, fortissimorū virorū semper muniti præsidio. Tertio, sub cōparatione pulcherrimi aspectūq; iucundissimi feruli siue vehiculi regij. Post quæ deinde, spiritus idē filias Hierusalē fideles animas ad sponsi debitū cultum cōcludendo exhortatur, dicens: Egre dimini filia Sion, & videre regē Salomonē &c. Primū itaque, sub similitudine sponsæ sursum ascendente cū gloria & odorum fragrantia, Ecclesiæ admirabilem quam à sponso habet gratiam & pulchritudinē, describit spiritus sanctus, cū velut admirando ait: *Quæ est ista quæ ascendit per desertū?* &c. Nō quasi ignorās interrogat, sed ad exaggerandū sponsæ nimis mirandæ pulchritudinē, qua à suo sponso meruit decorari, eo vtitur interrogationis modo: quemadmodū solēt homines cū vehementer de re aliqua admirantur, per interrogatiōnem dicere: *Quid hoc est? quid ego audio? quid ego video? Quis est hic?* Nō quidem ad discendū quod ignorant, sed potius ad exprimendam admirationē & cōmendationem eius de quo sic admirando interrogant: quasi supra fidē & captū sit humani ingenij, quod cernitur. *Quæ est ista, inquit, quæ ascendit per desertum?* Ascendit Ecclesia per desertū, quia mundū hunc verè aridū, sterile, infœcundū, & omnino desertum, ab omni vera solidāq; fecunditate, vbi nihil est nisi labor & afflictio spiritus, cum omnibus quæ sub sole visuntur fortiter despiciens, per fidem, spem & charitatem, mente & affectu sursum subuehitur: vt iuxta Evangelicum sermonem, vbi thesaurus est ipse, ibi sit & cor eius: vt (iuxta Apostoli verbum) quæ cum Christo cōsurrexit, ea quæ sursum sunt quærat, vbi sponsum habet in dextera patris, quæque sursum sunt sapiat non quæ super terrā. Denique vt licet hîc infernè in terris carnis ergastulo inclusa, spiritu nihilominus conuersationē habeat in cœlis. Ascendit videlicet posterior sponsa, quia prior ascendit sponso: vt vbi est sponso, illic

&

Mat. 6
Colof. 3

Philip. 3

& sponsa sit cum ipso. Aliter tamen ascendit illa posterior, aliter iste prior ascendit. Ascendit iste prior, non auxilio tractus alieno, sed propria virtute subuectus, ratione inhabitantis in ipso diuinitatis. Illa verò ascendere per se propriaque virtute nequaquã potest, sed opus habet trahi à sponso, ab eòq; subuehi & assumi in superna. De hac quippe sponsus ipse testatur, dicens: Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum. Et rursum: Quò ego vado vos non potestis venire. De semetipso verò, idem sic ait: Exiui à patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad patrem: propria scilicet meæ diuinitatis virtute. Et rursum: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. In eandem quoque sententiam Paulus Apostolus ait: Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cœlos, vt adimpleret omnia. Itaq;, quò sponsus per semetipsum & propria virtute prior ascendit, eò sponsa, nò sua sed aliena virtute ascendit posterior: veriùsque (vt propriè loquamur) assumitur, quam ascendit. Siquidè assumptio, alienum includit auxilium: ascensio autem, propriæ virtutis potestatem indicat. Comparatur autem sponsa nostra per desertum ascendens, virgulæ fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris vniuersi pulueris pigmentarij: id est, virgulæ aromaticæ, fumum siue vaporem optimi odoris de se fundenti, qualem de se fundit myrrha, thus, aliâque pigmentariorum siue vnguentariorum (quos apothecarios vulgò appellamus) aromata, cum fuerint in puluerem còminuta piloque in pistillo contusa, quando maiorem de se solent aromata fragrantiam diffundere. In qua odoramentorum siue aromatum omnis generis fragrantia, rectè significantur multipliciù dona virtutù & gratiarù, quibus ex munere sponsi optimè redolet Ecclesia, ad Christum spòsum sursum ascendens: cū quæ in mundo sunt omnia propter amorè Christi contemnens, sola quærit cœlestia. Loquitur enim spiritus sanctus hoc in loco de sancta Ecclesia, sub comparatione reginæ & sponsæ corporalis: quæ cum ad suum sponsum regè proficiscitur, preciosissimis induta vestibus, mira odoris fragrantia quæ de vestimētis procedit, totum implet aërem & locum omnè replet, per què transire eam contigerit. Secundum quam comparationem, simili ferè modo loquendi in Psalmis dicitur: Mirra & gutta & cassia, à vestimentis tuis, à domibus (vt alia habet lectio) à gradibus eburneis. Quod autem, non arbor, sed virgula dicitur

Ioan. 6

Ioan. 13

Ioan. 16

Ioan. 3

Psal. 44

citur Ecclesia, intelligi potest, ratione humilitatis hoc ita dictum esse à spiritu sancto: eo quòd in oculis suis humilis, atque in oculis sponsi gracilis, videatur, ad modum virgulæ proceræ & modicæ. Vel ratione abstinentiæ & còtinentiæ, eo quòd in præfenti seculo quasi attenuata cœlestibus disciplinis, & quasi macie quadam præ esurie cœlestium bonorum confecta, appareat: ne illi similis fiat pingui & obeso trunco, non virgulæ, de quo per exprobrationè dictum est: Incrassatus est dilectus, impinguatus, dilatatus, & recalcitrauit. Propter hoc scilicet castigando corpus carnemque macerando, virgulam gracilem & proceram exhibet se Ecclesia, ne incrassata recalcitret, sed attenuata facilius ascendat post dilectum. Vel secundum literã, ideo virgula dicitur, non arbor: quoniam per virgulas, siue virgulta quædam magis nasci solent quæ aromaticum de se fundunt odorem, quàm per magnas arbores. Nam & balsamum. (quemadmodum ex certa nobis relatione constat eorum qui insignè illum balsami hortum, vnicū in toto orbe, apud Chayrum in Matheræa viderunt) non ex arboribus colligitur, sed quasi ex virgultis quibusdam, siue viminibus, ad eum ferè modum, quo apud nos illa crescunt vimina in quibus vix crescunt, quas sancti Ioannis appellamus. In eodem quoque horto, alia plurima aromata colliguntur, potius ex herbis, aut virgultis, aut viminibus, quæ annuam requirunt culturam, quàm ex amplis latisque arboribus. Alij verò, ex Hebræo virgulæ non faciunt mentionem, legentes in hunc modum: Quæ est ista, quæ ascendit per desertum, quasi vapores fumi, suffumigatio vel suffitus myrrhæ & thuris, ab omni puluere pigmentarij? Cuius lectionis ex prædictis facilis est intelligentia. Admiratur enim (vt supra dictum est) sponsam cum fragrantia optimi odoris, quasi ex omnium odoramentorum suffitu, aut suffumigatione, ascendentem. Inter myrrham verò & thus, ita possumus distinguere: vt per myrrham intelligatur carnis mortificatio, eò quòd amara sit & à putrefactione, siue corruptione mortalia corpora præseruans: quemadmodum ipsa carnis huius iuxta Christi Apostolorumque doctrinam & exempla mortificatio, corpus istud à putrefactione mortalium criminum mortisque æternæ corruptione, præseruat. Per thus verò, quod apud omnes gentes diuino numini offertur, sanctæ orationis studium intelligamus: cuius odor cum ex feruida dilectione processerit, sic in cœlum scandit & vsque ad thronum diuinæ maiestatis in

tis in nares Domini sabaoth ingreditur, quemadmodum thuris grana quum imponuntur carbonibus super altari, fumum sursum euaporant dulcissimum. Et bene duorum horum, id est, myrrhæ & thuris, signanter odor exprimitur: quoniam his duobus, nempe carnis assidua mortificatione & deuotæ orationis vigili studio, quasi preciosissimis aromatibus, insigniter sponsa sponsum oblectat. In cæteris autem pulueribus vnguentariorum, generali comprehensione vniuersitatem intelligimus cæterarum omnium virtutum virtuosarumque actionum, quibus iugiter sponsa in nares spõsi suauem fundit odorem.

En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt, ex fortissimis Israël, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi. Vniuscuiusque ensis super femur suum, propter timores nocturnos. Quod ad historiam attinet, nihil vsquam in sacris libris historialibus Regum aut Paralipomenon, de hoc Salomonis lectulo, aut sexaginta fortissimorum ista custodia, expressum legimus: sicut nec ferculi illius, siue vehiculi, aut tabernaculi, cuius paulopost descriptio ponitur, vllam vsquam in sacris historiis expressam inuenimus mentionem. Fieri tamen potuit, & satis est verisimile, etiã secundum historiam ista à Salomone rege gloriosissimo præcunctis terræ regibus, gesta fuisse. Nimirum vt ipso cubante in lectulo, per circuitum viri bellatores electi, siue sexaginta, siue in alio numero competenti, armis instructi, vigiles extiterint, excubiasque illo dormiente seruauerint: ne forte per noctem (vt solet nonnunquam euenire) subito exurgens comotio aliqua, aut prodens sese iniqua machinatio, regis maiestatis quietem interturbare, & gloriam commaculare posset. Similiter, quantum ad ferculum illud siue vehiculũ, æstimari potest, Salomonem pro magnificentia gloriæ suæ, vehiculum aut ferculũ electissimum visuq; iucundissimum sibi præparasse, in quo ad solatium gestaretur aut veheretur, videntibus filiabus Hierusalẽ: quemadmodũ solent nobiles matronæ ferculis, siue vehiculis ornatis gestari aut vehi, nonnunquam & viri principes, maxime qui teneriores sunt, aut infirmæ valetudinis. Vtcunq; autem res habeat, quantum ad historiale factũ attinet: illud satis manifestum est, quæcunque hinc dicuntur, secundũ mysticum sensum accipienda esse atque enarranda: de Salomone videlicet nõ illo typico & figurali, sed de Salomone vero, cuius ille gestus figurã, Domino nostro Iesu Christo: qui verus est Salomon, id est, verè pacificus, vtpotè qui pacem fecerit inter Deum & homines,

homines, per sanguinem mortis suæ nos reconcilians Deo, & ex inimicis amicos constituens, insuper & duos populos, Iudæorum & Gentium, in eodem sanguine crucis suæ (vt idem *Colos. 1. Eph. 2.* ait Apostolus) pacificas, ambos populos in vnam legem & nouam & testamentum nouum, suo sanguine & morte confirmatum concludens: vt pacem haberent adinuicem, qui vsq; tunc propter legem Iudæis peculiarem, fuerant inimici. Conformiter & lectulus iste Salomonis, non ille debet intelligi plumis faccus, aut theca illa plumis conferta instar vtris vèto turgidi, in qua delicatus ille rex cum suis coniugibus, aut concubinis concubitu carnali stertebat: sed mysticus lectulus, mystico Salomoni est assignandus. Lectulus iste proculdubio sancta est Ecclesia, in qua tãquam in lectulo gratisimo cubat & requiescit sponsus & Saluator noster Christus. Lectulus videlicet ille, de quo supra dixit sponsa: Lectulus noster floridus. Signanter floridus, inquit, nõ plumæus. Non enim in plumis carnalium voluptatum cubat sponsus noster Salomon verus: in cuius signũ, nec vbi caput suum reclinaret plumæum aliquid habere voluit, quemadmodum ipse in Euangelio ait: Filius hominis non habet vbi caput suũ reclinet. Sed quemadmodum inter flores pascitur, inter rosas atq; lilia: ita in iisdem proculdubio cubat & requiescit. Qui enim nocte dormiunt, in plumis dormiunt carnalium voluptatum: lectos illi requirunt plumæos, in quibus foeda caro molliter & turpiter volutetur, quemadmodum sus volutatur in volutabro luti. Noster autem spõsus Salomon verus, qui non in nocte dormit, sed (vt supradictum est) in meridie cubat, in viribus herbis, inter rosas & lilia sibi eligit, sicut pascua, ita & lectulũ: id est, in spiritalibus delitiis sanctarũ animarum. Hunc igitur floridum preciosissimumque Salomonis nostri lectulum, sexaginta fortes ambiunt per circuitum, omnes robore præstantes, armis instructi & bellicæ rei egregie experti: quibus sic ille lectulus defenditur, vt nulla eum vis inimica possit contingere, cubantemque in eo regem Salomonem perturbare. Angeli videlicet sancti, Ecclesiam ex omni parte ambientes diligentissimèque custodientes, ne dæmonum infestatione possit ipsa superari, aut qui in ea requiescit sponsus exturbari. Hi enim fortes sunt & potentes robore, quemadmodum Psalmista ait: Benedicite Domino omnes angeli eius potentes virtute, facientes verbum illius, ad audiendam vocem sermonum eius. Propter quod, bene sufficientes sunt nostram

Job. 41.

nostram infirmitatem aduersus omnes dæmonū insultus defendere: quorum alioqui tanta est virtus, vt nulla super terram potestas, aut fortitudo eis possit comparari, quemadmodum in libro Iob de genere dæmonum, sub figura Leuiathan, dicitur: Non est potestas super terram, quæ comparatur illi. Non solum autem fortes dicuntur, sed ex fortissimis Israël: id est, electi & insigniter fortes ex omnibus exercitibus filiorū Dei: vt de sufficientia roboris ad defendendum nemo debeat ambigere. Neque malè ex Israël fortissimis dicuntur angeli. Siquidem Israël, vidēs Deum interpretatur. Angeli autem Dei, interim dum Ecclesiam ambiunt & custodiunt, vident nihilo minus beatum vultum diuinitatis facie ad faciem: quemadmodum in Euangelio Saluator ait: Angeli eorum (id est, hominū quos super terram seruant) semper vident faciem patris qui in cœlis est. Sexaginta verò perhibentur hi esse fortes, id est, in numero insufficienti & copioso, vt aliundè ad custodiam lectuli sufficiant. Numerus enim determinatus pro indeterminato ponitur, iuxta scripturarum consuetudinem. Cuius quidem rei veritatem, pulchrè nobis illa monstrauit visio pueri Helizei, quā ad preces Domini sui illuminatus, meruit videre. O-

Matt. 18.

rante siquidem viro sancto hostium obsidione vallato, pro cōsolatione turbati ab imminente periculo pueri, aperti sunt hiatus oculi, viditque puer in circuitu Helizei montem plenum equorum & igneorum curruum, ad defensionem illius. Cuius visionis mysterium & significationem explanans Propheta, dicebat: Noli timere. Multò enim plures pro nobis sunt, quàm cōtra nos. Quod si pro vnus serui Dei defensione, idq; aduersus hostes tantum visibiles, aduersus carnem tantum & sanguinem, tam ingens visus est numerus & apparatus defensorum: quantos putamus ad totius Ecclesiæ defensionem, idque non aduersus carnem & sanguinè, sed aduersus principatus & potestates, aduersus spiritalia nequitiae, aduersus mūdi rectores tenebrarum harum: quātos (inquam) numero & robore milites, huic negotio putamus esse deputatos? Quod si forsitan lectulus ipse propter se dignus non videatur tanto honore, propter reuerentiam tamen Salomonis qui in eo cubat lectulo, dignū vtique & iustum censerī debet, ab innumeris beatorum spirituum myriadibus eum circumdari: cum in eo cubet Dominus angelorum, ipse ille cui (iuxta visionem Danieli reuelatā) millia millium ministrabāt, deciesque centena assistebant millia.

4. Reg. 6.

Danie. 7.

In

In cuius etiam circuitu dilectus discipulus voces audiuit angelorum multorum (quorum erat numerus millia millium) magnis vocibus laudes illi iugiter decantantium. Cæterum, in eo quod fortes isti & defensorij milites describuntur tenentes gladios, & ad bella doctissimi, singulique enses habere super fœmora, figuraliter potestas significatur simul & alacritas angelorum sanctorum, ad Ecclesiæ defensionem totis viribus & omni vigilantia indefessè & sine intermissione incumbētium, ad similitudinem militum in armis congressum cum hostibus per singula momenta expectantium. Aliter, per fortes istos Salomonis lectulum circundantes, Ecclesiæ prælatos, Episcopos atque doctores, possumus intelligere. Quorum est officiū, aduersus hostium insultus, vigilēs pro grege domini sibi cōmisso seruare excubias, armisq; semper instructos esse & ad bella paratos, vt sua vigilantia atque strenuitate Christi Ecclesiā, quantum in ipsis fuerit, in pace & tranquillitate spiritali custodiāt. Semper enim ab initio tales aliquot ex diuina pietate habuit, habebitq; in finem, sancta Ecclesia, qui scientia rerum diuinarū instructi, & zelo Dei accensi, sciant, possint ac velint Ecclesiā defendere, ab hostium siue apertis insultibus, siue occultis insidiis: qui prædicatione veritatis virtutisq; exemplo, Salomonis lectulum proximè circumstantes, pro ipsius nomine ad mortem vsque decertare malint, quàm vllam patiātur inimici virtutem ad lectulum vsque pertingere, & Salomonem cubātem exturbare: id est, mortem potius eligant oppetere, viriliter certando & strenuè veritatē prædicando, quàm improbè cedendo aut meticulosè silendo, Ecclesiam Dei patiantur à malignis hostibus superari, aut à suo sponso separari. Hi enim sunt, qui pro amore Christi murū se opponūt pro Ecclesia eius, & quasi canes fidelissimi minimèq; muti aut elingues, fortissimos aduersus fidei virtutisque hostes latratus dare non cessant: ita vt neque rabidi lupi, quantumuis audaces, in caulas ouium Christi possint irrūpere, neque insidiosi vulpes meticulosiq; fures hæretici latenter valeant irrepere. Sicque horum spiritali fortitudine & sancta audacia, totius gregis dominici salutis consulitur: nisi qui fortè sua sponte & propria sua volūate caulas malint egredi, atque ad hostes vltro transire. Habent autem fortes isti electi ex fortissimis Israël, id est, totius fidelis populi, gladium quo aduersum hostes decertant. Illum proculdubio gladium, quem Apostolus monet assumere: Galeā, inquit, salutis

H assumite:

assumite: & gladium spiritus, quod est verbum Dei. Qui quidem gladius verbi Dei (vt alibi idem ait Apostolus) viuus est & effi-
 cax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Hunc gladium, san-
 cti doctores Ecclesiarum praelati, merito tenere dicuntur. Ipsum
 enim Dei verbum tenent mente, tenent ore, tenent manu. Me-
 te tenent, dum in lege Dei (iuxta Psalmistæ verbum) nocte ac
 die meditantur, voluntatemque eidem iugiter habent infixam.
 Tenent ore, cum assidua prædicatione verbum ipsum verita-
 tis quod à Christo acceperunt, siue per exteriorem auditum aut
 lectionem, siue per interiorem vnctionem, syncerè & fideliter
 populis annunciant. Tenent denique manu, quando id quod
 in mente retinet & per linguam prædicant, foris etiã in opere
 per bonæ conuersationis exemplum demonstrant. Tales ni-
 mirum esse debent, qui Ecclesiarum sunt à Christo defensores
 constituti: sic tribus illis simul modis gladium tenere debet, si
 luporum rabiem aut furum insidias ab ouibus velint abigere.
 Qui enim vel mente solum verbum Dei retinet, neque lingua
 docentes neque exemplo quod sciunt exprimetes, aut qui lin-
 gua solum verbum Dei tenent, sed opere ipsum abiciunt, ad de-
 fensionem neque sui neque aliorum huiusmodi sufficiunt. Illi
 enim canes muti sunt, non valentes latrare, quasi gladium in va-
 gina tenentes absconditum. Isti, cum ore confiteantur se nosse
 Deum, factis pernegant, quasi ludetes in euaginato gladio, mi-
 nimè tamen in hostem ferio eundem vibrantes. Qui autem ex
 thesauro cordis pleno cœlestis sciëntiæ, verbum Dei & ore an-
 nunciât, & opere adimplet, hic verè vnus de numero fortium
 & fortissimorum Israëlisenferi debet, & talis, qui Salomonis
 defendat lectulum. Instructi quoque sunt fortes isti ad bella,
 id est, exercitati in debellandis hostibus: sciëtes videlicet, qui-
 bus armis & quibus modis contra hostes sit pugnandum, vt pro
 qualitate & conditione hostium, variis in pugnando armis &
 artibus vti sciant. Debent enim qui ad Ecclesiæ defensionem eli-
 guntur, multò antè in pugna esse exercitati. Debent multo tẽ-
 pore cum carne, cum mudo, cum diabolo, viriliter decertasse,
 antequàm ad regimen accedere præsumant Ecclesiæ: atque ita
 demum, post crebras pugnas priuatim cum hostibus commif-
 sas, post frequenter cum hostibus singulari certamine conser-
 tas manus, post longam hostium experientiam, ad publica cer-
 tamina, ad defensionem Ecclesiæ ascendere. Qui enim adhuc in
 Christi militia tiruculi sunt, inexercitati & inexperti spiritua-
 lis

Tit. 1.

lis militiæ, hi nequaquam fortium illorum locum præsumant
 accipere: quemadmodum & Apostolus vetuit, Episcopum no-
 lens esse neophytum, ne fortè in superbiam elatus, in iudiciũ
 incidat diaboli: id est, ne ipse qui alios defendere debebat ad-
 uersum quoslibet hostium insultus & impetus, primo ipse ia-
 culo (quod est tentatio superbiæ) confossus occumbat. Quod
 malum, verendum est ne hac nostra miserabili & turbulentis-
 sima tempestate nimium multis eueniat: qui pueritiam vixdũ
 egressi, imò etiamnum pueri, tam ætate quàm sensibus, fortium
 istorum virorum loca, vel puerili ambitione suggerente, vel stul-
 tissimorum parentum avaritia impellente, occupare præsumunt:
 cumque spiritualis militiæ necdũ tiruculi esse didicerint, imò
 prorsus earum rerum quæ ad spiritalem militiam attinent rudes
 sint & inexperti, & planè (vt dici solet) ἀναφαιστοί, prima
 necdum elementa siue abecedarias literas tenentes, audet ta-
 men in exercitissimorum bellatorum locis consistere. Hac
 ipsa tanta insensibilitate manifestè pueros sese demonstrantes,
 quod in tam periculoso loco, tanta securitate, quasi ouates ge-
 stiant, imbelles & imberbes pueri, quæ vix robustissimi viri &
 puberens barbatii milites, sine periculo tueri possunt. In eo
 autem quod subiungitur: Vniuscuiusque ensis super fœmur
 suum. Alacritas designatur istorum defensorum Ecclesiæ, qui si
 suo officio velint satisfacere, nunquam prorsus discincti appa-
 rere debent, vel armis exuti, quasi ab hostibus securi: cum per-
 petuum sit & irreconciliabile bellum, dæmonum & ministro-
 rum eorundem peruersorum hominum, aduersus Ecclesiã. Vn-
 de sicut ad impugnationem Ecclesiæ, hostes illi semper vigilat
 attenti: ita ad defensionem eius, propugnatores isti semper esse
 debent parati. Quæ quidem necessitas expeditionis ad spirita-
 le prælium, pulchrè nobis in veteri illo Iudeorum populo, per
 figuram quandam præsignata fuit: quãdo sub Neemia reedi-
 ficantes templum & muros ciuitatis Dei, propter continuos ad-
 uersariorum insultus, altera manu facientes opus, altera cogebantur tenere gladium. Quare autem tam potenti, exercitata,
 vigiliq; custodia, opus sit ad lectuli Salomonis defensionem, bre-
 uis verbulo innuitur, in eo quod concludendo sententiam hæc
 adiicitur: Propter timores nocturnos. Vbi generaliter per no-
 cturnos timores, intelligere possumus omnia pericula, quæ à
 demonibus, angelis tenebrarum & filiis noctis horredè, vel à puer-
 sorum hominum malitia (quæ ois ad nocturnas spectat tenebras)

1. Timo. 3

2. Esd. 2.

Hij euenire

euenire possunt fidelibus. Quibus proculdubio facillimè sedu-
cerentur pii etiam & boni, si non ex diuino munere, primùm
quidem angelico præsidio, dehinc & prælatorū Ecclesiastico-
rum vigilantia atque sollicitudine, ab huiusmodi defenderen-
tur periculis. A die quippe & luce, non est quod metuat Salo-
monis lectulus: ab angelis & filiis lucis, non est cur timeat: imò
secura potest in illis letari & exultare, dulciterque requiescere
cum sponso in meridie. Verū à nocturnis timoribus, à pericu-
lis noctium, quæ à filiis noctis & tenebrarum angelis imminet
& intentantur, habet utique quod metuat semper, & illorum
caussa opus habet assidua, eademque peruigili custodia. Vide-
tur autem hæc particula, ad totum id quod supra dictū est de
lectuli Salomonis custodia referri: ut tota illa custodia, tot for-
tium, tam exercitatorum, tamque semper paratorum, propter
imminentes nocturnos timores significetur Ecclesiæ adhibita.
Nonnulli patrum, illud quod supra dictum est de Ecclesiæ de-
fensoribus: Vniuscuiusque ensis super fœmur suum, intelligen-
dum putant de proprii corporis assidua mortificatione. Qui
enim Ecclesiā debent aduersus hostes gladio verbi Dei defen-
dere, prius necesse est ut ipsi gladium eundem super fœmur suū
gestent: id est, iuxta verbū Dei primùm semetipsos propriam-
que carnem mortificent, castigantes cum Apostolo, & in ferui-
tutem redigentes corpora sua, ne fortè cū aliis prædicauerint,
ipsi efficiantur reprobi. Quæ quidem enarratio, quum neque
pietati aduersetur, neque à proposito omnino abhorreat, à no-
bis non reprobatur. Videtur tamen magis intentioni literæ cō-
uenire, ut expeditio intelligatur, quasi militum omni momen-
to paratorum ad præliū. Qui enim accinctus est ense super fœ-
mur suum, hic iam paratus consistit ad congregiendū ipso mo-
mento cum aduersario. In quem ferè sensum illud etiā enar-
ratur, quod ad sponsum in Psalmis dicitur: Accingere gladio
tuo super fœmur tuum, potentissime. Oratur enim Dei filius,
ut veniens in carnem prædicationis verbū assumat, in quo ad-
uersariorum acies dæmonūque potestatem iniquā potenter
conterat. Cuius quidem sponsi exemplo, debent etiam amici
sponsi, ab eo defensores Ecclesiæ constituti, gladio eodē sem-
per esse (iuxta intellectum præmissum) accincti, ut prædā egre-
giam quam ille in hoc gladio semel de manu fortis armati ra-
puit & eripuit, isti per eiusdem gladij exercitationē, ab iniquis
& crudelibus tyranni illius manibus vindicare nō desināt, sciē-
res,

1. Cor. 10.

res, quòd (iuxta Poëticū illud) nō minor sit virtus, quàm quæ-
rere parta tueri. *Ferculum fecit sibi rex Salomon, de lignis Liba-
ni. Columnas eius fecit argenteas, reclinatoriū aureum, ascensum pur-
pureum, media charitate constravit, propter filias Hierusalem.*
Pro ferculo, in Hebræo est nomen, apirion: pro quo alij legen-
dum putant palatium, alij tabernaculum vel tentoriū siue pa-
pilionem. In Græca autē ædificatione, φορῆον legitur: quā noster
interpretis sequutus, ferculum vertit: quod similiter Latinis dici-
tur à ferendo, quemadmodum phorion Græcis dicitur à ver-
bo φέρει. Quantū ad sensum præcipuum attinet, non ita multū
refert, siue palatium dixeris, siue aulam, siue tabernaculū, siue
tentorium, aut papilionem, siue (ut nostra habet lectio) fercu-
lum. Ecclesia enim, quæ hīc sicut & in præcedenti paragrapho
intelligitur, bene hæc omnia esse dicitur. Est enim aula & pala-
tiū veri Salomonis, vera domus dei, sicut ait Apostolus: Taber-
naculum est eius, tentoriumq; & papilio, quatenus adhuc mili-
tans hīc in terris Ecclesia, nōdum suorum fundamentorū sta-
bilitatem habet. Non enim (ut ait Apostolus) manentē hīc ha-
bemus ciuitatem, sed futuram & fundamenta habentem ciui-
tatem inquirimus, quæ nunquā transferatur neque cōmouea-
tur in seculum. Ferculum est nihilominus siue vehiculū regiū,
eadem Ecclesia: quatenus in eo Salomon verus requiescit, inq;
eo ferrur & vehitur, ad magnificētiam gloriæ suæ: dum (iuxta
Apostolica monita) glorificamus eum & portamus, in spiritu
simul & corpore nostro. Hoc autem ferculū siue tabernaculū
siue palatiū, de lignis Libani fecisse dicitur Salomon, id est, de
electissimis arboribus quales crescunt in Libano, mōte amœ-
nissimo atque fertilissimo omniū mōtium terræ promissionis,
locorūque circūiacētium. Christus enim dominus, sanctam
Ecclesiam sibi ædificauit atque cōstruxit, ex electissimis fide-
lissimisq; hominibus, qui in scripturis comparatur electis ar-
borib; iuxta quod in Psalmo dicitur: Iustus ut palma florebit,
sicut cedrus Libani multiplicabitur. Habet insup ferculū istud
siue palatiū, columnas argenteas, quibus totum ipsum ædificij
pōdus atq; structura innititur. Per quas, rectè intelligimus se-
ptē dona Spiritus sancti, quibus ceu firmissimis immobilibusq;
colūnis Ecclesiæ ædificatio innititur, ita ut nullo impetu cōci-
dere possit, nulla tēpestare subruī. De quibus colūnis, in libro
Parabolarū Salomonis ita scriptum legimus: Sapiētia ædifica-
uit sibi domum, excidit siue (ut alij ex Hebræo legere malunt)

Hebr. 13.

1. Cor. 6.

cælauit aut sculpsit columnas septem. Qui locus, cōsonā patrū
 interpretatione de ædificatione Ecclesiæ à Christo per septē
 dona Spiritus sancti, proculdubio intelligitur. Quare nec in
 præsentī loco, alias quærere columnas, est necessariū vel con-
 gruū. Argenteæ verò dici possunt istæ colūnæ, propter optimi
 soni tinnitum, quem in prædicatione Euāgelij septiformis spi-
 ritus per vniuersum orbem edidit. Quanquā & Apostolos cū
 Euangelistis cæterisque doctoribus sacris, rectè per columnas
 Apoc. 21 istas licet intelligere. Si enim in Apocalypsi duodecim Aposto-
 li duodecim fundamenta sanctæ ciuitatis dicuntur, & Paulus
 Ephe. 2. concorditer ad visionem Ioannis super fundamētum Apосто-
 lorum & Prophetarum dicit superædificatam esse Ecclesiā, nō
 minori iure eosdem licebit columnas appellare. Quo etiā no-
 mine quosdam ex Apostolis expressè appellauit Paulus, quum
 Galat. 2. Galatis scribens, ait: Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbā-
 tur columnæ esse, &c. Argenteas autem columnas, eadem quæ
 Psal. 11. supra exposita est ratione dicemus, propter sonorā prædica-
 tionem Euangelicorum eloquiorum, quæ (iuxta Prophetam)
 quasi argentum sunt igne examinatum, probatum terræ siue à
 terra separatum, & purgatum septuplum. Aureū verò istud re-
 clinatorium, quod intus in ferculo siue palatio parauit rex Sa-
 lomō, fides est charitate formata, in qua sponsus quasi in au-
 reo reclinatorio requiescit: quemadmodū ait Apostolus, Chri-
 stum per fidem habitare in cordibus nostris. Quod quidē re-
 clinatorium, aureum dicitur, propter adiūctionem charitatis,
 fidem ipsam formantis & perficientis: quæ quidem charitas au-
 ro rectè cōparatur, eo quod præstātissima sit excellentissimā-
 que virtutum, sicut aurum omnium metallorum est præstātissi-
 mum. Ascensus autem purpureus, per quē ascenditur ad fercu-
 lum istud siue palatiū, rectè passio intelligitur domini Saluato-
 ris: quæ, propter copiosam sanguinis effusionem, bene per pur-
 pureū significatur colorē. Per hanc quippe passionē & preciosi
 sanguinis effusionē, Christus ipse in ferculum istud conscen-
 dit, & in reclinatorio aureo se cōposuit: quia per meritū & vir-
 tutem suæ passionis, Ecclesiā sibi meruit cōstruere, viuificare,
 desponsare, inhabitare, atq; in ea requiem sibi perpetuā, in fide
 electorū, præparare. Nos item, quicūque in ædificium Ecclesiæ
 tanq̄ lapides viui superædificari & cœdificari volumus, quicū-
 que intus ad sponsum ipsum introire volumus, ad requiescendū cū
 eo, per ascēsum hūc purpureū, per meritū benedictæ passionis
 eius,

eius, eò debemus peruenire. Aliter, per aureū reclinatorium,
 Christi naturam diuinā: per ascensum purpureū, eiusdem natu-
 ram humanā, accipimus. Diuina siquidē in Christo natura, re-
 clinatoriū dicitur aureū, eo quod in ipsius diuinitate spes nostra
 recūbat, & quasi in mollissimo preciosissimoq; lectulo requie-
 scat. Idcirco enim in Christo spe nostra, quasi reclinamur & re-
 quiescimus: quia nō purum eū hominē, sed hominem simul &
 Deum credimus, qui nos & possit & velit omnium bonorū af-
 fluentia adimplere. Verū ad hoc aureū reclinatoriū, nemo po-
 test ascēdere, vt in Christi diuinitate, spei securitate caput men-
 tis reclinet, nisi per humanitatē Christi, sanguine roseo instar
 purpuræ pro nobis rubricatā, illuc ascēdat. Hæc enim vnica est
 via, & nō inuenitur alia: vnicus hic est ascensus, non alius. Per
 purpureum illum ascensum oportet fide sincera ascendas, si
 ad spem fruitionis beatæ velis peruenire. Alioqui, si ascensum
 hunc purpureum & sanguinolentum, qui foris apparet, contē-
 pseris, ad aureum reclinatoriū quod intus latet, peruenire non
 poteris. Postremò, quomodo ferculum istud siue palatiū intus
 sit dispositum & ornatum, insinuat spiritus sanctus, quum sub-
 iungit: Media charitate construit. Vbi nomen, media, neu-
 tro genere & numero plurali videtur accipiendum: vt sit sen-
 sus. Medium ipsius ferculi vel palatij, rex Salomon constrauit
 charitate. Nam hunc sensum, tam Hebræa lectio quā Græ-
 ca insinuat. Hebræa quidem, ad verbum ita habens: Medium
 ipsius, constratum charitate. Græca verò ad hunc habent mo-
 dum: ἐν τῷ αὐτοῦ λιθόστρωτον ἀγάπῃ. Hoc est: Intus ipsius (nē-
 pe ferculi) lithostroton siue pauimentum, charitatem: subau-
 di ex præcedentibus, fecit. Hoc est, ferculum ipsum siue pala-
 tium, rex Salomon intus charitate & dilectione quasi lapi-
 deo pauimento (quod lithostroton dicitur, sicut & ex euange Ioan. 19
 lio cognoscitur) construit atque ornavit. Non igitur, media
 & charitate, secundū regimen adiectiui & substantiui coniun-
 gi debent, quomodo prima facie videri posset, sed disiūgi ab-
 inuicem debent in constructione, secundum casus diuersos di-
 uersaque regimina. Quanquam & secundum constructionem
 sic coniungi in eandem sententiam possent, si tantū intelli-
 getur accusatiuus alius, ad hunc modum. Media charitate ip-
 sum ferculum construit. Nam hæc lectio, eundem habet sen-
 sum, ac si dicas: Media vel mediū ipsius ferculi charitate cōstra-
 uit. Prior tamen illa constructio, magis simplex minúsque torta
 videtur.

videtur. Est autem sensus huius orationis, interiora huius fer-
culi siue palatij regij, omnia esse constrata & obducta chari-
tate, ita vt ipsum quoque pauimentum mera dilectione sit cō-
stratum atque adornatum. Tanta enim exuberant in Ecclesia
Christi dilectionis eius charitatiuæ beneficia, vt nil aliud quā
charitate & dilectione obducta omnia & operta, vsque ad pa-
uimentū ipsum, videantur. Possuntque singula dilectionis eius
opera charitatísque eius insignia, singuli lapides rectè intelli-
gi, quibus ferculum hoc totum intus est stratum, & (vt ita di-
cam) pauimentatum. Post explicatum verò & exactè descri-
ptum huius fercoli siue palatij ædificium, tam quoad exteriorē
structuram, quā quoad interiorē ornatum, postremò
quorum quarūque gratia & commodis ædificium hoc ita sit
extructum, describitur, quum adiungitur: Propter filias Hie-
rusalem. Quæ quidem particula, ad totam fercoli ab initio de-
scriptionem referenda est, quemadmodum superius diximus
de verbo illo: Propter timores nocturnos, quod referri debeat
ad totam ab initio descriptionem, quæ de Salomonis lectulo
eiusque custodia fuit præmissa. Filias Hierusalem quas debeat
intelligere, ex præcedētibus satis liquet, animas videlicet
deuotas, quæ fidei puritate & charitatis deuotione mundi hu-
ius exilium per fastidium & contemptum quasi transilientes,
ad supernam illam Hierusalem patriam beatorum, iugiter su-
spirare, mentēque & affectu quotidie ascendere, non desinūt.
Propter has nimirum filias Hierusalem, fideles & deuotas ani-
mas, Salomon noster gloriosus, tam gloriosum sibi ferculum
siue palatium in hoc mundo præparauit: vbi videlicet delica-
tas & tenellas ipsas adolescentulas, deuotas animas, secum cō-
morari, & quasi secum vehi faciat, transferrique tandē ex hac
militante Ecclesia, ad illam triumphantem Hierusalem, ad quā
assiduè in hoc sedentes ferculo suspirant. Quasi enim pro-
pter filias Hierusalem, istud ferculum ita paratum & constru-
ctum est: quia propter electorum salutem, sancta Ecclesia hīc
in terris à Christo fundata est, vt per eam electi subuehātur in
supernam patriam beatorum, ad quam nemo peruenire pote-
rit, nisi per hanc, ceu ferculum quoddam siue vehiculum, eò
vehatur siue transferatur. Qui enim extra Ecclesiam sunt mi-
litantem, ad triumphantem illam beatorum Ecclesiam & salu-
tem æternam peruenire non poterunt: quasi necessario fercu-
lo siue vehiculo destituti, sine quo illuc non peruenitur.

Egre-

Egredimini, filia Sion, & videte regē Salomonem, in diademate
quo coronauit eū mater sua, in die desponsationis illius, & in die læ-
titiæ cordis eius. Concludēdo canticū istud suauē, de Salomo-
nis nostri diligentissima circa sponsam suā Ecclesiā custodia,
& magnificentissima charitate, exhortatur omnes & singulos
ad salutem pertingere desiderantes, vt Christum verū Salomo-
nem per fidē veram agnoscant, & per syncerā deuotionem co-
lant, quemadmodum omnimodis dignum est & iustum, eum
agnosci coli & adorari, pro merito suæ erga nos charitatis,
quā indignis nobis tā manifestè demonstrauit. Alloquēs ergo
fideles vniuersos, sub nomine filiarū Sion, ait: Egredimini filie
Sion &c. Vbi diligēter hoc notandū est, quod prius, egredimini
inquit: ac deinde, videte. Quasi videre non possint, aut certè vi-
dere non profit, nisi ante fuerint egressæ. Quia videlicet, nisi
quis egressus fuerit cum Abraham, de terra sua & cognatione
sua, nisi (iuxta Prophetæ, aut potius per prophetā spiritus san-
cti, consilium) oblitus quis fuerit populum suum & domū pa-
tris sui, id est, nisi quis pristinæ conuersationis errores & vitia,
praua dogmata & peruersas consuetudines, reliquerit prorsus
que abnegauerit, ad contuendū regem Salomonem peruenire
nequaquam poterit, Oportet enim eum qui Christum Chri-
stique veneranda mysteria ad salutem nosse voluerit, veterem
hominem exuere cum actibus suis, semetipsum abnegare, at-
que ita, quasi extra se totum se relinquendo, ipsum sequi, &
post ipsum ambulare. Vnde qui adhuc in erroribus aut vitiis
pristinis eligit permanere, nec vult pœnitentiam agere præte-
ritorum peccatorum, non poterit ad veram & salutarem Salo-
monis nostri cognitionem peruenire. Propterea videlicet, in
Psalmis dicitur: Vacate, & videte, quoniam ego sum Deus. *Psalm. 48*
Prius vult nos vacare, expurgatos esse à vanis erroribus & de-
sideriis mundanis, vt sic mente & affectu purgatis & euacua-
tis, ad ipsius diuinitatis purissimæ contemplationem salubri-
ter pertingamus. Secundum hunc sensum, supra quoque illud
enarratum est: quod ad sponsam ait sponsus: Surge amica mea,
& veni. Prius enim est, per pœnitentiam vetera mala exeun-
do surgere: atque ita, per fidei deuotionem, ad Deum venire.
Egredimini, inquit spiritus sanctus, filia Sion, fideles animæ, *1. Cor. 13*
quæ modò per speculum in ænigmate contemplamini: atque
ita demum videte, non tam corporis quā mentis oculis, cū
fide syncera & plena fiducia ardentiq; charitatis deuotione,
in

Hebr. 12

in illum aspicientes magnificum & gloriosum regem Salomonem, in authorem & consummatorem vestrae salutis Iesum Christum, qui per sanguinem crucis suae pacificauit, quae in caelis, & quae in terris. Pro intellectu autem eorum quae sequuntur, de diademate & coronatione facta à matre Salomonis, idque in die desponsationis eius &c. considerandum est, quod in sacris historiis nihil vsquam tale secundum historiam gestum legimus, quale hic describitur: utpote quod Salomonem mater sua Bethsabea corona aliqua cinxerit vel ornauerit, in die desponsationis ipsius vel laetitiae. Quare nequaquam verisimile est, de Salomone typico & matre eius carnali carnaliter ista debere intelligi: sed quemadmodum ea quae supra posita sunt, itidem & haec totius cantici huius conclusio, de mystico nostro Salomone venit intelligenda, de qua eius mystica corona, qua in die spiritualis desponsationis suae à matre fuit coronatus. Tribus autem modis praesentem locum enarrabimus: primum quidem, de Christi humanatione siue incarnatione: secundo, de eius passione: tertio, de eiusdem glorificatione. Secundum primam enarrationem, per diadema siue coronam intelligimus naturam humanam, à verbo assumptam, eidemque hypostaticè (ut loquuntur sacri theologi) unitam: id est, in unitatem suppositi atque personae cum eodem coniunctam, ut unus idemque Christus & verus sit Deus & homo verus. Hoc diadema siue hanc coronam, miro artificio fabricauit summus ille opifex & omnium artifex spiritus sanctus. Quo etià diademate cinctum est caput Christi: id est, diuina natura verbi, circumdata est & circumuestita humanitate assumpta. Caput enim Christi (quemadmodum ait Apostolus) Deus siue diuinitas est. Mater autem quae Salomonem cinxit & coronauit hoc diademate, ipsa est diuinæ misericordiae pietas siue benignitas: quae mater hominis Christi dici potest, quatenus ab ea primariè hoc consilium inuentum est & opus perfectum, ut pro hominum salute filius Dei humanam assumeret naturam. Vel ad litteram ipsa superbenedicta θεοτόκος ἢ παρθενομήτης Dei genitrix & virgo mater Maria, intelligitur: quae foecundata de super gratia spiritus sancti, de purissimis virginis corporis sui sanguinibus, filium Dei in se humanatum cocepit. Synagoga etià vetus, rectè Christi mater dici potest, quia ex ea secundum carnem natus est. Ipsa quoque eum synagoga hoc diademate coronauit, quia ex patribus synagogae carnem assumpsit. Quomodo de Iudaeis

Apostolus

I. Co. II

Apostolus ait: Quorum patres, ex quibus Christus est secundum carnem. Bene autè iuxta hanc enarrationem subiungitur: In die desponsationis illius, & in die laetitiae cordis eius. Dies enim desponsationis, fuit tempus siue potius momentum ipsum incarnationis & coceptionis filij Dei. Tunc enim natura diuina sibi desponsauit humanam, quando in unitatem suppositi simul conueniunt. Cuius quidem desponsationis thalamus, exiit virgineus Mariae uterus, vnde (iuxta Psalmistae verbum) tanquam sponsus de thalamo suo, in die natiuitatis suae processit, mundoque apparuit. Fuitque dies illa, dies laetitiae cordis eius, quoniam animo laetissimo promptissimoque opus illud nostrae redemptionis est aggressus: veluti quum quis opus aliquod diu desideratum, & à multo tempore concupitum, adueniente statuto tempore peragere incipit. De hac quippe laetitia & hilaritate cordis eius, ita per Psalmistam fuit praedictum: Exultauit sicut gygas, ad currendam viam. Quam autem viam exultando, cucurrerit, subsequenter insinuat: A summo caelo, inquit, egressio eius. Quum enim nostrae salutis ipse Dei filius esset amantissimus, sciretque iuxta decretum aeternum non posse illam perfici, nisi prius ipse carnem humanam assumeret, adueniente plenitudine temporis ad hoc statuti in secreto diuinitatis consilio, nihil dubium quin toto affectu summamque alacritate & hilaritate cordis, ad peragendum opus illud desideratissimum sese accinxerit, totusque laetus & gaudens ad nos descenderit: non quidem sui vilius commodi gratia, sed propter nostram vtilitatem & salutem, quam permaximè optabat. Secundò enarratur hic locus, de Christi passione, atque ita per diadema siue coronam Salomonis, illam intelligemus spineam coronam, qua mater ingrata, hac sanè in parte nouerca potius quam mater, vetus illa & spinosa synagoga, delicatissimum nostrum Salomonem coronauit. Idque in die desponsationis eius, id est, in tempore suae passionis & mortis, per quam ipse sibi Ecclesiam copulauit & desponsauit. Nam tunc propriè sibi Ecclesiam desponsauit Christus dominus, quando pro humani generis salute, probrosissimam passionem mortemque amarissimam sustinuit. Coceptio enim, natiuitas, conuersatio, & praedicatio Christi in mundo, miraculorumque operatio, quasi praeparamenta & praeludia quaedam erant desponsationis Christi cum Ecclesia. Et quemadmodum ante desponsationem solent amantes, familiaritati mutuae sese studiose insinuare per crebra colloquia, visitationes

nes

Roma. 9

Psal. 18

Psal. 18

Hebr. 12

in illum aspicientes magnificum & gloriosum regem Salomonem, in authorem & consummatorem vestrae salutis Iesum Christum, qui per sanguinem crucis suae pacificauit, quae in caelis, & quae in terris. Pro intellectu autem eorum quae sequuntur, de diademate & coronatione facta à matre Salomonis, idque in die desponsationis eius &c. considerandum est, quod in sacris historiis nihil vsquam tale secundum historiam gestum legimus, quale hic describitur: utpote quod Salomonem mater sua Bethsabeae corona aliqua cinxerit vel ornauerit, in die desponsationis ipsius vel laetitiae. Quare nequaquam verisimile est, de Salomone typico & matre eius carnali carnaliter ista debere intelligi: sed quemadmodum ea quae supra posita sunt, itidem & haec totius cantici huius conclusio, de mystico nostro Salomone venit intelligenda, deque eius mystica corona, qua in die spiritualis desponsationis suae à matre fuit coronatus. Tribus autem modis praesentem locum enarrabimus: primum quidem, de Christi humanatione siue incarnatione: secundo, de eius passione: tertio, de eiusdem glorificatione. Secundum primam enarrationem, per diadema siue coronam intelligimus naturam humanam, à verbo assumptam, eidemque hypostaticè (ut loquuntur sacri theologi) unitam: id est, in unitatem suppositi atque personae cum eodem coniunctam, ut unus idemque Christus & verus sit Deus & homo verus. Hoc diadema siue hanc coronam, miro artificio fabricauit summus ille opifex & omnium artifex spiritus sanctus. Quo etià diademate cinctum est caput Christi: id est, diuina natura verbi, circumdata est & circumuestita humanitate assumpta. Caput enim Christi (quemadmodum ait Apostolus) Deus siue diuinitas est. Mater autem quae Salomonem cinxit & coronauit hoc diademate, ipsa est diuinæ misericordiae pietas siue benignitas: quae mater hominis Christi dici potest, quatenus ab ea primariè hoc consilium inuentum est & opus perfectum, ut pro hominum salute filius Dei humanam assumeret naturam. Vel ad litteram ipsa super benedicta θεοτόκος η παρθενομήτης Dei genitrix & virgo mater Maria, intelligitur: quae foecundata de super gratia spiritus sancti, de purissimis virginei corporis sui sanguinibus, filium Dei in se humanatum cocepit. Synagoga etià vetus, rectè Christi mater dici potest, quia ex ea secundum carnem natus est. Ipsaq; eum synagoga hoc diademate coronauit, quia ex patribus synagogae carnem assumpsit. Quemadmodum de Iudaeis

Apostolus

I. Co. 11

Apostolus ait: Quorum patres, ex quibus Christus est secundum carnem. Bene autè iuxta hanc enarrationem subiungitur: In die desponsationis illius, & in die laetitiae cordis eius. Dies enim desponsationis, fuit tempus siue potius momentum ipsum incarnationis & coceptionis filij Dei. Tunc enim natura diuina sibi desponsauit humanam, quando in unitatem suppositi simul conueniunt. Cuius quidem desponsationis thalamus, exitit uirginis Mariae uterus, unde (iuxta Psalmistae verbum) tanquam sponsus de thalamo suo, in die natiuitatis suae processit, mundoque apparuit. Fuitque dies illa, dies laetitiae cordis eius, quonia animo latissimo promptissimoque, opus illud nostrae redemptionis est aggressus: veluti quum quis opus aliquod diu desideratum, & à multo tempore concupitum, adueniente statuto tempore peragere incipit. De hac quippe laetitia & hilaritate cordis eius, ita per Psalmistam fuit praedictum: Exultauit sicut gygas, ad currendam viam. Quam autem viam exultando, cucurrerit, subsequenter insinuat: A summo caelo, inquit, egressio eius. Quum enim nostrae salutis ipse Dei filius esset amantissimus, sciretque iuxta decretum aeternum non posse illam perfici, nisi prius ipse carnem humanam assumeret, adueniente plenitudine temporis ad hoc statuti in secreto diuinitatis consilio, nihil dubium quin toto affectu summamque alacritate & hilaritate cordis, ad peragendum opus illud desideratissimum sese accinxerit, totumque laetus & gaudens ad nos descenderit: non quidem sui vilius commodi gratia, sed propter nostram utilitatem & salutem, quam permaximè optabat. Secundò enarratur hic locus, de Christi passione, atque ita per diadema siue coronam Salomonis, illam intelligemus spinam coronam, qua mater ingrata, hac sanè in parte nouerca potius quam mater, vetus illa & spinosa synagoga, delicatissimum nostrum Salomonem coronauit. Idque in die desponsationis eius, id est, in tempore suae passionis & mortis, per quam ipse sibi Ecclesiam copulauit & desponsauit. Nam tunc propriè sibi Ecclesiam desponsauit Christus dominus, quando pro humani generis salute, probrosissimam passionem mortemque amarissimam sustinuit. Coceptio enim, natiuitas, conuersatio, & praedicatio Christi in mundo, miraculorumque operatio, quasi praeparamenta & praeludia quaedam erant desponsationis Christi cum Ecclesia. Et quemadmodum ante desponsationem solent amantes, familiaritati mutuae sese studiosè insinuare per crebra colloquia, visitationes

nes

Psal. 18

Psal. 18

Psal. 18

nes & munera: ita hæc omnia quæ tempus passionis Christi præcesserunt, quasi præambula quædam & præparatoria præludia, & (si ita loqui fas sit) sanctæ quædam præcationes fuisse videntur, ad posteriorem istam desponsationem, quæ in passione & morte perfecta est. Tunc enim opus illud operatus fuit sponsus, quo sponsam patri reconciliauit, sibi que in coniugem copulauit. Tunc precium persoluit, quo sponsam suam emit, suamque fecit esse iure perpetuo. Tunc ineffabilis & plusquam cõiugalis amoris opus exhibuit, quo illam ad se traxit ac perpetuò sibi deuinxit. Tunc de latere Adæ in cruce dormientis, in extasi amoris, vxor Eua formata est, os de ossibus & caro de carne eius. Cuius magnum mysterium in Christo & Ecclesia, Paulus Apostolus nobis reserauit. Quòd verò dies ista passionis, dies lætitiæ cordis eius dicatur, nemini videatur absurdum. Tametsi enim secundum exteriorem hominem illa dies luctus & mœroris tristitiæ & afflictionis videretur: essetque verè, secundum eam partem quæ infirma est, id est, secundum carnem, dies maximi doloris: secundum interiorem tamen hominem, secundum spiritum patris voluntati obedientissimum, nostræque salutis amantissimum & auidissimum, dies maximæ lætitiæ, maximæque gaudij, festum solemne, illi fuit, quando opus illud ex patris voluntate peregit. Opus, inquam, redemptionis humanæ, quod tantopere affectabat implere: quemadmodum ante passionem satis manifestè indicauit, coram discipulis loquens in hæc verba: Baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor, vsque dùm perficiam illud? Videlicet baptismo sanguinis sui, ex patris decreto, pro nostra salute habebat siue debebat, sicut & volebat baptizari: atque ad hunc baptismum, tanto desiderio anhelabat, vt videretur præ nimia affectionis vehementia quasi constringi, coartari, vri, siue affligi, donec hora adueniret operi illi constituta. Veluti quum quis moræ impatiens præ nimio desiderio rei cuiuslibet intra se æstuat, coartatur & affligitur. Iuxta illud Sapientis: Spes vel desiderium quod differtur, affligit animam, Eandem quoque affectus vehementia, illa etiam vox exprimit, quam in cœna nouissima iam passioni proximus coram discipulis proferebat: Desiderio, inquiens, desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Vehementi enim desiderio ad paschatis illius manducationem anhelasse se dicit: nõ ob carnalem agni illius esum, aut vini typici potum, sed quia cœna hæc nouissima passioni diu

Luc. 22

diu desideratæ, per quam salus erat mundo conferenda, initiu daret. Statim enim illa absoluta cœna, & iis quæ in ea sunt instituta peractis mysteriis, egressus foras cœpit contristari & mœstus esse, pauere & tædere, sudorem quoque sanguineum in agonia fundere, & cætera quæcunque ab Euangelistis fideliter descripta sunt perferre. Bene ergo dies ista passionis, sicut dies dicitur desponsationis, ita quoque lætitiæ & gaudij singularis. Iuxta tertiam verò enarrationem loci huius, quam supra tetigimus, diadema istud siue corona intelligitur gloria & excellentia humanitatis Christi, qua post resurrectionem à mortuis, ascendens ad cœlos, glorificatus est à patre, accepto loco in dextera eius, subiectis sibi (etiam secundum glorificatam humanitatem) vniuersis angelorum ordinibus, & omni generaliter creatura subiecta pedibus eius. In què sensum, Paulus Apostolus illud quod in Psalmo dicitur: Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius, secundum literam exponit, quum Hebræis ita scribit: Eum autem qui paulominus quàm angeli minoratus est, videmus I E S V M, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum. Illud quoque quod in alio Psalmo de rege Messia, Dauid cecinit: Posuisti in capite eius coronam de rapide precioso, ac deinde: Magna est gloria eius in salutare tuo, gloriam & magnum decorem impones super eum, in eundem sensum pulchrè de coronatione ista & glorificatione hominis Christi potest exponi: quemadmodum in nostris super Psalmos Commentariis prolixius videre licet, atque item in Commentariis sanctorum patrum, qui ante nos magna consonantia de glorificatione Christi Psalmum illum sunt interpretati. Verum illud forsitan mirum videbitur, quomodo dicatur hoc diademate eum coronasse mater: quum neque mater virgo, neque mater synagoga, eum hac gloria decorauerit, sed pater qui ad opus illum miserat, & cui ad mortem vsque obediens extiterat. Potest hinc scrupulus solui tribus modis. Primò, per matrem intelligendo (vt supra dictum est in prima expositione) diuinæ misericordiæ pietatem atque benignitatem: sicut filium Dei humanari fecit, & vsque ad nostræ mortalitatis saccum humiliari, ita eundem post passionem, morte deuicta, in patris dextera gloriosum effecit, gloriæque & honore super omnem creaturam coronauit. Coronauit etiam mater virgo Maria hoc illum diademate, quatenus ipsa ei humanam contulit naturam,

Matt. 26.

Mar. 14.

Psalm. 8.

Hebr. 2.

Psalm. 20.

naturam, secundum quam in dextera patris glorificationem istam accepit. Diademate enim humanæ naturæ eū mater vestiuit, sed gloriam & splendorem diademati illi pater cœlestis conferre solus potuit. Denique, mater synagoga non omnino absone dici potest hoc diademate eum coronasse: nō quidem per se & ex intentione, sed per accidens & præter intentionē, tantum ministerialiter & per occasionem: quatenus videlicet passionem crudelissimam Christo intulit, per quam ad illam summæ exaltationis gloriam meruit sublimari, quemadmodum supra ex Apostolo adductum fuit, Christum propter passionem mortis gloria & honore coronatum, iuxta quod & ipse post resurrectionem discipulis ait: Nonne oportuit Christum pati, & ita in gloriam patris introire? Cæterum, quomodo dies ista glorificationis Christi dies fuerit desponsationis eius, & dies lætitiæ cordis eius, non est difficile intellectu. Tunc enim ascendens & secum adducens quos de lybo inferni abstulerat electos, illic in supernis gloriosam illā & triūphantem Ecclesiam (cui hæc militans vt filia matri coniuncta est, & cognatione spiritali proxima) sibi desponsauit, in conspectu patris sui & angelorum sanctorum: sic illam sibi spōsam à dextris suis constituens & mensæ suæ quasi reginam faciens accumbere, quomodo ipsum pater suus secundum assumptam humanam naturam à dextris suis constituit, regni que & mensæ participem fecit. Quæ quidem dies, merito dies singularissimæ lætitiæ cordis eius dicitur: quando laboriosa peregrinatione transacta, & opere difficillimo redemptionis humanæ peracto, in regno patris sui prandium magnum festumque solemne, in sempiternis & inenarrabilibus delitiis celebrandum, instituit. Quemadmodum enim exultant victores capta præda, sicut qui lætantur in messe, quum in horrea cōgregauerint segetes: ita ipse captiuam secum ad superna gaudia adducēs beatam sanctorum captiuitatem, & segetem copiosam animarum sanctarum, in horrea cœlestis patriæ recondēs, singularissimo fuit gaudio & exultatione repletus: quod quidem gaudiū ipsi cum beatis omnibus commune, nemo vnquam poterit interurbare in secula seculorum.

Hebr. 2
Luc. 24.

Esai. 6.

COMME-

COMMENTARIUS

IN CAPVT QVARTVM.

Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es. Oculi tui columbarum, absque eo quod intrinsecus lateret.

Nouo carmine sponsus hīc sponsam alloquitur, eiusque pulchritudinem magnificè commendat: describens pulchritudinē eius spirituales, sub figura sponsæ corporalis, per varia & præcipua corporis membra, ex quibus solet in mulieribus pulchritudo considerari, discurrendo. Quæ omnia, sicut in cæteris hætenus ostendimus, à corporalibus ad spiritualia transferri oportet, si verum & genuinum spiritus sancti intellectum velimus assequi. Et primum quidem, generaliter sponsæ pulchritudinem sponsus quasi admirando commendat, quum in principio capitis ait: Quam pulchra es, amica mea, quam pulchra es. Cuius verbi intellectum supra dedimus, in enarratione primi capitis, vbi con similis ponitur sententia, in hunc modum: Ecce tu pulchra es, amica mea, Ecce tu pulchra es. Dehinc verò ad particularia transiens, præcipua corporis membra, quæ in mulieribus spectare solent formarum spectatores, sigillatim in sponsa mystica, secundum mysticum sensum, contemplatur per ordinem & commendat, nempe oculos, capillos, dentes, labia, genas, colulum, & vbera. Et primum quidem, ab oculis sponsam suam cōmendat, eo quod oculos habeat, non vulpinos aut fraudulentos, non leoninos, aut truculentos, sed columbinos: id est, simplices, sinceritatemque & mansuetudinem præ se ferentes. De quibus columbarum oculis, quum supra in enarratione primi capitis copiosè satis à nobis sit dictum, nolumus hīc superflua repetitione nugari. Illud tantum explicandum restat, quod hīc adiicitur: Absque eo quod intrinsecus lateret. Videtur autem particula hæc ad laudis exaggerationem adiecta esse, ac si dicatur: Præter omnia illa quæ intus latent abscondita, quæ nondū ego eloquor, utpote quæ pro sua dignitate & pretio non satis possunt explicari: id est, præter omnia illa ornamenta gratiarum & virtutum, sanctorumque cogitationum & deuotarum affectionum, quib⁹ intrinsecus, quasi ornatu & decore admirabili refulges. Per hunc enim loquendi modū, significamus plura nos pertransire silentio, quæ non minora sunt iis quæ exprimimus. Veluti quum ad cōmendationē alicuius tā carne quam spiritu ingenui,

ingenui, hac vtor loquēdi forma: Vir iste præstat corporis forma, stemmatis nobilitate, vultus decore, diuitiarum abundantia, vt interim taceam interiores eius animi dotes. Hac videlicet loquendi forma significare volens, quod non minus, imò magis excellat homo ille animi dotibus, quam corporis: multaque superesse in eo commendanda, quæ verbis non possint pro dignitate explicari. Atque huic intelligentiæ pulchrè satis consonat, quod hoc loco habet æditio Græca, ἐκτὸς τῆς σιωπῆς σου: extra silentium tuū: id est, extra vel præter id omne quod de te siletur, exceptis iis omnibus quæ de tua pulchritudine & ornatu interiori siletur, eo quod verbis satis explicari non possint. Hanc ergo particulam, incipiens à præcipuis partibus sponsam commendare signanter adiciere voluit sp̄sus, in orationis principio: ne quis putet, totam sponsæ pulchritudinem verbis istis penitus explicari, aut pro dignitate describi: cum ea quæ intus est pulchritudo, sufficienter per exteriorum membrorum pulchritudinem explicari nequaquam possit. *Capilli tui, sicut greges caprarum, quæ ascenderunt de monte Galaad.* Ab oculis transit sponsus ad capillos, qui sp̄sam corporalem solent decorare, quum & prolixi fuerint & multi, & bono colore dispositi. Gratum est enim in muliere & pulchrū capillitium, prolixum, densum, & bene coloratum. Hinc igitur sumpta comparatione, sp̄sam suam dicit habere capillos admodum decoros, quibus ipsa ornatu & decoratur, non secus ac mons Galaad ornari solet multitudine caprarum, quæ in eo pascuntur, ascenduntque de loco in locum, vt quærant sibi cōmodiora ad pascendum loca. Mons enim Galaad in terra promissionis, admodum fertilis est, & cōmodus ad pascendos greges. Est enim satis confinis monti Basan, cuius fertilitas atque vbertas in scripturis est celebris, dicente Moyse: Butyrum de armento, & lac de ouibus, cum adipe agnorum & arietum filiorum Basan. Per hos autem sponsæ capillos, rectè intelligimus multitudinem fidelium populorum, omnium qui fidei deuotione adhærent Christo capiti Ecclesiæ: qui sic vitam habent & vigorem omnem atque nutrimentum spirituale à Christo, sicut capilli à capite trahunt quicquid habent vitæ & vigoris. Atque hi capilli, multitudo ista fidelium Christo deuotorum, sic sponsam exornat Ecclesiam, quemadmodum mons Galaad ornatur multitudine caprarum, quas egregiè alit & impinguat sua fecunditate: quæ si abscedat: videbitur mons ac si esset decaluatus.

Deut. 32

decaluatus. Vbi per mōtem Galaad, rectè intelligi potest Christus dominus. Galaad enim, aceruus testimonij interpretatur: quod Christo optimè conuenit, in quem velut aceruatim congeruntur omnia testimonia, & Propheticarum prædictionum, & ceremonialium præfigurationum, quibus ab initio prænunciatus & præfiguratus extitit: quum (iuxta Apostolum) ipse sit *Roma. 10* finis legis, ad iustitiam omni credenti. Greges autem caprarū, populi sunt fidelium capilli Ecclesiæ, qui in eo monte pascuntur & impinguantur, quoniam de plenitudine eius omnes accepimus, & quicquid habemus vitæ vigorisque spiritualis aut corporalis, ab eo accepimus vniuersi. Ascēdimus etiam de hoc monte Galaad, quoniā Christi doctrinis eruditi, exemplis animati, & gratia confortati, quotidie ad cœlestia mente & affectu, quantum fragilitas carnis huius patitur, ascendere satagemus. In Græca autem æditione, pro ascenderunt, legitur ἐπι-καλύθησαν: id est, reuelatæ sunt siue apparuerunt: quod facilem habet sensum. *Dentes tui, sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lauacro.* Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas. Sponsa corporalis ex parte dentium pulchra est, si eos habeat sufficientes, adinuicem bene compositos & quasi compactos intra sese, vt nulla inter ipsos appareat hiatus alicuius distantia: postremò, plenos & candidos, vt nec foraminibus sint perfossi, nec macularum varietate respersi. Si enim horum aliquid defuerit, vtpote si dentes habeat insufficientes, aut nō bene in suis locis cōpositos, sed quasi prominentes, ita vt quoties os vel ad loquendum vel ad ridendum aperuerit, statim illi pateant aspectui: aut non bene adinuicem compactos, vt inter dentem ac dētem quasi apertura quædam videatur intermedia: aut si dentes ipsos habeat non plenos, sed foraminibus perfossos: aut si non candidos, sed maculis respersos, sponsa nō pulchra dicitur, quantum ad dentes attinet, etiamsi oculos habeat gratissimos & capillitium pulcherrimum. Secundum hanc igitur comparationem, de sponsa sua sponsus loquitur, dicens, eam habere dentes instar ouium tonsarum, quæ ascenderunt de lauacro. Oues enim tonsæ, quæ de lauacro ascenderunt, duplici ratione albiores sunt & candidiores: rum quia aquis lotæ, tum quia spoliatæ lana superiori, quæ plerunque maculis aliquibus & nigredine est offuscata: quemadmodum vestimentum supremum si album fuerit & quotidie gestetur, non diu potest seruari prorsus cādīdum & immaculatum. Lana autem

illa quæ carni proxima est, mundissima, albissimaque in tergo refulget. Sunt etiam oves tonsæ adinvicem valde compositæ & compactæ, secundum ordinem: tū quia lana priuatæ sunt, quæ inter ipsas antè mediabat: tum quia vestimèto suo pelliceo spoliata, magis frigent: propter quod, adinvicem se quātum posunt coniungunt, vt mutuò se calore foueant. In his autem, facile cætera conditiones quæ ad pulchros dentes requiruntur, possunt intelligi. Habent etiam hoc peculiare dentes ouium tonsarum, quòd ardentius mordent, & auidius herbas carpūt. Dicuntur enim oves tonsæ multò auidius & amplius māducare, quum recens tonsæ fuerint quàm antè, quū adhuc lana sua essent vestitæ. Quòd si præterea etiam foetus gestēt in vtero, aut educare habeant suo lacte, maiori videntur egere cibo, vt non solùm se ipsas pascant, verumetiam foetus quos gestant vel pepererunt, alere sufficiant. Quæ quidem omnia diligenter considerata, nostro proposito ad mysticam enarrationem quam quærimus, non erunt incommoda. Per dentes siquidem spōse, à quibus commendatur, intelligimus Ecclesiæ prælatos, episcopos & doctores: qui bene dentibus comparantur, duplici ratione. Primum enim, ex ipsorum est officio, cibum crudū & indigestum in partes dissecare, & quasi molendo conterere, sicq; præmansum cibum per guttur traicere ad vniuersa corporis membra nutrienda. Ad defensionē quoque dentes conferunt, & ad morsum infigendum aduersariis. Sic in Ecclesia doctores, cibum animæ, verba sancti Euangelij, debent per contemplationem & assiduam meditationem apud sese quasi mandere & masticare, & pro qualitate auditorum in partes maiores vel minores dissecare aut molere: sicque velut præmansum cibum, infirmioribus membris transmittere, ita vt per eos de cōmodo & salutari pabulo animæ prouideatur vniuersis, cuique pro suo captu & ingenio distribuendo. Et quemadmodum nutrices dentibus suis cibum diuidunt atque præmandunt, sicq; præmansum in os inferunt creditis sibi alumnis: nucum quoque testas suis dentibus confringunt, atque ita erutum nucleū pueris præbent: ita prædicatores in Ecclesia, cibū solidum debent captui auditorum attemperare, vt quasi præmansum in os inferant: quod Paulus Timotheo scribens, vocat rectè tractare, siue (vt in Græco significatius vno verbo dicitur) ὀρθοτομέω, id est, rectè scindere vel secare verbum veritatis. Sollicitè, inquit, cura, te ipsum probabilem exhibere Deo, operariū

2. Tim. 2.

Inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis. Dicitur autem hoc per allusionem ad panem corporalem, qui infantibus scindi aut frangi solet in partes, atque etiam dentibus dissecari aut masticari, pro iis qui nondum per ætatem dentium fungi valent officio. Non solùm autem propter cibum dissecandum atque masticandum, dentibus comparantur doctores Ecclesiæ, verumetiam propter officium defensionis, quod eisdem incumbit à lupis noxiis dominicum gregem defendere: nō solùm validis latratibus, opportunè importunè aduersus illorū impiam malitiam in clamando, verumetiam acris moribus durissimarum correptionum eosdem impetendo & persequendo: vt si rationabili instructioni nolint acquiescere, mansuetèque correptioni minimè cedere, seuerioris increpationis publicæq; obiurgationis acrioribus moribus cogantur à proposito desistere. Comparantur enim doctores Ecclesiæ canibus nō solùm latrare, sed insuper mordere valentibus: vt vbi latratus solus nō sufficit fures luposque abigere, defixus in intima morsus cogat abscedere. Vt nō minori iure reprehendendi videantur canes edentuli, non valentes mordere, quàm illi in scripturis reprehenduntur, qui muti sunt non valentes latrare. Non enim minus pro Ecclesiæ defensione est necessarium, ad morsum subinde dentes ostendere, imò vbi res poposcerit dentibus morsus infigere, quàm ad latratum linguam laxare: tamen si magis frequenter huius quàm illius necessitatis occurrat occasio. Instar namque canum, Ecclesiæ prælati crebrò latrare, nōnunquam & dentes ostentare, rarissimè verò morsum infigere debent. Hac itaq; duplici ratione, doctores Ecclesiæ dentes appellantur. Qui etiam ouibus seu ouium gregibus assimilantur: quoniam ipsi sunt, quibus à domino dicitur: Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum. Debetq; in eis ouina simplicitas atq; innocentia maximè refulgere. Bene autem tonsis comparantur ouibus, vel propter insignem munditiam atque candorem, vel quia ab omni affectu rerum temporalium, & ab omni mollitie huius seculi prorsus nudi esse debent & alieni, instar tonsarum ouium, quæ lanæ suæ molli operimèto sunt spoliata. Qui enim lanam suam diligunt & vellera, id est, mollitiæ & blandimenta carnis, ij doctorum & defensorum Ecclesiæ non merentur locū nec titulum. De lauacro quoq; ascendisse perhibentur hæ oves: quoniam per lauacrū baptismi semel regenerati, sicut & cæteri vniuersi, ad Ecclesiasticam vnitatē & ele-

Matt. 10.

I ij Aorum

ctorum dignitatem ascenderunt. Insuper & quotidie, tam pro suis quam pro aliorum peccatis, effundentes lachrymarum flumina, quasi de lauacro pœnitentiæ & lachrymarum fonte, ascendunt ad contemplationem cœlestium. Nequaquam verò steriles istæ sunt oues: quinimo gemellos fœtus singulæ progignunt, & educare non desinunt: quoniam fidelium doctorum quilibet, sibi soli viuere non cōtentus, satagit etiam alios ad fidem & dilectionem Dei inuitare, vel multos vel paucos, utpote vel mille, vel centum, vel quinquaginta, vel triginta, vel decem, vel duos, vel vnū: pro sua quisque facultate, & talento sibi credito. Atq; ita numerus minor, imò minimus, ponitur, ut sub eo maiores etiã numeri sub disunctione includantur. Vel aliter, in gemellis istis, fides & operatio, aut vita cū doctrina, possunt intelligi: quæ simul, instar gemellorum, debet in prædicatore esse coniuncta. Sicque inter istos nemo sterilis dicitur, ab operibus bonis & salutari doctrina, qui non & ipse operetur bona, & alios bona verbo doceat. Secundum priorem verò expositionem, nō est sterilis vlla ex istis ouibus: quoniam nemo prædicatorum est in Ecclesia tam simplex aut rusticanns, siue imperitus sciētia, siue incomptus eloquio, modò syncerè & ex animo officium sibi creditum administrare velit, & quod alios docet prius opere in semetipso præstare, qui non aliquos sufficiat ad Dei amorē adducere, & quasi filios spirituales Christo per Euangelium gignere. Imò verisimile est, eos qui in Ecclesia secundum humanum iudicium minus videntur aut scientia aut eloquentia instructi, multò plures interdum ad verū Christi amorem adducere, modò affectu sincero rem agāt, exemploque & oratione suppleant quod deest verbo, quam illi, qui multum excellentes tam scientia quam eloquentia, admirationi sunt populis. Cuiusmodi homines, si non adfuerit radix veræ pietatis, aut si vita prædicationi minus respondeat, aut si id quod prædicando seminare videntur deuotis orationibus rigare negligant, verendum est, ne coram Deo multò pauciores quam ipsi existiment aut alius quisquam credat, filios in die iudicij inueniant: cū econtrariò illi qui longè minori vel nulla videbantur gratia pollere inter homines, corā Dei iudicio videbuntur plurimos habere filios, præter & suam & aliorum estimationem. In quem sensum, humilis iste seruus Dei beatus Franciscus, versiculum illum ex cantico Annæ. Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios infirmata est, secundū

1. Reg. 2.

secundum mysticam interpretationem corā fratribus, ad terrorem superbientium & consolationem humilium, solet enarrare: Sterilis, inquit, est frater pauperculus, qui generandi in Ecclesia filios officium non habuit. Hic pariet in iudicio plurimos: quia quos nunc priuatis orationibus conuertit ad Christum, suæ gloriæ tunc iudex ascribet. Quæ multos habet filios infirmabitur: quia prædicator vanus & loquax, qui multis nūc quasi sua virtute genitis gaudet, cognoscet tunc se nil proprii habere in eis. *Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce.* Præmissa commendatione ab oculis primū, ac deinde à capillis & dentibus, nunc ad labiorum cōsiderationem & commendationem transit. Ad hoc autem ut sponsa corporalis pulchra ex labiis appareat, duo requiruntur. Primū quidem, ipsa labiorum dispositio secundum figuram: ut nō distorta sint labia aut prominētia, quasi ab inuicem diuisa cum hiato intermedio, per quem dentes promineāt: sed ita debent esse disposita, ut conclusa & constricta ad inuicem, quasi in modum vitæ constrictæ per transversum, appareant. Deinde, coloris requiritur conuenientia, ut non nigra sint aut liuida, aut alio indecoro colore colorata. Optimi autem coloris qualitas erit, si rubedine quadam purpurea siue coccinea, in medio vbi constringuntur, quasi in modum filii coccinei ducti per transversum oris, tincta appareant. Propter hoc scilicet, à labiis volens sponsam cōmendare, ait: Sicut vitta coccinea: aut (ut alij ex Hebræo legunt) rete coccineum, vel filum coccineum, labia tua. Bene autem Ecclesiæ labia coccineo colore rubentia atque cādentia dicuntur: quia quicquid ipsa loquitur, dilectionē præ se fert, siue Dei siue proximi: quæ quidē dilectio ardens, per coccum significatur: cuius etiam ob huius significationē mysterij, ex Dei præcepto, ad tabernaculi veteris compositionem & ornatum vñs esse debebat bis tincti: ad designandū, quod in Ecclesia (cuius illud vetus tabernaculū typus erat) omnia deberent gemina charitate esse ornata. Vittæ autem, labia cōparantur: vel quia sicut vitta multitudinem constringit capillorum, sic labia Ecclesiæ multitudinem credentium, quasi in reticulo coccineo cōcludunt, ad salutē ipsorum: vel quia non nisi probata & examinata profert eloquia, neq; temerè statim effutit sine iudicio quicquid in os venerit. Sollicitè enim prouidet Ecclesia, ne (iuxta sapientis cōsiliū) temerè quid loquatur, neq; *Eccle. 5.* velox sit ad proferendū sermonem corā Deo: ne stulto similis

I iij fiat,

vt cætera taceam quæ intus sunt, multa & magna ornamenta tua. Quemadmodum enim sub fragmine vel cortice rubicundo mali punici siue granati, occultantur abscondita grana multa, coloris albi & saporis dulcissimi: ita sub verecundia ista sancta quæ diximus, multiplex latet ornatus virtutum, quas illa velut occultat & abscondit, ne videantur: dū in omnibus quæ agit, nihil sibi videtur agere, agnoscens in plurimis se esse obligatam. Iuxta id quod in sancto Euangelio dicitur: Cū feceritis omnia quæ præcepta sunt, vobis, dicite, quia serui inutiles sumus, quod facere debuimus fecimus. Eadem enim sancta verecundia, quæ fideles in ecclesia excitat ad dandā fideliter operam omnigenarum actibus virtutum, quibus solis norūt se posse gratificari sponso, eadē (inquam) virtutes ipsas, ne videantur, celat & occultat: ne videlicet ex earū consideratione seipso magnū aliquid esse, vel magnū aliquid fecisse reputent: sed vt quasi parū vel nihil præterita reputātes, ad alia potiora & fortiora manus extendere non desinant, exemplo sancti Apostoli, qui posteriora omnia, id est, præterita obliuiscens, ad anteriora semetipsum extendebat. *Sicut turris David collū tuum, ædificata cū propugnaculis. Mille clypei pendēt ex ea, omnis armatura fortiū.* Extruxerat rex David in ciuitate metropoli regni sui Hierusalē, in monte Sion, turrim valde altā & egregiē munitam, vnde à longē possent hostes videri & ciuitas tota cōmodissimē seruari atque defendi. Habebat arx ista siue turris, propugnacula in diuersis locis per circuitū: id est, loca ad hoc disposita, vt possent in eis cōsistere pugnatōres, ad resistendū hostibus. Erātque intus apparatus copiosus armorū bellicorū, vt pote clypeorū, gladiorū, hastarū, arcuum, & huiusmodi, quibus vti solent in bellis. Quæ quidem arma, per circuitū in muris, ex consuetudine priscorum, pro quadam magnificentia & ostentatione, suspensa erant, ad ingerendam audaciā & confidentiam ciuibus, & incutiendū terrorem hostibus. Huic ergo turri, collū sponsæ suæ cōparat, dicens: Sicut turris David, collū tuū: hoc est habes collū decorū & pulchrē erectū, atq; insuper fortissimū & optimē munitum, instar turris eiusmodi, quam David extruxit ad defensionem ciuitatis sanctæ. Per collum istud sponsæ, intelligimus inuictam illam fortitudinem & insuperabilem constantiam, sanctāque (vt ita dicam) audaciā siue animositatem Ecclesiæ: quæ instar fortissimæ turris, est inexpugnabilis, ita vt nec vniuersæ inferorū portæ præualere possint

Luc. 17

Mat. 16

possint aduersus eam. Solet enim colli dispositio, animositatē siue audaciam fortitudinēque & constantiam, vel contrariā pusillanimitatem timiditatēque indicare. Qui enim collū habent instar turris erectū, & quasi immobile, coniciuntur inde cōstantes esse & audaces, perseueratēque in proposito. Qui verò collū habent flaccidum, veluti caput super humeros demissum gestantes, pusillanimes ac meticulosi, facileque cedentes, inde coniciuntur. Habet autem turris ista propugnacula: quia sanctæ Ecclesiæ fortitudo atque cōstantia, sanctarū scripturarum authoritatibus, diuinisque eloquiis, & spiritu sancti dogmatibus, vnde quaque circumdatur & munitur per circuitum. In quibus velut in propugnaculis tutissimis, sese abscondentes ij quorū est Ecclesiam defendere, aduersarios quidem repellere possunt & vulnerare, ipsi verò nec vulnerari nec expugnari possunt ab aduersariis: quemadmodum ij qui in propugnaculis turriū pugnant, grauiter quidē inde hostes lædūt, ipsi verò à læsione seruantur. Per clypeos autem mille, id est, plurimos (vt numerus determinatus, iuxta scripturarū consuetudinem, intelligatur pro indeterminato positus) rectē possumus accipere egregia exēpla sanctorum patrū, qui in prioribus seculis nos præcesserunt. Quæ ideo ex turri hac pendere dicuntur, quia palām ante oculos nobis sunt proposita: quemadmodū ea quæ in aperto ad parietem sunt appensa, quorum libet intuentium patent aspectibus. Bene autem exempla sanctorum patrum clypeis comparantur, quoniam sicut per clypeos defendimur, ne quicquam nobis noceat aduersariorum ictus & iacula, ita per sanctorum exempla, dum attenta mente ea consideramus, à tentationibus malignorum dæmonum, mundi blandimētis, & titillationibus carnis propriæ (quæ omnia sunt velut melle lita simul & veneno iuncta iacula) defendimur. Paulus quidem, scutum vnum siue clypeum vnum monuit assumendum, cum ait: In omnibus sumētes scutum fidei, in quo possitis omnia inimici tela ignea extinguere. In vno autem hoc fidei scuto, mille nostri intelliguntur & includuntur clypei. Dum enim per fidei deuotionem, patrum fortia gesta & præclara exempla aspiciamus & apprehendimus, in eis tela inimici ignea extinguimus. Quod denique omni armatura fortium dicitur hæc turris ornata & instructa, significat, Ecclesiam copiosē à sponso instructā esse omni armatura spirituali, qua defendere se possit aduersus insultus hostiū, eosdēque fortiter

Eph. 6

titer etiā & viriliter debellare. Aliter, per propugnacula accipere possumus ipsos sanctos Apostolos, eorūq; successores, Episcopos & doctores, cæterosque Ecclesiæ prælatos: qui sunt velut propugnacula Ecclesiæ, imò singuli quasi singulæ sunt turres. In quæ ferè sensum, à patribus enarrari solet versus ille Psalmi: Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis, Quod ita solet à patribus enarrari. O Hierusalé ciuitas sancta, fiat ex diuino munere pax in virtute tua, aut in exercitu tuo, aut (vt alij malunt ex Hebræo legere) in antemurali tuo, id est, in populo militantis Ecclesiæ. Peculiariter verò, abundantia donorum omnium atque gratiarum spiritualium impleantur & visitentur illi, qui se velut turres & propugnacula Ecclesiæ exhibent, in Ecclesiarum prælatis, qui pro sui exequutione officij, copiosiore indigent gratia & auxilio: quemadmodum latius diximus in commentariis libri Psalmorum, tã in Elucidatione, quàm in annotationibus ex Hebræo. Per clypeos autem mille, accipere possumus eloquia sanctarum scripturarū: quibus velut scutis, excipere & extinguere possumus omnia tela, quantumuis ignea aut venenata, aduersarij. Per omnem verò armaturam fortium, generaliter omne auxilium & adminiculum, quod ex diuino munere ad omnem sufficientiam & abundantiam accipiunt in Ecclesia, qui fortiter pro turris huius custodia depugnare voluerint. *Duo vbera tua, sicut duo hinnuli capræ, gemelli: qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies, & inclinentur vmbra.* Vbera in spōsa corporali tūc pulchra sunt & grata, quando non nimis magna sunt & ampla, sed mediocriter eleuata sunt & bene succulenta, lacteq; plena: instar hinnulorū capræ, qui & paruuli sunt & succulenti, aspectūq; iucūdi & delectabiles. Propter hoc spōsam ab vberibus volens cōmendare, dicit, eā habere vbera duo instar duorū hinnulorum capræ. Per hæc autē vbera, cōuenienter intelligimus duo testamenta, vetus & nouū: ex quibus, salutarē doctrinam, quasi lactis pabulū, sugunt & hauriunt filij Ecclesiæ. Quæ bene gemellis comparantur vnus capræ foetibus, propter maximam consonantiam vnus eiusdemque veritatis, quam testamentū vtrumque describit, nimirum ab vna eademque prima veritate ambo progenita. Pasci autem dicuntur hinnuli isti duo in liliis, id est, in animabus sanctis locum habere, illi que cum fructu demorari: imò econtrariò potius pascere ipsa lilia, animas sanctas vegetare, & virtutum omnium profectum germinare.

Vel

Vel aliter, per duo vbera sponsæ intellige geminam gratiam, qua Ecclesia suos filios alit & sustentat, sacram videlicet eruditionem & sacramentalem administrationem. His enim duobus vberibus, aluntur Ecclesiæ filij: dum & eloquiis diuinis noui ac veteris testamenti erudiuntur ad omnem veritatem & virtutem, & insuper sacramentorum diuinorum perceptione confirmantur in gratia. Gemellis autem hinnulis, duo ista vbera comparantur, secundum rationem ferè eandem quæ supra dicta est: id est, propter consonantiam & correspondentiam mutuam: eo quod oporteat ambas has gratias simul esse coniunctas, ad alimoniam & educationem fidelium: & quia ab vna eademque diuinæ pietatis miseratione, quasi ab vna matre, gemina hæc gratia procedit Ecclesiæ. In liliis quoque, secundum modum supra expositum pasci dicuntur. Verum quia satis extraneus videtur modus iste loquendi, quo vbera ipsa gemelli dicuntur capræ, & tales qui pascuntur in liliis: quum vberum sit officium, pascere magis & lactare, quàm pasci: propter quod, potius capræ viderentur comparanda, quàm ipsius hinnulis: item potius pascere dicenda, quàm pasci: ob hoc, inquam, apparens effugiendum incommodum malè sonantis comparationis, nonnulli orationem quæ in textu ponitur, impropiè enunciatam dicunt, ac loco huius positā: Duo vbera tua sicut duo vbera capræ, pascencia, vel lactantia duos hinnulos gemellos, qui pascuntur &c. Vel ad hunc modum: Duo vbera tua sunt, ac si duo hinnuli gemelli capræ vnus lactentur vberibus, qui etiam pascuntur in liliis &c. Atque ita, per duos hinnulos, intelligunt duos populos, Iudaicum videlicet & gentilem: qui ambo, quasi vnus capræ & vnus matris (nempe Ecclesiæ aut cœlestis gratiæ) filij gemelli, quasi ex vno eodemque vtero regenerationis nati, duobus vberibus eiusdem capræ, id est, duobus testamentis, vel sacra eruditione & sacramentali administratione, pascuntur, iuxta quod supra latius dictum est. Cæterum, id quod sequitur: Donec aspiret dies & inclinentur vmbra, sufficienter antè enarratum est, capite secūdo: vbi idē verbum ponitur, dicente sponsa: Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinētur vmbra. *Vadam ab montē myrrhæ, & ad collē thuris.* Mons myrrhæ, sancta est Ecclesia, eademq; & collis dicitur thuris. Mons quidem ipsa dicitur, propter sublimitatem theologiarum virtutū fidei, spei & charitatis, quibus velut mons in altum eleuatur,

vsque

vsque in cœlum condescendens: fundaturque & solidatur in infirmitate sua, vt consistat immobilis, quemadmodum mons loco suo humana opera moueri non potest. Estq; hæc appellatio montis pro Ecclesia, in scriptura sacra frequētissima, sicut & particulares Ecclesie, montes numero plurali frequēter inibi appellatur: quemadmodū prolixè ex multis scripturarū locis demonstrauius, in opere quod de mysteriis Christianæ fidei inscripsimus, contēplatione trigesima, quæ est de Ecclesia sancta & stabili eius per Christum fundatione. Mons quidem myrrhæ, bene olentis sed amaræ, dicitur sancta Ecclesia: eo quod fructum bonorum operum, Deo quidem gratum in odorem suauitatis, sed operantibus amarum & difficillem proferat. Item, quia passionum amaritudine exercetur interim & probatur, vt (iuxta Apostolum) tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, quæ non confundit. Exercetur autem hac amaritudine passionū, partim quidē ab extraneis persecutoribus, qui multi occurrūt volentibus piē in Christo viuere: partim verò, ex proprio arbitrio & consilio, quando propter amorem sponsi, ad subiugandam carnē spiritui eāque domandam sub iugo diuinæ legis, ieiuniis, vigiliis, orationibus, aliisq; exercitiis carni amarum & carnē mortificantibus, iugiter fideles insistant. Collis autem thuris eadem dicitur Ecclesia, ob fragrantiam boni odoris, qui ascendit de cordibus deuotorum, nocte ac die per flammam diuini amoris thura piarum affectionum & sanctarum orationum intus in altario cordis cremantium: quorum odor, quasi odor thuris gratissimi, nubes penetrans, vsque ad ipsum diuinæ maiestatis thronum ascendit. Neque à mysterio vacare putandum est quod Ecclesia Christi mons myrrhæ dicatur & collis thuris: ita videlicet signanter facta diuisione, vt mons dicatur, nō collis, myrrhæ: thuris verò, non mons, sed collis. Videlicet, vt primū ad imperfectos pertineat, qui adhuc in laboriosa actione & sui ipsius mortificatione passionūque refrenatione sudant: posterius verò, ad eos qui sunt in Ecclesia perfectiores, subactisq; iam dudū carnis passionibus in quiete contemplantionis per continuū cœlestium desiderium suauiter fragrant. Illic enim, quasi mōs est magnus & latus Ecclesia, vbi myrrhæ sudat amaritudinem: vbi autem thuris spirat fragrantiam, ibi nō mōs, sed collis modicus dicitur. Quoniā multo plures sunt in Ecclesia imperfecti, qui in laboriosa actione cū suis concupiscentiis pugnando

Roma. 5

pugnando sudant, quàm sint perfecti, qui vnitati quietæ contemplantionis intendant. Ad hunc ergo montē myrrhæ & collem thuris, ire se dicit sponsus: significare volens quam de Ecclesie profectu curā gerit, & quomodo ipsam assiduè, & quantum ad imperfectos & quantum ad perfectiores, visitare non desinat: vt illos quidem qui adhuc in myrrhæ amaritudine laborant clementer adiuuet, suæque gratiæ dulcedine consoletur, ne tædio fatigati aut fracti laboribus in desperationem cadant: hos verò, vt in perfectionis proposito confirmet, & quæ contulit dona sua in eisdem custodiat. Notandum quoque est, quod non præsentem dicit tempore, Vado: sed futuro vtrius tempore, Vadam, inquit, ad montem myrrhæ &c. Ad significandum videlicet, quod in consummationem vsque seculi nunquā Ecclesiam suam velit spontus derelinquere, nunquam penitus salutari sua præsentia & visitatione priuare. Cui quidem sensui valde fauet, quod à quibusdam secundum Hebræorum distinctionem, particula præcedens (quæ iuxta vulgatam distinctionem, cū præcedentibus solet adiungi.) Donec aspiret dies &c. cum isto versu qui iam est in manibus continuè legitur, in hunc modum: Donec aspiret dies & inclinentur vmbra, vadam ad montem myrrhæ & ad collem thuris. Hoc est, Vsque ad seculi consummationem, quando occumbentibus, siue deficientibus tenebris huius mortalitatis, claritas apparebit illius diuini sine nocte, quæ se in futuro seculo manifestabit, nunquam desinam Ecclesiam meā inuisere, in qua mihi à fidelibus gratissima virtutum opera, & orationum odoramēta suauissima, iugiter offeruntur, quibus oblector mirificè. *Tota pulchra es, amica mea, & macula non est in te.* Conclusio non est summaria commendationis, supra per partium discursum descriptæ. Quia enim ante discurrendo dixerat eam pulchram, oculis, capillis, dentibus, genis, labiis, & vberibus, nolens vltius descendere ad alia membra, conclusionem ponit summariam, ac si dicat: Quid multa? Tota quanta quanta es, pulchra es: & macula non est in te, ex vlla corporis tui parte. Quicquid in te est, mihi speciosum apparet & amabile. Debet autem verbum istud in eundem accipi & exponi sensum, quo illud apud Paulum de Ecclesia dictum est, quod exhibuit eam sibi Christus gloriosam, sine macula & ruga. Primū enim, de Ecclesia triumphante (quæ coniuncta est, cum hac militante, sicut mater cum filia) nihil est dubium, quin verè ei laus ista conueniat, vt pote in qua ni-

Ephes. 5

hil

Apo. 21. Ipsi ciuitas illa superna visa est tanquam aurum mundum, simile vitro mundo. De Ecclesia verò militante, quomodo verè id dici possit, aliquàta videtur difficultas: quum ipsa in se cõtineat pro hoc statu bonos & malos, quemadmodum per sagenæ euangelicæ pisces bonos cum malis cõtinentis parabolam, significatur. Imò ipsi qui in ea sunt boni, nõ carent maculis leuium delictorum, atque etiam nonnunquam grauium pondere peccatorum, iuxta ea quæ supra dicta sunt primo capite, in versum illũ: Nigra sum, sed formosa, &c. Sciendũ ergo est, quòd verbum propositum si de militante Ecclesia accipitur, intelligi debet prolaturum à sponso, non secundum id quòd nos ex nobis sumus, aut secundum id quòd in nobis ex nobis inuenitur, sed secundum suæ misericordiæ æstimationem, & secundum id quòd operatur in nobis & pro nobis, secundum id quòd ex ipsius dignatione facti sumus. Tametsi enim nos ex nobis deformes simus & denigrati, multisque maculis deturpati: quia tamen sponsus ipse noster, per suam misericordiam, non imputat nobis pœnitentibus peccata nostra, quantumuis multa & magna, & per meritum suæ passionis ab illis omnibus nos emundat, hinc ipse nos quasi hyssopo aspersos sui sanguinis & mūdatos, quasi lotos in lauacro sanguinis sui & super niuem dealbatos considerans, dicit, Ecclesiam totã esse pulchram, & nullam habere maculam. Quũ enim sui sanguinis aspersione omnia omnium peccata, quantum in ipso erat, abluerit, hinc ipse veluti maculam nullam in sua sponsa sic lota conspiciens, totam eam pulchram dicit, & nullam habere in se maculam. Non quia peccatum nullum vltra in se habeant per sanguinem Christi liberati, non quia peccare vltra non possint, quòd pro hoc statu non datur fidelibus: sed quia nulla sit macula neque vlla deformitas in fidelibus, quæ non per virtutẽ passionis eius possit auferri & expiari. Vel aliter, intelligitur sponsus verbum istud per excessum quendam in suæ sponsæ commendationem protulisse: ad eum modũ quo sponsus carnalis vehementi & excessiuo amore sponsam suã diligens, etiamsi quæ in ipsa sponsa sint maculæ, non eas reputat vel attendit, vt propterea in aliquo eam fastidiat. Sic enim Christus Dominus, propter amorem singularem quem habet erga Ecclesiam, multos qui in Ecclesia contingunt defectus, etiam

etiam in piis hominibus, velut non atteudens dissimulat, vt nõ propterea eam auerteretur aut fastidiat. Adeo enim illum afficit pulchritudo quæ in tota est Ecclesia, in iis peculiariter q partes sunt præcipuæ & viuua membra eius, id est, in electis & prædestinatis ad vitam, quos spiritus sanctus interius omni ornatu & pulchritudine replet cœlestiũ donorum atque virtutũ, vt non possit eius benignos oculos ab Ecclesia ipsa auertere deformitas hominũ reproborum, qui solo nomine sunt fideles, & solo numero nõ merito veris sunt fidelibus coniuncti. Imò neque maculæ illæ quotidianorũ delictorũ, quibus etiam septies in die cadit iustus, auertere possunt eius oculos, vt eã totã fastidiat, atque velut exosam proiciat. Adeo enim in Ec-
Proh. 24.
 clesia quòd ex ipso & spiritu ipsius est pulchritudinis & ornatus aspicit, vt quòd est ex nostra infirmitate mali & fœditatis, benignos eius oculos à nobis nunquam possit auertere, quin illa cum semper amplius trahant ad diligendum & fouendum, quàm ista ad odiendum vel repellendum. *Veni de Libano, spõ sa: veni de Libano, veni, coronaberis. de capite Amanæ, de vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum.*
 Exprimitur his verbis vocatio sponsæ sanctæ Ecclesiæ, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus, ad vnitatem catholicæ fidei & spem salutis æternæ. Pro cuius intellectu sciendum est, quòd in terra promissionis admodum multi sunt montes variis nominibus appellati, quorum aliquot hĩc exprimuntur, nempe Libanus, Amanæ, Sanir & Hermon. Inter omnes tamen montes Arabiæ, Phœnicis & Syriæ, mons Libani, in sublimitate, fœcunditate, amœnitate, & aëris salubritate, obtinet principatum: quemadmodum testantur Hieronymus & Iosephus. Propter quam montis huius præ aliis omnibus excellentiam, crebrò eius meminerunt Prophætæ: & ferè vbique cum singulari laudis commendatione. Optimè quoque, ratione eiusdem excellentiæ, populum significat Iudæorum: qui propter electionem patrum & promissiones eis factas, legemque datam, & alia peculiaria beneficia collata eisdem, supra gentes alias & nationes omnes per orbem vniuersum, exaltatus fuit & glorificatus: quemadmodum Libanus inter alios montes plurimos altitudine, fœcunditate, amœnitate, & multis aliis conditionibus excellit. Per alios autem montes quorum hĩc exprimuntur nomina, Amanæ, Sanir & Hermon (sub quibus etiam alij intelligi possunt montes in circuitu Libani

Libani, ab ipso tamen distincti) significantur aliæ nationes & gentes, à populo Israëlítico diuisæ. Quarum licet aliquæ magna videretur gloria eleuata multisque diuitiis & honoribus exaltata, nulla tamen natio tam fuit grandis & tam manifestis exaltata à Deo miraculis atque beneficiis, sicut populus Iudæorum: quemadmodum sanctus Moyses suū illum veterem populum ad Dei amorem & iustam gratitudinem excitare volens, dicebat: Non est (inquiēs) alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest nobis. Quod ergo primo loco vocatur sponsa, vt veniat de Libano, significat populi Iudaici vocationem ad veritatis agnitionem, ad fidem vnus Dei, Patris & filij eius Iesu Christi domini nostri. Veni, inquit, sponsa mea de Libano. Hoc est: Venite per fidei sinceritatem & charitatis deuotionem, electi mei ex populo Iudæorum, quem ego antiquis signis & beneficiis tā insignem feci præ omnibus aliis populis. Prius autem de Libano sponsam vocat, prius electos ex Iudaico populo inuitat sponsus: propter singularem electionem & promissionem patrum, quas ab antiquo populus ille tenebat, ppter quod primas sibi partes in salute per Messiam operanda deberi credebat, sicut profectò debebantur, ex parte illa. Quemadmodum & Apostolus ipse gentium Paulus, manifestè agnoscit, quum scribens Romanis ait: Gloria & honor & pax omni operati bonum, Iudæo primùm, & Græco siue gentili. Primùm, inquit Iudæo: videlicet propter electionem & promissionem patrum, vnde quasi debitum illis videbatur. Deinde & Græco siue gētili, quasi ex misericordia & gratia dilatato etiam in ipsos, quibus ex promissione patrum non videbatur deberi, salutis huius beneficio. Quemadmodum idem ipse alibi plēnius declarat his verbis: Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circūcisionis, propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum: gentes autem super misericordia honorate Deum. Vocatur autem sponsa de Libano, non semel tantum, verum etiam secundò vocatur, & tertio. Veni de Libano, inquit, sponsa, veni de Libano, veni. In qua trina replicatione rectè potest intelligi trina vocatio Iudaici populi: qui vocatus fuit ad fidem & cognitionem veritatis, primùm quidem per patriarchas ante legem, qui filios suos instruebant de salute mundi in plenitudine temporis operanda: deinde, per legem & Prophetas sub lege, qui omnes prophetauerunt de aduentu Messie venturi, ac postremò

Rom. 2.

Roma. 15.

postremò, per ipsum Christum & sanctos eius Apostolos. Vel ipsum peculiariter tempus gratiæ respiciendo, vocatus fuit populus Iudaicus ad fidem Christi, primùm quidè per prædicationem Ioannis, secundo per prædicationem Christi, tertio per prædicationem Apostolorum, qui post Christi resurrectione prædicationis suæ ministerii in populo Iudaico exercere cœperunt, quemadmodum ex actis patet Apostolicis. Bene autem postquam ter dixit, veni, subiungit, coronaberis: ad designandum, quòd vocatio ista sponsi, obediens ad coronam perducat æternæ salutis. Christus enim sponsus noster (iuxta Apostoli verbum) omnibus sibi obtemperantibus, factus est per passionem & glorificationem suā, causa salutis æternæ. Quare vocatio sponsi, finaliter ad coronam gloriæ & felicitatis æternæ vocatos inuitat: tametsi pro hoc tempore intermedio, ad laborem esse videatur, in ferendo iugum domini. Cæterum, in eo quod subiungitur: De capite Aman, de vertice Sanir & Hermon &c. proportionabiliter accipiēda est vocatio Ecclesiæ ex gentibus. Debētque repeti verbum vocationis & inuitationis, in hunc modum: Veni etiam sponsa mea de capite Aman, de vertice Sanir & Hermon, ac de summitate aliorum montium qui sunt in circuitu Libani, vbicunque tandem aut quomodocunque siti: siue ad orientem, siue ad occidentem, siue ad meridiem, siue ad septentrionem. Quasi dicat sponsus: Non solū electos meos voco, & ad salutē inuito, ex populo Iudaico. Vos etiam electi mei ex omnibus gentibus, tribubus, populis & linguis, venite ad fidem & agnitionem nominis mei. Venite ab erroribus paternarum traditionum, in quibus computruistis, ad agnitionem veritatis: vt credentes & digna pœnitentiæ opera peragentes, ad coronam simul cum electis ex Iudæorum populo eandem venturæ gloriæ, mereamini peruenire, & cum eis simul coronari. Nolumus impræsentiarum curiosius nominum istorum, Aman, Sanir, & Hermon, etymologias & significationes perquirere. Quantum enim ad propositum attinet, satis fuerit intelligere, quòd per montes istos à Libano distinctos, eoque gloria & dignitate inferiores, aliæ intelligantur nationes à Iudaica distinctæ. Nos tamen quæ ab aliis hoc loco plurimis verbis copiosè dicuntur, ex etymologicis interpretationibus horum nominum nequaquā damnamus. Apud alios ea requiret, qui voluerit. Adiungit verò in fine huius vocationis: De cubilibus leonum, de montibus pardorum. Quod peculiariter

Hebr. 2.

K

culiariter debet referri ad montes posteriores, nationes gentium designantes, Amalia, Sanir & Hermon. In his enim montibus feræ sylvestres & crudeles habitabant, cuiusmodi sunt leones & pardi, aliæq; consimiles bestia. Rectè autem per leones & pardos intelligimus malignos dæmones, qui instar leonum superbi sunt & terribiles, instar pardorum versipelles sunt & crudeles. Horum leonum cubilia olim erant montes illi, horum pardorum montes illi erant habitacula: quia ante Christi aduentum & ante vocationem gentium ad fidem Christi, maligni dæmones gentium populos tyrannica potestate premebant, & quasi pacifico dominio eis imperabant, velut securè habitantes & quietè cubantes in eis: donec in aduétu Christi, ad auditum vocis eius vocantis & inuitantis, coacti sunt fugere, veteresq; sedes & antiqua cubilia derelinquere: ita vt vbi prius cubabant leones & habitabant pardi, nūc habitet & cubet ibi agnus ille innocens & mansuetus Iesus Christus, sponsus noster & dominus, cui est honor & gloria in omnia secula, Amc.

Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa: vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. Ad exprimendum amoris sui magnitudinem intimamque profunditatē, qua ex cordis intimo sponsam diligit sponsus, amore indelebili, ita vt eius nunquam possit aut velit obliuisci, in corde se vulneratū dicit, & quasi sagittis amoris cor gestare perfossum. Loquitur enim sponsus, ad similitudinem carnaliter amantium: qui, quū amoris sagittæ ad cor vsque peruenerint, ipsumq; penetrauerint & perfoderint, iam in sua non habent potestate abiicere à se aut seponere amorē, neque vllis remediis vel consiliis amor ille auelli potest ab eorum cordibus, qui tamē priusquam cor ipsum sauciauerit, satis facillè etiam leui ex causa videtur nonnunquam refrigerare. Secundum hanc, inquam, similitudinem carnaliter amantium, cor habere se dicit vulneratum: ipsumq; vt facilius sponsæ persuadeat & efficacius imprimat, secundo repetit, dicens: *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum.* Vbi sciendum est, loco eius quod in nostra Latina æditione legitur, *vulnerasti cor*, in Hebræo atque Græco vnicum poni verbum à corde deriuatum. In Hebræo quidem est libbabitini: pro quo vno verbo dici posset, *cordasti me*, noster autem interpres nō malè dixit: *Vulnerasti cor meum.* Aliter dici posset: *Attraxisti cor meum, vel abstulisti cor meum.* Amor enim ex sua proprietate attrahit cor amatis ad ré amatam,

tato, ipsumque amantem quasi sibi aufert & rapit, ac transfert in rem amatam; iuxta celebre illud patris Augustini verbum: *Anima illic verius est vbi amat, quam vbi animat.* In Græco verò dicitur *ἐκκαρδίωσας με*: id est, *excordasti me, siue cor abstulisti mihi*, iuxta sensum suprà enarratum. Similiter quoque quod sequitur: *In vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui, secundum similitudinem carnaliter amantium dicitur, qui maximè inuicem se vulnerare solent, & ad amorem incendere, per iactus oculorum & per ornatum capillorū.* Ad amoris autem teneritudinē facit, quod vnius oculi iactu siue aspectu, & vno crine colli, id est, pauculis aliquot crinibus fortè è vitæ dependentibus, ac per collum diffusis, se dicit vulneratum. Vbi ex Hebræo alij legunt: *In vna torque vel vno monili colli tui.* Per vnum autem hunc oculum, quo hīc sponsus se dicit vulneratum, rectè intelligimus simplicem illam & puram intentionem, qua Ecclesia solum Deum in omnibus quæ agit vel loquitur spectat: ob quam intentionis simplicitatem & rectitudinem, tenerrimè à Christo diligitur. Aliter, per vnum oculorum quo se sponsus dicit vulnerari, oculus fidei potest intelligi, quem sponsa Ecclesia iugiter in sponsam defixum tenet. Duos enim pro hoc statu in sponsa consideramus oculos: alterum sinistrum, quo propter necessitatem corporis huius mortalis & multis miseris subditi, cogitur subinde terram inspicere, & de iis quæ huius mundi sunt curam agere: alterum verò dexterum, quo illa quæ sursum sunt in cælis contuetur, contemplando (vt ait Apostolus) non quæ videntur temporaria, sed quæ non videntur æterna. Non autem æquè utroque hoc oculo vulneratur cor sponsi. Sinistro quidem non vulneratur, sed solo dextro. Per vnum autem crinem siue torquem aut monile colli, rectè accipimus obedientiam diuinæ legis: quæ sicut capillus pulcherrimus, aut sicut torques aurea, aureumque monile, collum sponsæ exornat. Iuxta id quod suprà dictum est. *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis, collum tuum sicut monilia.* Hæc enim obedientia diuinæ legis, collum sponsæ exornans, cum rectitudine fidei & simplicitate puræ ad Deum intentionis, mirum in modum sponsum vulnerat, ipsiusque promeretur amorem.

Quam pulchræ sunt mammæ tuæ, soror mea sponsa. Pulchriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Quasi amore ebrius sponsus, & qui non possit à

K ij laude

2. Cor. 4.

Cant. 1.

laude & commendatione desistere, vberum supra commenda-
torum iterum repetit cōmendationem: sicut illi facere solent,
quibus vehementer iucundum est de re quapiam habere ser-
monem, vt semel dicta frequentius iterent, quasi satiari non
possint rei iucundæ narratione. Quam pulchræ, inquit, sunt
mammæ tuæ illæ spirituales, quibus tuos lactas filios quos mi-
hi progignis. Pulchriores sanè & meliores sunt istæ tuæ mam-
mæ siue vbera, vino quolibet pretiosissimo. Hoc est: Quod ex
eis fugitur lac spiritualis alimonie & consolationis spiritualis,
præstantius est quouis vino præstantissimo, omni consolatio-
ne temporali, quæ homini in hoc mūdo ab vlla corporali pos-
sit creatura contingere. Sicut enim vinum oblectat palatum, &
exhilarat cor hominis: ita lōgè amplius quod ex vberibus san-
ctæ Ecclesiæ fugitur lac salutaris doctrinæ, ac spiritualis gra-
tiæ, animam ipsam oblectat & exhilarat. Quo modo autē sub
vino generaliter omne intelligitur terrenum oblectamentum
& temporale solatium, supra dictum est in initio libri, vbi idē
ipsum sponso dicit sponsa, quod hīc audit à sponso: Osculetur
me, inquit ibi sponsa de sponso, osculo oris sui: quia meliora
sunt vbera tua vino. Sed & illud quod ibi sequitur: Fragrantia
vnguentis optimis, cum illo ferè coincidit quod hīc adiungi-
tur: Et odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Cu-
ius quidem verbi in præsentī loco hic est sensus, maiorem esse
gratiam ipsius sponsæ, ratione charismatum, virtutū & gratia-
rum spiritualium, quibus per Spiritum sanctum vngitur inter-
ius: item ratione bonæ famæ & nominis, quo per studiū vir-
tutis vngitur exterius: maiorem, inquam, esse gratiam, & apud
spōsum, & apud ipsius comites, quā si omnibus esset vnguē-
tis prætiōsissimis ex aromatibus præstantissimis confectis, de-
libuta, totāque à capite ad pedes vsque peruncta. Obseruatur
enim hīc frequentissima illa consuetudo scripturarum: quæ cū
spiritualem rei alicuius spiritualis excellentiam vult describe-
re, cōparationem eius facit cum illo quod in corporalibus se-
cundum eam perfectionem videtur excellentissimum. Veluti
cū in Psalmis, dicuntur iudicia domini dulciora esse super mel
& fauum, pretiosa super aurum & topaziō. In libro item Iob,
sapientia vbi insigniter commendatur, variis cōparatur secun-
dum præcellentiam rebus, quæ inter hæc temporalia & corpo-
ralia solēt haberi in maximo pretio, vt pote auro obrizo, topa-
zio de Æthiopia, pannis pretiosissimis, & tinctis Indiæ colo-
ribus.

Cant. 1.

Psal. 18.

Psal. 118.

Iob. 28.

ribus. Passim quoque istæ occurrunt in scripturis sacris cōpa-
rationes. *Fauus distillans labia tua, sponsa: mel & lac sub lingua
tua: & odor vestimentorum tuorum. sicut odor thuris.* Compa-
rantur labia sponsæ fauo iugiter distillati mellis suauissimi pu-
rissimiq; guttulas, quod nulla commixtione cum liquore alie-
no vitiatum est vel dilutum, sed purum omnino ac syncerū in
fauī ipsius cauernulis conseruatur, quomodo ab operosa api-
cula illic est formatum & repositū. Quia videlicet Ecclesia san-
cta, doctrinā veritatis puram, synceram, minimèq; adulteratā
aut dilutam vllius erroris admixtione, suis filiis assidue stillare,
per prædicationem & instructionem opportunam, nō desinit:
sic eam puram & synceram stillans & effundens auditoribus,
quomodo à prima veritate, à Christo veritatis omnis authore,
eam accepit. Iuxta id quod sanctus Paulus de se suiq; similibus
ait: Non sumus, sicut plurimi, adulterantes, siue (vt alij ex Græ- 2. Cor. 2.
co malunt legere) cauponantes, verbū Dei: sed ex synceritate,
sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur. Mel autē & lac
sub lingua habere spōsa dicitur: quia quicquid ab ore Ecclesiæ
fideliumq; doctorum & prædicatorum eius egreditur, aut de
sub lingua (vt ita loquar) proficiscitur, velut de quadam fontis
scaturigine, totum est sicut mel dulce, & sicut lac pascēs deuo-
torum animas. Cōtrā verò, de impio in Psalmis dicitur: Cuius Psal. 9.
maledictione os plenus est, & amaritudine & dolo: sub lingua
eius, labor & dolor. Et iterum: Venenū aspidum sub labiis eo- Psal. 13.
rum. Quorum os maledictione & amaritudine plenus est. Po-
stremò, per vestimentorum odorem, fragrantiam accipimus bo-
norum operum, quibus super omnē thuris odorem corā Deo
sponso fragrat Ecclesia. Per vestimenta enim, rectè opera intel-
liguntur virtutū: quibus humanæ fragilitatis nuditas velut ope-
ritur, tegitur, & honestatur: vt non erubescenda videatur, sed
econtrariò potius honesta & decora sponso suo assistat. Hinc
enim Apostolus ad bonorum operum studium fideles exhor-
tans, ait: Abiiciamus opera tenebrarū, & induamur arma lucis: Roma. 13.
quæ sunt proculdubio opera virtutū, operib⁹ tenebrarū con-
traria. Et post pauca: Induimini dominū Iesum Christū: quod
est, per opera bona illum sibi demereri, ipsumq; glorificare &
quasi in corpore portare, iuxta quod idem alibi monet, dicēs:
Empti estis pretio magno: glorificate & portate Deum in cor 1. Cor. 6.
pore vestro. Bene autem odorem vestimentorum spōsæ com-
parat odori thuris, quod diuino cultui peculiarius præ cæteris
K iij aroma-

aromaticis rebus erat consecratum. Sicut enim thus igne crematum, gratissimum de se sursum fundit odorem, & peculiare est summo Deo sacrificium: ita bona opera igne charitatis & feruidæ deuotionis accensa, quasi cum suauissimi odoris fragrantia, sursum ad thronum diuinæ maiestatis conscendunt, suntq; ei sacrificium gratissimū præ omnibus corporalibus sacrificiis. Commendat autem hîc odorem vestimentorū, sicut supra odorem commendauerat vnguentorum. Fragrat enim sponfa vnguentis, fragrat & vestimētis. Placet Ecclesia gratiis & virtutibus, diuina vnctione infusis: placet nihilominus studio bonarum operationum, quas cooperando gratiæ Dei in se assiduè exhibere studet, quibus tanquam vestimentis ipsius nuditas honestatur & glorificatur. *Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, & fons signatus.* Hortum vocat sponsam, propter fecunditatem spiritualium germinum, quæ in ea assiduè germinant, per operationem Spiritus sancti, qui hortum istum fecundat sua gratia, quasi pluuia quadã electa illum rigans & infundens, iuxta quod in Psalmo dicitur: Pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ, & infirmata est: tu verò perfecisti eam Et alibi: Visitasti terram & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. In hoc horto, singula virgulta & germina sunt, singuli fideles, qui in Ecclesia per virtutem Spiritus sancti generantur, & in fide per dilectionem operante, bonorū operū flores ac fructus assiduè proferre non cessant. Conclusum autem hunc hortum dicit, propter firmam custodiam, protectionem atque munitionem, qua ex diuina pietate ita Ecclesiæ hortus est ex omni parte conclusus & circumunitus, vt nullus alicubi videatur locus relictus, per quem possit inimica virtus, siue violenter irrumpere, siue fraudulenter irrepere. Nihil enim nunc est damnationis (iuxta Apostolum) iis qui in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Id est, nihil illis periculi est, qui in horto isto conclusa virentia sunt virgulta, & fructum bonum proferentia. Quod autē bis dicitur, hortus conclusus, hortus conclusus, vel ad maiorem asseuerationem pertinet, vt frequenter in similibus dictum est, vel propter duplicem conclusionem siue circummunitionem. Est enim Ecclesia munita protectione diuina, est etiam munita angelorū custodia. Iuxta quod in Psalmo dicitur: Montes in circuitu eius, nempe Hierusalem ciuitatis sanctæ, & dominus in circuitu populi sui. Vbi per mōtes, sanctos angelos

Psal. 67.

Psal. 64.

Roma. 8.

Psal. 124.

angelos (iuxta patrum enarrationem) intelligimus. Ad eundē quoque sensum videtur pertinere, quod eadem Ecclesia fonti etiam signato cōparatur. De fontibus quidē, quomodo claudi soleant, ex historia sacra Genesis satis manifestè liquet: vbi de Gene. 29 Iacob legimus, quod profectus in terram orientalem, puteum viderit, in agro ex quo adaquabantur pecora, cuius os grandi lapide claudebatur: morisque erat, vt cunctis ouibus congregatis deuoluerent lapidem, & relictis gregibus rursus super os putei ponerent. Fons igitur Ecclesia dicitur, quatenus ex diuino munere in ea iugiter scaturit abundantia spiritualiū & celestium aquarū, de quibus apud Ioannē ex ore Christi dicitur: Qui biberit ex aqua hac quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, sed fiet in eo fons aquæ viuæ salientis in vitam æternam. Et iterum: Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Fons, inquam, ille patens est Ecclesia, de quo apud Ioan. 7 Zachariam Prophetam dicitur. In die illa erit fons patens domui Iuda & habitatibus Hierusalē, in ablutionem peccatoris & menstruata. Quemadmodum enim de fonte semper patente haurire possunt aquas, quicūque voluerint ad illū accedere: sic de Ecclesiæ abundantia & plenitudine participata (quam à Christi habet plenitudine nō participata) aquas salutes sanctæ doctrinæ & spiritualis gratiæ hauriunt & accipiunt, quicunque per fidei deuotionem illi se voluerint adiungere. Abluiturq; per has aquas, tam peccator quā menstruata: id est, peccator omnis emundatur, tã ab actuali quã ab originali, tam à mortali quã à veniali peccato: & vniuersaliter ab omni immunditia. Fons verò iste dicitur signatus, id est sigillatus, & bene conclusus, per diuinæ protectionis custodiam, qui non patitur aquas putei huius, hæreticorum veneno infici, aut humanarum quarumlibet adinventionū luto turbidam reddi: propter salutem electarum ouium suarum, quas aquis limpidis atque purissimis potare gaudet, vera sapientia & sciētia salutis, nullo errore hæreseos aut superstitione vanitatis vitiata aut cōtaminata. *Emissiones tuæ paradysus malorū puniceorū, cū pomorū fructibꝰ. Cypri cū nardo, nardus & crocus, fistula & cynamomū, cū vniuersis lignis Libani. Myrrha & Aloë, cum omnibus primis vnguentis.* Describit hîc multis verbis sponsus fecunditatē & efficaciam aquarū, quibus plenus est fons Ecclesiæ: per ea quæ hîc nominatim enumerantur diuersorum generum aromata, omnigenarum virtutum opera preciosa designans. Et quidem literæ K iiii superfi-

superficies sic est intelligenda, ac si sponsus dicat sponsæ: Tam plena es ex meo munere salutaribus aquis, ut continere eas non possis, quin foras deriuentur, & quasi erumpendo emittantur, implentes omnia per circuitum loca. Tam quoque efficaces & salutare illæ sunt quas emittis aquæ, ut quocumque peruenerint, mirabile illic operentur fecunditatem: ita ut ubi prius arida dura vel sterilis tantum arena videbatur, ibi nunc omnium delicatissimorum fructuum & optimorum aromatum crescat abundantia: mala videlicet punica siue granata, cum aliarum specierum delicatissimis pomis, herba quoque aromatica cyprus siue cyperus, cum nardo & croco: fistula insuper siue cassia, & cinamomum, cum cæteris arboribus atque virgultis aromaticis, qualia potissimum crescere solent in Libano monte præ cæteris fecundissimo: ad hæc, myrrha & aloë, & omnia prima siue præstantissima aromata, ex quibus conficiuntur prima præstantissimaque unguenta. Secundum verò mysticum & præcipuum intellectum, abundantia in his verbis & efficacia describitur spiritalium aquarum, salutaris doctrinæ & gratiæ spiritalis, quæ intra Ecclesiam ex Dei munere scaturiunt ad omnem sufficientiam, quibus fecundatur fideles animæ ad progignendum omnigenarum virtutum opera, quæ per aromaticas species in textu nominatas designantur. Emissio enim aquarum istarum Euangelicæ doctrinæ & sacramentalis gratiæ, quæ in tempore gratiæ & nouæ legis, quasi de plenitudine fontis erumpentes ad quatuor partes orbis celeri cursu superfluxerunt, instar quatuor fluminum de paradiso voluptatis ex fonte vno proruptium, orbem vniuersum velut paradisum quendam deliciarum fecerunt, omnium virtutum & gratiarum fructus germinantem: ita ut ubi ante emissiones aquarum istarum, ante Euangelij prædicationem, regiones erant steriles & infœcundæ, nullum fidei aut operis verè boni germen siue fructum proferentes, ibi nunc post emissiones & per emissiones istas, omnium spiritalium germinum vireat, floreat ac fructificet abundantia. Iuxta illud quod per Psalmistam dicitur: Posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum. Et collocavit illic esurientes, & constituerunt civitatem habitationis. Et seminauerunt agros, & plantauerunt vineas, & fecerunt fructum natiuitatis. Et benedixit eis, & multiplicati sunt nimis. Quidam verò sanctorum patrum, religiosa diligentia singularum istarum aromaticarum herbarum quarum hæc exprimuntur vocabula,

Psal. 106

cabula, sigillatim conditiones & proprietates expendunt: ut proportionabiliter diuersis virtutum speciebus illas secundum congruam significationem applicent & accommodent. Verum nos, breuitatis causa, particularia ista transimus: existimantes sat fore pro præsentis loci rudi intellectu, si per multas illas species herbarum aromaticarum, multigenas siue omnigenas virtutes generaliter acceperimus. *Fons hortorum, puteus aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano.* Pro huius comparationis intellectu, digna notatu mihi visa sunt, quæ de fontibus quibusdam admirandæ magnitudinis, plenitudinis & impetus, circa Libanum in terra promissionis, ex certissima relatione virorum fide dignissimorum accepi, qui terram illam omnem diligenter perlustrarunt, & quæ narranda sunt oculata fide perspexerunt. Aiunt enim ad pedem montis Libani oriri fontem quendam, aquas optimas frigidas & dulces iugiter & copiose scaturientem, qui humiliter quidem nasci primum videtur, sed subito inualescens fluuium facit vehementem & magnum valde, ita ut ex eo rigentur omnes horti per circuitum, & planities tota inter Tripolim & Libanum. Quæ non immerito paradus potest appellari, propter infinitam amœnitatem & fertilitatem, in vineis, oliuetis, ficetis, cannamellis, quibus omnibus vix similia in aliis partibus terræ promissionis reperiuntur, quantum ad fructuum diuersorum multitudinem, magnitudinem & præstantiam. Circuit ex parte aliqua montem leopardorum, ac postea per hortos deducitur, ipsos irrigando. Tribus autem fluminibus bene magnis, mare ingreditur: præter riuos alios, qui in locis diuersis similiter in mare influunt. Super quos olim multa erant constructa loca religiosa, & Ecclesiæ multæ. De quo fonte secundum literam optimè illud videtur verificari, quod in libro Hester scribitur, somnium Mardochei, de fonte paruo qui creuit in fluuium magnum, & in aquas plurimas redundauit. Sed & alium referunt puteum esse admirabilem, aquarum viuentium, impetu fluentium de Libano, non longè à castro Laudaleon (quod Alexander magnus obsidens Tyrum dicitur construxisse, ac Balduinus postea rex Hierusalem Christianus, denuò instaurauit) iuxta viam ad Tyrum, quantum iacere potest arcus. Qui quamuis singulariter puteus & fons dicatur, quatuor tamen puteos siue fontes complectitur, eiusdem dispositionis, sed disparis quantitatis. Vnus namque illorum, qui præcipuus est, habet quadraginta cubitos latitudinis

dinis & longitudinis, totus existens quadratus: reliqui tres, circiter viginti quinque cubitos habent. Qui tamen omnes, muris fortissimis, de lapidibus durissimis, opere indissolubili, ad altitudinem hastæ aut amplius sunt circumdati. In quibus tam abundans colligitur aqua, & exaltatur, ut ex omni parte ultra muros superfluant aquæ. Sunt nihilominus inde facti aquæ ductus per riuos descendentes, tantæ profunditatis & latitudinis, quantæ est statura vnius hominis. Deducuntur autem aquæ istæ per totam planiciem Tyri, & rigantur inde horti: estque terra adiacens, ratione harum aquarum, vberè satis gleba, & multa valde commoda incolis conferunt hæ aquæ. Distant autem fontes isti à mari magno, paulo amplius quàm iacere possit arcus: & in modico isto spatio impellunt sex rotas molidinarias, satis magnas: tantus est aquarum illarum fluxus & impetus, atque ita statim in mari absorbentur. Videtur itaque in præsentì loco, dum sponsus sponsam suam dicit esse fontem hortorum & puteum aquarum viuentium, impetu fluentium de Libano, ad aliquem horum fontium siue puteorum facere voluisse comparisonem. Rectè enim fontes hortorum dici possunt fontes isti, quorum iam mentio facta est, eo quòd hortos cæpos & prata omnia per circuitum rigando fecundent. Putei etiam dicuntur aquarum viuentium, eo quòd assiduè scaturiendo aquas semper novas copiosè eiciunt. Fluere autem dicuntur de Libano, non ad eum modum quo torrens aquarum pluuiarum visibiliter de monte labitur cum impetu, sed quia principium & venas suas ex Libano habent, & quia ad pedem eius montis oriuntur. Impetu verò fluere dicuntur propter magnam abundantiam aquarum continua scaturigine prodeuntium: ut vehemens ille aquarum ab aquis impulsus, intelligatur ipsius fluxus impetus. Et bene Ecclesia fontibus huiusmodi ac puteis comparatur. Ipsa enim est fons hortorum: quoniam ex ipsa vniuersali Ecclesia, tanquam ex fonte veritatis, irrigantur omnes particulares Ecclesiæ: item & vniuersæ fideles animæ: quæ singulæ, singuli horti possunt intelligi. Puteus quoque dicitur aquarum, non mortuarum siue stagnantium, sed aquarum viuentium. Aquæ enim stagnales, quæ mortuæ videntur, eo quòd motum non cernantur habere assiduam, turbulente sunt & foetidæ, insipidæ quoque & insalubres potantibus. Contrà verò aquæ fontales siue fluuiales, quæ propter assiduam scaturiginem & fluxum continuum dicuntur viuentes, dul-

ces

ces sunt & limpidae, sapidæque & salubres potantibus. Propter quod, per aquas mortuas conuenienter intelligimus doctrinam hæreticorum & sapientum huius seculi: quæ verè est amara & insipida, insalubris quoque & mortifera, potantibus eam. Per aquas autem viuentes, doctrinam Euangelicæ veritatis, quæ tota est clara & lucida, potantésque ex ea viuificat, pascit, oblectat & confirmat in vitam æternam. Saliunt enim aquæ istæ (iuxta verbum Saluatoris in Euangelio) in vitam æternam. Re Ioan. 4. Certe autem aquæ istæ fluere dicuntur de Libano, id est, à prima & altissima veritate Christo Domino, qui frequenter in scripturis Libano comparatur, propter suæ altitudinis supra omnes creaturas eminentiam. Ab ipso enim Christo domino originaliter procedit omnis illa aqua salutaris doctrinæ, & itè aqua omnis sacramentalis gratiæ: quæ in Ecclesia copiosè, quasi cum impetu, scaturire videtur, ad omnem abundantiam: ita ut (iuxta Apostolicum sermonem) nihil fidelibus desit in vlla gratia. I. Co. x. Quod si comparisonem intelligamus fieri ad illum fontem siue puteum admirabilem, cuius primo loco facta est mentio, qui videlicet humiliter primùm nasci videtur, sed subito inualescens fluuium facit vehemètem & magnum valde, bene istud mysterium Ecclesiæ conuenit: quæ humile quidem visa est habuisse initium, quando primùm intra vnius gentis Iudaicæ angustos terminos videbatur contineri: noua quoque Ecclesia, à paucis eisdemque vilibus & despectis hominibus, Christi Apostolis & discipulis, cum aliquot mulierculis, humillimum habuit exordium. Quæ tamen post paululum diuina virtute, domino videlicet cooperante & sermonem Euangelicæ prædicationis signis sequentibus confirmante, adeò inualuit & confortata ac dilatata est, ut vniuersas orbis partes impleuerit. Ut meritò fons paruus & humilis, videatur excreuisse in fluuium magnū, & redundasse in aquas plurimas. Surge aquilo, & veni auster, perfla hortum meum, & fluat aromata illius. Ventus aquilonaris, siue borealis, siue septentrionalis (quæ idè signant) ex sua natura frigidus est & siccus, ac proinde cõgelatiuus & cõstrictiuus: quo flante, plurimū fit gelu & siccitas super faciem terræ. Contrà verò, ventus australis siue meridionalis, qui etiã nothus Græca appellatiõne dicitur, ex sua natura calidus est & humidus: vnde habet, ut dissolutionem operetur siue resolutionem, & fluxum liquidorum. Propter quod, in Psalmo dicitur: Conuerte domine captiuitatè nostrā, sicut torrens in a-

stro:

stro: id est, sicut torrens qui flante aquilone siccus fuit & sine aqua, surgente austro & pluias gignente, impletur aquis fluentibus, mutaturque de siccitate maxima in humiditatem, & de vacuitate in plenitudinem: ita fac miseriam nostram captiuitatis conuerti in plenitudinem & gaudium veræ libertatis. Atque hinc est, quod flatus venti aquilonaris inimicus est aromatibus: utpote fluxum prohibens guttarum aromaticarum, de arboribus virgulisque aromaticis. Flatus autem venti meridionalis, contraria ratione, fluxui huiusmodi prodest. Quasi igitur prohibendo atque fugando ventum noxium aromatibus, salutare autem inuitando, dicitur: Surge tu pestifer aquilo, omnibus aromatibus inimice: surge (inquam) & leua te, ut quantocius au fugias, celeriusque desistas à flatu, ut nihil ultra noceas horto meo. Tu vero auster amice aromatum omnium, cuius flatu lætantur & redolent herbarum omnes aromaticæ & virgulta, tu veni & perfla suaviter hortum meum: ut te flate, fluant aromata eius, quæ donec aquilo malignus & durus flaret, fluere non poterant. Quid autem per hortum intelligere debeamus, ex præcedentibus nimis est manifestum, nempe Ecclesiam sanctam, hortum electum Salvatoris. Per aquilonem vero, frigidum & siccum, ac noxium terrenascentibus, rectè satanam intelligimus & omne eius spiramentum, omnem flatum, tentationem, operationem, qua operatur (ut ait Apostolus) in filios diffidentiam siue incredulitatis. Ipse enim inimicus est omnibus aromatibus, cunctis virtutibus & operibus bonis. Frigidus quoque est, & siccus, frigore infidelitatis & odij, contra Deum obstinatos reddere semper laborans animos hominum, omnique humore fidei & dilectionis calore euacuare: ut sic ipse totus frigidus & siccus, nihil habens feruidæ dilectionis, nihil humectæ gratiæ spiritualis, corda inhabitet aliena, dilectione, fide & gratia destituta. Auster vero ventus calidus & humidus, rectè nobis spiritum sanctum designat: qui corda eorum quos flatu suo vel leuiter contingit, calore vitali dilectionis Dei ac proximi fouet, & gratiæ cœlestis humore replet: ut sint (iuxta Psalmistæ vocem) sicut torrétes in austro, utque (iuxta verbum Domini in Euangelio) quasi flumina de ventre eorum fluant aquæ viuæ. De quo pulchrè in Psalmis scriptum legimus dicente Propheta ad Dominum: Emittes spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ: Spiritum enim proculdubio australem hunc & meridionale vult intelligi, quo flante nascuntur terrenascentia, & facies terræ innouatur,

Eph. 2

Psal. 125

Ioan. 7

Psal. 103

innouatur, ita ut quæ prius spinas tantum aut tribulos potuit germinare, nunc (iuxta id quod pauloante dictum est) cyprum, nardum, crocum, fistulam & cinamomum, progignat: id est, omnibus virtutibus sit plena anima, quæ ante non nisi vitia & peccata progignebat. Secundum hunc igitur sensum, sponsus Ecclesiæ Christus Dominus arcere volens ab electis diaboli potestatem, illi seuerè præcipit omnium virtutum inimico, ut surgat quantocius atque abeat, ita ut nihil ultra iuris habeat in electos atque prædestinatos Dei amicos, ut nihil ultra sit damnationis iis qui in Christo Iesu. Hunc verò bonorum omnium amicum, auctoremque, factorem & promotorem, blandissimè inuitat, ut fugato aquilone liberè veniat, seque totum benigne superfundat horto aromatum. Veni, inquit, auster. Iam tempus est miserendi, veni modò in tempore gratiæ, veni sancte spiritus, & hortum totum superfla. Non vnum aliquem horti angulum, sicuti vsque tunc vix angustum Iudææ angulum tenuiter superflauerat, sed hortum totum perfla vniuersalis Ecclesiæ, per vniuersum orbem dispersa, ita ut nemo sit expers beneficiæ tuæ, nemo non fiat particeps spiritualium tuorum munerum, nisi qui obstinata mente perflari nolit tuæ suauitatis dulcedine. Iuxta id quod in Psalmo de huiusmodi spiritu scriptum est: Nec est qui se abscondat à calore eius: id est, non est sub cœlo qui non particeps fiat, si velit, beneficiæ munerumque illius. Solent tamen hunc locum aliter exponere, in hunc modum: Surge aquilo, id est, surgat flatus aduersitatum & persecutionum contra Ecclesiam, ad probationem & meritum electorum. Et ne sine auxilio spiritualis gratiæ intolerabilis fiat persecutionis enormitas, tu etiã auster, flatus lenis spiritualis consolationis, veni & perfla hortum Ecclesiæ: ut sic refocillati dulcis tui flatus consolatione electi, aduersus aquilonis illinc duritiam rigoremque muniantur. His autem vêtis ambobus flantibus, quasi ex regionibus contrariis, hinc aquilone, hinc austro, dum foris quidem perturbant Ecclesiam persecutiones dæmonum ac principum huius sæculi, intus verò lætificant & confirmant internæ consolationes spiritus sancti sanctorumque angelorum, ita fluunt copiosè in horto Ecclesiæ aromata virtutum atque charismatum spiritualium.

Roma. 8

COMMENTARIUS

IN CAPVT QVINTVM.

*V*eniat dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum. Vox est Ecclesiae sponsi ad se inuitantis, persistendo in comparatione, quam ex ore ipsius audierat. In praecedenti enim sermone hortum suum sponsus illam appellauerat, dicens: Veni auster, & perfla hortum meum, &c. In eadem igitur comparatione sponsa persistens, blandè sponsum ad se inuitat, dicens: Veniat dilectus meus in hortum suum. Quod est, ac si dicat: Solet vnusquisq; in horto suo libenter deambulare, frequenterque eum inuisere, & singula germina considerare, ac fructus eius degustare. Cum ergo tu dicas, me esse hortum tuum, veni in hunc hortum, per assiduam tuam visitationem, & considerationem profectus quotidiani. Perit videlicet sponsa, quotidie à suo sponso visitari in benedictionibus dulcedinis, & in donis beneficentiae eius: vt per eius assiduam visitationem, omnium virtutum germina in ipsa proficiant. Veniat, inquit, dilectus meus, & visitet hortum suum, quem ipse primus plantauit atque conseruit electis germinibus, fidelibus quos ad fidem nominis sui vocauit & ad salutem praedestinauit. Iuxta illud quod in Euangelio dicitur: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos, vt eatis & fructum afferatis. Non solum autem à Christo hortus iste plantatus est primum, verumetiam quotidie per eundem rigatur, purgatur, colitur, & foecundatur. Denique, & ob hoc hortus iste dicitur sponsi hortus, quia nulli alij quam ipsi seruit: vt pote cuius fructus omnes & germina ad gloriam & honorem sponsi solius crescunt & proficiunt. Quemadmodum autem solent homines, cum in hortis deambulant, se inuicem ad carpandos gustandosque arborum fructus inuitare: ita sponsa inuitando sponsum ad hortum suum, ne frustra & pro nihilo eum videatur inuitare, subiungit: Vt comedat fructum pomorum suorum. Vbi constructio videtur transitiva pro non transeunte posita, vt sit sensus: Comedat fructus, poma sua. Poma autem ista & fructus, ad quorum esum inuitatur sponsus, opera bona signant, quae fides per dilectionem operatur. Quae bene poma ipsius sponsi à sponsa dicuntur: quoniam quaecumque in fidelibus sunt opera bona, Deo grata & accepta, ex gratia & misericordia Dei nobis donantur.

Sine

Sine eo enim (vt ipsemet in Euangelio ait) nihil possumus face re. Et sanctus Apostolus ait: Non sumus sufficientes aliquid cogitare ex nobis, quasi ex nobis: sed omnis sufficientia nostra ex Deo est. Gratia enim Dei in nobis bona opera nostra operatur, cooperante nihilominus illi nostrae libertatis arbitrio, iuxta quod idem ait Apostolus: Plus omnibus laboraui. Non ego autem, sed gratia Dei mecum. Poma ergo sponsi dicuntur opera bona, quae inueniuntur in fidelibus: quae tunc comedit sponsus, quando ea attendit & acceptat, gaudetque & complacenciam habet in eis, ita vt pasci eisdem & oblectari videatur: quemadmodum solent homines in esu pomorum suauium oblectari & refici. Subiungitur verò ad hanc sponsae inuitationem sponsi ipsius responsio, in hunc modum: *Veni in hortum meum, soror mea sponsa: messui myrrham meam cum aromatibus meis: comedi fauam cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite amici mei & bibite, & inebriamini, charissimi.* Quidam latinorum interpretum, verbum istud, veni, accipiunt, quasi imperatiui sit modi, in hunc sensum: Veni o sponsa in hortum meum: vt vicissitudinaria significetur vocatio & inuitatio sponsae à sponso. Verum ex inconsideratione originalium lectionum, isti falluntur. Est enim hoc loco, veni, modi indicatiui, non imperatiui: quemadmodum ex Hebraeo & Graeco euidenter apparet. Est ergo hic sensus: Tu me inuitas sponsa mea charissima, ut in hortum meum veniam, & fructum comedam pomorum meorum. Placet mihi haec inuitatio. Ecce nunc iam praesto adsum, iam veni ego in hortum meum, iam in illo suauissimè versor & obambulo, singulas sigillatim arbores considerans, & de singularum fructibus me oblectans. In hoc horto iam ex parte aliqua fructum collegi mei laboris, myrrham messui, cum reliquis aromatibus meis, id est, opera poenitentiae & mortificationis carnis cum aliis operibus virtutum benignè acceptaui, & quasi in manipulos redacta in sinum meum collegi, ne eorum aliquid depereat quod non suo tempore condignam accipiat ex mea liberalitate remunerationem. Atque in hoc horto tantis ego iam reficior delitiis, vt mihi videar non aliud quam fauam mellis purissimi comedere & vinum optimum cum dulcissimo lacte potare. Non potest qui mellis dulcissimi, vel ad saturitatem usque comestione, & vini optimi suauissimi; lactis potatione tantum refici & oblectari, quam ego oblector mirifice in esu pomorum istorum, in benigna acceptione bonorum operum, quae ex meo munere crescunt in arboribus horti tui: id est, quae per gratiam meam fideles in

Ioan. 15.

1. Co. 15.

Ioan. 15

2. Cor. 3

Apoc. 3. fideles in Ecclesia sedulo operantur. Hanc scilicet iucundissimam coenam, quam facit in Ecclesia Christus sponsus eius, iuxta promissum in Apocalypsi: Si quis aperuerit mihi ostium, intrabo ad eum, & coenabo cum eo: pulchre significat sponsus ipse, cum ait: Comedi fauum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Gratuita nanque acceptatio fidei, & operum quae ipsa per dilectionem operatur in Ecclesia, ipsi sponso manducatio est faui cum melle, & vini cum lacte potus, id est, eius omnes deliciae. Nam & cum in carne nobiscum esset, cibum sibi delicatissimum esse dixit, paternae voluntatis adimpletionem: Meus, inquit, cibus est, ut faciam voluntatem eius qui misit me. Cuius quidem cibi affectu, corporalem istum & visibilem cibum in carne adhuc mortali positus adeo visus est paruipendisse, & quasi fastidiuisse, ut discipulis ad corporalem cibum manducandum ipsum inuitantibus, responderit: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Ad quem cibum inuisibilem & praestantissimum, etiam discipulos & fideles omnes exhortabatur sumendum, cum ait: Operamini cibum qui non perit, sed qui permanet in vitam aeternam, quem filius hominis dabit vobis. Et quis iste sit cibus manifestius explicat, cum inquirentibus ad hanc exhortationem turbis: Quid faciemus, ut operemur opera Dei, statim ille subiunxit: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Significans videlicet hoc verbo, opera fidei charitate formatae, quibus Deum nobis demeremur, cibum illum esse ad quem docebat semper aspirandum, ipsumque praeter omnibus & ante omnia quaerendum. In quem etiam sensum recte accipi potest, quod in proposito loco subiungitur per inuitationis modum: Comedite amici & bibite, & inebriamini, charissimi. Ad easdem enim delicias nos hic sponsus inuitat, quibus ipse paulo ante se dixit mirifice refectum, quasi mellis esu & vini potu cum lacte. Non vult sine nobis coenare, epulari, delitari, aut festum agere solus. Ad eandem nos coenam, ad easdem epulas, ad easdem delicias, ad eadem festa, nos inuitat, dicens: Comedite amici, & bibite. Imo, inquit, inebriamini, & saturamini, charissimi. Quemadmodum enim Christus dominus nostris operibus, quae in fide per dilectionem propter gloriam eius operamur, reficitur, eaque epulas suas & delicias facit: ita nos vicissim ipsius opera quae pro nostra salute est operatus, suavissima sane & plena misericordiae ac pietatis, nostras debemus reputare epulas atque delicias, ut de eis comedamus & bibamus

bamus, imò saturemur & inebriemur: per assiduam meditationem illa quasi mādendo, mastiando, & ruminādo, ac per deuotam affectionem gratitudinis, usque ad intima nostra traiciendo, sicut cibus post manducationem intus traicitur in viscera, itemque potus in interiora trahitur. Hic enim cibus, super mel & fauum dulcis est, veris Christi amatoribus. Potus iste, super vinum & lac isdem est suauis. Ad hunc cibum & ad hunc potum gratissimum & deliciosissimum, sponsus nobiscum coenans & nostra poma manducans, ne nos interim ieiunemus & esuriamus benignè nos inuitat, dicens: Comedite amici, & bibite, & inebriamini, charissimi. Amicos appellat & charissimos, quibus tam lautum & opiparum proponit conuiuium, quibus omnia secreta sua quae a patre audiuit, sic manifestè aperuit & p. *Ioan. 15.* posuit, sicut ab illo accepit: ut in suauissimis operibus beneficentiae & misericordiae eius, saturari etiam possint & inebriari, id est, copiosissimè omni spiritali consolatione & spiritalibus bonis omnibus impleri. Potest tamè peculiariter inuitationis istud verbum, ad sacramentum altaris dominici accommodari, in quo suum corpus omni melle dulcius, & suum sanguinem quouis vino & lacte praestantior nobis proposuit: illud quidem in cibum, hunc verò in potum: ut illud comedamus & saturemur, hunc autem bibamus & inebriemur, ebrietate illa & saturitate (ad sufficientiam, non ad plenitudinem) quae in hac via potest mortalibus contingere: donec ad plenam illam & perfectam saturitatem ebrietatemque pertingamus, quam expectamus in patria. De qua scriptum est: Satiabor, cum apparuerit gloria tua. *Psal. 16.* Et alibi de ebrietate: Inebriabuntur, inquit, ab ubertate domus tuae, & torrente voluptatis tuae potabis eos. Nonnulli verò rotum istud quod hic a sponso dicitur, ad patriam supernam referunt, & ad satietatem gloriae, qua illic cum suis electis iam per ipsum beatis fruitur, in hunc sensum: Iam veni & introiui in hortum meum, Ecclesiam triumphantem, quae meus aequè est hortus atque Ecclesia militans. Illic ego messui myrrham meam cum aromatibus, illic ego mecum habeo, quasi in horreo & cubili meo, electos meos diuersorum ordinum & meritorum, qui in mundo dum viuerent, virtutum odore fragrant, sicut myrrha caeteraque aromatum species odoris redolentia fragrant: qui iam de sua sunt retributione securi, sicut triticum & aromata quae iam demessa sunt, & in horreum vel domum illata, extra pericula sunt tempestatum, quibus adhuc exposita sunt quae in

L. hortis

hortis vel agris nondum demessa consistunt. Illic ego comedo fauum cum melle, & vinum bibo cū lacte meo, id est, dulcissima & plenissima fruor beatitudine & gloria. Neque ego solū, verumetiam omnes amici & electi mei, quos ad eandem beatitudinis fatietatem & ebrietatē iugiter inuito, dicens: Comedite mecum amici mei, & bibite, & inebriamini charissimi. Sicut enim disposuit mihi pater meus regnum, sic & ego dispono vobis, vt edatis & bibatis super mensam meam, in regno patris mei: vt eodem scilicet cibo, melle, & eodem potu, vino cū lacte, ambrosia & nectare, mecum vtamini & fruamini in secula seculorum, Amen. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Verbum istud, variè enarratur à diuersis. Quidam vt vocem sponsi interpretantur, continuè ad præcedentia: quidam vt vocē sponsæ, cum sequentibus coniungunt. Si vt sponsi vox accipitur, dormire se dicit sponsus, corde tamen vigilare, eo quòd secundum corporalem præsentiam abesse quidē videatur Ecclesia, nullumq; præsentia suæ sensibile indicium ostendere, residēs ad patris sui dexteram, ibiq; in throno glorię suę requiescens, cū tamen diuinitatis suæ oculo curam agere non cesset Ecclesiæ diligentissimam, cordiq; habeat quàm maximè illius profectum & salutem. Preces quoque & desideria fidelium ad se hinc clamantium & suspirantium, audire nōnunquam dissimulat, consultoq; differt ad tempus, cū ipse interim corde toto sit intentus suspiriis precibusq; humilium, mox vt ad eū leuare cœperint mētis affectum. Iuxta id quod in Psalmo dicitur: Desiderium pauperum exaudiuit dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. Non tantū vociferationem exaudiri à domino dicit & clamorem, verūetiam nudum desiderium: imò quod minus videtur, cordis præparationē. Si verò vt vox sponsæ accipitur ista particula, dormire se dicit sponsa, propter fragilitatem carnis huius: vigilare autem, propter spiritum. Ex parte enim carnis huius miseræ & corruptibilis, quæ (iuxta do-

Luc. 22. cut enim disposuit mihi pater meus regnum, sic & ego dispono vobis, vt edatis & bibatis super mensam meam, in regno patris mei: vt eodem scilicet cibo, melle, & eodem potu, vino cū lacte, ambrosia & nectare, mecum vtamini & fruamini in secula seculorum, Amen. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Verbum istud, variè enarratur à diuersis. Quidam vt vocem sponsi interpretantur, continuè ad præcedentia: quidam vt vocē sponsæ, cum sequentibus coniungunt. Si vt sponsi vox accipitur, dormire se dicit sponsus, corde tamen vigilare, eo quòd secundum corporalem præsentiam abesse quidē videatur Ecclesia, nullumq; præsentia suæ sensibile indicium ostendere, residēs ad patris sui dexteram, ibiq; in throno glorię suę requiescens, cū tamen diuinitatis suæ oculo curam agere non cesset Ecclesiæ diligentissimam, cordiq; habeat quàm maximè illius profectum & salutem. Preces quoque & desideria fidelium ad se hinc clamantium & suspirantium, audire nōnunquam dissimulat, consultoq; differt ad tempus, cū ipse interim corde toto sit intentus suspiriis precibusq; humilium, mox vt ad eū leuare cœperint mētis affectum. Iuxta id quod in Psalmo dicitur: Desiderium pauperum exaudiuit dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua. Non tantū vociferationem exaudiri à domino dicit & clamorem, verūetiam nudum desiderium: imò quod minus videtur, cordis præparationē. Si verò vt vox sponsæ accipitur ista particula, dormire se dicit sponsa, propter fragilitatem carnis huius: vigilare autem, propter spiritum. Ex parte enim carnis huius miseræ & corruptibilis, quæ (iuxta do-

Matth. 5. mini verbum) infirma est ad omne bonū, animamq; (vt ait *Sapient. 9.* sapiens) aggrauat, & sensum deprimit, non plenè vigilare potest pro hoc statu Ecclesia, non tam potest esse quàm cupit intenta diuinis contemplationibus & obsequiis, sed pigritia quadā & torpore premitur, etiam in iis qui vidētur & sunt magni apud Deum meriti. Adeò vt Paulus ille vas electionis, pondere isto grauat, exclamauerit: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et alibi: Cupio dissolui & esse cum Christo.

Christo. Quāuis autē sic ex parte corporis crassi huius & corruptibilis, ad omne malum facilis, & ad bonū omne difficilis, pigra sit & oscitabunda Ecclesia, secundum spiritum tamē, qui (iuxta Domini vocem) prōptus est ad diuina, qui (vt ait Apostolus) contra carnem concupiscit, tota est alacris & vigilās ad diuina obsequia. Vel secundum diuersa mēbra Ecclesiæ sermo propositus intelligatur. Dormit enim, ratione imperfectorū, qui non satis vigilat pro custodia cordis sui aduersum insidias diaboli: propter quod, in multis frequēter offendunt. Ratione tamen perfectiorum, quorum aliquot semper habet & est habitura vsq; in finem, sollicita est & vigilans, ad placendum Deo & resistendum vitiiis. Qui etiā rectè cor appellantur Ecclesiæ, tāquam præcipui & primi in ea, vnde cæteris membris inferioribus vita debet gratiæ & motus administrari: quemadmodum inter omnia corporis mēbra, cor est principalius, vnde cætera vitam hauriūt. *Vox dilecti mei pulsantis.* *Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenu est rore, & cincinnati mei guttis noctium.* Ab hoc loco, vsq; post medium capitis, vbi dicitur, Quò abiit dilectus tuus? &c. sponsa loquitur: primū quidem amicissimam sponsi pulsantis vocem commemorans: deinde, quomodo post vocationem se gesserit ipsa, prolixius enarrans. Describuntur autē hæc omnia, sub figura corporaliter amantium, quemadmodum in sequentibus plenius declarabitur. Primū itaque, sponsa aduertens pulsantē ad ostium cordis sui sponsum, dicit: Vox dilecti mei pulsantis: subaudi, ista est quam ego interiorius audio. Facile enim Ecclesia per spiritū Christi, quem in se habet, sui sponsi vocem ab alienorū vocibus discernit, iuxta quod in Euangelio dominus ait: ouiculas veri pastoris vocē agnoscere, alienorū nō item. Oues meæ, inquit, vocem meā audiūt, & cognosco eas, & cognoscūt me meæ. Vox, inquit, est ista dilecti mei pulsantis ad ostiū cordis, cupiētis introire in habitaculum cordis mei: quemadmodum ipse de se in Apocalypsi ait: Ecce sto ad ostiū, & pulso: Si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cū illo, & ipse mecum. Pulsare autem dicitur Deus, non corporalis domicilij ianuā, sed cordis ostiū spirituale. Quod tunc quidē facit, quando per gratiam suā præuenientem corda nostra tangit & visitat, per internas inspirationes, & tacitas occultasq; cordis motiones, ad ea quæ Dei sunt, vtpote ad vitæ emendationē, vel ad ampliorē profectū, vel ad

Prou. 23.

fideliorem firmioremq; amoris cum ipso adhesionem. Vocem deinde blandissimam sponsi pulsantis, subiūgit: Aperi mihi soror mea, colūba mea, immaculata mea. Hoc est quod apud Sapientem dominus ait: Fili, præbe mihi cor tuum. Non enim aliud est, Christo aperire pulsanti, quàm cor ipsi præbere, ipsiusque bonis & saluberrimis inspirationibus locum dare & obtinere. Quemadmodum econtrario, nihil est aliud pulsanti domino cordis ostium occludere, quàm eius bonis inspirationibus & vocationibus nolle acquiescere, imò repellere eas & nihilipendere. Aperiri ergo sibi postulat sponsus cordis nostri ostium, in quod ingredi, in quo habitare, cubare & requiescere quàm maximè desiderat, cuius sunt delitiæ esse cū filiis hominum. In quo admirabilis & ineffabilis patet spōsi nostri dignatio, quòd cū ipse nostri prorsus nihil indigeat, nostroq; commercio nihil illi possit fœlicitatis aut commodi accedere, qui per semetipsum in statu cōsistit omnium bonorum aggregatione perfectio, dignatur nihilominus vltro ipse ad nos accedere, nostrique cordis ostium prior ipse pulsare, veluti in eo cupiēs habitare & requiescere. Quanquam verò ipsius est cor nostrum, ipsumq; habeat in manu sua, eo quòd ipsum fecerit ab initio & posuerit in visceribus nostris, iuxta Psalmistam dicentem: Qui finxit sigillatim corda eorum: attamen à nobis postulat aperiri sibi cordis ostium. In quo liberi nostri arbitrij facultas insinuatur, per quā in nostra est potestate, vt Christo pulsanti vel aperiamus vel claudamus ostiū cordis nostri. Nisi enim in nostro id situm esset arbitrio, superuacaneè pulsans sponsus postularer à spōsa, aperiri sibi ostium, Valde autem oblectat piæ mentes, quod tam multis amicissimis nominibus sponsam appellat, blandisque demulcet titulis, cū ab ea aperiri sibi ostiū postulat: quasi videlicet blandiendo impetrare contēdens quod postulat, perinde quasi multum ex re sua futurum sit, si quod postulauerit, impetret. Sic enim solēt qui rem aliquam magni pretij aut commodi impetrare volunt, amicitiaē titulis & appellationibus blandiri, iis à quibus impetrare laborant quod vehementer desiderāt. Sciens enim, quòd verbum durum excitat furorem, sicut econtrario sermo mollis iram frangit, non durè eam aut seuerè alloquitur, neque imperiosè exigit quod suo vtique iure potest: sed blandiendo potius & obsecrando, ad id quod à nobis pro nostro commodo, nō suo, postulat obtinendum, agere maullt: vt non quasi ex necessitate aut coactione

Psal. 32.

Prou. 15.

atione nostrum sit obsequium, sed ex libertate, & hilaritate vt rronca. Hilarem enim datorem & ministrū, ipse diligit: tunc- 2. Cor. 9. quæ perfecto in nobis gaudio gaudet, quū nos audit dicentes sibi: Volūtariè sacrificabo tibi, & cōfitebor nomini tuo domine, quoniam bonum aut suaue est. Cæterum, appellationum istarum rationes, quare videlicet Ecclesia à Christo dicatur soror, quare amica, quare columba, quare immaculata, ex præcedentibus sufficienter notas relinquimus. Quod autem sequitur in voce sponsi pulsantis: Quia caput meum plenum est rore & cincinnati mei guttis noctium, videtur dictum secundū similitudinem eius qui per multas horas intempesta nocte perseverauit pulsans ad ostiū amicæ: cuius caput, eo quòd sub distetit, humore nocturni roris madet, ita vt guttulæ per cincinnati implexionēque capillorum defluant. Atque ita per hunc modum loquendi, significari videtur indefessa perseverantia pulsantis, qui meritò repulsam pati non debet: quemadmodū in Euangelica parabola, is qui per noctē perseverauit pulsans amici ostium, propter importunitatem tandem obtinuisse scribitur, quod postulauit. Mysticè quoq; caput spōsi nostri plenum rore intelligitur: quia diuinitas ipsa, quæ (iuxta Apostolum) est caput Christi, plena est sine mēsurā rore cœlestis gratiæ & spiritalium bonorum: ita vt ab eius plenitudine defluant guttæ gratiarum ad mēbra eius vniuersa, ad omnes fideles, mēbrorum instar cū eo in vnum corpus mysticum cōpositos. Idemq; est quod sequitur, de cincinnati plenis guttis noctium: id est, guttis roris, qui per noctem solet decidere. *Expoliaui me tunica mea: quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Solent homines post ingressum in lectulum quietis, ægrè admodum surgere ante somnū absolutum: neq; facillè rursus vestimentis se induunt, postquā ad ingrediendum requiē lecti ea semel exuerint. Propter quod, eo tēpore vix amicis pulsantibus solent aperire, sed excusationes magis quærūt, & importunitatem temporis causantes, foris stare iubent aut differri in crastinum vsq; rogant, eos qui pulsant. Vnde & ille in Euangelica parabola, ad quem amicus venit intēpesta nocte, pro accipiendis cōmodatō tribus panibus, quum iam in cubili esset ad cubandū dispositus, non facillè induci potuit vt exurgeret, aperiretq; ostium, quāuis amicus esset qui pulsauerat: sed excusationes potius quærebat, dicens: Ostium meum clausum est, & pueri mecum sunt in cubili: non possum surgere, & dare tibi.

L iij Non

Luc. 11.

Non possum surgere, inquit. Quasi dicat: Si antequam somno me dedissem composuissemq; in lectulo, tempestiuè venisses, libenter tibi aperuissem, & dedissem quæ postulas. Nunc tamè in tempesta nocte, postquam vestimenta exui & lectū sum ingressus, non possum surgere vt tibi satisfaciam. Secundum hūc morem, videtur hīc sponsa moras facere spōso, quasi in tempesta nocte pulsanti, & excusationes prætere, ne illum cogatur intrmittere. Quasi dicat: Intēpestiue iam pulsas ad ostium meum. Iam enim exui ego vestimenta ad ingrediendum in lectulum quietis meæ, neq; possum nisi magna molestia me reuestire vt te intrmittam. Iam lauerā ego pedes meos, per discursum diei pulueribus atque sudoribus maculatos, vt mundis pedibus lectum conscenderem, & quietiori fruerer somno. Non possum modò surgere, & pedes iterum inquinare, vt tibi pulsanti aperiam ostium. Quo verbo quid aliud significatur, quàm nostra illa tarditas, & (vt ita dicam) morositas, qua Christo domino pulsanti ad ostium cordis nostri, quasi difficiles & inuoluntarios nos exhibemus, inutiles trahentes moras, excusationesque vanas & friuolas allegātes, quare ipsi pulsanti non aperiamus, sanctisque eius inspirationibus & instinctibus nō acquiescamus? Tam enim ingrati sumus miseri, tā nostræ salutis incurij, vt sponsum ditissimum & nobilissimum ad ostium cordis nostri pulsantem, cupientem ad nos ingredi, nobiscum cœnare, nobiscum requiescere, beneficiisque plurimis nos afficere, nimium improbè vel repellamus in totū, vel certè diutius quàm æquum est expectare faciamus, & foris prætolari: cui debebamus ad primum pulsationis ictum, meritò statim occurrere, ostiumq; animo promptissimo libenter aperire, quacūque tandem hora pulsare illi placuerit, siue per diem, siue per noctem. Neque vnquam in vlla re tēporali adeò debet noster requiescere affectus, vt propterea moram vllam faciamus sponso nostro pulsanti, quin statim omnibus postpositis excusationibus, aperiamus illi cordis ostium, sine murmure & grauitate quanto citius illum excipientes in cordis nostri hospitium. Et illud quidem nimis videtur indignum, quòd tam leuibus de causis, imò tam sine causa, illum pulsantem repellimus vel expectare facimus: vtpote propter nostræ sensualitatis affectionem aliquā inordinatā, rei alicui creatæ & perituræ nimis adhærētem, aut propter modicā carnis huius pigerrimæ molestiam, cui nimitū, heu nimitū, condescendimus & indulgemus.

mus. Quemadmodum videlicet nunc sponsa ignobilis, nobilissimum & ditissimū sponsum foris prætolari facit, & ne intrmittere eum cogatur excusationes friuolas prætere: non nisi quia tunica sua se expolauerit, quā molestū sit reinduere & quia pedes lauerit, quos molestū sit iterū inquinare accedendo vsque ad ostiū. Egregiè scilicet rationes & perbellè excusationes, quare sponsa ignobilis & paupercula, spōsum tā nobilem & diuitē debeat vel repellere, vel mora superuacanea detinere foris prætolantē: cū debuisset ipsa potius nuda, aut circumcincta ocyssimè tunica vel stragulo, quàm citissimè occurrere pulsanti, ne vel ad momentū illum faceret expectare foris ante ostiū. Neq; iusta est excusatio quā videtur prætere sponsa, quod intēpesta hora pulset sponsum: Liberū est enim sponso, pulsare ostium spōsæ, quacūque hora voluerit, siue per diē siue per noctē, siue mane siue vesperi, siue in media nocte, siue in gallcantu, siue in prima vigilia, siue in secūda & c. Et hoc habet præceptū sponsa, vt semper aduentū sponsi prætolando vigilet: vt quacūque tandē hora venerit ille & pulsauerit, vigilans ipsa inueniatur, ac confestim pulsanti aperiat. *Dilectus meus misit manum suam per foramen, & venter meus intremuit ad tactum eius. Surrexi, vt aperirem dilecto meo.* Persistit sponsa in assumpta fabula siue comparatione sponsi & sponsæ. Sponsum enim corporalis, postquam ad ostium pulsauit amicæ, vbi moras inutiles illam videt, & friuolas prætere excusationes, ne aperiat, impatiens moræ, manum suam mittit vel per fenestram, vel per foramen aliquod quod est in ostio, aut prope ostium, vt sic manu sua pessulum leuet, quo occlusum est ostium, repagulāque item alia si quæ sint amoueat, ingressūque sibi ipse faciat ad amatam. Quod vbi illa conspicit, tam ferio illū querere ingressum præ verecundia nō audet, aut præ amore nō potest, vltra differre, quin statim exurgat, illiq; in occursum pergat, & ostiū voluntariè aperiat. Ad hūc sanè modū cū sponsa sua spirituali agit quotidie spōsus noster Iesus. Cū enim nos videt non statim obtēperare sanctis suis inspirationibus, quibus nos ad meliora exhortatur, diuinisque suis instinctibus non prōptè acquiescere, sed excusationes friuolas prætere & inanes querelas proponere, propter quas moram facimus aperire illi cordis nostri ostium: cum nostrā hanc (inquam) tarditatem & segnitiam considerat, quæ sola pulsatione nō mouetur, tum deinde manum suam illam validam, quæ

intima nostra operatione virtutis suæ sufficit commouere, in cor nostrum quasi per foramen immittit, vt impedimenta ingressus sui & obstacula introitus amoueat, id est vt affectiones inordinatas rerum temporalium, & maximè nostri ipsius inordinatum amorem (qui est pessulum fortissimum, quo ostium cordis nostri Christo clauditur) tollat & remoueat: quæ impedimenta, donec potèti manu & efficaci operatione sponsi fuerint ablata, quasi ostium cordis nostri clausum tenent & obfirmatum, ne per ipsum possit ad intima nostra introire. Imprimis verò & præ omnibus amouendum est pessimum illud & fortissimum pessulum, verè ferreus obex, inordinata affectio erga carnem istam mollem & miseram, quam tenerè & mollior nimis plerique diligimus, nimiumq; illi parcimus & indulgemus. Qui obex nisi per manum sponsi auferatur, nimis tardi sumus ad obsequendum diuinis instinctibus, nec facillè ei aperimus cordis nostri ostium. Sed & alia quælibet inordinata affectio erga rem quamlibet temporalem, quæ non in Deo & propter Deum diligitur, pessulum & repagulum est, contra Christum cordis nostri occludens ostium. Vnde in Euangelio sponsus ait: Si quis venit ad me, & non odit patrem suum & matrem, & uxorem, & filios, fratres & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Ad huiusmodi verò quæ carni infirmæ & fragili sensui nimis dura videntur, nequaquam ex nobis sumus sufficientes, nisi manum suam illam validam & omnipotentem mittat sponsus noster, quasi per foramen, in cordis nostri habitaculum: sic in nobis efficaciter per gratiã suã operãdo, vt quæ nobis ex nobis tam ardua, imò tã impossibilia videntur, per ipsum valeamus præstare. Nimirum vt affectione omni inordinata, & erga nos ipsos & erga vniuersa temporalia proposita & remota, ad parandum diuinis instinctibus motionibusque internis, nos ipsos libenter accommodemus. Atque hoc est quod sponsa ait: Dilectus meus misit manum suam per foramen: ac deinde, venter meus intremuit ad tactum illius. Id est: Dilecto manum suam extendente & per foramen intus mittente, ad amouendum obstacula ingressus, omnia mea viscera peculiari quadam immutatione intra me commota sunt, factaque sum per tactum illius quasi stupefacta & tremefacta, prorsusq; intra me immutata, vt iam moras ultra trahere nec auderem nec possem, quin statim ad aperiendum illi occurrerẽ, quin illi pulsanti

Luc. I

santi libenter aperirem. Quod quidem in adiuncto verbulo innuitur: Surrexi, vt aperirem dilecto meo. Donec enim pulsaret, & non aliud quam pulsaret sponsus, nondum surgebat sponsa, sed excusationes prætexebat inutiles, quales solet inuenire pigritia tarditasque humana. At verò, vbi post pulsationem manum admouere incipit pessulo & repagulis, ad amouendum ea, mox omnia illius interiora (quæ per ventrem consuetudinariè in scripturis significantur) intremiscunt & concutiuntur: sicque mox exurgit ad aperiendum pulsanti. Vbi quantum ad literam notandum est, quòd noster interpret dicit: Ad tactum eius, nec in Hebræo ita positum esse, nec in Græco. In Hebræo enim ad verbum, sic legitur: Viscera mea sonuerunt in me, aut interiora mea mota sunt in me, vel super me. In Græco autem est, ἡ κοιλία μου ἐθροῖθη ἐπ' αὐτόν. Hoc est: Venter meus commotus est super eum, vel ad eum. Quarum quidem lectionum idem est sensus iam supra expositus, quod sponso mittente manum per foramen, pessulumque ad remouendum ipsum tangente, sponsæ venter contremuit, id est, viscera fuere commota, ad tam manifestam, propinquã, & quasi sensibilem sponsi præsentiam. Atque ita quod in nostra lectione dicitur, ventrem sponsæ intremuisse ad tactum ipsius sponsi, intelligi castius potest, quam prima facie sonare videatur: videlicet ad tactum pessuli, non ventris, iuxta sensum supra expositum. Et planè secundum verborum superficiem, sermonem minus castum honestumque videtur fecisse noster interpret, ad iiciendo illud, ad tactum eius, quàm in originali lectione Hebræa appareat: vbi tactus nulla fit mentio, sed simpliciter dicitur: Viscera mea sonuerunt vel commota sunt intra me. Quamquam non est aliquo pacto incommoda mysterio sententia, etiamsi dicamus venter sponsæ intremuisse ad ipsiusmet vteri tactum. Christo enim per specialem gratiæ suæ operationem tangente ventrem animæ nostræ, id est, mentem, affectum atque memoriam (quæ sunt quasi viscera quædam & interiora animæ rationalis) ipse ille venter meritò intremiscit & commouetur, saluberima profectò cõmotione & tremore, qui nos ex inobedientibus obedientes, ex pigris alacres reddit. Est præterea diligenter notandum, quod sponsus non per se aperit ostium sine sponsa, neque sponsa ipsa per se aperit sine sponso. Nec enim aperit sponsa ianuã sponso, nisi postquã ille miserit manum per foramẽ. Neq; sponsus, etiamsi manum miserit solus

lus ostium aperit: sed exurgit simul ad aperiendum, ipsa sponsa. In quo videlicet pulchrè significatur, primùm quidem necessitas diuinæ gratiæ specialis, deinde nostri arbitrij libera facultas: quæ simul debet concurrere & cooperari, ad hoc vt se homo valeat ad Deum conuertere. Illa quidè in hoc significatur, quod nihil agit sponsa ad obtemperandum sponso antequam manum suam mittat: in quo signatur specialis operatio diuinæ gratiæ. Hæc verò, in eo quod sponso manum mittente, sponsa statim surgit ad aperiendum. Illic enim pulchrè nobis insinuat, quemadmodum principium bonæ operationis in nobis à speciali gratia Christi proficisci debet, sine quo (vt ipse ait in Euangelio) nihil possumus facere: maximè, quum (iuxta Apostolum) non simus sufficientes cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis. Hic verò, quomodo gratiæ dei in nobis operati nos ipsi per liberi arbitrij facultatem cooperamur: ita vt ipse operetur nobiscum, & nos cum eo, iuxta id quod alibi ait Apostolus: Plus omnibus laboraui: nō ego autem, sed gratia Dei mecum. Et iterum: Dei adiutores sumus. *Manus meæ stillauerunt myrrhā, & digiti mei pleni myrrha probatissima.* Loquitur ad similitudinē sponsæ delitiosæ, quæ manus habet vngueto myrrhæ perunctas, adeò copiosè, vt de manibus & digitis per guttas defluat, quū ad aperiendū ostium vel aliud aliquid operandum eas cœperit extendere. Intelligimus autem hîc per myrrham, amarā & nihilominus odoriferā atque preciosam, carnis mortificationē & pœnitentiā: amaram quidem & difficilem homini, ratione carnis infirmæ ab operibus huiusmodi pœnitentialibus abhorrentis: vtilem tamen valde & salutarem vtpote per quam solā mors & corruptio sempiterna euaditur. Hanc myrrhā stillant manus sponsæ, quū ad aperiendū dilectio sui cordis ostiū surgit: quoniā operibus pœnitentiæ vacare debent & mortificationi carnis insistere, qui Christū pulsantem ad ostium cordis sui, intus volunt introducere. Hoc est enim, quod ante Christū percurrès clamat Ioānes: Facite fructus dignos pœnitentiæ: Hoc est quod postmodū ipse clamat Dominus: Pœnitentiā agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Hoc ipsum, quod post Christi passionem clamat Petrus: Pœnitentiā agite, & baptizetur vnusquisque vestrū. Idemque in eo intelligendum venit, quod adiungitur: Et digiti mei pleni myrrha probatissima. Adeò enim debent manus nostræ plenæ esse hac myrrha pœnitentiæ, vt quasi per singulos digi-

Ioan. 1 5¹
2. Cor. 3

1. Cor. 15
1. Cor. 3

Luc. 3

Mat. 4
Acto. 2

tos videatur distillare: id est, vt in singulis operum nostrorum pœnitentiā reluceat, carnisque mortificatio redolet. Myrrha autem est, non quælibet, sed myrrha probatissima, quā stillant manus & digiti sponsæ aperiētis sponso ostium. Est enim myrrha quædam non probata, pœnitentiā & carnis mortificatio quædam apparens, quæ propter hominum gloriam assumitur. Qualis videlicet myrrha, erant opera illa secundum faciē pœnitentialia & carnem mortificantia, quibus Pharisæi gloriam sibi quærebant apud homines: ad hoc ieiunantes, orantes, & eleemosynas dantes, vt viderentur ab hominibus. Quæ quidem myrrha adeò non oblectat sponsum, vt etiam foeteat in naribus eius. Siquidè illam fictam & vanā Iudæorum pœnitentiā, & Ioannes præcursor, & dominus ipse, acri inuentione ambo damnarunt. Neq; proinde hac se myrrha vngere debet sponsa, neq; hanc manus eius debet stillare aut digiti, quū sponsum ad se voluerit introducere. Myrrha verò probata & probatissima, illa est pœnitentiā & carnis mortificatio, quæ pro solius Dei honore, pro vitiorū repressiōe & eradicatione, virtutumque insertiōe & augmento, non propter aliud quidlibet temporale, voluntariè assumitur. Atq; hæc est myrrha verè probatissima, qua plurimum oblectatur & reficitur sponsum, quā stillare debet manus sponsæ & per digitos distillare, quū ad excipiendū in cordis sui hospitio sponsum, obuiā procedit. Ceterū, pro myrrha probatissima, in Græco ponitur myrrha plena: in Hebræo autem, myrrha transiens. Quæ facillè possunt in eandem exponi sententiā. Quæ enim probata est myrrha, eadem plena est valore & odore, eadēq; rectè trāsiens dicitur, ratione odoris quem longè latèq; fundit, & quasi in longū à se transmittit. *Pessulum ostij mei aperui dilecto meo: at ille declinauerat atq; trāsierat. Anima mea liquefacta est, vt dilectus loquutus est. Quasiui, & non inueni illū: Vocavi & nō respondit mihi.* Mirum profectò videri potest quod hîc narrat sponsa, si cum præcedentibus conferatur. Narravit enim, quomodo sponsum ad ostiū pulsauerit, quærens ad ipsam introire, adeòq; in pulsando perseuerauerit, vt caput nocturno rore plenū haberet. Narravit deinde, quomodo ipsa differente aperire ostium & friuolas excusationes quærente, ille quasi impatiens moræ & ferio ingressum quærens, manum etiam miserit per fenestram ad aperiendum pessulum & amouenda repagula, perinde ac si vel inuita sponsa ad ipsam esset ingressurus. Nunc verò vbi sponsa

Mat. 23

sponsa vltro occurrit pessulūque aperit, vt intromittat spon-
sum, subito ille aufugisse siue declinasse inuenitur. Quid enim
sibi vult ludus iste? Quid aliud videtur ista innuere, quā si no-
lis volo, si velis nolo? Prius enim, dū vellet sponsus, nolebat spō-
sa. Posterius nunc, vbi vult sponsa, videtur non velle sponsus.
Quare enim declinauit atque abiit à dilecta aperiēte ostium,
si ad eam seriō cupiebat ingressum? An non ludentiū ille mos
est, vt cum pulsauerint ad ostium cuiuspiam, prodierintq; qui
intus habitant ad aperiendum, illi qui pulsauerint subito aufu-
giant, ita vt neminem astantem isti inueniant ad ostium post-
quam aperuerint? Suaue videlicet mysterium, in hoc nobis a-
micabili ludo latet absconditum. Ludus enim quidā (si ita lo-
qui fas sit) sanctus & spiritualis est iste, quē cum sua sponsa fi-
deli anima sponsus Christus ludere consuevit in Ecclesia. Dū
enim pigræ sunt ad diuina Christi fidelium animæ, pulsat Chri-
stus ad ostium cordis nostri, & seriō omnino videtur ad nos
quærere ingressum, bonis inspirationibus quotidie mentes no-
stras tangere non desistens, & ad vitæ emendationem cor ip-
sum commouens. Quod si nos ad obediendum illi sumus tardi-
iores, si moras facimus, si excusationes superuacuas teximus
& præteximus nostræ pigritiæ, vt quasi rationabiliter illi videa-
mur non obtemperare, nō desinit tamen oportunè importunè
ad cordis nostri ostium pulsare & præstolari, manu etiā per fe-
nestram immissa ad amouendum pessulum, ad remouenda im-
pedimenta salutis, donec vel inuitos (vt ita loquar) cogat sibi
aperire. Ita quidem erga fideles animas se habet sponsus, tan-
ta sedulitate pulsat ad ostium, eāsque ad bonum assiduè exhor-
tatur, quasi percipiens ad nos introire, & nobiscum habere sta-
bilem mansionem. Posteaquam verò pulsando assiduè & ma-
num admouendo pessulo cordis nostri, eò nos perduxerit, vt
voluntariè cupiamus aperire illi ostium, id est ex animo ad ip-
sum mentem affectūque cōuertere, simūsque iam bonæ vo-
luntatis ad agendam pœnitentiam & vacandum ei plenis affe-
ctibus, subito ille se videtur subducere, & quasi aufugere se oc-
cultè simulat: quando propter nostram vtilitatē & probationē
suæ præsentia dulcedinem internam ad tempus nobis subtra-
hit, ita vt subito in nobis quandam inentis ariditatem & tristē
solitudinem deprehendamus, quæ admodum est molesta iis
qui iam ad Deum recenter se conuertere cœperunt. Adeo, vt
plus nonnūquam internæ dulcedinis & plura efficacioraque
indicia

indicia præsentia sponsi sentire nobis intus videamur eo ten-
pore ad conuersionem ille nos vocat, & pulsando inuitat, no-
bis adhuc reluctantibus, vel plenè nondum consentientibus
pulsanti, quàm postmodum sentiamus, cum toto iam corde ad
illū conuerti incipimus, & sine omni moravel excusatione ob-
uiam ei pergitur, ad introducendum eum in cordis hospitium.
Diuina quippe dispensatione hoc ita arbitror euenire, pluribus
de causis. Primū quidem, ad puniendam præteritam nostram
tarditatem & inobedientiam, per quam diu illum pulsantem
negleximus & foris stare permisimus, quem debuissimus meri-
tò ad primū ictum ambabus manibus intromittere, & obuiis
vltis excipere. Non enim potest melius ista sponsæ tarditas pu-
niri, quàm vt vicissim sponsus eam cogat præstolari: vt sicut vo-
lente introire sponso, non statim ipsa consensit neque occur-
rit, sic vicissim sponsa volente coniungi sponso, ipsūque ad
se introducere, non statim obtemperet eius in hoc desiderio.
Et quomodo illa inuitiles præstitit moras & iniustas prætexuit
excusationes, ne sponsum statim reciperet: sic iustis rationibus
iste non statim se ostendat quæsitus, differatque sponsæ illius
desideria ad amplexus dilecti ardentem suspirantis: ita vt coga-
tur iam quærere cū dolore & labore, eum qui se prius ante ia-
nuam vltro videbatur offerre. Altera quoq; ratio huius dispen-
sationis esse videtur, ne spōsi præsentia nimis vilesceret, si tam
facile absque omni molestia inquisitionis passim acquiri pos-
set & teneri. Solēt enim homines, quæ facilia sunt inuentu nō
magnificere: item & ea, quæ semel deperdita facile recuperā-
tur. Vnde si statim absque omni labore, sponsæ ad ianuam tan-
tūm prodeunti sponsus offerret dulcem sui præsentiam, peri-
culum esset sponsæ, ne eam non valde magnificeret, quam ma-
ximi facere vtique debet, neve ad retinendum inuentum, tan-
tum non adhiberet studium, quantum pro tali conseruando
thesauro meritò foret adhibendum. Hoc est ergo, quod dicit
sponsa: Pessulū aperui dilecto meo, id est, amoui à corde meo
quæcunque impedimenta & obstacula, omnem inordinatam
rerum temporalium affectionem, vt cor meū nudum & aper-
tum illi offerrem, sicque ad me eum introducerem. At ille iam
declinauerat atque transierat, suæ videlicet dulcedinis præsen-
tiam subito mihi subtrahendo, & quasi inter quærendum soli-
tariam me in ariditate & perplexitate quadā ad tempus relin-
quendo. Postea verò quàm ita se solitariam videt sponsa dere-
lictam,

licitam, sponsumque cuius iam est amore accensa non inuenit ad ostium, tum videlicet verborum sponsi quæ pauloantè, quum adhuc iaceret in lecto antiquæ cōuersationis, paruifecerat, recordatur: tunc verba sanctæ inspirationis, atque etiam exterioris admonitionis, ad amorem Dei, quæ ante conuersionem non magni faciebat pigra anima, suæ salutis modicam habens rationem: tunc, inquam, ad memoriam ea reuocans, eaque cum affectu magno ruminans & masticans, ex eis in amorem sponsi amplius accenditur, ita ut præ desiderio videatur in ipsa liquefieri anima eius. Hoc enim est quod subditur: Anima mea liquefacta est, ut dilectus meus loquutus est: id est, in verbis quæ dilectus meus fuerat loquutus: quæ videlicet eo absente ad me rediens, profundius ruminabam. Quæ quidem sententia clarior videtur in Græco, vbi sic legimus: ἡ ψυχή μου ἐξῆλθε ἐν λόγῳ αὐτοῦ. Hoc est, Anima mea egressa est in sermone, aut verbo eius. Cui satis cōsonat lectio Hebræa, quæ ad verbum habet: Anima mea egressa est in loquendo ipsum. Hoc est, In eo quod loquebatur ipse, anima mea quasi extra se facta est, præ nimio desiderio. Videturque non admodum dissimilis vox ista sponsæ, verbo illi duorum discipulorum ad Emaus pergentium, qui post abscessum Domini ab ipsis, dicebāt ad inuicem: Nonne cor nostrum ardēs erat in nobis, dum loqueretur nobiscum in via? Quoniam verò non statim sponsus præsentem se demonstrat sponsæ quærenti & inuocanti, sed aliquandiu differt (ut supra diximus) actualis suæ signa præsentia, stans interim (ut secundo capite dictum est) retro parietē, & per cancellos prospiciens: idcirco adiungit sponsa: Quæsiui, & non inueni illum: vocaui & non respondit mihi. De quo verbo latius diximus in Commentariis capitis tertij, vbi idem ipsum verbum ponitur. *Inuenerunt me custodes, qui circumeunt ciuitatem. Percusserunt me, & vulnerauerunt me: tulerunt pallium meum custodes murorum.* Enarrat sponsa nostra mystica, sub similitudine corporalis sponsæ sponsum absentem magno desiderio quærentis, quid inter quæredum sibi euenerit. Interim, inquit, dum quærerem dilectum meum qui ad ostium meum pulsauerat, meque ad ostium aperiendi causa accedente iam abscesserat, dum per vicos & plateas errando illum requirerem, incidi in vigiles qui ciuitatem circumeunt custodia gratia: qui non solum non leuauerunt, aut consolati sunt dolorem meum, verum etiam plurimum auxerunt doloris materiam, grauitate me percu-

Luc. 24

percutientes & vulnerantes: insuper & pallium quo subito me operueram, quum exurgerem in occursum sponsi, ad honestandam nuditatem meam, crudeliter mihi auferentes: sicque miseram me nudam & seminecem relinquentes. Quod autem hic de sponsa corporali corporaliter descriptum est, id in Ecclesia mystica sponsa quotidie fidelibus euenit animabus: quæ ad vocationem & inspirationem Christi, conuertere se cupiunt à vanitatibus huius mundi ad ipsum. Vigiles enim isti qui circumeunt ciuitatem, & sponsam quærentem sponsum percutiunt ac spoliant, mali sunt prælati: qui ex officio quidem suo habent ut vigilent & circumeant in ciuitate sua, propter quod Episcopi ἐπισκοποι & τὸ ἐπισκοπεῖν, à verbo episcopin, appellatur, quod significat superintendere. Eademque ratione etiam custodes murorum appellatur, tanquam speculatores in murorum altitudine constituti, ad defensionem ciuitatis. Verum hi suis pessimis exemplis & vita scandalosa, nonnunquam & doctrina impia, simplicium animas cupientium Christo cōiungi grauitate percutiunt & vulnerant, ac quantum in ipsis est pallio honestatis spoliant: id est, bonæ operationis studium ad quod disponere se iam incœperat cupientes placere Christo, ab eis per scandala & pessimam vitam tollunt. Percutiunt etiam vigiles isti simplicium animas, per nimiam austeritatem & rigiditatem: dum eas cupientes ad Christum cōuerti, tam rigidè tractant, tantæque cum eis agunt tyrannide, ut carnificis potius quam patris officium præstare videantur. Quam quidem impietatem & tyrannidem nimiam malorum prælatorum in Ecclesia, eorundemque pessimam remunerationem, bene Dominus ipse in Euangelio designauit, per similitudinem serui mali, cui à patrefamiliâs cura familiæ fuit commissa: Si autem, inquit, dixerit seruus ille malus in corde suo: Moram facit Dominus meus venire, & cœperit percutere conseruos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis: veniet Dominus serui illius in die qua non sperat & hora qua ignorat, & diuidet eum, partemque eius ponet cum hypocritis. Illic erit fletus & stridor dentium. Paulus quoque de iis qui fratrum infirmorum conscientias percutiunt, apud Corinthios loquitur, dicens: Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. De istis ergo custodibus murorum, non bene suo officio fungentibus, conqueritur sponsa quod ab eis nimirum malè tractata fuerit, percussa nimirum & vulnerata, atque etiam

I. Cor. 8

Matt. 9

Psal. 119.

Psal. 44.

Ephes. 6

etiam pallio suo spoliata. Tales enim, quatum in ipsis est, non solum non adiumentum præbent simplicibus veniendi ad Christum, verum etiam impedimentum præstant non modicum, per suam impiam vitam in ambitione, gula, & luxuria cæterisque vitiis, qua simplices scandalizare non verentur: item per nimiam austeritatem & immisericordiam, qua cum illis agunt, non intelligentes quod dixit Dominus: Misericordiam volo, & non sacrificium. Potest tamen locus iste contrario modo exponi, in bonum, de bonis in Ecclesia prælati, qui diligenter commissam sibi civitatem circumeunt & ciues, siue incolas eiusdem vigilanter custodiunt, sua paterna sollicitudine. Hi enim percutiunt & vulnerant, saluari verbere & vulnerare, animas simplicium & imperfectorum, cupientium ad Christum peruenire: dum eis prædicant quæ carni sunt dura, & ad carnis mortificationem spectantia, utpote de contemptu mundi, de continentia & abstinentia, aliisque huiusmodi virtutibus prosequendis, vitiisque contrariis fugiendis. Sunt enim veritatis & virtutis eloquia, quasi sagittæ acutæ, quibus vulnerantur salubriter aucterium corda. Quales videlicet sagittas, Propheta aduersum linguas dolosas dari sibi postulabat, cum diceret: Sagittæ potestis acutæ. Et alibi ad regem Messiam de iisdem sagittis, per eundem Prophetam dicitur: Sagittæ tuæ acutæ populi sub te cadent, in corda inimicorum regis. Paulus quoque, gladium spiritus vocat Dei verbum: eo quod per verbum Dei sic animamori cogitur mundo, quomodo gladio corpus perfoctum à vita ista deficit temporali. Pallium quoque à sponsa tollunt isti vigilantes, quando per prædicationem & sacramentorum Ecclesiasticorum administrationem, peccata subditis tollunt, prauasque consuetudines vitæ præteritæ in vitiis transactæ eos faciunt relinquere. Pallium, inquam, illud cæci Evangelici, quod ille proiecisse legitur, à Christo vocatus, ut ad eum sine impedimento perueniret. Sic enim sancti patres, per illud pallium cæci, pannosum & ex variis vilibusque panniculis confutum, intelligere solent veterem consuetudinem vitiorum. Quam abiicere oportet eos qui à Christo vocantur, & ab ipso quærunt illuminationis beneficium. Secundum utrunque verò sensum, bene quadrat ea quæ statim in textu subiungitur adiuratio, in hunc modum. *Adiuro vos, filie Hierusalem, si inueneritis dilectum meum, ut nunciatis ei, quia amore langueo.* Per filias Hierusalem (ut sæpius iam dictum est) intelligendæ sunt Christifidelium deuotæ

deuotæ animæ, quæ ad supernam illam Hierusalem matrem suam assidue suspirant, talibusque sedulo studiis incumbunt, quibus dignæ efficiantur ad beatam illam societatem aliquando peruenire. Has adiurat sponsa, quærens dilectum suum, ut si eum inuenerint, nunciare ei non negligent, quanto langueat ipsa amore, & quanta sollicitudine eum per vicos & plateas requirat. Adiuuro vos, inquit, ut si dilectum meum inueneritis, nunciatis ei quia amore langueo. In languore amoris (quemadmodum supra cap. 2. diximus) vehementia eiusdem, & excessus quidam significatur, quasi eius quæ præ amore ferre se non valet, iamque defectura videtur, nisi tempestiuè succurratur amori. Atque hunc amoris sui languorem cupit sponsa nunciari sponso, per filias Hierusalem: quando fidelis anima cupiens Christo piacere, eiq; ut sponso vnico coniungi, deuotarum animarum, quæ iam in dilectione Dei vel perfectæ sunt vel amplius promouerunt, suffragia & intercessionis in charitate fraterna postulat: ut quæ per semetipsum digna non est aut sufficiens inuenire sponsum, saltem per intercessionis & suffragia meliorum, aliquo modo ad sponsi mereatur præsentiam peruenire. Tunc enim filia Hierusalem dilecto nunciant, de amore sponsæ nouitiæ quærētis ipsum: quando fideles animæ iam familiares Christo, utpote in eius dilectione perfectæ aut multum prouectæ, in oratione sua (ubi Deum velut familiariter præsentem quotidie inueniunt) pro illis qui ad Christum se conuertere desiderant, & Christi familiaritatem amicitiamque ambiunt, sollicita, pia illorum desideria ipsi commendant: ut sua gratia illorum imperfectum dignetur adiuuare, atque ad perfectum adducere. Et quid prudenter sponsa ista ad sponsum suum cupiens pertingere, filias adiurat Hierusalem: cum adiuratione & obtestatione hoc ab eis postulando, ut dilecto suum amorem nuncient. Nec enim aliis id commodius potuisset commendare, quum alias non habeat sponsum magis familiares sibi & dilectas, quarum precibus atque intercessionibus efficacius posset commoueri. Vbi etiã per filias Hierusalem, peculiariter intelligere possumus animas beatas, iam in Hierusalem superna facie ad faciem Deum videntes. Nam & harum suffragia instanter postulare debent animæ fideles, quæ adhuc in militante Ecclesia quasi absentem sponsum requirunt. *Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? Qualis est dilectus tuus ex dilecto, quia sic adiurasti nos?*

Vox ista est filiarum Hierusalem, interrogantium sponsam

M amore

amore languentem de sponso cuius languere se dicit amore, quisnam sit & qualis aut quantus, eo quod sic pro illo fuerint adiurata. Omnino enim magnificere illum debet, & magnus quispiam esse videtur ille, pro quo tam serio sponsa ipsas adiurauerit. Nam pro rebus parui momenti, non solent ita adiurando obstringere se inuicem homines: neque nisi in maximis rebus & quae vehementer cordi habent, adiuratione tali uti solent. Interrogant autem filiae Hierusalē à sponsa, quisnam sit & qualis sit sponsus qui quaeritur, non quasi ignorantes ut discant, sed ut occasionem dent sponsae de suo dilecto sponso plura eloqui, eiusque pulchritudinem & maiestatem plenius explicandi: ut inter commemorandum & enarrandum magis in ea crescat vis amoris, & sancti desiderij flamma exardescat vehementius. Tum etiā quod ipsismet dulce est, de Christo suo sponso audire praecōtia. Interrogant ergo, ac dicunt: Qualis est dilectus tuus ex dilecto, o pulcherrima mulierum? Pulcherrimam mulierum appellant, sponsam quaerentē sponsi veri conuubia, id est, insigniter pulchram. Nam in Hebraeo & Graeco tantū dicitur: Pulchra in mulieribus. Quae enim ad Christum se conuertit anima, & illi toto corde requirit, ea verè pulchra est & pulcherrima: sua videlicet pulchritudinem ab eo accipiens, ad quem se conuertit, pulcherrimum, qui est pulchritudo & decor angelorum sanctorum. Sed quid sibi volunt illae interrogantes, dum sponsum nominant, non simpliciter dilectum, sed cum geminatione, dilectum ex dilecto? Orthodoxi patres mysterium in hoc accipiunt processions, siue aeternae siue temporalis, qua procedit filius Dei sponsus animarum sanctarum à patre: aeternaliter quidem, secundum diuinitatem, temporaliter verò, secundum humanitatem assumptam. Sic enim dilectus ipse est filius ex patre aequè dilecto, sicut Deus dicitur ex Deo, & lumē de lumine. Possumus tamen secundum literam modum hunc loquendi referre ad excellentiam dilectionis, ut dilectus ex dilecto, siue (ut ex Hebraeo legi conuenientius potest) dilectus praedilecto idem sit, quod insigniter & maximè dilectus: ac si diceretur, dilectus supra dilectum, aut dilectus plusquam dilectus.

Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.
Incipit sponsa cum magno affectu describere atque depingere dilectissimū sibi sponsum. Et primū quidem, generaliter ipsius describit pulchritudinem: deinde ad partes transeundo, discurret per singula. Quomodo videlicet supra sponsus in principio

quarti

quarti capitis, sponsam prolixè commendaturus, prius generalem proposuit cōmendationem, dicens: Quam pulchra es amica mea, quam pulchra: ac deinde ad partium transiens considerationem, subiungit: Oculi tui columbarum &c. Sic & in praesenti loco, prius generaliter sponsa commendat sponsum, quasi à totius corporis dispositione & colore, posterius ad partes transeundo. Dilectus meus candidus, inquit, & rubicundus, electus ex millibus. Quasi dicat: Dilectus meus totus nō aliud videtur quam lac & sanguis, ut sit instar lactis candidus, & instar sanguinis rubicundus. In quo gemina Christi domini nostri natura, secundum patrum enarrationem, pulchrè insinuatur & cōmendatur. Secundum diuinitatem quippe, candidus est: secundum humanitatem verò, rubicundus. Candidus, ratione diuinitatis, secundū quam patri est coaeternus. Quae durationis aeternitas, rectè per candorem significatur, quemadmodum & patris ipsius aeternitas. Danieli in visione per candorem niuae albedinis fuit mostrata: Aspicebā, inquit, donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda, id est, lana albissima. Candidus ergo secundum diuinitatem est filius, sicut candidus est pater: candidus inquam sicut nix & sicut lana munda. Rubicundus verò dicitur secundum humanitatem, in qua patri factus obediens vsque ad supplicium crucis, roseo suo sanguine à capite ad pedes vsque totus fuit rubricatus. Quemadmodum enim patris vestimentum candidum est visum Danieli sicut nix ad significandum eius aeternam durationem & infinitam perfectionem: ita vestimentū Christi ratione assumptae humanitatis, visum est angelis apud Esaiam, & in Apocalypsi dilecto discipulo, rubrum & aspersum sanguine. Sic enim apud Esaiā, quasi admirantes interrogant angeli: Quare rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua quasi calcantium in torculari: Respondente eo, quod torcular calcauerit solus, indeque sit aspersus sanguis super vestimentum suum. In Apocalypsi quoque, apparentem filium hominis, sanctus Ioannes vestimentum videri gestare aspersum sanguine. Aliter quoque ita distinguī possunt in Christo, ut candidus dicatur & quasi lacteus, secundum eam quae in ipso blandissimè bonis, in modū lactis refulget, pietatem & misericordiam: rubicundus verò siue rufus, & quasi igneus, secundū terrorē suae iustitiae, qua impiis & impunitatibus meritò terribilis est & metuendus. Rubedo enī ignea,

M ij rectè

Danie. 7.

Esa. 63.

Gene. 2. rectè terrorem significat iracundiæ, quoniam ignea huiusmodi rubedine solent apparere, qui vehementi ira afficiuntur. Cui etiam consonat, quod Cherubin ille ante paradysum positus à Deo, post eiectum hominem, flammeū igneumq; scribitur tenere gladiū. Atque huic distinctioni satis bene consonat, quod in Græco pro rubicundo dicitur *πυρρόος*: id est, igneus vel flammæus. Ex Hebræo quoque ruffus nō minus cōmodè quàm rubicundus legi potest, ex dictione edom, quæ in pluribus scripturæ locis ruffum significat. Dicitur quoque electus ex millibus, id est, insignis & præstans præ millibus siue myriadibus (vt in Græco dicitur) id est, decem millibus. Vna enim myrias, decem millia continet. Hoc est: Tam est insignis & præstans iste dilectus meus, vt inter plurima millia non possit quisquā inueniri tam pulcher, tam diues, tam nobilis, & c. Quæ quidē Christi domini nostri, super tam angelorum quàm hominū beatorum myriades, præstantia & excellētia, pulchra visione sancto Esdræ fuit demonstrata: quando in monte Sion videns turbam innumerabilem laudantium in canticis dominum, in illorum omnium medio iuuenē vidit statura celsum, cæterisq; omnibus eminentiorem, qui etiā coronas illorum imponebat capitibus, & palmas dabat in manibus, magisq; exaltabatur præ illis omnibus. Nihil enim dubiū est, quin Christi domini super vniuersa sanctorum agmina insignis præcellētia, tali fuerit visione designata. *Caput eius, aurum optimū. Comæ eius, sicut elatæ palmarum, nigræ quasi coruus.* Nunc ad partes transit, incipiens à vertice capitis: atque ita deinde, cōgruo ordine ad alia membra progrediēs. Primū igitur de capite ait: Caput eius, sicut massa quædam auri optimi & pretiosissimi. Caput Christi

1. Cor. 10 (teste Apostolo) Deus est, siue diuinitas. Cuius præcellētia naturæ supra omnē naturam creatam, bene per excellentiā auri significatur, quod cætera omnia metalla pretio & dignitate antecellit. Per comas verò huius capitis, intelligēdæ videntur innumerabiles illæ sanctorum angelorum myriades, qui diuinitati ipsi proximè & familiarissimè inhærent, in ea cōfirmati & vegetati, sicut comæ capiti inhærent, radicitusq; infixæ nutrimentum & vigorem ab eodē accipiunt. Quorum etiā numerus tantus est, vt solus Deus eū nouerit, quemadmodum capillorum in capite soli Deo cognitus est numerus: apud quē (vt

Matt. 10. in Euangelio ipse ait) capilli omnes iustorum numerati sunt.

Danic. 7. Millia enim millium vidit Daniel ministrātia, & decies cetera millia

millia, siue (vt alij malunt legere) decies millies centena millia, assistebant ei. In quo numero, non aliud quàm infinitus & indeterminatus significatur angelorum numerus. Comparantur autem hæ comæ elatis, & nigræ dicuntur quasi coruus. Pro cuius literæ intellectu aduertendū est, quod hīc dicitur elatis palmarum, nec in Græco nec in Hebræo ita inueniri. Palmarum enim neutra lectio meminit, neque aliquid ponit earum altera, vnde dicitio ista posset accipi. Græca enim lectio sic habet: *βόσφυχοι αὐτοῦ ἐλάται, μέλανες ὡς κόραξ*. Hoc est: Comæ eius elatæ, nigræ quasi coruus. Ex Hebræo verò ad verbum legendum: Cincinni eius crispi, vel crispates, nigri quasi coruus. Videtur igitur superuacanea dicitio, palmarum, quæ fortè ex glosa interlineari aliqua, per indoctos scribas (vt in plerisque huiusmodi euenit) in textum ipsum est inuecta. Est præterea aduertendus hoc in loco alter error Latinorū interpretū, qui existimauerūt per elatas istas palmarum, intelligi ramos magis erectos, vel folia sursum erecta, non deorsum pendentia in palmis: putantes imsuper, elatas idem esse quod eleuatas, & in altū extēsas. Verū hi ex ignorantia Græci idiomatis, hac sanè in parte hallucinantur. Nomen enim *ἐλάται*, hoc in loco dicitio est Græca, quæ iisdem omnino literis profertur apud Græcos, quibus apud Latinos. Singulari enim numero *ἐλάται* elate dicunt, quæ admodum pentecoste, genere fœminino. Est autem species arboris aromaticæ, cuius meminit & Plinius libro. 12. naturalis hystoriæ, cap. 28. & vltimo eius libri. Postquā enim de bryo & cœnanthe dixisset, de elate subiungit, in hunc modum: Est præterea arbor ad eadem vnguenta pertinens, quam alij elatē vocant, quod nos abietem, alij palmam, alij spathen. Laudatur ammoniaca maximè, mox Ægyptia, dein Syriaca, dūtaxat in locis sitientibus odorata, pingui lachryma, quæ in vnguenta additur ad domandum oleū. Talibus ergo arboribus aromaticis, cōparantur comæ sponsi. Cæterū, ex Hebræo alij aliter legunt: Comæ eius quasi crispæ vel crispates, nigræ quasi coruus. Quæ lectio videtur facilior, & magis ex familiari consideratione pulchritudinis virilis desumpta. Solent enim in viris commendari capilli crispi & bene nigri. Crispantes enim crines, signum sunt fortis animi, & nigredo virilis caloris, qui in viris plus quàm in fœminis debet abūdare. Mysticè verò, per crispes capillos intelligimus sanctos angelos, vt suprā dictū est. Qui velut crispi dicuntur, dū semper ad Deum sursum intentum habēt sui in-

tellestus atque affectus apicem. Quemadmodum enim crispi capilli, cum deorsum dependeant, in fine tamen sursum reflectuntur: ita sancti angeli quavis pro hominum necessitatibus videantur ad inferiora descendere, nunquam tamen prorsus intenti sunt his terrenis, quin mentis suae apicem in Deum conuertant. Semper enim, ut ipse in Euangelio angelorum dominus ait, patris caelestis faciem vident. Nigrae autem comae istae dicuntur, comparatione ad caput cui inhaerent, auro fulgentius: quoniam sancti angeli si cum excellentia diuinæ naturæ conferantur, quasi nihil aestimabitur eorum omnis pulchritudo & gloria, & quasi nigredo apparebit in cōparatione niuei candoris. Nigrae item sunt, secundum propriam reputationem, quoniam sancti angeli considerantes suam quā ex semetipsis habent instabilitatem & imperfectionem, per quā ex sua natura in omne malum labi potuissent, nō minus quā illi qui modò caco-dæmones à nobis appellātur, & carbone quouis attriores aestimantur, in propria aestimatione sibi vilescunt, nullā sibi sed totam Deo dantes gloriā. Vel aliter, per comas intelligimus sanctos homines: qui eadē ratione dicuntur comae sponsi, qua angeli. Crispantes dicuntur, quatenus secundum mentis apicem ad ea quae Dei sunt iugiter conuertere se laborant, quantumuis per corporis aut proximorum necessitatem cogantur terrā subinde respicere, & terrena agere. Nigri quoque dicuntur sicut coruus, secundum cōparationem ad infinitam diuinæ sanctitatis puritatem, cui collata omnis sanctorum hominum pulchritudo non nisi turpitudine quaedam & deformitas videtur, iuxta illud Esaiæ: Omnes iustitiae nostrae, sicut pannus menstruatae. Itē secundum propriam reputationē nigri sunt homines sancti, id est, humiles & obscuri in oculis suis, nihil de semetipsis magnum, clarum aut gloriosum sentientes, & quantum ex semetipsis non nisi maximos peccatores sese reputantes. Quemadmodum sanctus Apostolus Paulus, cū esset vas electionis, omnium nihilominus peccatorum se maximū reputabat, dicens: Christus Iesus venit in hunc mundū peccatores saluos facere, quorum ego primus sum. Sed & suprā de hac nigredine sanctorum dictū est, in expositione cap. i. super verbo illo spōse: Nigra sum, sed forma & c. *Oculi tui, sicut colūbae super riuulos aquarū, quae lacte sunt lotae, & resident iuxta fluentia plenissima.* Per oculos spōsi rectē intelligimus dona Spiritus sancti, quēadmodum, ex Apocalypsi sacra cognoscimus, ita referēte Ioanne: Vidi agnū tanquam

quam occisum, habentē cornua septem & oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei missi in omnē terram. Vbi per septē spiritus, iuxta sanctorum patrum enarationem, septiformis spiritus, aut septem dona spiritus, intelliguntur. Nam & aliās, spiritus, in numero plurali, pro donis ipsius spiritus sancti legimus. Veluti capite. 14. prioris epistolae ad Corinthios, vbi nostra *1. Cor. 14.* lectio Latina habet: Et spiritus Prophetarum, Prophetis subiectus est, Graeci codices secundum numerum pluralem legunt: Spiritus Prophetarum Prophetis subiiciuntur. Atque ita secundum numerum pluralem interpretes Graeci enarrant, de donis variis spiritus sancti: quae dicunt subiecta esse voluntati habentium ea. Isti ergo sunt oculi sponsi, quibus ipse quasi aspicit & intendit super vniuersam fidelium multitudinē. De quibus oculis illud etiam potest intelligi, quod per Sapientē dicitur: Oculi domini lucidiores sole. Columbibus quidem assimilantur isti oculi, propter simplicitatē & synceritatē ab omni dolo & fraude alienissimam, & propter singularem fecunditatē: quibus praerogatiuis duabus columba praecellit. Propter quod, etiam in nouo testamento in specie columbae dignatus est spiritus sanctus super Christum apparere. Per riuulos autē siue fluentia aquarum, super quae columbae istae residere aut demorari dicuntur, intelligere possumus sententias scripturarum sanctarum, quae sunt velut riuuli aquarum, quibus fidelium animae potantur & rigantur ad fecunditatem omnium virtutum. Qui bene aquarum riuuli dicuntur, quasi ab vno fonte primae & incommutabilis veritatis deducti & deriuati. Super quos etiam residere dicitur spiritus sanctus, quatenus auctoritatem ipse dat sententiis scripturarum sanctarum, virtutemque eis & efficaciam tribuit, ut potare valeant & rigare fideles. Ipse enim auctor est scripturarum sanctarum: quoniam (ut Petrus Apostolus ait) *2. Pet. 1* non voluntate humana allata est aliquando Prophetia, sed spiritus sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines. Et Paulus Apostolus manifestē testatur, omnem scripturam diuinitus esse inspiratā, ad vtilitatem fidelium. Inspirationem autē per spiritum sanctum fieri, necesse est: maximē cum dicat de eo Saluator: Ipse vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quae *Ioan. 14* cunque dixerō vobis. Et iterum: Ille vos docebit omnem veritatem. Bene in super lacte dicuntur lotae istae columbae, id est, *Ioan. 16* albiSSimae, & candidissimae, instar columbarum quae in lacte sunt baptizatae siue intinctae: propter eximiū candorē donorum spiri-

tuffanti, quæ animas sanctorum quas ex munere sponsi visitat instar columbarum lacte lotarum albiſſimas candidiſſimâsq; efficiunt. Denique, residere dicuntur istæ columbæ iuxta fluentia plenissima. Vel quia septiformis spiritus cum Deo patre & Deo verbo vnus ipse idēq; Deus, in eadem semper fœlicitatis plenitudine cōmoratur, quæ per fluentia plenissima potest intelligi. Ac magis etiã lectio Hebræa pro hac facere potest intelligentia, quæ de fluentis hîc verbum non facit, sed ad verbum sic habet: Consistentes vel demorâtes in plenitudine. Nā textus nostræ vulgatæ lectionis hac in parte, sicut & aliàs frequēter, Græcam sequitur æditionem quæ habet καθήμεναι ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων. Sedentes super plenitudines aquarū. Pro quo noster interpres dixit: Super fluentia plenissima. Vbi etiã per plenitudines aquarum vel fluentia plenissima, nō incōmodè intelligere possemus innumerabiles populorū multitudines, super quas septiformis spiritus dignatur ex bona volūtate Christi & patris residere & requiescere: in animabus videlicet omniū electorum, quas ipse suis liberaliter visitare & adimplere donis nō cessat, neq; cessabit vnquā, vsq; in cōsummationē seculi. Aliter per oculos possunt intelligi Ecclesiæ doctores & prælati: quorū est officiū, videre, pro totius corporis mystici: vtilitate & salute, vnde nomē habent eorū quidā vt ἐπισκοποι nominentur, id est, superintendētes & speculantes. Hi enim sicut colūbæ esse debent, per simplicitatē & sinceritatem fidei prædicationis. Super aquarū riuulos debēt residere, id est sententiis scripturarū sanctarū insistere, studioque diligentis meditationis incubere, vt inde hauriant quod effundant populis. In his enim, & suam & aliorū vitā & fidem debent contemplari: quemadmodum iuxta riuulos aquarum residentes colūbæ, suam in aquis præterfluentibus contemplantur imaginē. Accipitrum quoque & aliorum huiusmodi rapacium animalium figuras in aquarum fluentis contemplantur, vt tempestiuè auſugiant, ne in prædā fiant hostium vnguibus. Secundum quam similitudinem, doctores & prælati per diligentem inspectionem sanctarum scripturarum, sollicitè deprehendere & discernere debēt impios hæreticos, atq; ab illorū prauitate noxia tā se quā sibi cōmissos greges præseruare. Item iuxta riuulos aquarum spiritualium, id est, gratiarum & donorum spiritus sancti debent commorari, sine quibus vtiliter suum nequeūt administrare officiū. Debent quoque candidi esse & albedine refulgere,

refulgerē, tanquam columbæ lotæ lacte spiritualis gratiæ. Ac postremò, super aquarū debent residere plenitudines, vt fluentia plenissima, id est, multitudini fidelium assiduè debent inuigilare, eorūq; profectui & saluti quā diligentissimā operam impēdere. *Genæ illius sicut areolæ aromatum, confitæ à pigmentariis.*

Solent pigmentarij siue aromatarij quos apothecarios vulgò nominamus, hortos habere in quibus herbas habent aromaticas diuersarum specierum, quarum est vsus in confectionibus medicinalibus & vnguētis. Distingunturque isti horti per areolas quasdā siue lectulos (vt vulgò eiusmodi areolæ ab hortulanis appellantur) pulchrè & eleganter compositos, vel in quadro vel in rotundo, prout ipsis visum fuerit. Quas areolas siue lectulos ita compositos, ipsi pigmentarij conferunt diuersis herbis aromaticis, ad eum modum quo mulierculæ in hortis domesticis betam, caules, & alias herbarum manducabiliū species, ad domesticū & quotidianum vsum necessarias, per areolas siue lectulos plantat aut seminant. Talibus igitur areolis aromatum, sponsa comparat genas sponsi: quasi dicat, genas eum habere pulcherrimas & aspectu iucundissimas simulque suauissimè olentes. Quoniam verò in genis verecundia solet relucere atque modestia (quemadmodum supra dictum est in enarratione capituli quarti, vbi sponsus ipsam quoq; sponsam à genis cōmendauit, dicēs: Sicut fragmē mali punici, genæ tuæ) idcirco etiã hoc in loco non incongruè per genas sponsi pulcherrimas & gratiosissimas, intelligere licebit gratiosissimam Christi humilitatem atq; modestiā, quam erga sponsam suam semper ostēdit. Iuxta quod ipsemet in Euangelio ait: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. Quam quidē modestiam maximi faciens gentium Apostolus, per eandem quasi per ma- 1. Cor. 10 ximum quippiam & quod vehementissimè fidelium mouere meritò deberet affectus, quodam in loco obsecrat discipulos: Ipse ego Paulus, inquit, obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi &c. Vel aliter, per genas quæ sub oculis immediate sunt sitæ, populos fidelium licebit intelligere: qui Christo Domino ipsiusque spiritui septiformi, in humilitate & mansuetudine sunt subditi. Quasi enim duæ genæ sunt, duo populi Christo per fidem subiecti, populus Hebræorum & populus nationum. Vel singulæ Ecclesiæ, singulæ sunt genæ sponsi, singulæ sunt areolæ à pigmentariis confitæ: id est, à Christo primū, deinde ab Apostolis sanctis, optimis aromataris, plantatæ

tatae, optimisque plantulis fidei sanctae & morum sanctorum confita, quibus odorem gratissimum de se fundunt, instar areolarum illarum quas conferunt pigmentatij. Talis enim pigmentarius erat, qui dicebat: Ego plantavi, Apollo rigavit: tribuens nihilominus principale fructu Deo, cum subiungit: Deus autem incrementum dedit. *Labia eius lilia, distillantia myrrham primam.* Liliis, siue (vt ex Hebraeo alij legere malunt) rosas, labia sponsi comparantur: ob singularem candorem, munditiam atque fragrantiam, eorum quae per labia sua sponsus eloquitur: Omnia enim eius eloquia, candidissima sunt sicut liliu, & sicut argentu: iuxta quod in Psalmis dicitur: Eloquia domini casta, argentum igne examinatum. Item fragrantissima sunt, instar lilioru siue rosaru, utpote oblectantia & reficientia piorum animos. Miru verò, quod non potius mel dicantur ista blandissima labia stillare, quam myrrham. Myrrham sane distillant sponsi labia, & myrrham primam siue praestantissimam: quoniam doctrina omnis quam pro salute sponsae suae eloquutus est per labia sua sponsus, carni quidem amara est, nihil videlicet aliud clamans quam poenitentiam, crucem, carnis castigationem, membroru mortificationem veteris hominis & concupiscentiaru quae vigent in eo crucifixionem: simul tamen admodu salubris & salutaris, utpote ab omni corruptione peccati & damnationis animas & corpora praeferuans. Caeteru in Graeco pro myrrha prima dicitur, myrrha plena: quod in eudem sensum redit. In Hebraeo autem, myrrha fluens vel transiens dicitur, id est, myrrha optima, cuius odor longè lateque diffuit ac pertransit. *Manus illius tornatiles, aureae, plenae hyacinthis.* Per manus sponsi tornatiles, Christi opera perfecta & numeris omnibus absolutissima, rectè accipimus. Consuetu enim est in scripturis, per manus intelligi opera vel ipsam vim operadi. Tornatile verò opus, quod torno elaboratum est, absolutissimu esse solet, ita vt neque festucula alicubi adhæreat operi tornato, neque quicquam ex vlla parte desit rotunditatis perfectioni: adeo vt facillimè vel ex primo aspectu oculus possit discernere, inter opus scissile siue sculptile, ac tornatile. Fieri enim non potest, vt tam absolutè res quae piã fiat scindendo, quam fit tornado. Rectè igitur, tornatiles sponsi manus, Christi domini opera significant perfectissima & absolutissima, ita vt nec de specie aliqua mali possint iuste reprehedi. Dei enim (vt sanctus ait Moyses) perfecta sunt opera: suntque bona valde. Et Psalmista testatur opus eius confessionem esse & magnificentiam

Psal. 11

Deu. 32

Gene. 1

Psal. 110

centiam: id est, opera omnia confitenda esse & magnifica. Aliter manus Christi tornatiles intelligunt quidam, eo quod proptissimus sine omni mora & impedimento sit in operado: iuxta illud: *Di Psal. 148* xit, & facta sunt: propterea quod facile admodu sit torno operari, & quasi absque difficultate & sine regula fiat opera tornatilia. Veru prior expositio literae Hebraicae magis videtur conuenire, quae ita habet: Manus eius spherulae aureae. Vnde videtur tornatiles manus dici, quasi ad perfectam rotunditatem torno elaboratae, instar spherularu, & non torno laborantes. Consonat & lectio Graeca, quae pro tornatiles habet *τοπειραται*, id est tornatae. Aureae verò dicuntur Christi manus, eo quod ex virtute diuinitatis opera sua operabatur, quae per aurum omnium metallorum praestantissimum (vt supra dictum est) in scripturis significatur. Quaecumque enim pater operatur, haec & filius similiter operatur, quemadmodum ipse ait in Euangelio: suntque trinitatis opera, iuxta dogma sanctoru patru, indiuisa. Dicuntur insuper manus istae plenae hyacinthis. Vbi nota, per hyacinthos hoc in loco non flores significari, sed lapides siue gemmas eo nomine appellatas, quemadmodum ex Hebraeo & Graeco manifestè cognoscimus: vbi pro hyacinthis legimus tharsis, quod indubiè nomen est preciosorum lapidu, non floru. Alias tamen hyacinthus florè significat. Est autem hyacinthus lapis colore cereuleus, quem mutari dicunt cum facie caeli: ita vt caelo sereno perspicuus ac gratus appareat, caelo autem nubilo obfuscetur, quasi coram oculis euanescat. Per quos hyacinthos non absurdè intelligimus opera miraculoru, quae Christus dominus in humanitate sua ex virtute diuinitatis operabatur: quibus vis eius operatiua sic clarebat & glorificabatur, quemadmodu solent manus regu & principu ornari & glorificari lapidibus preciosis, in aureis annulis inclusis. *Veter eius eburneus distinctus saphyris.* Per veterem, quo nihil est mollius atque infirmius, congruè intelligimus infirmam ac fragilem Christi domini nostri humanitatem: quae licet infirma fuerit & fragilis, castissima tamen atque mundissima extitit, quod per eburneu ventrem significatur. Ebur enim os est elephantis, animalis frigidissimi & castissimi. Vnde hoc ipso loco, vbi nostra lectio habet, veter eius eburneus, Hebraea originalis lectio habet: Venter eius dens siue os elephantis. Et Graeca ferè similiter: Veter eius sicut pixidicula elephantina. Propter quod, per ventrem eburneum siue elephantinu rectè mundissima, castissima, & preciosissima Christi humanitas

Ioan. 1

tas significatur. Quæ distincta fuit, id est, pulcha varietate ornata, sapphyris, preciosis lapidibus, aureis punctis interlucentibus: quoniam Christi humanitas infirma & vilis secundum speciem, preciosissimis cœlestium virtutum & gratiarum gemmis fuit exornata. Visus est enim ipse, quasi unigenitus à patre, plenus gratiæ & veritatis. *Crura illius colūna marmorea, quæ fundatæ sunt super bases aureas.* Per crura sponsi, quæ assimilantur columnis marmoreis, accipimus immobilem stabilitatem & firmitatem infallibilem omnium promissionum, actionum & dispositionum Christi. Fidelis enim est ipse, quemadmodum Apostolus ait, nec mentiri potest, neque falli aut fallere nouit. Nō habet pedes similes arundinibus, quæ vento agitentur, non est nutabundus & facile mutabilis in consiliis, dispositionibus aut operibus suis: sed (quemadmodum Propheta sanctus canit) fidelis est in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis, & consilium in æternum manet, cogitationesque eius in generatione & generationem. Super aureas verò bases crura eius marmorea dicuntur fundari: quia firmitas omnis & infallibilitas promissionum & dispositionum Christi, diuinæ certitudini & primæ veritati innititur, cum sit ipse veritas prima, iuxta illud: Ego sum via, veritas & vita. Vel per bases aureas, intelligere licebit diuinæ prædestinationis præscientiā, ex qua procedit certitudo & infallibilitas omnium consiliorum & dispositionum Christi, ut nihil eorum possit non impleri. Denique per crura duo rectè accipere possumus misericordiam & veritatem siue iudicium, quæ frequenter scriptura simul commemorat, & quasi ex æquo in Christo prædicat. Veluti quum apud Psalmistam dicitur: Vniuersæ viæ domini, misericordia & veritas. Et alibi: Misericordiam & iudicium catabo tibi domine. Quid enim aliud ista sunt, nisi duo crura, quibus incedit ipse in omnibus viis suis: Et sanè marmoreæ hæc sunt columnæ: quia misericordia eius & iustitia siue veritas, ambæ sunt æquè in Christo rectæ, æquè firmæ, æquè infragibiles aut inflexibiles: ut (iuxta Sapientem) non sit prudentia, non sit consilium contra dominum: sicut non contra misericordiā, ita non contra iustitiā: & sicut non contra iustitiam, ita nec contra misericordiam. Et hæc crura super aureas bases, iuxta sensum supra expositum, bene fundata dicuntur: quoniam secundum æternam prædestinationem & præscientiā diuinitatis, pari semper passu & æqua rectitudine, Christi misericordia & iustitia sine defectu procedunt.

Species

Psal. 32

Ioan. 14

Psal. 24

Psal. 100

Species eius ut Libani, electus ut cedri. Inter omnes montes terræ promissionis cæterarumque regionum adiacentium, insigniter præeminet, tam pulchritudinis amœnitate quam fructus fecunditate, mons Libani, quemadmodum & in superioribus annotatum est. Sic inter omnes arbores, cedri & altitudine & rectitudine statura præcellunt: quæ in Libano habentur præstantissimæ & maximæ proceritatis. Propter hanc scilicet præcellentiam, Libano sponsum comparat sponsa, & cedris: Species eius, inquit, ut Libani, electus ut cedri. Vbi nota, non eiusdem esse casus, Libani & cedri. Illud enim est casus genitiui & numeri singularis, ut sit sensus: Species eius, sicut species Libani. Vnicus enim est Libanus, sic fertilitate & amœnitate gloriosus. Cedri verò, secundum pluralem numerum accipitur, in casu nominatiuo: quemadmodum in Græco est manifestum & in Hebræo, cum utrobique numerus habeatur pluralis. Significatur autem hoc verbo, præcellens & admirabilis pulchritudo ac gloria sponsi, qua vniuersos mortales homines, imo ipsos immortales angelos antecedit, iuxta id quod supra dictum est: Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. Et capite secundo: Sicut malus inter ligna sylvarum, sic dilectus meus inter filios. Psalmista quoque de hac pulchritudinis eius excellentia testatur, dicens: Speciosus forma præ filiis hominum: Ac rursus: Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. *Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis.* Quasi per defectum supplet sponsa, quod videbatur in sponsi commendationem omisisse. Id quod euenire solet iis qui vehemētiores sunt in rei cuiuspiam commendatione, ut quantumuis commendauerint, nunquam sufficienter commendasse se putent. Quia enim de gutture nihil dixerat, quasi defectum supplens omissionis præteritæ, adiungit: Guttur illius suauissimum, siue (ut in Hebræo habetur per nomen abstractum & plurale) suauitates. Hoc est: Guttur habet plenum suauitate & dulcedine, quasi lacte & melle plenum. Quoniam videlicet quicquid per guttur eius transit, quicquid per guttur suum nobis eloquitur, melle & lacte dulcius inuenitur. Iuxta quod Psalmista ait: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Et secundum eandem ferè sententiam, infra de sponsa ait sponsus: Guttur eius vinum optimum. Adiungit verò dehinc, verbum conclusionis, quo quicquid fortè omissum videri possit in particularium membrorum

commen-

Cant. 2.
Psal. 44

Psal. 118

commendatione, summam comprehenditur, & velut suppletur, cum addit: Er totus desiderabilis. Pro quo in Hebræo ad verbum legitur per nomen plurale (vt supra) Et totus desideria: & in Græco ferè similiter, totus concupiscentia. Hoc est: Quā-tus quantus est, totus nil aliud est quā delitiā, per omnia est delitiosissimus & præstantissimus, totus delectabilis & desiderabilis: nihilque est in eo à capite ad calcem vsque, quod nõ sit amabile & delitiosum. Siue enim in sponso consideretur diuinitas, quæ est quasi caput & supremum obtinens dignitatis locum, totus apparet desiderabilis: nimirum patris vnigenitus filius, verbum patris patri coæternum, vnum idemque bonum primum & summum cum patre, cuius cognitione & fruitione beatificatur omnes electi. Siue ipsius humanitatem, quasi ventrem aut pedes in ipso consideremus, etiam hinc nobis totus apparet desiderabilis: nimirum plenus gratia & veritate, de cuius plenitudine accipere debeamus omnes, & qui pro nobis in assumpta humanitatis natura, tam miranda & nunquam vlla obliuione delenda beneficia contulerit. Denique, siue caput spectemus pro nobis spinis coronatum, siue genas rubore perfusas atque etiam alapis castas, siue guttur ad raucedinem vsque laborans pro instructione populorum, siue oculos exhaustos vigiliis in oratione nocturna, siue faciem ipsam totam pro nobis sputis illitam & horrido cruore foedatam, siue collum iniquis manibus crudeliter caesum, siue humeros duræ crucis baiulatione contritos, siue manus illas tot miraculorum prius operatrices, postea clavis in cruce perforatas, siue dorsum & corpus omne flagris asperrimis concisum & velut dilaniatum, siue genua in oratione lassata, siue pedes molesto itinere crebro defatigatos ac nouissimè clavis in cruce perforatos, per omnia nobis occurrit totus amabilis & desiderabilis: cum fide teneamus indubitata, omnia illa tam opprobria quā tormenta, non ob aliud quā propter nostram salutem, ex amore sincerissimo, fuisse ab eo suscepta. *Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus, filia Hierusalem.* Magna amoris affectio in verbo isto insinuat, quum post tam operosam commendationem & longum discursum, quasi exaggerando & confirmando illa omnia quæ dicta sunt, adiicitur: Talis est dilectus meus &c. Quasi dicat: Vos o filia Hierusalem pauloantè me interrogabatis, qualis esset dilectus quem quærebam. Ecce iam enarraui vt potui, iam audistis qualis sit & quāti precij, quāmq̃ merito

Ioan. 1.

ritò amabilis & desiderabilis: vt credatis nihil mirum esse, quod tantopere illum quæserim & quærere non desinam. Nam si quidem vulgaris esset iste sponsus meus, quasi vnus de vulgo filiorum Adam, non tam vehemens me teneret desiderium, neque tanta in quæredo distringerer solitudine. Verum quum sit ipse tantæ excellentiæ tantæque gloriæ, vt satis nunquā de eo loqui sufficiam, merito sanè tanto ardore & feruore illum quæro, neque donec inuenero, siue per diem, siue per noctem quærere desinam vnquam. Quod autem dilectum eum vocat & amicum, quod item dicit, Talis est dilectus, & iste est amicus, vtrūque ad laudis exaggerationem & veritatis asseuerationem siue confirmationem pertinet, iuxta quod in consimilibus locutionibus supra diximus. Veluti quum primo capite libri huius ait sponsus: Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra?

Quò abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum: quò declinauit dilectus tuus, & quæremus eum tecum? Vox est filiarum Hierusalem deuotarum animarum, quæ supra adiurata à sponsa, interrogauerant de qualitate sponsi. Nunc enim postquam exposuit sponsa qualitatem & præcellentiā sponsi, rursus quærunt quò abierit dilectus atque declinauerit, vt vnā quærant cum ipsa. Significatur hac interrogatione fraternæ compassionis affectio, & sollicitudo mutua charitatis, qua inuicè sibi deuotæ animæ compatiuntur, mutuæque tenentur solitudine, & ad inuicem adiuuandum paratas se offerunt: illæ maximè quæ perfectiores sunt, ad subueniendum illis quæ sunt velut nouitiæ, recenter ad Christum conuersæ & in rebus diuinis vitæque Christiana adhuc imperfectæ. Talem enim affectum compatiuntur & auxilium oportunum pro virili pollicentur, vox ista indicat, quærentium à sponsa languente, quò abierit dilectus, vt simul cum ea absentem & desideratum sponsum quærant. Bene autem dicunt, quò abiit, quò declinauit: quoniam dominus Iesus (vt supra diximus) pro utilitate suorum ad tempus se subtrahit, & quasi declinare videtur, vt sic quærentium probetur fides, crescat desiderium, & augeatur meritum. Tecum autem quæremus, inquiunt: id est, nos quantum in nobis est tibi erimus adminiculo, vt ad dilecti tui præsentiam valeas pertingere.

COMMENTA-

COMMENTARIUS

CAPITIS SEXTI.

Dilectus meus descendit in hortum suum, ad areolas aromatum, ut pascatur in hortis & lilia colligat. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia. Hortus iste ad quem descendisse dicitur sponsus, vniuersalis est Ecclesia, quemad-

modum in fine capituli quarti diximus, tractantes verbum illud: Hortus conclusus, soror mea sponsa. Et iterum illud in initio quinti capituli: Veniat dilectus meus in hortum suum, &c. Areolae autem aromatum, particulares sunt Ecclesiae, vel singulae fideles animae, quae aromatibus virtutum sunt confitae & exornatae in horto vniuersalis Ecclesiae. Cuius etiam aquis salutaribus, doctrinali scilicet instructione & gratia sacramentali, rigantur & foecundantur, quemadmodum in loco supracitato plenius diximus. In hunc igitur hortum, & ad has aromatuum areolas, dicitur sponsus descendere vel descendisse, propter benignam prouidentiam & quotidianam visitationem, qua dignanter vniuersalem Ecclesiam visitat, & in ea singulas Ecclesias singulasque fidelium animas benignissimè curat. Ad hoc autem dicitur huc descendisse atque descendere, ut ibi pascatur & lilia, siue (ut alij ex Hebraeo malunt legere) rosas, colligat. Quemadmodum enim solent homines libenter in hortos suos (qui plerumque in locis sunt humilioribus, propter aquae humorem ipsis necessarium) animi causa descendere, illicque obambulare, ut animam pascant ac releuent, herbarum virentium aspectu, odoribusque aromatum & florum, quos ibi carpunt & naribus applicant: ita per similitudinem de sponso loquitur, ad hoc eum in hortum dicens descendisse ad areolas aromatum, ut ibi pascatur & flores colligat. Quo modo loquendi pulchrè significatur specialis gratia & oblectatio, qua ille afficitur in fidelium suorum virtutibus & Ecclesiarum profectibus: quibus adeò gaudet & oblectatur, ut pasci etiam illis dicatur. Colligitque tunc ipse lilia, siue rosas in horto suo, quando opera bona piaque cogitationes & affectiones in conscientiis sanctorum considerat & acceptat, sanctorumque merita quibus nunc ei placere student, velut flosculos carpit, & quasi in sinum abscondit, in mente ea reponens, ut non pereat bonorum operum & piarum affectionum fructus, sed oportuno tempore pro eis merces

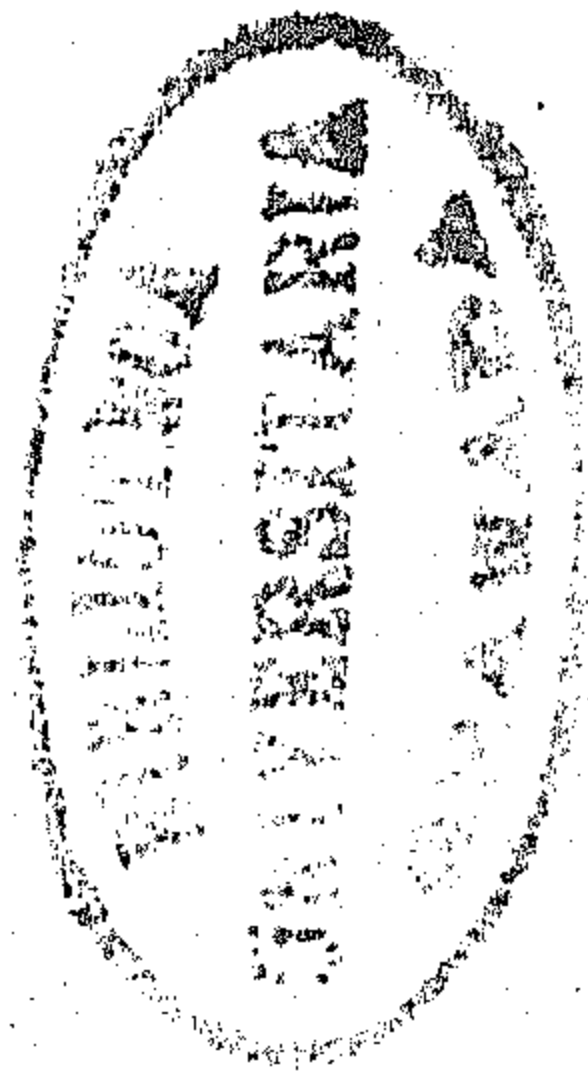
gloriosa

CAPITIS SEXTI.

97

gloriosa reddatur iis qui factum talem protulerint. Non enim in semetipsis marcescunt, non deperunt in nihilum rosae istae siue lilia, sed à sponso in horto suo deambulante veluti res quaedam magni pretij colliguntur, & reconduntur in sinum. Quoniam videlicet iustorum opera non frustrabuntur suo premio, neque peribunt à memoria eius ad cuius honorem facta sunt: sed permanebit (iuxta Psalmistae vocem) in seculum seculi. *Psalm. 111.* stitia eorum, adeò ut ne vnus quidem ex omnibus operibus bonis maneat irremuneratum. Id quod aperta voce sponsus ipse in Euangelio protestatus est, dicens: Quisquis potuit dederit vni ex minimis his calicem aquae frigidae, tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Possumus etiam per lilia siue rosas, ipsos in Ecclesia fideles accipere. Quos deambulans in hortis suis sponsus, passim carpit & colligit: dum sua prouidentia singulorum curam gerens, fideles ex hoc mundo tempestinè, & quum sibi opportunum maximè visum fuerit, transfert in seculum venturum, in gloriam paradisi. Quemadmodum enim flores quum iam aperti fuerint & pleni, itemque fructus quum maturi fuerint, carpi solent & in sinum recodi vel in horrea: sic fideles in Ecclesia, quum iuxta beneplacitum Dei fuerint virtutibus consummati, quasi rosae patentes aut aperta lilia, & quasi fructus maturi, colliguntur à sponso deambulante semper in hortis, & singulorum curam gerente, quando maximè tempestiuum ipsi videtur. Quod autem sequitur: Ego dilecto meo & dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia: in commentario primi capituli plenius declaratum est, vbi eadem omnino sententiam iisdem verbis protulit sponsa, nisi quod ordinem commutauit, dicens: Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia. Quare superuacaneum fuerit, eadem hinc prolixiori enarratione explicare. Finitur autem hinc longum illud colloquium sponsae, quo per caput totum ferè praecedens, ipsa de suo sponso, partim secum, partim cum filiabus Hierusalem loquuta fuit. Quod si quis requirat, quonam pacto ista quadrènt aut satisfaciant interrogationi à filiabus Hierusalem in fine capituli praecedentis propositae, quum dicerent: Quò abiit dilectus tuus &c. Responderi potest, sponsam quasi non valentem specialius quaestioni illi satisfacere, sermonem declinare ad generalia: ut facere solent qui de re interrogantur sibi parum cognita. Quò enim sponsus declinet vel abeat, quum absentem se vobis simulat, & praesentiae suae consolationem nobis vide-

N tur

tur subtrahere, ignoramus. Quòd autem generaliter in Ecclesia (vt ita loquar) obambulet, & electorum profectū curet, virtutesque cōsideret, nihil est dubium. In quo etiam verbo vtrūque interrogationi propositæ ipsa tacitè respondet, significans videlicet in Ecclesia Christum requiri debere, & in fidelium congregationibus, nō alibi, inueniri posse: illucque tādū esse quærendum, donec inueniatur. Intra enim hunc hortum, ad istas aromatum areolas, quæri debet. Extra Ecclesiam frustra quæritur, quia inueniri illic non poterit, qui per deserta & sylvas nō vagatur, sed in horto suo commoratur, in vnitrate videlicet catholicæ & apostolicæ Ecclesiæ, extra quā salus nemini esse poterit. *Pulchra es, amica mea, suavis & decora, sicut Hierusalem terribilis, vt castrorum acies ordinata.* Iamdiu sponsus quasi absens, solitariam sponsam vel secum vel cum filiabus Hierusalē colloquentem permiserat, nihil respōdens quantumlibet anxie quærenti & requirenti. Nunc verò, quasi non sustinens vltra affligi tam dilectam & fidelem spōsam, in vocem laudis & admirabilis commendationis subito erumpit, dicēs: Pulchra es amica mea &c. De Ecclesiæ pulchritudine tam interiori quàm exteriori, quam habet ex munere sponsi, in præcedentibus crebrius dictum est. Dicitur verò suavis, id est, amabilis, & decora, sicut Hierusalem, id est, maximè pulchra, maximè suavis siue amabilis, & maximè decora. Vbi per Hierusalem, ad literam intelligere possumus gloriosam illam ciuitatem, regni totius Israëliti sub tempore Dauidis & maximè Salomonis, florētissimam metropolim, cui tum tēporis nulla ciuitas alia splendore diuitiarum & gloria æquabatur. Bene enim huic ciuitati gloriosissimæ & florentissimæ, Ecclesia hæc militans comparatur: in qua ex liberalitate & munificentia veri Salomonis, omnium spiritualium diuitiarum est abūdantia, & de qua (iuxta Psalmistam) gloriosa sunt dicta, vt de ciuitate Dei viuentis. Fortitudine quoque spiritali & præsidio, incolarūque multitudine longè ciuitas ista excellit veterem illam Hierusalem, etiam si pro eo tempore quo maximè floruit, cōsideretur. Aliter per Hierusalem intelligitur triumphās Ecclesia beatorum, eo quòd militans ista aliqua ex parte, licet deficienter, assimiletur & correspondeat illi triumphanti. Secundum quem sensum, oportet comparationem fieri per defectum, sicut e contrario secundum priorem sensum, per excessum fiebat comparatio. Quemadmodum enim Ecclesia ista militās Hierusalem illam

illam terrenam longè excedit dignitate & gloria, iuxta illud Psalmistæ: Diligit dominus portas Sion, id est, Ecclesiæ sanctæ, super omnia tabernacula Iacob, id est, plusquam statum veteris synagogæ, ita Hierusalem hac superna longè est dignitate & gloria inferior, licet aliquatenus & aliusque ei assimiletur & respondeat, sicut filia matri. Hebræa autem lectio & Græca, aliquanto secus hoc loco habent, quàm nostra vulgata. Hebræa quidem sic habet, Pulchra es tu, amica mea, sicut thirsa, id est, res placens aut suavis: decora, sicut Hierusalem. Atque huic pulchrè cōsonat lectio Græca, quæ sic habet, καλὴ ἡ πλισίον, μὲν ὡς ἰνδοκία, ὡραία ὡς ἱερουσαλήμ. Hoc est: Pulchra amica mea sicut bona voluntas vel bene placitum (id est, res beneplacens ac grata) speciosa, sicut Hierusalem. In eo quoque quod sequitur: Terribilis vt castrorum acies ordinata, Græca lectio tantum habet ὡς τεταγμέναι: id est, sicut ordinatæ. Quod tamen eundem omnino sensum habet cum lectione nostra vulgata, subintelligendo castrorum acies, vel exercituum multitudines, vel aliquid tale, quale proculdubio subaudiri oportet ad plenam intelligentiam. In Hebræo quoque idem est sensus, vbi ad verbum legitur: Sicut vexillares exercitus, id est, sicut exercitus iam sub vexillis suis cōstituti, & dispositi ad prælium iam iam ineundum cum hostibus. Significatur videlicet in hoc verbo, Ecclesiæ militatis inuisita & insuperabilis fortitudo, aduersus quam (iuxta domini verbum) neque portæ inferorum queant præualere. Propter quod, formidabilis dicitur atque terribilis, ipsis proculdubio aduersariis, aëriis illis potestatibus & principatibus, mundi rectoribus tenebrarum harum, *Ephes. 6.* qui nostræ saluti pertinacissima inuidia & odio irreconciliabili aduersantur. Ipsi inquam, Ecclesia hæc militans, ab ordinatissimo duce suo Christo & Spiritu sancto direttore, secundum diuersos gradus & status, officia & merita, quasi per varios exercitus sub vno duce Christo, & sub vno sanctæ crucis vexillo militantes in ordine pulcherrimo, & ad resistendum dæmoniis insultibus maximè congruo ordinatissimè disposita, terribilis est & formidabilis: eo quòd expugnare eam aut deuincere pro suo voto nequaquam possint. Tametsi enim possint illi salutis humanæ inimici, vnum fortè aut alterum horum exercituum militem, quem inuenerint ab exercitu communi ordine derelicto aberrantem, interimere, id est, eos qui se vtrò à Christi militia subducunt, & signa crucis eius

N ij derelin-

derelinquunt, in mortem culpæ atque gehénæ pertrahere: nō tamen possunt neque poterūt vnquam in omni sua virtute & violentia, totum ipsum Ecclesiæ exercitum prostrernere, prorsusq; eam pessundare & ad nihilum redigere. Et quoniā sciunt ordinatissimam dispositionem Ecclesiæ, secundum gradus diuersos prælatorū atque subditorum, diuersosq; status spiritualium & temporalium potestatum, diuersa quoque merita incipientium, proficientium & perfectorum, maximam ipsis Ecclesiæ exercitibus conferre fortitudinē: ob hoc studiosissimè semper ecclesiastici ordinis huius vnitatem, pacem & concordiam moliantur subuertere, seditionesque & schismata in Ecclesiæ exercitibus suscitare: vt dum hi inter sese altercari & pugnare cœperint, ipsi liberius velut lupi rapaces & latrones peisimi rapiant, mactent & perdant. Quemadmodum enim in exercitibus militaribus, quum ad pugnam procedunt cōtra hostes, ordinis maxima cura habetur, nihilque adeò exercitum reddit inexpugnabilem atque ordo bonus: vbi verò ordo neglectus fuerit aut dissipatus, nihil aliud sunt milites quàm oues mactationis, gladiis aduersariorum facillimè trucidandi: ita in exercitibus spiritualibus sanctæ Ecclesiæ, ordo ecclesiasticæ unitatis ad resistendū aduersariis potestatibus permaximè confert, nihil verò æquè nocet fidelibus, aut aditum æquè præbet hostibus, atque ordinis huius & unitatis ecclesiasticæ dissipatio.

Ioan. 10.

Auerte oculos tuos à me, quia ipsi auolare me fecerunt. Capilli tui sicut grex caprarum, quæ apparuerunt de Galaad. Dentes tui sicut greges ouium, quæ ascenderunt de lauacro. Omnes gemellis fetibus, & sterilis non est in eis. Sicut cortex malipunici, sic genæ tuæ, absque occultis tuis. Quod primo loco dicitur, Auerte oculos tuos à me, quia &c. simile videtur illi quod supra capite quarto dixit sponsus, Vulnerasti cor meum foror mea spōsa, vulnerasti cor meum, in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. Videtur enim vtrobiq; sermo fieri secundum morē carnaliter amantiū, qui amorosis oculorū iactibus & amicis aspectibus quammaximè seinuicem vulnerant: significaturq; in vtroque horum verborum excessus amoris, quo sponsus ipse Christus suam sponsam Ecclesiam intimè diligit, vt quasi non ferēs seipsum videatur, præ amoris excessu. Sic enim iuxta morem eius qui excessu deperit carnalis amoris, loquitur: Noli o sponsa mea diutius oculos tuos in me conicere, noli me amplius oculorum tuorū iactibus vulnerare: ipsi enim auolare me fecerunt,

runt, vel (vt alij ex Hebræo legere malunt) insolescere me fecerunt, id est, adeò me incenderunt & vulnerauerūt amore, vt iam nō sim apud me, sed prorsus extra memetipsum factus videar, & quasi impos meipsum. Sic enim vehementer ad excessum vsque amantes dicūtur auolare vel insolescere, id est, extra se fieri, vt non sint sui compotes, neque sui animi habeant potestatem. Vnde quod supra dixit: Vulnerasti cor meū in vno oculorum tuorum, ipsum est quod hīc modò dicitur: Ipsi me auolare vel insolescere fecerunt. Quod autem dicitur: Auerte oculos tuos à me, non sic accipiendum est quasi sponsus fastidiat sponsæ præsentiam, vel nolit vltra à sponsa videri, quū supra dixerit: Ostende mihi faciem tuam &c. nec possit vnquam satis diligi à spōsa. Sed iuxta sensum supra expositum accipiendum est, ad exprimendum amoris excessum, secundum morem loquendi vehementer amantium. Cæterū, illa quæ deinde sequuntur ad sponsæ commendationem, de capillis, dentibus & genis, eadem totidem & iisdem ferè verbis supra in textu posita & in cōmentariis exposita sunt, capite quarto. Propter quod breuitati studentes ista præterimus, de quibus semel proluxa enarratione tractatum est. Facilius enim ac minus molestum fuerit legenti, semel lecta ad memoriam reuocare, vel ad locū explanationis post obliuionem recurrere, quàm scribenti, eandem rerum iteratione & tempus & calamum terere.

Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus. Vna est columba mea, perfecta mea: vna est matri suæ electa genitrici suæ. Viderunt eam filia, & beatissimam prædicauerunt reginæ & concubinæ, & laudauerunt eam.

Videri possit prima facie, carmen istud Salomonem de suis vxoribus, reginis & cōcubinis alijsq; adolescentulis cecinisse, illamq; cæteris omnibus prædilectā & præcipuam reginā filiā Pharaonis præcipua laude celebrasse. Sed quid nobis & idololatris illis mulierculis? Imò quid Spiritui sancto & impuris illis meretriculis, vt earū in hoc carmine tā sacro voluerit meminisse? Quemadmodum igitur hæcenus à carnalibus ad spiritualia vbique subuectus est intellectus, ita nunc quoq; impuros illos amores mulierū fideli oportet mente trāscendere, atque ad purissimū illum amorem castissimāq; coniugia Christi cum animabus fidelīū in Ecclesia intellectu mentis cōvertere. Ad quod etiam ipsa nos literæ superficies cogere videtur, si ea quæ hīc dicuntur illis conferamus quæ in libris Regū de vxoribus

ribus & concubinis Salomonis referuntur. In tertio siquidem Regum volumine, capite vndecimo, legimus, fuisse Salomoni vxores quasi reginas septingentas, & concubinas trecetas. Vbi numerus ponitur vxorum atque reginarum longè maior, quàm hoc in loco: imò maior illic ponitur numerus plus duplo vxorum atque reginarum, quàm concubinarum: quum hinc e contrario numerus concubinarum excedat reginarum numerum. Adolescentularum verò quæ hinc narrantur sine numero, illic nulla omnino fit mentio. Vnde videtur ista diuersitas, ad mysticum sensum hoc in loco nos remittere. Per adolescentulas igitur concubinas & reginas, tres intelligimus ordines fidelium animarum, quæ intra Ecclesiam sunt verò Salomoni cõiunctæ, ex quibus vna tota constat & cõponitur Ecclesia, veri Salomonis domus & familia. Sunt enim in ea incipientes siue pœnitentes, admodum imperfecti & infimum locum obtinentes, in quibus multum adhuc viget caro, neque plenum satis imperium obtinet ratio: quemadmodum in adolescentulis solet caro multum lasciuire, & parum adhuc vigere ratio. Tales nihilominus sunt ex gratia Dei, vt carnem non prorsus dominari permittant spiritui: & licet carnem non penitus emortuam, aut penitus mortificata super terram membra gestent, quod est perfectorum, licet nondum penitus in eorum cordibus mundus aruerit & concupiscentia eius, vt dicere possint cum illo perfecto Christi amatore: Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Christus: attamen propter amorem sponsi sui & per gratiam sponsi sui, operibus pœnitentiæ ita insistent, sic carnem si non omnino mortificant, certè castigant & in seruitutem redigunt, vt non eam prorsus dominari permittant spiritui. Ac si quidem, propter impetum carnalis concupiscentiæ adhuc vigentis, nonnunquam labantur, fletibus & lamentis maculas eiusmodi extergere, & pœnitentiæ fructibus expiare pro sua tenuitate laborant. In summa, quicquid illis euenierit, hoc cauent & prospiciunt diligenter, ne extra amicitiam fiant, aut extra familiam proscribantur veri Salomonis: vbi ceciderint, quantocius resurgere festinant: si aberrare incœperint, & alienos forsitan ad momentum respicere, aut etiam sectari, amatores, reuertuntur quantocius ad cor & pœnitentiã agunt, dolentes de infidelitate aduersus Salomonem spõsum suauissimum & deliciosissimum commissa. Petunt lachrymis veniã, cum filio prodigo recipi cupiunt ad patris familiam, cum publica-

no

no humiliter petunt misericordiam, cū peccatrice fœmina fuisse lachrymis postulant indulgentiã. Sicque inter cadendum & resurgendum, quantum fragilitas patitur miseræ carnis, virtutis viam si non percurrere, si non perambulare, certè perrepere laborant: instar eorum qui per lubricam incedentes viam, modò cadunt, modò resurgunt, modò stant, modò pergunt lentis gressibus, nonnunquã manibus & pedibus innitentes, ne in luto aut cœni profundo infixi hæreant: sicquã; tandè, licet nõ sine macula & vulnere, salui euadunt. Huiusmodi (inquã) homines vix dum incipientes & ad modum imperfectos, rectè per adolescentulas intelligimus, quæ plerumque plus æquo carnales sunt, petulantes, lasciuæ, & quasi fatuellæ. Atque hæc in familia Salomonis, in Ecclesia sancta, locum tenent nouissimum. Per reginas verò, intelligimus illos qui in Ecclesia excellentis sunt meriti, in quibus caro plenè est subiugata spiritui, quibus mundus cū Apostolo crucifixus est & ipsi mundo, quibusque torum studium est nocturnum atque diurnum, omnibus postpositis in Salomonis lectulo requiescere, ipsiusque suauissimis vacare amplexibus, nullum ultra vel aspectu dignantes alienum amatorem. Quales videlicet illi extiterunt amici sponsi, sancti Apostoli & Prophetæ, & qui in illorum locum deinde successerunt sanctissimi martyres, confessores & virgines: illi potissimum, qui Christi Ecclesiam verbis & exemplis dum viuerent ad ipsius amorem assidue perurgere non cessabant. Quales etiã hodie aliquot non dubitamus esse in ecclesia, licet raros, hominibus forsitan occultos, Deo tamen manifestos, quorum precibus & meritis nos imperfecti & in nimium multis quotidie offendentes adiuuamur atque defendimur. Atque hic ordo, supremus est & eminentissimus in Ecclesia. Inter hos verò duos ordines infimum & supremum, illum incipientium & imperfectorum hunc perfectorum & consummatorum, medius est ordo proficientium eorum videlicet qui neque prorsus imperfecti sunt tyrones in schola Dei, neque magistri consummati, sed quasi inter utrosque medijs: qui videlicet aliquousque iam promouerunt, longaque pugna aduersus carnem & assuefactione continua eius ad illa quæ dei sunt atque virtutis, eò peruenerunt, vt merito extra ordinem nouissimum debeant locari, necdum tamè eò profecerunt vt perfectis illis æquari debeant aut possint. Cuiusmodi per concubinas aptissimè significantur, quæ reginis quidè & vxoribus præcipuis inferiores computantur, ipsis tamen adolescentulis su-

N iij

periores

periores existunt, & maioris precij in oculis regis, quã ille habentur. Atque hi ordines licet ab inuicem sint distincti, est nihilominus talis inter eos ordo & connexio, vt qui intra adolescentularum iam ordinem continentur possint (si adniti velint sedulo, ad promerendã semper magis ac magis sponsi gratiam) ad concubinarum ordinem ascendere: sicut quæ intra concubinarum modò sunt ordinem, possunt ad superiorem reginarum ordinem exaltari. Debentque omnes qui in familia sunt Salomonis ad hoc anniti semper, vt seipsis superiores & meliores, sponsoq; suo proximiores, possint euadere. Quæ adhuc adolescentulæ sunt, non sua sint sorte contentæ, non ibi quiescant, suspirèt potius ad altiorem concubinarum gradum. Quæ verò concubinæ iam sunt, necdum quiescant, donec ex concubinis per sponsi sui superabundantem gratiã reginæ fieri mereantur. Hæc enim sancta est ambitio, quã libenter in nobis videt sponsus, adeò vt non mediocre sit periculum illis quæ à sancta hac ambitione inueniuntur vacuæ. Qui enim adhuc imperfecti sunt, nisi ad perfectiora aspirent, nisi magis magisque proficere studeant vt ex adolescentulis fiant concubinæ, verendum est, ne propter suam inertiam, iusto Dei iudicio, loco etiã suo quæ videbantur habere priuentur: vt iuxta id quod in Euangelio scribitur, etiã quod habere videbantur auferatur ab eis. Bene autem notandum, quod inter tres istos ordines ita distinguit secundum numerum, vt reginas dicat sexaginta, concubinas octoginta, & adolescentulas sine numero: quoniã videlicet in Ecclesia, perfecti in exiguo sunt numero si ad imperfectos conferantur. Sunt nihilominus in numero satis cõpetenti & sufficienti ad Ecclesiæ sustentationem & ornatum, iuxta numerum in diuina prædestinatione statutum: propter quod, reginæ dicuntur sexaginta, sicut etiã supra capite tertio dictum est, Salomonis lectulum à sexaginta fortibus ad bella paratis custodiri atque circumniri, id est à viris potètib; in opere & sermone, probitate & eruditione valentibus, qui Ecclesiã defendere sufficiant, quemadmodum supra suo loco plenius expositum est. Sunt igitur Salomoni nostro suæ reginæ & vxores familiarissimæ, nõ duæ tantum aut tres, sed sexaginta, id est, in numero satis magno & integro quem ipse nouit. Sexagenarius enim numerus perfectionem insinuat, qui ex decem per sex multiplicatis consurgit, quorum vterque perfectus est numerus. Veruntamen in maiori sunt numero illæ quæ medium obtinent ordinem, quæ

nondum

nondum ad perfectionis gradum ascenderunt, licet transierint incipientium infantiam. Propter quod, octoginta dicuntur esse concubinæ: qui numerus ex perfecto & imperfecto consurgit, vtpote ex decem per octo multiplicatis, quorum hic perfectus est ille imperfectus: vt etiam hac ex parte medium ordinem rectè significet, qui neque perfectus omnino est cum sit alius perfectior, neque imperfectus omnino cum sit alius imperfectior. Qui autem in ultimo consistunt imperfectorum & incipientium ordine, longè numero excedunt eos qui sunt in prioribus ordinibus, licet merito sint inferiores. Iuxta quod etiã in rebus naturalibus conspiciamus, ea quæ magis sunt preciosa magis rara inueniri: quæ autem viliora & minoris precij, longè frequentiora. Ob hoc scilicet dicitur, adolescentularum non esse numerum. Non quod ipse dominus ignoret electorum suorum, aut fidelium numerum, qui etiam capillos singulos singulorum habet numeratos, sed ad significandum excessum multitudinis secundum numerum. Quomodo in Apocalypsi sacra, post visa dilecto discipulo centum quadragintaquatuor millia singulorum ex omnibus tribubus filiorum Israël, ex singulis duodecim millia, visa est deinde turba magna ex omnibus gentibus, tribubus, populis & linguis, ad significandum quod longè plures sint ex omnibus gentibus, populis & linguis Christo domino per fidem sociandi & adnumerandi in gloria cœlesti, quæ ex gente Israëlita. Propter quod, hi certo numero descripti videntur, illi sine numero. Ex his autem omnibus, incipientibus, proficietibus & perfectis, vnus constat Ecclesiæ corpus, vna Christi veri Salomonis domus & familia, de qua illud quod consequenter adiungit intelligitur: Vna est columba mea, perfecta mea, &c. Quemadmodum enim in corpore naturali, membra suprema, media & infima secundum ordinem quendam adinuicem coniunguntur & vnum simul corpus efficiunt, cuius non minus sunt membra quæ infima sunt & ignobilissima, quàm ea quæ suprema & nobilissima: ita in corpore mystico Ecclesiæ, qui perfecti sunt cum imperfectis, per vnum spiritum viuificantem, qui singulis prout vult sua dona distribuit, aliis plus aliis minus, aliis maiora aliis minora, coniunguntur & coniuntur in vnã Ecclesiam sanctam catholicã: cuius non minus membra sumus nos pauperuli, qui vtinam vel infimum gradum in numero electorum fuerimus sortiti, quàm illi qui in Ecclesia eminentissimi sunt meritis & virtutibus: tamen hi, vt membra

longè

longè digniora, speciali honore & reuerentia, ob eminentiam gradus, digni habeantur: quemadmodum in corpore oculi, manus & caput, tibiis ipsis atq; pedibus magis sunt honorabiles. Propter quod, bene ex his omnibus vna dicitur cōstare ecclesia. Quare autem columba dicatur, rationem suprà dedimus capite secūdo. Perfectam verò dicit, ex suo munere & gratia, id est, gratam sibi & placitā in oculis suis, vtpote quā ipse perfecit, ab omnibus inquinamentis & sordibus peccatorū eam emundando, virtutūque & spiritaliū gratiarū ornamenti decorando, secundum eū ferè sensum quo suprà dictū est: Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Denique adiungit: Vna est matri suæ, electa genitrici suæ, id est, supernæ illi Hierusalem, quæ (iuxta Apostolum) mater est Ecclesiæ huius militantis & omnium nostrū. Est enim hæc illius vnica quasi filia, & ab ea vnicè dilecta, quā etiā vt filiā suis precibus & suffragiis assidue fouet, sustentat & reficit, sollicita semper de eius profectu & salute, quemadmodū mater pro filia nunquā desinit esse sollicita, neque auxilium & fauorem subtrahit oportu- num. Ecclesia enim triūphans, non nisi vnam sanctam catholicam & apostolicā Ecclesiā in terris pro sua filia agnoscit, synagogas satanæ, ecclesias malignantium, schismaticorū & hæreticorum, conciliabula idololatrarū non agnoscit: nisi ad vnā hanc columbā confugiant, ac sub alas eius se recondant, nullū ab ea sentient fauorem maternū, nihil percipient materni auxiliij. Vel per matrem & genitricem, cœlestem intellige gratiam, quæ est mater omnium credentiū: quoniam per eam regeneramur & efficimur filij Dei. Cui etiā matri, vnica hæc est colūba, & eidem hæc vnica est electa, quoniam non nisi eis qui intra catholicæ Ecclesię sunt vnitatem, vbera sua propinat mater cœlestis gratia. Ad hanc colūbam confugiant, eidemq; adhæreant & cōniantur oportet, qui huius matris vberibus lactari aut refocillari desiderant. Vnicam enim elegit columbā, quā alar & foueat, alias odit & negligit, fameq; perire sinit. Viderūt hanc columbā electam & perfectā, filia siue adolescentula, deuotæ animæ imperfectiores & inferiores in Ecclesia: videntēq; eam & intuētes oculis fidei, & quasi suspicientes magnificè eam cōmendauerūt, & quasi beatissimā gloriosissimāq; prædicauerunt. Neque verò solū filia siue adolescentula hæc prædicant & suspiciunt, verumetiam quæ sunt altioris gradus & eminentioris dignitatis, concubinæ & reginæ aspicientes eam,

eam, magni item fecerunt eam, neque minus eam laudauerunt. In quo videlicet designatur sanctæ catholicę siue vniuersalis Ecclesiæ dignitas, maiestas atque authoritas, quam omnes veri cultores Christi & synceri Ecclesiæ filij plurimi faciunt, vnicęque venerantur colunt & suspiciunt, à minimo vsque ad maximum, quantumuis sint magnæ conditionis, quantumuis sint eminentes meritis, virtutūq; prærogatiua sublimes. Imò quò quisque in Ecclesia maior est, eò pluris facit illius dignitatem & authoritatem: quæ (secundum Apostolum) est domus Dei, columna & firmamentum veritatis. Quisquis verò eā despicit & contemnit, sicut ethnicus & publicanus, ex ipsa domini præscriptione, debet haberi. Vnde & Apostoli sancti, eminentissimi illi amici & discipuli Christi Ecclesiæ vniuersalis authoritatem venerantur, neque refragari illi quisquam præsumebat vel contradicere, quemadmodum ex Actis apostolicis *Acto. 8* cognoscimus. Siquidem & Petrum apostolorum principē cum Ioannæ ab Ecclesia legimus missos, ad eos qui in Samaria crediderant, per quos spiritum sanctum acciperent. Saulum quoque & Barnabam ad prædicandum gentibus, ab Ecclesia item legimus ex mandato spiritus sancti segregatos & destinatos, Sed & si quid difficultatis oriretur, ad Ecclesiam vniuersalem *Acto. 13* illi recurrebant. Veluti cum orta quæstione de obseruandis *Acto. 15* legalibus celebratum est ab Apostolis consilium, vbi ex sententia Petri & Iacobi & cæterorum omnium, communi assensu definitum est, non esse gentes ad legalia cogendas. Paulus *Acto. 21* quoque per exactum per annos multos ministerium prædicationis suæ, in gentibus, ad fratres veniens Hierosolymam, libenter se Ecclesiæ decreto submitit. Insignis quoque ille post Apostolos & egregius doctor Augustinus Ecclesiæ sanctæ tantifaciat authoritatem, vt diceret Euangelio se non crediturum, nisi ab Ecclesia credendum ipsum accepisset. Cui & altera illa verè marmorea columna sacer Hieronymus per omnia videtur consentire, in Epistola ad Damasum de symbolo fidei. *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorū acies ordinata?* Vox est laudis & quasi admirationis, præ nimia excellentia dignitatis Ecclesiæ. Quæ est, inquit spiritus sanctus, ista tam pulchra, tam speciosa, quæ progreditur ad modū auroræ, pulchra apparet & refulgens instar lunæ, imò sicut sol electa videtur & insigniter lucens, lætos sui luminis radios, longè latèque diffun-

diffundens, atque insuper aduersariis suis pauenda & formidabilis, instar exercituum paratorum & expeditorum ad praeliū optimo ordine dispositorum ad congregandum cum hostibus. In aurora quidem, continuū profectum aduertimus luminis, donec clara adueniat dies. Sic Ecclesia sancta in agnitione veritatis continuo proficit, per instructionem spiritus sancti, qui successu temporum patribus posterioribus dignatiue reuelat multa eorum quæ in primordio nascentis Ecclesiæ nondū erant reuelata. Non enim simul omnia capere potuit humani ingenij tenuitas, quemadmodum Saluator ipse à discipulis abscessurus dicebat: Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò. Propter hoc doctorem reliquit Ecclesiæ spiritum sanctum, qui paulatim & successiue in subsequuturis generationibus vsque ad seculi consummationem nunquam desinet erudire eā in iis quæ sunt fidei & morum. Quemadmodum idem Saluator subsequenter adiunxit, dicēs: Quum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Et iterum: Iam non multa loquar vobiscū. Paracletus autem spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixerō vobis. Quam quidem eruditionem Ecclesiæ per spiritum sanctum, non solum pro ipsis Apostolorum temporibus arbitramur, intelligendam, sed vsque ad consummationem seculi credimus prorogandam. Quemadmodum enim Christus dominus à discipulis abscedens, pollicitus est, vsque ad consummationem seculi se nihilominus cum eis permansurum. Ecce, inquit, ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. Ita nihil dubium est, quin & ista Ecclesiæ per spiritum sanctum instructio, vsque ad seculi consummationem sit perduratura. Ob hoc scilicet dicitur Ecclesia progredi, quasi aurora, propter profectum istum continuum in fide & agnitione veritatis: qui quidem progressus siue profectus tantisper durabit, donec manifestus apparebit sol ille iustitiæ, lucens omnibus quasi in meridie: quod in futura erit patria, vbi eum cognoscent omnes à minimo vsque ad maximū, quando iuxta id quod supra dictum est illuxerit dies, & inclinatae erunt vmbrae. Pulchra verò dicitur Ecclesia vt Luna. Luna enim coloris est argentei, & quasi argentum splendet ac nitet. Sic & Ecclesia scientia & prædicatione veritatis euangelicæ splendet & nitet, quæ rectè per argentum significatur.

Iuxta

Iuxta id quod in Psal. dicitur: Eloquia Domini eloquia casta, *Psal. 118.* argentū igne examinatum, probatum terræ purgatum septuplum. Habet quoque luna lumen suum omne, non à seipsa, sed à sole ipsum velut mutuat, qui tamē in se perfectius fulget. Ita Ecclesia sancta, lumen omne scientiæ & fidei suæ, non à seipsa habet, sed à Christo. Deus enim (vt ait Apostolus) qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Iesu Christi. Attamen quæ in ipso Christo est scientia omnis veritatis, longè plenior atque perfectior est quàm in Ecclesia. Habet enim ille spiritum non ad mensuram, quem ista ad mensuram accipit, estq; fons ille omnis scientiæ & veritatis, quemadmodum sol fons est luminis corporalis. Omnis enim sapientia (vt Sapiēs quidam ait) à domino Deo est, & cum ipso fuit semper, & est ante æuum. Immò veritas est ipsemet prima & infallibilis, quemadmodum in Euangelio de seipso ait: Ego sum via, veritas, & vita. Denique, luna propter suā naturalem opacitatem atque densitatem, pro hoc statu in quo nunc est, donec adueniat tempus restitutionis omnium in consummatione seculi, tota nequit illuminari. In quo significatur imperfectio fidei quæ nunc est lumen Ecclesiæ, comparatione ad lumen visionis quod erit in patria: vt meritò nūc quasi semilucida dici possit, comparatione ad eum statum in quo postmodum tota erit lucida. Videmus enim nunc (quemadmodum Apostolus ait) *1. Cor. 13* per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Cum autem venerit quod perfectū est, euacuabitur id quod ex parte est. Tunc enim pro imperfecta fide, quæ semilucidam tantū facit Ecclesiam, succedet perfecta visio, quæ totam ipsam lucidam efficiet. Possimus quoque & occultioris quiddam mysterij in ista lunæ comparatione aduertere. Luna enim nō solum hoc habet imperfecti pro statu isto, vt tota nunquam illuminetur, verum etiam illud habet, vt non eadem ex parte semper lumen suum accipiat, sed mutatur crebrò iuxta respectū varium ad corpus solare, ita vt nunc medietas illa quæ sursum respicit solem illuminetur, quemadmodū fit in coniunctione, siue nouilunio: nunc medietas quæ deorsum nobis apparet & ex opposito solare corpus aspicit, quemadmodū fit in oppositione, siue plenilunio, vt nos dicimus: nunc ex parte dextra vel sinistra, quemadmodū fit cum ab oppositione vel coniunctione luminaria recedunt. Quantumuis autem variè lumen ipsa recipiat,

recipiat, semper tamen alicūde ipsum recipit, & quod vni deperit parti alteri accrescit, ita vt nunquam penitus ipsa priuata sit beneficio luminis, nisi fortè in eclipsi, quæ tempore durat per exiguo & rarissimè euenit. Ita sanè Ecclesia sancta, non ex eadem semper parte lumen fidei & cognitionis Dei videtur habere, sed pro diuersitate temporum, nunc in hac parte orbis, nunc in illa, ac demum in alia, fide lucida videtur. Quemadmodum videlicet ante Christi aduentum, notus tantum erat in Iudæa Deus, tota verò gentilitas densissimis tenebris plena erat. Adueniente autem Christo in mūdum, populus gentium qui sedebat in tenebris (iuxta Prophetæ vaticinium) vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Recipientibusq; deinde ad prædicationem Apostolorum magno applausu lumen fidei gentibus, Iudæa in qua vsq; tunc lumen latuisse videbatur, lumine priuata est, & (vt ait Apostolus) cæcitas ex parte cōtigit in Israël, donec plenitudo gētium intret: quo facto, circiter cōsummationē seculi reliquæ Iudæa saluæ fient, iterū recepto lumine quod patres eorum obstinato corde repulerant. Id ipsum & post Christi aduentum in partibus orbis diuersis considerare licet. Statim enim post Christi ascensionem in cælos, prædicantibus Apostolis, Asia ferè tota ac magna ex parte Africa, fidem Christi suscepit, annisq; nō paucis fideliter tenuit, vsq; ad tēpora peruersissimi illius pseudoprophetæ & seductoris perniciosissimi Mahumeti, per cuius fraudes & tyrannidem Asia ferè tota cū Africa obscurata sunt & lumen synceræ fidei Christianæ perdidērūt: propter quod, ab vnitæ catholice & Apostolice Ecclesiæ sunt diuisæ. Ex eo autem tempore, quo in Asia & Africa cœpit obscurari lumen Euangelij, Europa quæ prius magna ex parte adhuc barbara fuerat & inculta, diligentissimè coli cœpit, & salubriter per omnes suos angulos illustrari. Nūc verò nostro hoc calamitoso seculo, vbi non modica ex parte Europā ab annis aliquot obsidere cœperūt tenebræ diuersarū hæresum & impiissimorum errorum, indiēsq; magis ac magis schismatibus & hæresibus diuidi & scandalis maximis tota obuelari, videtur Ecclesia Latina, ita vt iam ferè lumen omne extinctū videri possit, si angustia ista fidelium partium Europæ cum latitudine illa olim florentissimarum Asianarum atq; Africarum Ecclesiarū conferatur, ecce ex improviso mirabili Dei prouidentia, in terris hætenus nulli mortalium cognitis, neq; à geogra-

phis

phis vllis memoratis, neq; vlla vnquā navigatione (quod in hominum sit memoria) lustratis, in quibus nunquam Apostolorum vox audita fertur, nunquam hætenus nomen Christi auditum est (quod apud Asianos atq; Africanos iam olim defecerat, atque apud nos hodie nimium obscuratum, & si dicere verum liceat, extinctioni vltimæq; defectiōni proximum cernitur) catholicæ fidei lumē annis aliquot egregiè proficere, & supra q̄ dici possit incrementum sumere, fama omnibus Christianis fidelibus merito gratissima, annunciat. Ita vt apud barbaros illos vbi nunq̄ Apostolorū audita ante fuit prædicatio, ibi nunc ad prædicationē simplicium Christianorū, qui ex Europa illuc ante annos plus minus viginti aduehi cœperūt, maxime autē per prædicationem religiosorū virorum fratrum minorum atq; prædicatorū, plurima millia fidē Christi deuotissimè susceperint, edificatis iā illis in locis plurimis religiosorum virorū conuētibus, per quos diligentissimè in iis quæ sunt Christianæ fidei iuxta Ecclesiæ Latinæ traditionē & obseruationē instituuntur. Mirūmq; in modum, Deo cooperante & prosperate, negotium illic fidei Christianæ proficit & dilatatur, quæ admodum certissima cōstat relatione eorum qui per singulos annos hinc ad illos, ac rursum illinc ad nos nauigāt. Insuper & literis propriis ipsorum, qui prima illic fidei fundamenta, Deo potius operatē quàm humana industria, iecerunt. Quarū literarum aliquot anno superiore, id est, anno Domini. 1534. post Chronica venerandi patris amandi à Zierix ea typis excudi curauimus, ad laudem omnipotentis Dei & Christi filij eius, qui nunquam sui nominis fidē penitus patitur, vel patietur interire, quiq; secundum variam distributionē temporum, nunc hinc illis, pro suo beneplacito, nominis sui gloriam manifestat, & secundum occulta iudicia sua hos quidem excæcat, illos verò illuminat. Vbi etiam illud notandum est, persistendo in cōparatione prædicta, quod sicut eadem semper manet luna vnde quaq; illuminetur, neq; alia est cū sursum illuminatur quàm cum inferius, neque alia cum illuminatur à latere vno quàm cum ab altero, sed eadē semper & inuariata persistit: ita Ecclesia sancta, quamuis nunc ad orientem lumen fidei vigeat, nūc ad occidentē, nunc ad septentrionem, nunc ad meridiem, vna tamen semper est & eadem Ecclesia sancta sponsa Christi & corpus eius, eritq; eadem vsque ad cōsummationem seculi. Propter quod, à sanctis patribus Ecclesia catholica dicta est, id est,

generalis

generalis & vniuersalis. Sed & illud considerandum in hac lunæ illuminatione, quod mutabilitas illa illuminationis secundum partes diuersas, non ex culpa, aut vitio solis procedit, sed ex ipsiusmet lunæ mutabilitate. Si enim luna semper ex eadē parte vniiformiter maneret cōuersa, & in eodem perstaret respectu ad solem, eadem semper pars lunæ maneret illuminata à sole. Nūc verò, quia mutabilis est & instabilis valde luna præ omnibus aliis planetis, ita vt per singulos dies à sole lōgius recedat, vel propius accedat, & nunc quidem ex parte superiori, nunc ab inferiori, nunc à latere hoc vel illo ad ipsum se conuertit, hinc fit, vt secundum partes diuersas ab ipso sole illuminetur. Secundum eam enim partem quam inuenit ad se conuersam, semper eam illuminat, & sine personarum acceptione (vt ita loquar) lumen suum in quamlibet partem quam aspicit liberaliter fundit. Imò quod tota ipsa luna nunquam à sole illuminatur, non ex defectu est solis, sed ex vitio ipsius lunæ. Sol enim, quantum ex sese, potens est totum ipsum lunæ globum suo lumine collustrare, cum longè infrà lunam rotum aërem latissimum suo lumine impleat, atque etiam cœlos ipsos vsq; ad firmamentum (iuxta Physicorum & Theologorum probabiliorem sententiam) collustrat. Verùm nimia opacitas atque densitas quæ in luna est, impedimentum præstat soli, & quasi obsistit, ne eius possit lumine penetrari. Vnde ipsa sibi sua duritiæ & opacitate impedimentum & obstaculum præstat. Ita sanè, quod non semper ex eadem parte Ecclesia maneat illuminata, nemo culpam ascribere potest Deo: sed ex imperfectione est ipsius, ratione malitiæ humanæ naturæ, quæ propter corruptionem prauitatis post peccatum, nimium est in bono instabilis, & nunc se ad Deum conuertit eius gratiæ cooperando, vt mereatur à Deo illuminari, nunc se ab eo voluntariè auertit, vt demereatur iusto Dei iudicio excæcari & obtenebrari. Sine personarū enim acceptione, semper & vbiq; Deus gratiæ suæ dona infundit illis qui ad se cōuertuntur, quemadmodum sanctus Petrus in actis Apostolicis ait: In veritate cōperi, quoniam non est personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui timet eum & facit iustitiam, acceptus est illi. Nec proinde ex avaritia est vel inuidia siue odio Dei, quòd nō semper in omnibus vniuersi orbis partibus illuminata luceat Ecclesia, sed ex nostræ prauitatis est defectu, quæ ipsius obsistit lumini, obstaculumque vltro præbet & obicē ponit illius gratiæ.

Acto. 10.

tiæ. Ipse enim (quemadmodum sanctus Ioannes ait) omnem *Ioan. 1.* illuminat hominem, in hunc mundum venientem. Verùm ij ad quos venit ipse, quosque suo peculiariter voluit radio illustrare, venientem noluerūt recipere, eligētes in tenebris cordium suorum & concupiscentiarum magis permanere. His igitur rationibus, Ecclesia sancta pro statu huius mortalitatis lunæ cōparatur, mutabili & variabili pro hoc item statu. Accumulans verò laudem laudi, quod amplius videtur adiungit, cum subsequēter ait: Electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata. Electam dicit Ecclesiam, solis instar: quoniam: sicut sol luminis sui radios vbique spargit, ita vt (iuxta Psalmistam) non sit *Psal. 18.* qui se abscondat à calore eius: ita sancta Ecclesia per prædicationem suam, fidei suæ & doctrinæ Euangelicæ lumen ad omnes partes orbis diffundit, cupiens quantum in ipsa est, omnes homines sui luminis facere participes, quemadmodum Christus ipse (iuxta Apostoli testimoniū) omnes homines ad agnitionem veritatis vult peruenire & saluos fieri. Altius verò tria ista quibus hīc comparatur Ecclesia considerantes, triplicem Ecclesiæ statum in trina ista cōparatione possumus distinguere. Pro statu enim Ecclesiæ siue humanæ naturæ ante legē scriptam, sub lege tantum naturæ, comparatur auroræ. Pro statu verò eiusdem sub lege scripta Mosaica, lunæ comparatur. Pro statu verò hoc nouissimo in tempore gratiæ sub lege Euangelicæ, soli meritò comparatur. Lumen enim auroræ progredientis in primo suo exortu, admodum exiguum est & obscurum. Lunæ verò lumen maius est & clarius, imperfectum tamen. Solis verò palàm lucentis claritas, priorum luminum obscuritatē longè superat. Ita enim notitia Dei quam sub lege naturæ habebant homines, obscurior erat: quæ postmodum excreuit & clarior facta est, per legem scriptam Moyse, ac deinde perfecta per nouam legem sancti Euangelij, veluti cū lumini lunæ lumen solis succedit. Vel aliter, Ecclesia pro statu ante Christi aduentum auroræ comparatur, pro statu nouæ legis post Christi aduentum lunæ, pro statu verò eiusdem in seculo vltimo soli: eo quòd lux illa nunquam deficiet neq; imminuetur, quemadmodum solis lumen est indeficiēs. Quòd verò postremo loco adicitur: Terribilis vt castrorū acies ordinata, suprā expositū est.

Descendi in hortum nucum, vt viderem poma conualliu, & inspiccerem si florisset vinea, & germinassent mala punica. Postquam Ecclesiæ ex gentibus pulchritudinem cū admiratione collau-

O dasset,

dasset, nūc de synagoga repudiata loqui videtur, quæ propter inuidiam & emulationē à fide vera separata est ad tempus, donec tandē post ingressam plenitudinem gētium ipsa quoq; ad Christum conuertatur. Bene enim & congruē admodum, per hortum nucum, vetus synagoga, plebs Iudaica intelligitur. Noces enim, fructus sunt admodum duri, ex quibus antequā dulcedinis vel vtilitatis aliquid possit acquiri, multo opus est labore & longa molestia. Primū enim, postquā nux quasi pro semine in terram iacta fuerit aut arbuscula plantata, oportet annos multos præstolari antequā arbor grandescat. Valde enim tardē augmentum sumit. Multū quoque, deferri oportet arbori huiusmodi, quoniam multa omnino eget pinguedine, ita vt omnem horti pinguedinem exhauriat, quicquid longē etiam abest à radicibus pinguedinis ad se attrahēs, vixq; apud se fert arbores alias, vt quasi hortum solum aut solam planiciē requirere videatur. Si in horto holerū crescit hæc arbor, holera omnia detrimentum inde patiūtur. Si inter arbores alias in pomario aut viridario, & gramina & arbores aliæ detrimentum inde patiuntur. Tantū sibi deferri volunt hæc arbores, & tantis sumptibus emi debent earum fructus. Postquā verò ad staturā iustam peruenerint, tempusq; fructuum aduenerit, vide quātam oporteat subire molestiam antequā ad nucleum qui quæritur possit perueniri. Primū, duris verberib⁹ oportet noces excui ex arboribus, cū alij fructus vel per se cadāt, vel facili manu & leui attractu carpantur. Dehinc, viride operimentū magna molestia auferendum est, in quo opere maculantur digiti & decolorantur, adeoq; inficiuntur colore nescio quo puniceo, vt vix multis laboribus possint emundari: faciliusq; nonnunquā pellem deterunt digitorum, quā fœdū illum colorem abradant. Post hæc: dura illa testa lignea confringenda est, in quo opere nonnunquam dentes læduntur, franguntur cultri, vulnerātur manus aut digiti quassatione confringere eam volentium. Ac ne sic quidem habes quem quæris nucleum. Oportet enim, resta in partes duas diuisa, absconditos & compactos ac velut sepultos in lateribus testarū nucleos, cū labore & molestia eruere atque exsculpere. Deinde pellicula superest amari saporis, qua nucleus operitur ac tegitur, quā si simul cum nucleo deuoraueris, omnem laborem perdis præcedētis molestiæ, propter amaritudinem saporis eius qua dulcedo nuclei inficitur ac tollitur, veluti si melli fel admisceas. Si verò detrahere pelliculam

hanc

hanc velis, vt dulcedinem purā percipias nuclei, plus tædij tibi aggignet in decorticando, quā in edendo præbebit suauitatis. Citius enim nucleos viginti comederis, quā vnū excoriareris. Ecce quanta consistunt molestia, quanta temporis mora indigeant fructus isti duri & tardi. Ita profectō populus ille Iudæorū, gens dura & ceruicosa, multo olim labore Patriarcharum & Prophetarū, ducum & principū, vix adduci potuit, vt suauitatis aliquem fructū proferret. Semper enim (quemadmodū Stephanus illis rectē exprobrauit) dura ceruice cordeq; & auribus incircūcis Spiritui sancto restiterunt, sicut patres, ita & filij, in generationibus suis, quasi hæreditariam portionē à parentibus duritiem istā accipientes: propter quod à Ioanne etiam præcursore progenies viperarum, & à Christo item serpentes genimina serpentum ac viperarū meruerunt nominari. Imò ante assumptam humanam naturam, Deus ipse operam multam quam illis frustra impedit, sæpius eis per sanctos Prophetas suos exprobrat, adeo vt impatientium hominum more exclamaret: Laboraui sustinens, & laborare me fecistis in iniquitatibus vestris, aliaq; huiusmodi. Pro tot enim gloriosis signis & prodigijs, quæ Deus illi populo exhibuit, pro tā singulari electione ab ipsis Patriarchis incepta, ac deinde post annos multos per duces, reges & Prophetas cōtinua psequutione nō intermissa, pro tā lōga, multiplici & manifesta instructione per legē & Prophetas, deniq; pro tā innumeris beneficijs quibus gentem illam singulariter Dei bonitas dignata est honorificare nimis, profectō exiguus fuit fructus quem in eis inuenit. Quod si aliquam interdum dulcedinem vel suauitatem veræ deuotionis in populo illo Deus inuenit, vel modica illa fuit, vel non admodum sincera & integra, vel non multū duratura, plūsque semper laboris visa est illa vinea exigere, quā fructus reddere: plus quoque amaritudinis semper & tædij, quā dulcedinis aut deliciarum suis cultoribus proferre. In hunc itaque hortum, non mollium pomorum, sed durissimarū nucū, descendisse se dicit sponsus: vel quando per incarnationē de populo illo natus est, & habitauit in medio eius, vel quando per gratiam benignitatis & respectū misericordiæ suæ illos inuisit, si quo modo ad fidem velint cōverti, & salutem oblatā veteri ceruice deposita recipere. Descendit, inquam, spōsus in hunc hortum nucū, quoniam omnium curam gerit, & omnes saluari cupit, non minus Iudæos quā gentiles. Et ad hoc dicitur

O ij descen-

descendisse siue descendere quotidie, vt videat poma conual-
 lium: id est, si qui fortè inter illos tumore superbiæ deposito in
 humilitate fidei fructus velint proferre mansuetudinis. Poma
 enim fructus sunt molles & mites, quemadmodum Poëta ait:
 Sunt nobis mitia poma: & in locis optimè nascuntur humilibus,
 id est, in vallibus vbi sit humoris copia. Insuper, ad hoc descen-
 dit, vt inspiciat si florisset vinea. Illa nimirum vinea, de qua
 apud Esaiã dictum est: Vineam fuit dilecto meo in loco vberi &c.
 Ac deinde: Vineam domini exercituum, domus Israël est. De qua
 vinea, per modum querelæ subiungit: Expectaui vt faceret vuas,
 & fecit labruscas. Inspicit ergo, si vinea illa vel tandem aliquã-
 do ad fructum bonum proferendum disponere se incipiat: cõ-
 siderat, an ne spes aliqua melioris fructus arrideat, quemadmo-
 dum fit in vineis cum pulchrè florere incipiunt, id est, ad fidem
 & obedientiam diuinæ legis se velit accommodare. Tunc enim
 floreret illa vinea, si ad credendum veritati & obediendum Eu-
 angelio animum inciperet accommodare, auditumq; benignum
 præstare. Hinc enim initium est spiritualis fructus, sicut à flori-
 tione initium est fructuum corporaliũ. Sine fide enim impos-
 sibile est placere Deo: fides verò ex auditu est. Deniq; hoc cõ-
 siderat, num germinauerint mala punica, id est, si nulla adhuc
 veræ dilectionis præbere velint indicia: quæ quidem dilectio-
 nis opera, rectè per mala punica significatur, propter calorem
 rubicundum quo resplendent illa cum matura fuerint. Dilectio
 enim Dei, cum ignis dicatur & ardere faciat eos quos replet,
 iuxta illud: Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt
 ardeat? rectè per colorem rubentem siue igneam significatur.
 Propter quod, etiam in veteri lege, per coccum bis tinctum san-
 cti patres geminam dilectionem scribunt figuratam. Vel aliter,
 per mala punica intelligere possumus sanctos Prophetas, quos
 vineæ illius cultores impij principes & populi interfecerunt, &
 quasi mala punica in suo sanguine rubricatos effecerunt. Ac
 iuxta hunc sensum videt sponsus, si mala punica germinet: quia
 considerat, an ne populus ille tandem aliquando fructum aliquem
 veræ fidei & obedientiæ ex illorũ exhortationibus & prænun-
 ciationibus de aduentu iusti, propter quas à patribus eorũ fue-
 runt interfecti, velit proferre. Id enim aliquando futurum est,
 cum aduenerit finis cæcitatũ huius in qua modò ex diuini iudi-
 cij æquitate permanet, vt ad exhortationes & testimonia Pro-
 phetarum suorum, quos per singula Sabbata legere non cessant
 in syna-

in synagogis suis, respiciant & conuertantur ad veram fidem &
 obedientiam Christi Iesu domini nostri. Quod quidem tempus
 velut anhelando optas videre & aduenire sponsus, qui omnes
 homines vult saluos fieri & ad agnitionem veritatis peruenire,
 humano more loquens, dicit se ad hoc descendisse quotidieq;
 descendere in hortum, ad videndum si nondum germinassent
 mala punica: quemadmodum paterfamilias ad fructus novos
 aspirans, frequenter per hortum suum obambulat, & arbores
 singulas considerat, si nondum flores parturiant aut gemmas
 protrudant. *Nesciui: anima mea conturbauit me, propter quadri-
 gas Aminadab.* Introducitur verus synagoga, loquens & cõ-
 fitens sui erroris ignorantiam, simulq; causam ignorantiam & infi-
 delitatis suæ exponens. Nesciui, inquit, id est, ignorans fui & er-
 rans: non sciui, non intellexi ego misera veritatem, sed aberrauit
 à veritate. Non potui adduci vt intelligerem & credere verita-
 ti, sed elegi magis in antiquo errore persistere. Noli (iuxta
 Prophetam vaticinium) intelligere, vt bene agerem, obediendo
 Euangelio. Sic enim tota hæc synagoga suum generaliter cõfi-
 tetur errorem, quomodo specialiter Paulus Apostolus postquam
 de cæcitate erroris Iudaici per Christi misericordiam fuisset li-
 beratus, culpam suam confessus est, dicens de seipso: *Qui prius* *1. Tim. 1.*
blasphemus fui & persecutor, & contumeliosus, sed misericor-
diam Dei consequutus sum, quia ignorans feci in incredulita-
te. Huius autem ignorantie causam subsequenter aperit, dicens:
Anima mea conturbauit me &c. Turbationem enim quãdam
 inordinatam animæ suæ, id est, sensualitatis vel animalis iudi-
 cij cõsentientis iudicio sensuali, quod debuisset per rationem
 superari & postponi, talem (inquam) turbationem inordinatã
 indicat sibi causam fuisse ignorantiam huiusmodi atq; erroris, &
 impedimentum præstitisse quo minus percipere potuisset ve-
 ritatem. Frequens enim hoc est, vt turbati homines malè de re-
 bus iudicent: suntq; veritati capiendæ inidonei, qui perturba-
 tionibus occupantur, quemadmodum & morales Philosophi
 tradiderunt. Nam vt quidam illorũ ait: Impedit ira animum, ne
 possit cernere verum. Et alius quidã omnem perturbationem
 ab eo qui veritati operam dare velit amoueri iubet, ita canes:
 Tu quoq; si vis, lumine claro, cernere verum. Gaudia pelle, pel- *Cato.*
 le timorem, Spemq; fugato. Nubila mens est, hæc vbi regnant. *Boëtius.*
 Aristoteles quoq; , hac potissimum ratione iuuenes dixit non esse
 idoneos auditores moralis disciplinæ, eo quod perturbationes
 O iij sequatur,

sequantur, & quia cum perturbatione singula persequantur. Qualis verò ista fuerit perturbatio & vnde exorta, in eo obscure satis insinuat, quod adiungitur: Propter quadrigas Aminadab. Pro cuius intellectu sciendum est, Aminadab in Hebræo scribi per duas dictiones, hoc modo, ammi nadib: quod significat populum meum vtroneum siue spontaneum. Aut si cū Rabbi Salomone dicamus in dictione ammi, iud esse superfluum, significat populum vtroneum siue spontaneum. Possumus igitur duplicem huius verbi sensum assignare, secundum quod Aminadab acceperimus ut nomen proprium, quomodo Græca æditio & nostra Latina videntur accepisse: vel ut nomen appellativum, quomodo Hebræi quidam putant accipiendum. Iuxta primam acceptionem, per quadrigas Aminadab intelligimus gloriosissimum illum exercitum filiorum Israël, usque ad sexcenta millia virorum fortium & expeditorum ad prælium vnanimiter egredientium de terra Ægypti, multo magnificentius & gloriosius quàm Pharaon cum vniuersis curribus & quadrigis suis exhibat ad persequendum Israëlitas. Qui etiã exercitus gloriosissimus, quasi quadrigæ erant Dei Israël, qui in illis quasi in curribus gloriæ suæ vehatur, præsidens illis eosque gubernans & protegens, quæadmodum auriga in curru suo vehitur, ipsumque gubernat & dirigit in omnibus, & flectit quod voluerit, nihil agente ad hoc vel in contrarium repugnante curru. Sic enim exercitus illi filiorum Israël, quasi quadrigæ gloriæ Dei, & ab eo regebantur & flectebantur quocumque; ille dirigebat pergeutes, cum nescirent ipsi quod esset pergendum. Solo enim Dei ducatu dirigebantur in omni itinere suo, & ad eius præceptum sistebant vel pergebant, castra metebantur vel mouebant. Quadrigæ autem Aminadab, totus ille Israëlitarum gloriosus appellatur exercitus, à duce eius tribus quæ inter omnes præcipua reputabatur, id est, tribus Iudæ. Hæc enim tribus, in egressu filiorum Israël præcipua fuit. Præter enim regiam dignitatem, quæ illi tribui erat ex patris Iacob benedictione promissa, aiunt Hebræorum doctores, tribum Iudæ ante alias omnes in mare rubrum descendisse, cum cæteræ metuerent periculum, sicque præ omnibus fidelem comprobata esse. In quæ sensum illud enarrat, quod in Psalmo dicitur:

Psal. 113. In exitu Israël de Ægypto, domus Iacob de populo barbaro. Facta est Iudæa vel (ut ex Hebræo potius legendum) Iuda, sanctificatio eius: eo quod tali modo, ut prædictum est, in tribu Iudæa peculiariter dominus fuerit sanctificatus. Erat etiã præcipua hæc tribus

tribus fortitudine & multitudine hominum. Habebat enim tribus Iudæ ultra septuagintaquatuor millia virorum fortium, à *Num. 1* vigesimo anno & supra, valentium ad bella procedere: cum cæterarum tribuum aliquæ, tantum triginta haberent, aut trigintaquatuor, aut quadraginta, aut quinquaginta, maxima verò omnium post tribum Iudæ tantum ad sexaginta duo millia peruenit, quos tribus Iudæ plus duodecim millibus superabat. Quos numeros, plenè describit primum caput libri Numerorum. Atque ob hanc eminentiam, item & propter regiam dignitatem, ante omnes alias tribus (quemadmodum secundo *Num. 2* eiusdem libri capite legimus) ipsi locus metadi castra primus, ad orientem, fuit assignatus. Huius autem tribus præcipue dux, pro tempore egressionis filiorum Israël, fuisse videtur vel ipse Aminadab, vel filius eius Naason. Tametsi enim primo libro Numerorum Naason filius Aminadab numeretur inter principes filiorum Israël, & princeps assignetur tribus Iudæ, fieri tamen potuit ut superstes adhuc fuerit senex pater eius Aminadab iam gradæuus & emeritæ militiæ, ut propterea filius Naason cœperit eius loco substitui, quemadmodum fieri solet ut in loco parentum præfectura vel militia defungentium filij substituantur. Per quadrigas igitur Aminadab, rectè intelligere possumus totum illum exercitum omnium filiorum Israël, egredientium in manu forti de Ægypto. Vnde quod hinc Synagoga dicit: Anima mea conturbauit me, propter quadrigas Aminadab, hunc habet sensum: Sensuale siue animale iudicium meum conturbauit me & excæcauit iudicium rationis, ne crederem Evangelio, propter considerationem & nimiam complacentiam mirabiliū, quæ fecit Deus cum patribus nostris egredientibus de Ægypto, in quibus nimium superbiendo & gloriando supra quæ debui non potui induci ut crederem aliam legem præter illam quæ patribus nostris data fuit, post exitum eorum de Ægypto, & tam gloriosis miraculis confirmata. Populus enim Iudæorum, considerans quanta olim patribus in egressu ipsorum de Ægypto exhibitæ fuissent beneficia, signaque & prodigia quanta & quot pro ipsis fuissent ostensa, ex hac consideratione in quædam superbiæ fastum eleuati sunt, ut non potuerint aut non voluerint Christo in humilitate legem nouam annuntianti præbere auditum: neque induci potuerunt, ut crederent, legem illam veterem quæ in tanta magnificentia patribus suis data fuerat, per humilitatem crucis Christi esse abrogandam, vel etiã perficiendam.

O iiij Denique

Denique cum olim pro hac vna gente Iudaica aduersum plurimas gentes tam gloriosa signa & mirabilia Deus ostendisset, noluerunt credere in temporis plenitudine, quod in vnâ eandemque legem simul ipsi cū aliis gētibus ex Dei decreto deberent concludi. Sicque propter quadrigas Aminadab, propter veterem illam magnificentiam & gloriam patrum, in qua educti fuerant patres eorum in gloria & maiestate, scandalum passa est Synagoga, conturbata est intra semetipsam passionibus elationis & inanis gloriae, inuidiae & iracundiae: atque ita per conturbationes istas excecati sunt & obtenebrati (iuxta Prophetę vocē) oculi eorum ne videant, donec tandē in consummatione seculi, postquam gentiū plenitudo intrauerit, rursus aperiantur oculi eorū vt videant errorē suum, & fiat (à quo hactenus conturbati abhorrere videntur) vnū ouile & vnus pastor. Si verò vocabulū Aminadab, accipiamus appellatiuè, vt tantūdem valeat quantum populus meus spontaneus, vel populus vltroneus, vt suprā dictum est, aliter intelligi locus iste poterit: vt per quadrigas intelligamus prædicationem sancti Euangelij, quæ per quatuor orbis climata quasi quadrigis quibusdam vecta est, item per quatuor Euangelistas quasi rotas quatuor dispersa per orbem vniuersum. Per populum verò spontaneū siue vltroneum, populū fidelem ex gentibus conuersum ad fidem Christi. Hic enim rectè populus spontaneus dici potest, qui statim vt audiuit sancti Euangelij verbū, maxima deuotione illud excepit, quemadmodum ex actis Apostolicis manifestè cognoscimus. Vnde quemadmodum in scripturis sanctis populus ille vetus Iudaicus, de dura ceruice tanquā inuolūtarius semper & repugnās reprehēditur: ita econtrariò populus gentiū, de prōptitudine quasi voluntarius & spontaneus commēdatur, quemadmodum & in Psalmis dicitur: Populus quē non cognoui seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Filij alieni mentiri sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis. Vbi iuxta sanctorum doctorum concordē enarrationem, priori loco gentium ad credendum promptitudo commendatur, posteriori loco Iudæorū infidelitas, sub nomine filiorum alienorum & mendacium, redarguitur. Secundum hūc itaq; sensum, dicit Synagoga, se conturbatā esse propter quadrigas Aminadab siue nadib, id est, propter Euangelij prædicatū gentibus. Hinc enim scandalum passi sunt Iudæi propter superbiam & inuidiam suam. Videntes enim doctrinam

Psal. 17

nam Euangelicam etiam gentibus passim prædicari, easq; sibi in hac lege noua æquari, propter superbiam suam & inuidiam noluerunt eidem colla submittere: sed in illa sua veteri lege per quā gentibus superiores se & meliores arbitrabatur, pertinaciter elegerūt permanere. Propter has ergo quadrigas populi vltronei & spontanei, sensuale atque animale iudiciū Synagogā conturbauit, vt excæcata veritatē nō agnouerit. *Reuertere, reuertere Sulamitis, reuertere, reuertere, vt intueamur te.* Ne prorsus desperata videatur res populi Iudaici, neue in totum gentē illā putemus repulsam & repudiatā à Deo, tamen nunc ad tēpus in cæcitate permaneat, ob hoc vocationē istam subsequenter adiungit dicens: *Reuertere, reuertere, Sulamitis.* Vbi primò vidēdum est, de nomine Sulamitis, quid significet, & vnde dicatur. Deinde, quid sibi velit illud reuertere, toties repetitū. Quantū ad primū, sciendum est, corruptè hoc in loco in Latinis codicibus vulgatoribus legi Sunamitis, per n, pro Sulamitis per l: id quod tā ex Hebræo quā ex Græco manifestè cognoscitur. Vtrobique enim per l, in medio scriptū legimus, tā in hoc verbo, quā in eo quod statim adiūgitur. Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorū? Credo autem errorē in nostris codicibus euenisse, vel per inscitā, vel per inaduerentiā Latinorum scriptorū: qui pro vocabulo ignoto & nunquam alibi in sacris literis posito, Sulamitis, alterum posuerunt nō nisi, vna litera differēs, & in literis sacris bene notum, propter Abisac illam Sunamitem quæ Dauidi seni legitur con-

4. Reg. 4

dormisse, & mulierem illam hospitā Helisæi, cuius filiū à mortuis suscitauit. Consimilem errorē suprā quoq; annotauimus secundo capite huius libri, de montibus Berther, vbi corruptè nostri codices habēt Bethel. Dictionis autem huius quæ apud Hebræos terminationem habet fœmininā, Sulamith, sicut & apud Latinos atque Græcos Sulamitis, diuersam assignare possumus, deriuationem, quarum vtraque bene proposito erit cōueniens. Primū enim, dici potest Sulamith vel Sulamitis, à Salomone, qui dicitur Hebraicæ Selemoth, perinde ac si latine à pacifico dicamus pacificam, à rege reginam. Quomodo etiam apud nos solent nomina mulierum interdum à nominibus virorum formari, vt à Petro Petronilla, à Iacobo Iacoba, à Francisco Francisca. Atque ita blandissima appellatione, gentem Iudaicam alloquitur, vel secundū eum statū in quo olim sibi velut vxor ancilla coniuncta fuit, vel secundum statum futurum

turum consimilem quando ad ipsum conuertetur, vt sit sensus: Reuertere, reuertere, o pacifica mea, vxor magni regis Salomonis: reuertere vt vxor mihi fias aut filia, vt ex contentiosa semper & incredula, vel nunc tandem pacifica & fidelis mihi efficiaris. Secundo, dictionem illam Sulamith vel Sulamitis, deriuare licebit à nomine ciuitatis Hierusalem, quæ aliquando abbreviato nomine dicitur Salem. Veluti quum in Psalmo dicitur: Notus in Iudæa Deus, in Israël magnum nomen eius. In Salem (pro quo nostra translatio Græcam æditionem sequuta pacem vertit) factus est locus eius, & habitatio eius in Sion. Rectè enim à Salem Sulamith vel Sulamitem aut Sulamitiden dicimus, sicut à Roma Romanam, vel à Moab regione Moabiten vel Moabitiden. Neque incongruè tota ipsa synagoga, Israëliti populi vniuersitas à ciuitate Hierusalém denominatur, quandoquidem ipsa caput fuit & metropolis rotius regni Israëliti. Eademque est interpretatio nominis secundum hanc deriuationem, quæ secundum priorem deriuationem fuit assignata. Salem enim pax interpretatur. Vnde Sulamith vel Sulamithis, dicitur pacifica vel pacem habens. Nunc autem quare toties repetatur verbum reuertere, videamus. Quater enim dicitur reuertere, eo quod in captiuitate ista vltima (quam in vltionem sceleris patiuntur, quod in abnegando & crucifigendo suum Messiam patrarunt, neque condigna pœnitentia hætenus voluerunt expiare) per quatuor orbis partes diuisi sint Iudæi, alij ad orientem, alij ad occidentem, alij ad septentrionem, alij ad meridiem, propria ipsorum regione ab alienigenis gentibus occupata: quemadmodum de illis Saluator ipse in Euangelio prædixit, quum de miseria Iudaicæ desolationis loqueretur: Erit, inquit, pressura magna & ira populo huic. Et cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes. Et Hierusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum. Ad reuocandum ergo à captiuitate ista miseranda & dispersione lamentabili dispersam & dissipatam synagogam, ad vnitatem catholicæ Ecclesiæ, quater clamat reuertere, quasi semel ad orientem, semel ad occidentem, semel ad meridiem, semel ad septentrionem. Ante enim quàm veniat consummatio seculi, prædicabitur Euangelium Christi in vniuerso orbe terrarum, quemadmodum Saluator nos præmonuit: ac tunc quidem, vbi plenitudo gentium intrauerit, congrega-

gregabuntur ex omnibus partibus orbis Iudæi ad vnitatem Ecclesiæ catholicæ, adiciunturque ad numerum credentium quotquot prædestinati sunt ad vitam. Quod postremo adiungitur: Vt intueamur te, significat desiderium Christi ad salutem electorum & prædestinatorum ex populo Iudaico. Ad hoc enim reuocat dispersiones & reliquias Israëliti populi, vt oculos benignitatis & respectum misericordiæ suæ ponat super eos, quomodo olim faciebat quando populus erat electus nondum per obstinationem auersus à Domino suo. Reuertere, inquit, vt intueamur te. Quasi dicat, Si reuerti uolueris ad me, & ego reuertar ad te: quacunque hora conuersa fueris ad me, & ego vicissim conuertar ad te: immemor factus omnis ingratitude tuæ, & omnium peccatorum tuorum non recordabor amplius. Si verò tantum ter diceretur, reuertere, quomodo in æditione Græca legimus, tantum ter dictum *ἐπισπεψε*, reuertere, posset reuocatio ista ad fidem sanctæ trinitatis accommodari, quemadmodum illud quod supra dictum fuit: Veni de Libano sponsa, veni de Libano, veni, quidam interpretantur. Veruntamen quod prius dictum est, magis præsentis loco videtur conuenire, maxime quum in Hebræis codicibus quater ista vocantis inuitatio replicetur, itémque in æditione nostra Latina.

COMMENTARIVS

CAPITIS SEPTIMI.

QUID videbis in Sulamite, nisi choros castro-
rum? Verbum istud ad præcedentia per-
tinet, meliusque ad finem præcedentis capi-
tis iungeretur, vt caput hoc septimum ini-
tium sumeret ab eo quod statim subsequi-
tur: Quàm pulchri sunt gressus tui &c. qua-
lis distinctio obseruatur in Hebræis codicibus. Est autem ver-
bū istud commendatitium sponsæ Sulamitis vel Sulamitidis,
sub conditione, si iuxta vocantis inuitationem reuertatur ad
virum suū. Quasi dicat sponsus. Si velit mihi vocati aquiesce-
re ista Sulamitis, vt ab errore cæcitatæ suæ ex toto corde suo
ad

ad me reuertatur, ipsa quæ modo dispersa est in gentibus & despectui habetur quasi errans & vagabunda, iterum coadunabitur & cōgregabitur in vnitatem catholicæ fidei, adiunctaq; Ecclesiæ sanctæ efficietur pulchra aspectu & hostibus suis formidabilis, ac si essent chori vel exercitus castrorum, ac si esset castrorum acies ordinata, in magna vnitatem & concordia spiritali pulchrè disposita. Videretur autem potius legendum, numero plurali: Quid videbitis, quemadmodum habent Græca & Hebræa æditiones, quàm numero singulari, vt habent vulgari Latinorum codices. Non enim ad vnum aliquem peculiariter dirigit sermonem sponsus, sed generaliter alloquitur suos comites, quasi apud eos futuram synagogæ quum se ad Christum conuerterit pulchritudinem, admirando commemorans. Notandum quoque est, duo hîc iungi quæ prima facie videntur non rectè posse coniungi, quum dicitur: Chorus castrorum. Alterum nempe, ad triumphum & delicias: alterum, ad pugnam & laborem pertinet. Chori nanque sunt triumphantium aut lætantium, castra verò bellantium. Nimirum qui ad veritatem conuertuntur ab errore, post cōuersionem, & quasi chori apparent, & quasi castra nihilominus videntur. Chori quippe apparent, propter lætitiæ exultationis, quam pro sua liberatione celebrant, iuxta id quod in Psalmo dicitur: In conuertendo dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati. Tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione &c. Castra nihilominus debent se ostentare hostibus, scientes quod quandiu in hoc mundo degent, non prorsus liberi erunt ab oppugnationibus hostium, licet eorum manus videantur euasisse. Nunquam enim desinent maligni dæmones, electos semel de sua potestate & ditone erutos impugnare, si quo modo iterum eos in suam possint ditonem redigere. Sulamitis ergo nostra, quàm supra à sponso Salomone vocari audiuius, quum ad ipsum post errorem fuerit cōuersa, videbuntur in ea simul & chori lætantium & castra pugnantium. Latabunt enim tanto amplius quanto diutius in errore miserabili fuerunt afflicti: & pro agnita veritate tanto militabunt fortius ac depugnabunt viriliter, quanto se tardius ad eam peruenisse aduertent. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis.* Nouum hîc incipit canticum, in quo sponsus suam sponsam multipliciter commendat, secundum considerationem partium & diuersorum membrorum in sponsa corporali: cuiusmodi commendatio supra

etiam

etiam exposita est, capite quarto, dicente sponso ad sponsam: Quam pulchra es amica mea, quam pulchra, oculi tui columbarum, &c. Hîc tamè, hoc est speciale, quod illorum etiã membrorum quæ minus honestè & minus verecundè in fœminis spectari solent aut nominari, vt pote fœminum & vmbilici, facit mentionem: quum illic superiora tantum & honestiora membra consideret, sistens in vberibus, nec infra descendens. Insuper, illo in loco à superioribus descendit ad inferiora, vt pote ab oculis & capillis, per genas & labia, vsque ad vbera. Hîc verò, ab infimis exorsus, ad suprema conscendit. Ad significandum videlicet, quod supra dictum est, sponsam & amicam suam Ecclesiam totam esse pulchram & decoram, ex quacunque tandem parte spectetur, nullamque prorsus in ea esse maculam, adeo vt ipsa etiam quæ infirma & minus honesta ex fragilitate & corruptione naturæ videri possint, per ipsius gratiam pulchra & decora in ea videantur. A pedibus igitur & gressu commendationem incipiens sponsus, ait: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis: Filiam principis eam vocat, id est, filiam magni regis & domini, regis inquam regum & domini dominatum.* Eius enim regis & principis filia per adoptionem facta est, sponsa Ecclesia. Cæterum, calceamenta, diuinæ legis præcepta sanctorumque patrum exempla intellige. Quemadmodum enim per calceamenta pedes corporales defenduntur, ne vel à luto maculentur, vel à scrupulis lædantur, eorum quoque nuditas tegitur & exornatur: ita per diuinæ legis præcepta sanctorumque patrum exempla, pedes animæ spirituales, id est, affectiones (quæ per pedes solent in scripturis signari) defenduntur à luto & cœno carnalium voluptatum, itemque à spinis & scrupulis omnium vitiorum, quibus plenæ sunt viæ huius mundi: turpitudine quoque & inhonestas humanorum affectuum per illa tegitur & exornatur, quoniã sicut affectiones humanæ secundum diuina præcepta non refrænatæ confusionem & erubescenciam habent, ita cum illis fuerint quasi circumligatæ & in illis conclusæ, ad eum modum quo pedes concluduntur in calceamentis, etiam gloriam & honorem addunt iis qui sic pedes suos habent calceamentis circumligatos. Merito autem sponsa, quod in his calceamentis pulchris gressibus incedat, commendatur: quoniã sancta Ecclesia quàm sollicitissimè secundum diuinorum præceptorum atque consiliorum regulam & iuxta sanctorum patrum exempla incedere sata-

re satagit, non declinans ad dexteram neque ad sinistram, immaculatis & inoffensis pedibus regiam viam perambulans, nusquam luto hærens, nusquam ad lapidem pedes offendens.

Iuncturæ foeminum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis. Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis. In iuncturis foeminum siue foemorum, sedes est luxuriæ. Vnde quod dicitur ad sponsæ commédationem, iuncturas foeminum eius esse sicut monilia, significat eius mundissimam ornatissimamque pudicitiam & castitatem, in qua nihil est malæ concupiscentiæ aut foedæ libidinis, sed castitate preciosissima quasi aureis monilibus omnia sunt in ea honesta & decora. Quæ quidem monilia, siue ornamenta aurea rectè dicuntur fabricata manu artificis: quoniã spiritus sanctus ille omnium artifex (vt in libro Sapientiæ appellatur) talibus Ecclesiam castitatis pudicitiaque virgineæ ornamentis honestauit & decorauit. Per umbilicum verò crateri rotundo & tornatili assimilatum & poculis nunquam indigentem, id est, potu semper plenum, vt exhauriri non possit, sufficiëntiam & plenitudinem intelligimus salutaris doctrinæ, quæ in Ecclesia Christi nunquam deficiet. Bene enim sancta doctrina per umbilicum significatur, eo quòd sub umbilico foueatur & alatur infans, nutrimentumque per illum accipiat, quandiu in matris utero later absconditus. Crateri quoque tornatili, id est, mundissimo & purissimè elaborato & bene capaci (propter rotunditatem sphericam, quæ est optimæ capacitatis) assimilatur, & tali insuper crateri qui nunquam indigeat poculis, id est, nunquam potu exhauriatur penitus, propter copiam (vt diximus) superfluentem & abundantiam salutaris doctrinæ, & quo ad fidei articulos & quoad morum præcepta, quæ vsque ad consummationem seculi nunquam deficiet in Ecclesia, quum iuxta promissum Christi, spiritum habeat, cuius suggestione plenissimè semper de omnibus erudietur. *Venter tuus, sicut acervus tritici, vallatus lilijs. Duo vbera tua, sicut duo hinnuli gemelli capræ. Collum tuum, sicut turris eburnea.*

Solet in mulieribus impregnatis, insigniter tumens, aut eleuatus vterus signum esse prolium plurium in utero latentium. Vnde in præsentī loco, per vterum eleuatum & tumidum instar acerui tritici, rectè significatur copia prolis & fecunditas insignis sanctæ Ecclesiæ, quæ nõ paucas quotidie proles sponso suo Christo parturit. Ipsa enim est illa quondam sterilis,

sterilis, nunc multorum filiorum mater, exultans, de qua in Psal. 112° Propheta canit: *Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem.* De qua etiam in spiritu canit mater Samuelis: *Donec sterilem peperit plurimos.* Paulus quoque ad idem propositum Esaiæ vaticinium profert, dicentis: *Lætare sterile quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis: quia multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum.* Ipsa enim Ecclesia gentium, quæ aliquando deserta fuit & sterile, quando à Deo & à domo Dei fuit aliena, ipsa nunc Deo coniuncta & in domo eius inhabitans, imò ipsa domus eius existens, adeò multos viro suo Christo filios parturit, vt vterum videatur habere instar acerui tritici, liberis scilicet spiritualibus plenissima, quos intra se fouet & parturit, donec formetur Christus, quemadmodum Apostolus quosdam se parturire dicebat: *Filioli mei, inquit, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis & car.* Signanter autem tritici aceruo comparatur Ecclesiæ vterus, quoniam tritico etiam in Euangelio comparatur electi, dicente Ioanne, quod triticum Dominus permundans aream suam congregabit in horreum, paleas autem comburet igne inextinguibili. Vbi nihil est dubium, per triticum electos, per paleam verò reprobos significari: quorum illi in horreum inferentur regni cœlestis, hi verò in caminum gehennæ conicientur, igne sempiterno cruciandi. Verum sicut in aceruo tritici nondum triticum penitus à palea est separatum, sed commixta adhuc sunt adinuicè triticum & palea, sic & modò in utero Ecclesiæ non soli fouentur aut patiuntur electi, sed cum electis & reprobis. Ignorans enim Ecclesia pro hoc statu qui odio sint, vel amore digni, quique secundum diuinam prædestinationem electi sint ad vitam, aut præsciti ad damnationem, magna sollicitudine & bonos & malos parturit, quantum in se est omnes Christo gignere cupiens. Bene autem liliis, siue rosis vallatus dicitur sponsæ vterus. In quo angelorum diligens cura circa electorum salutem insinuatur, qui velut candidissima quædam lilia fecundum Ecclesiæ vterum circundant, magnam adhibentes sollicitudinem, vt salubriter pariat quos parturit, fideles, ad veram animæ vitam. Ipsi enim angeli Dei, velut obstetrices quædam (vt ita loquar) sunt Ecclesiæ sanctæ. Quemadmodum enim obstetrices mulierem parturientem, maximè si plures in utero gestet foetus, circundat ex omni parte, multa diligentiâ prospicientes

spicientes, ne abortum pariatur mulier parturiens, aut ne in vtero fructus pereat, sed viuis prodeat in lucem: ita sancti angeli Ecclesiam parturientem Christo spirituales filios quasi circumdant & circumvallat, multa omnino solitudine quantum in ipsis est laborantes, ne quis filiorum Ecclesiae qui intra eam fouentur pereat, & veram animae vitam perdat. Vel aliter, per lilia, virtutes omnigenas & gratias multiples spiritus sancti intellige, quibus sponsae vterus vallatur, id est, Ecclesiae fecunditas exornatur: veluti si consternatur rosis aut liliis, mulieris parturientis vterus. Caeterum, de vberibus duobus instar duorum hinnulorum capreae gemellorum, supra dictum est copiose in Commentariis quarti capitis, vbi eadem haec sententia iisdem verbis, atque etiam prolixius aliquanto, exprimitur. De collo quoque instar turris eburnae, quid significet, facile ex eodem loco aduertiri potest, vbi turri David aedificatae, cum propugnaculis collum sponsae comparatur. Idem enim hic per turrim eburneam puto significari, quod illic per turrim David aedificatam cum propugnaculis, nempe inuictam fortitudinem & insuperabilem constantiam inflexibilemque audaciam sanctae Ecclesiae, quae nullis aduersis fragi, nullis aduersariis potestatibus succumbere nouit, aut cedere. *Oculi tui sicut piscinae in Efebon, quae sunt in porta filiae multitudinis.* De piscinis istis in Efebo, peculiare nihil in sacris legimus. Sed neque apud alios probatae fidei authores, certum quicquam de eis scriptum licuit inuenire. Verisimile est, aquas fuisse clarissimas atque limpidissimas in portis, vel iuxta portas ciuitatis Efebo, ad quas hauriendas homines ciuitatis magna frequentia solent aduentare, propter aquarum ipsarum ad potum, vel ad alios vsus quotidianos commoditatem. Quemadmodum etiam hodie videmus ad fontes, vel piscinas insigniter claram & dulcem aquam continentes, turmatim homines confluere, maxime si non longe a ciuitate absint. Propter quod, de piscinis istis dicitur quae sunt in porta filiae multitudinis, id est, in porta vel iuxta portam in loco a plurimis frequentato, propter hauriendas a piscinis illis aquas. Vel per filiam multitudinis, intellige ciuitatem populosam: vt idem sit in porta filiae multitudinis, quod in porta ciuitatis populosae. Recte autem per istos oculos sponsae, scripturas sacras intelligimus, vel earum in Ecclesia doctores. Sacrae enim scripturae, similes sunt fontibus, aut piscinis clarissimis & limpidissimis, in quibus nihil est tur-

bulen-

bulentum, nihil coenosum, nihil impurum, nulla admixtio impiarum assertionum aut malignarum traditionum, quae aquas illas salutare sententias diuinas vel obscurat, vel insipidas reddat. Aquae enim salutare sunt sacrae scripturae, de quibus quisquis biberit, delectabitur & reficietur in dulcedine earum anima eius. Eademque similiter ratione, ipsi scripturarum sanctorum doctores per piscinas istas significantur, eo quod aquas istas salutarium sententiarum in se contineant, & de se effundat omnibus sitientibus, instar piscinarum aquas bonas continentium. Vel per oculos sponsae perspicacitatem Ecclesiae in diiudicando & discernendo, quid verum, quid falsum, quid bonum, quid malum, licebit intelligere. Habet enim Ecclesia sancta oculos clarissimos & limpidissimos, perspicacitatem in diiudicando clarissimam & imperturbabilem, vt falli non possit vnquam vel errare, siue in iis quae ad fidem, siue in iis quae ad mores pertinent. Hebræorum quidam dicunt, piscinas istas in Efebon tales fuisse, quae ex vna parte aquas recipiebant, & ex alia effundebant. Quae conditio bene doctoribus sanctorum scripturarum conuenit, qui quod liberaliter a Deo accipiunt, liberaliter item communicare debent, iuxta illud: *Gratis accepistis, gratis date: vt quod in contemplatione desuper hauriunt, in praedicatione effundant, & iuxta Sapientis exemplum sine inuidia communicent, quam acceperunt a Deo sapientiam.* Debet enim bonus praedicator aut doctor in Ecclesia, ambas has conditiones simul in se habere, nempe vt hinc attrahat, illinc profundat aquas salutaris doctrinae. Qui enim solum attrahit & nunquam profundit, vel tanquam auarus vel tanquam piger seruus reprobabitur, argueturque infidelitatis, eo quod honestatem collatae sibi sapientiae contra Sapientis consilium & exemplum absconderit, talentumque sibi creditum contra domini praecipuum in terra defossum sine fructu apud se seruauerit. Qui vero profundere semper vult, nunquam haurire, semper alios docere nunquam se ad discendum ad Deum in contemplatione & oratione conuertere, citò exhaurietur, & ad lutum vsque nudabitur, deficientque in sese & siccabitur, praeter defectu humoris, id est, spiritualis deuotionis & gratiae. *Nasus tuus, sicut turris Libani, quae respicit contra Damascum.* Si verborum faciem consideremus, quid poterit magis dici ridiculum ab eo qui commendare sponsam velit, quam vt nasum eam dicat habere instar turris altissimae? Quemadmodum & in iis quae iam dicta sunt, si

P verborum

verborum faciem tantum spectaremus, nonne risu dignum videretur, sponfam aliquam ex eo commedari quod vmbilicum habeat instar rotundi crateris, ventrem tumetem instar magni acerui tritici, vbera instar hinnulorum, collum instar turturis, oculos piscinarum instar & lacuum? Ipsa ergo literalis atq; superficialis intelligentiae in his aliisque; huiusmodi patens absurditas, manifeste demonstrat, omnia ista spiritualiter requirere intelligentiam. Ad intelligendum itaque comparationem propositam nasi cum turri Libani, aduertendum est, montem Libanum in finibus situm esse terrae promissionis prope Damascum, in finibus Syriae, ita vt Syriam diuidat a terra Iudaeae siue Israelitica. In quo monte, ad praecauendas insidias & repellendos insultus Syrorum, qui frequenter impetum facere solebant in terras filiorum Israel (quemadmodum ex pluribus locis libri Regum liquet, vbi latrunculorum Syriae frequens est mentio) aedificauit Salomon ad munimentum regni sui, turrim fortissimam & excelsum, quam directe contra Damascum (quae caput est & metropolis Syriae, vnde potissimum insultus illi fieri solebant) opposuit, ita vt ex ea turri, propter loci comoditatem & eminentiam, facillime speculator quae in Syria gerebantur videre posset. Feruntque nonnulli Hebraeorum, nec dissimile est vero, potuisse speculatore ex hac turri singulas domos quae in Damasco erant numerare. Aduertendum est deinde, quod per nasum in communi etiam sermone discretionis seueritas & iudicij rigor solet significari. Vnde in communi prouerbio dicimus, non carere naso, eos qui pollent iudicio: nihil vero nasi eos habere, quibus nihil est iudicij. Quod quidem prouerbum inde sumptum videtur, quod per nasum quae longe sunt olfacere possumus, ac de longe positus iudicare, per odorem de quo olfactus vt de obiecto suo proprio habet iudicare. Vnde & ea quae per occultum rationis iudicium aduertimus, olfecisse vel subodorasse dicimur, aut (quod eundem habet sensum) ea nobis subolere. Vnde illud est vulgatum prouerbiu: Si hoc tibi subolet, reumatismo non laboras. Ex his igitur simul collatis facile est aduertere, quid sibi velit nasus sponse sicut turris Libani, contra Damascum respiciens. Nasum enim habet sponsa Christi, non caret Ecclesia sancta iudicio & discretionem, imò iudicium habet exactum cum rigida discretionem: ita vt non facile ei pro pane stercus, id est, pro veritate falsitas, pro virtute vitium, possit obtrudi, quin statim vel a longe percipiat fraudem & fallaciam.

laciā. Sit mendacij stercus, quantumuis honesto colore depictum, solo nihilominus olfactu facillime discernet inter mundum & immundum. Sit falsitas haeresis, vel quantum ad fidem, vel quantum ad mores, quantumuis colorata eloquentiae fucis, imò & falsis scripturarum allegationibus aut sophisticarum rationum apparentiis, facile nihilominus sancta Ecclesia haereticae impietatis abominandum foetorem deprehendet, eandemque per rigoris sui seueritatem anathematizando mortiferam pronuntiabit, & extra fidelium omnium societatem longe proiciendam decernet. Nasum igitur habet Ecclesia, ne si absque naso sit indifferenter ei quilibet obtrudatur: ne illis fiat similis, qui bonum dicunt malum, & malum bonum, contra quos terribile vox intonat Propheta ex ore domini: Vae, inquit, qui bonum dicitis malum, & malum bonum. Neque vero paruum habet neque mediocre nasum, sed turri excelsae simile, quae etiam in vertice montis altissimi situm habet, turri videlicet illi, quam contra Damascum in Libano Salomon rex gloriosus extruxit. Quemadmodum enim turris illa Libani terram promissionis ab insidiis omnibus & insultibus latrunculorum Syriae tutam reddebat & securam, ita ista virtus discretionis exactaeque iudicij, quam Ecclesiae suae Christus Salomon verus contulit, ipsam ab omnibus insidiis & insultibus, siue daemonum siue haeticorum aut aliorum quorumlibet aduersariorum, tutam & securam reddit, ita vt nec portae inferorum praualere possint aduersus eam. Quemadmodum enim qui in turri illa Libani erant speculatores, eminus contemplabantur omnia quae in Syria ab alienigenis gerebantur, nullusque ab eis strui dolus poterat, nulla vis exercitus congregari, quin ab illis statim animaduertenteretur: ita Ecclesiae sanctae praelati, quibus ex diuino munere ista discretionis & iudicij gratia concessa est, quique speculatores in excelsis & eminenti fastigio Ecclesiae sunt positi, omnes fraudes & astutias satanae haeticorumque omnium & vniuersorum aduersantium catholicae fidei, eminus vident. Quemadmodum ait Apostolus: Vt non circumueniamur, inquit, a Satana. Non enim ignoramus cogitationes eius. Et quoscunque illi parare possunt contra Ecclesiam insultus vel insidias struere, facile ipsi speculatores discretionis suae gratia percipiunt, vt possint tempestiue clangere buccina, populumque fidelem ad arma sumenda praemonere: sicque per istorum vigilantiam & discretionem, obediens populorum

2. Cor. 2.

vulgus ad arma concurrans, id est, ad resistendum impiis suggestionibus & figmentis se præparans, ab hostium nocimento feruatur: qui alioqui imparati & non præmoniti, facile poterant ab hostibus inuadi & superari. Per Damascum enim, ciuitatē metropolim Syriæ, antiquo & obstinato odio Iudææ semper aduersantem, non obscurum est regnum Satanę significari, quod irreconciliabili odio Salomonis regnum sanctam Ecclesiam persequitur, nunquā desinens latrunculos suos emitte-
 re, qui siue per insidias, siue per impetum aliquos ex populo dei possint trucidare & rapere spolia, iuxta id quod Petrus ait: Aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiēs, circuit, quærens quem deuoret. *Caput tuum, vt carmelus: et comæ capitis tui, sicut purpura regis, iuncta carnalibus.* Caput Ecclesiæ duplex consideramus, alterum primum & principale, alterum secundarium atque vicarium. Caput Ecclesiæ primum & præcipuum, Christus est, quæadmodum sanctus Apostolus ait: Ipsum (nempe Christum) dedit pater caput super omnem Ecclesiā, quæ est corpus eius. Caput autem secundarium & vicarium, ille est, quē suo loco Christus dominus vniuerso ouili suo præfecit, vniuersalem ei tradens & plenariam soluendi atque ligandi super vniuersitatem omnium Christi fidelium potestatem, qui propter sui eminentiam Papa, id est, pater patrum ab Ecclesia meruit nominari. Voluit enim sponsus à sponsa abscedens, nō solū ipse caput eius inuisibile remanere, verū etiam aliud visibile caput suo loco ei assignare, ne quasi acephala posset ab hostibus irrideri. Huius capitis locum, post Christi ascensionem, primus tenuit Simon Petrus, quem totius Apostolici collegij caput & principem dominus constituit, dicens: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meā, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam. Et tibi dabo clauēs regni cœlorum &c. Ac rursum: Ego rogavi pro te, Petre, vt nō deficiat fides tua. Et tu conuersus aliquando, confirma fratres tuos. Post resurrectionem quoq; tertio ei ouilis sui curam commendauit, dicens tertio: Pasce oues meas, & agnos meos. Post hunc verò, alij eiusdem capitis locum obrinuere, qui in eius locum diuina vocatione & canonica electione fuerunt surrogati, per quos illa Petri nauicula inter fluctus & procellas turbulenti seculi extitit gubernata, & in fidei rectitudine hætenus non sine peculiari Dei munere conseruata. Vt manifestè pateat, non inanem fuisse sermonem domini, quo dixit Petros:

Ego

Ego rogavi pro te, vt non deficiat fides tua. Quod quidem verbum, non solū ad ipsam illam singularem Petri personā pertinere arbitrandum est, verū etiam ad vniuersos posteros & successores illius, qui secundum diuinam & canonicā electionem ad huius pastoralis regiminis vniuersalem curam fuerint assumpti: quæadmodum & cætera quæ paulò antè citata sunt, vt dicta Petro, illis quoque dicta intelliguntur, iuxta sanctorum & orthodoxorum patrum enarrationē. Potest igitur præfens locus de vtroque capite rectè exponi. Vtrūque enim Carmelo, monti valde excelso fertili & amœno, rectè potest comparari. Christus enim, frequenter in scripturis mōti comparatur. Mons enim ipse est amœnissimus, mons fertilissimus, in quo magna cum voluptate pascuntur greges ouium, id est, Christi fidelium populi. Rectè quoque ille omnium pontificum & pastorum caput in terris, Carmelo comparatur, propter excellentiā vniuersalis potestatis sibi à Christo super Ecclesias omnes collatæ: propter quam, omnibus authoritate & dignitate præemineret, meritò ab omnibus singulari venerandus honore, propter eum cuius locum gerit, & vice fungitur in terris. Et bene Carmelo non Libano, secundum hunc intellectum, caput istud vicarium comparatur. Libano enim Carmelus inferior est altitudine, fertilitate, & amœnitate, cæteris tamen mōtibus præstans. Propter quod, Libani comparatio capiti primario peculiariter seruetur, iuxta id quod supra de eo dictum est: Species eius, vt Libani. Carmelo tamē, qui post Libanum videtur præcellentior, comparari potuit. Quod verò dehinc adiungitur: Comæ tuæ sicut purpura regis &c. æquè duplici capiti secundum duplicem intelligentiam potest accommodari. Secundum enim capitis diuersitatem, videntur & comæ variandæ, nisi quòd secundarij capitis comæ, quæcunque tandem assignentur, etiam ad primum pertinere meritò censentur: non autem econuerso, eo quòd hoc illius locum obtineat, non econuerso. Comas igitur capitis Christi intelligimus sanctorum angelorum myriades, qui capillorum instar innumerabiles sunt hominibus, forsitan etiam ipsis angelis. Deo tamen ipsorum numerus est cognitus, cui & capilli hominum numerati sunt, & qui (iuxta Psalmistæ vocem) numerat stellarum multitudinem, vocans etiam singulis nomina propria. Qui quidem angeli vniuersi sic Christo capiti Ecclesiæ adhærent, ipsumq; circūdant & circumstant vndique, quemadmodum caput ipsum

P iij ex

ex omni parte capilli circundant & exornant. Cui intellectui consonat, quod supra dixit sponsa, de sponso, Comæ eius sicut elata, vel (vt ex Hebræo potius videtur legendum) sicut crispæ, nigræ sicut coruus. Comas verò secundarij atque vicarij capituli, intelligimus vniuersos Christifidelium ordines, aut peculiariter vniuersos Ecclesiæ prælatos, quomodo cūque potestatem super alios & regiminis curam habentes, quorum omnis potestas & autoritas à Christo vicario eidem subiecta dependet, quemadmodum dependent capilli à capite. Huic etiã vice Christi subesse debet omnis potestas in terris, ipsamq; velut circundando exornare, honestare, adiuuare atque defendere. Quæ etiam ex consequenti, rectè primi capituli possunt comæ intelligi. Dicuntur autè comæ istæ esse sicut purpura regis, propter charitatis ardorem & resplendentiam verè dilectionis, qua instar purpuræ ardere videntur & lucere sancti angeli: itémque prælati cæteri & patres populorum, rubere, ardere, & lucere debent, exemplo præcursoris, qui (testimonium perhibente Salvatore) lucerna fuit ardens & lucens. Et quomodo rex ipse purpureo suo circundatur & ornatur vestimento, ita exercitibus angelorum innumerabilium in scientia & charitate Dei perfectorum, Christus dominus circundatur & ornatur. Est enim hæc eius magna gloria, sic innumerabilibus angelorum exercitibus stipari. Vnde in Euangelio explicans sui aduentus posterioris gloriam, signanter angelorum exprimit comitatum, dicens: Filius hominis venturus est in gloria patris sui, cum angelis suis. Et alibi: Cum venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli eius cum eo. Quod autem subiungitur, Sicut purpura regis iuncta canalibus, secundum similitudinem dictum videtur vestimentorum pretiosorum, ex purpura aut bysso, quæ artificiosis complicationibus ita coaptantur & complantur, vt quasi per canales & sulcos videantur distincta. Ipsæ enim plicæ quibus vestimenta eiusmodi iuncta sunt aptèq; composita & decenter complicata, quasi canalium siue sulcorum quandam similitudinem præ se ferunt: quemadmodum videmus in stolis lineis sacerdotum, plicas eiusmodi pulchra compositione apparentes, in quibus magnificè plerique illorum gloriantur. Vnde per discriminationes istas, & quasi instar canalium compositas plicas, rectè intelligi potest pulchra illa distinctio angelorum secundum suos ordines diuersaq; officia, item fidelium in Ecclesia, secundum diuersos gradus, status & officia.

Cui

Cui sensui apertius fauet, quod ex Hebræo legi potest: Sicut purpura regis, aptata vel composita cū discriminationibus. Quidam verò per purpuram canalibus iunctam, intelligunt purpuram postquã receter tincta fuerit, in canalibus positam, vt in aqua abluatur, meliusq; color reluceat post abluionem. Atq; ita, nõ nisi coloris purpurei candor & puritas videtur insinuari, diuinæ charitatis perfectionem significans. Ex Hebræo quidam aliter legunt, hoc modo: Comæ tuæ sicut purpura. Rex cinctus cū ligaminibus. Quod ita interpretatur. Rex est summus capituli locus, qui cingitur in modum coronæ, capillis retortis & ligaminibus intertextis, quæ transumptiuè canalium vocantur. Græca lectio sic habet: ὡς βασιλεὺς δεδεμένους ἐν παραδρομαῖς hoc est, sicut rex ligatus in circuncisionibus, hoc est, sicut rex qui circundatur ex omni parte & concluditur militibus circa ipsum ad sui corporis custodiam currentibus. Quod satis rectè ad sensum supra assignatos potest aptari. Sic enim Christus caput Ecclesiæ, sanctis angelis purpurea charitate relucens circundatur, itémque caput secundarium sanctis fidelibus & purpurea charitate ornatis circundatur prælati, quomodo reges solent cursoribus circumquaque & militibus stipari.

Quam pulchra es & quam decora, charissima in delitiis. Statura tua assimilata est palmæ, & vbera tua botris. Post particularem membrorum singulorum considerationem & laudem, generalis ponitur commendatio ex toto corpore, ad conclusionem Cantici. Quomodo supra capite quinto post prolixam sponsi comendationem secundum singulas partes, concludendo tandem sponsa dicebat: Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis. Sic igitur hinc modò sponsus, quasi concludere volens carmen laudatoriũ, post omnia adiungit. *Quam pulchra & quam decora.* Quorum alterum (sicut iam ante à nobis dictum est capite primo & quarto) ad pulchritudinem internam, alterum ad exteriorem decorem referri potest. Vel sine peculiari distinctione geminatio illa laudis, ad maiorem certitudinem feriorémque asseuerationem, vt in similibus sepius dictum est, non incommodè potest accommodari. Cæterum, charissimam in delitiis eam appellat, hoc est, adeo vnicè dilectam, vt pro magnis eam delitiis reputet, iuxta illud quod apud Sapientem legitur ex persona increata sapientiæ. Delitiæ meæ, esse cū filiis hominum. Per staturam verò assimilata palmæ, quæ arbor est rectæ stature, rigida quoq; & inflexibilis, rectitudinem spirituale & constan-

P iij

tiam

Roma. 5

tiam inflexibilem Ecclesiae, quam per fidem habet, accipimus. Est enim Ecclesia, per fidem spem, & charitatem, sic in sublimi erecta & in sua rectitudine stabilita, ut nullo pondere tē-tationū vel tribulationū frangi prorsus aut incuruari se patiatur. Imò quò magis premitur pondere tribulationū, eò magis contra nititur in sublime, & in fide solidatur, eo quod (iuxta Apostoli verbum) tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, quæ non confundit. Vbera verò botris comparantur, propter pinguedinem & dulcorē spiritualis vini, quod de vberibus sanctæ Ecclesiae exprimitur, id est, salutaris doctrinæ & sacramentalis gratiæ, quo gemino seu vino seu lacte Christi fideles in Ecclesia, quasi duobus vberibus lactantur, pascuntur, vegetantur, roborantur, exhilarantur, & inebriantur: quemadmodū supra pleniùs dictū est, ubi de vberibus spō-sæ loco suo tractauimus: *Dixi: Ascendam in palmā & apprehendā fructus eius.* Persistens sponsus in comparatione palmæ assumpta, ad similitudinē loquitur eius qui arborē aliquā pulchram & bonis fructibus onustā contēplans, desiderat in eam ascendere, ut carpat de fructibus eius. Dixi, inquit, in corde meo, & sic apud me cogitavi, ut in palmā istam tam amœnam, tam maturis & sapidissimis fructibus refertam, ascendā, & fructus eius colligam, quos mihi ipsa profert. Facit hoc quotidie Christus, quando Ecclesiam considerat virentē & fructificantem in operibus virtutum, quæ ipse dū approbat & acceptat, quasi fructus palmæ huius apprehendere dicitur. Idem enim hīc videtur, apprehendere fructus palmæ, quod supra capite quinto fructum colligere pomorum, dicente sponsa ad sponsum: *Descendat dilectus meus in hortū suum, & colligat fructum pomorū suorū.* Sed quomodo in palmā istā dicitur sponsus ascendere, cū potius ad nos veniendo nōsq; inuisendo descendere videatur, iuxta verbū illud sponsæ iamiam allegatū, *descendat dilectus meus, iniquentis in hortū suum?* &c. Dicendum est, in huiusmodi loquutionibus cōparatiuis sermonem fieri, secundū exigentiā comparationis & similitudinis propositæ. Vnde quia arbori hīc Ecclesiam cōparauit, cuius fructus quisquis vult apprehendere eam conscendat necesse est, idcirco iuxta exigentiā materiæ & similitudinis propositæ, dicit se velle ascendere in palmā. Illic verò ubi horto Ecclesia cōparatur, ad descendendū in eum sponsus inuitatur, eo quod plerunq; horti in locis humilioribus siti sint, propter humoris copiā & abundan-

abundantiorem irrigationē. Nonnulli de arborē crucis verbū istud interpretantur, hoc modo. Ascendā ego spontanea & vltronea mea voluntate, propter obedientiā patris & amorē generis humani, in victoriosam illā & triūphalem arborē crucis, illīc; operabor, effectū salutis humanæ, & quasi fructus quosdam suauissimos optatissimōsq; & mihi & toti generi hominum, atque adeò toti cœlesti curiæ, apprehendam & carpam. Quæ quidē intelligentia, licet pia sit & suavis, prior tamen magis ad consequentiā & cōtinuationem literæ pertinere videtur, maximè cū paulo ante palmæ facta sit mentio, non ad significationem crucis. *Et erunt labia tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut odor malorū. Guttur tuum sicut vinum optimum, dignū dilecto meo ad potēdum, labiisque & dentibus illius ad ruminandū.* More vehementer amantiū, qui auelli non possunt à consideratione & cōmendatione rei amatae, neq; satiari possunt cōmendādo quod diligūt: post conclusionē laudis (ut videbatur) necdū cessare potest, sed vberū iterū dulcedinem recolit, oris suauē odorē & gutturis præstantiam cōmemorat, quasi per additionē supplens quod minus dixisse videri poterat: Erunt, inquit, vbera tua sicut botri vineæ, liquorē electi vini de se propinquantia filiis tuis, iuxta sensum supra expositū: Odor autē oris tui erit, non fœtidus aut horridus, sed suavis omnino & amabilis, sicut odor pomorū dulciū: quia sermo tuus non asper est, non contentiosus, sed lenis, blandus, & amabilis, ex charitate nimirū amabili, non ex odio contentioso procedens. Item sermo tuus nihil proponit fœtidū vel sordidū, nullū eructant tua præcordia hæresis vel impietatis cuiuscūq; fœtorē, sed meram omnino eructas veritatē per ostiū & labia. Cui non dissimile est, quod supra dictū est cap. 4. Eloquiū tuū, dulce. De gutture verò, subsequēter sponsus inquit: *Guttur tuum sicut vinū optimum &c.* Quasi dicat: Guttur habes quasi plenū optimo vino, ut quasi vter vino plenus videri possit, præ vini præstantia & plenitudine distentus. Quod ad eundē ferè sensum, ad quem superiora, pertinet. Idcirco enim guttur habere dicitur sicut vinum aut vino plenum, quoniam quæcunque ex gutture Ecclesiae prodeunt, id est, quæcunque ipsa docet & prædicat, vino præstantissimo cōparantur, imò præferūtur: quoniā spirituales istas delicias præbēt, vinū autē corporale quantūuis præstans tantū carnalē potest iucunditatē adferre. Cōtrā verò, de impiis dicitur, quod odorem oris habeant fœtidū & amarū, & guttur

Pfal. 13 guttur sicut fœtorem exhalans putridū. Vnde per Psalmistam dicitur: Sepulchrū patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorū. Quorum os maledictione & amaritudine plenū est. Et alibi de impio dicitur: Cuius os de maledictione plenū est, sub lingua eius labor & dolor. Sic videlicet guttura & ora hæreticorū impiorūque omniū, maximè qui se extra Ecclesiā doctores profitētur aliorum, odorē spirant amarissimū & mortiferū, ad similitudinem sepulchrorū patentium quæ de mortuorum cadaueribus pestiferum effundunt odorē: sic plena sunt amaritudine, labore & dolore, eorum ora & guttura. At verò spōsa nostra, suauissimam de gutture per os spirat salutaris doctrinæ fragrantiam.

Deut. 33 De impiis quoque illis, Moyses ait: vnam eorum vnam esse fellicis, & botros amarissimos. Vinum quoque eorum, fel dicit esse draconum, & venenum aspidum insanabile. Cōtra verò, de botris nostræ sponsæ hīc testatur sponsus, quod sint botri vineæ, & quod vinum eius vinum sit optimum. Caterū, in eo quod adiungitur: Dignum dilecto meo ad potandum, labiisque & dentibus illius ad ruminandum, difficultas est nonnulla, eo quod dicatur, dignum dilecto meo: cū tamen ipsius dilecti iste videatur esse sermo. Vnde si diceret: Guttur eius sicut vinum optimum, dignum dilecto suo ad potandum, facilis videretur intellectus. Videretur enim seipsum sub tertia persona designare, dicendo dilecto suo. Itē si diceret sponsa: Guttur meum vinū optimum, dignū dilecto meo ad potandū, facilis esset intelligentia. Nunc verò, dum & sponsus loquitur, dicens de spōsa: Guttur eius, & nihilominus, dilecto meo, inquit, non suo, videtur sermo iste non satis sibi coherere, neq; in partibus consistare. Propter hoc scilicet incōmodū declinandū, veteres quidam huius libri cōmentatores sententiā diuidunt, hoc pacto: Guttur eius, vinū optimū. Dignum dilecto meo ad potandum &c. Vt ab eo loco: Dignum dilecto meo, loqui intelligatur spōsa, quasi interrumpens præ affectus vehemētia (quæ moræ impatientes facere solēt amantes) sponsi sui sermonem, imò eūdem potius prosequens. Quasi sponso guttur suū commendanti & optimo vino comparanti, ipsa subitō ita respondeat: Ita, sponse mi, verissimum est quod dicis, optimum vinum est guttur meum, & tale vinum, quo tu poteris & oblecteris, quodq; dentes tui & labia ruminare non desinent, quemadmodum solent qui vinum insigniter bonum biberunt, dentibus & labiis illud

illud ruminare. Atque ita sensus est, doctrinam veritatis quam sancta dogmatizat & prædicat Ecclesia, tam esse præclarā sanctam & efficacem, vt ipse Christus author omnis veritatis ea plurimum oblectetur. Cui sensui satis bene consonare videtur, quod adiungitur ex voce sponsæ: Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius. Nihil enim dubiū est, quin ista vox sit sponsæ. Vnde nullum erit inconueniens, si id quod statim præcedit cum ista voce sponsæ adiungatur, iuxta patrum illorum enarrationem. Qui etiam per labia & dentes sponsi, ipsos in Ecclesia prædicatores & doctores intelligunt, quibus dignū est ruminandum vinum ipsum salutaris doctrinæ, quod dicit Christus dominus ex gutture sponsæ promanare. Aliter tamen legi potest continuè tota illa oratio supraposita, in sensu facili satis & obuiō, si tantū, dilecto singulare nomē, pro dilectis plurali, hoc sanè in loco accipiatur, in hunc sensum: Guttur tuū, o sponsa, simile est optimo vino: id est, quicquid cōtinet & profundit guttur tuū, est sicut vinū optimū, quod dignum est dilectis & electis meis ad potandum, dignū videlicet vt omnes dilecti & amici mei inde bibant, reficiantur, confirmantur, vegetentur & exhilarentur, quemadmodum bono vino solēt homines exhilarari & refici. Dignū etiā, vt postquā semel ipsius suauitate & virtutem gustauerint, assiduè labiis & dentibus spiritualibus ipsum ruminēt, reuocantes assiduè in memoriā, quā suavis & dulcis illa sit doctrina sacra, quā ex ore tuo audierūt. Quicquid enim sancta Ecclesia dogmatizat & prædicat, sponsus hoc ita approbat & commendat, vt ab omnibus suis electis & fidelibus amicis illud acceptari & credi velit, adeoq; cordi haberi, vt cum magna voluptate illud spiritualibus dentibus masticient, & labiis item spiritualibus lambant ac relambant, id est, crebrius ad memoriā reuocent (quod est spiritualiter ruminare) vt ex eo maiorem & suauitatem & vtilitatem percipiant. Vbi nota, quod dicit, labiisque & dentibus ad ruminandum, de liquore vini sicut de solido cibo loquens, Vel quia vinum præcellens, quasi mandendo & mastigando paulatim intus mitti debet, ad eum ferè modum quo dentibus mastigatur cibus. Vnde apud illos qui vinorū sunt præstugatores & probatores, vsitata vox est, mandere siue mastigare vinū. Vel quia vinū istud, simul esca est & cibus solidus. Quod enim hīc vinū optimū sponsus appellat, alibi cibus appellatur solidus, dicente Apostolo, quod perfectorum est solidus cibus. Quo nomine perfecta

perfecta doctrina secundum patrum enarrationes intelligi datur, quam per vnum optimum hinc diximus significari. Hunc tamen locum, admodum variè diuersi ex Hebræo vertunt, quidam enim sic legunt: Faux tua quasi vinum bonum, incedens ad dilectum meum, rectè commouens labia senum. Alij sic: Quasi vinum bonum, vadens ipsi dilecto propter bonitatem, loqui faciens labia dormientium. Græca lectio partim cum nostra vulgata consentit, sic habes: ὁ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ἀγαθὸς πορευόμενος τῷ ἀλεφιθῶ μου εἰς ἐνθύτητα, ἰκανούμενος χεῖλεσ μου καὶ ὁ στόμα. hoc est, Guttur tuum sicut vinum bonum, vadens vel incedens dilecto meo in reuerentias, sufficiens labiis meis & dentibus. Quarum diuersitatem rationem & concordiam latius prosequi, breuitatis gratia consultò omittimus. *Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.* Ab hoc loco sponsa loquitur, nouo carmine, vsque ad finem capituli. Et primum quidem secum loquitur, vel cum adolescentulis suis pedissequis. Dehinc verò, in eo quod subiungitur: Veni dilecte mi: statim ad sponsum ipsum sub secunda persona dirigit sermonem. Quod igitur primò secum dicit: Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius, eundem videtur habere sensum cum eo quod supra primo capite eadem sponsa dixerat: Dilectus meus mihi, & ego illi. Et iterum cap. 5. Ego dilecto meo, & dilectus meus mihi. Quod enim illic dicitur: Dilectus meus mihi, hinc alijs verbis in eandem sententiam dicitur: Ad me conuersio eius. Hoc enim est, sponsum dilectum esse ipsi sponsæ vel ipsius sponsæ, ad eam benigno respectu & gratioso aspectu conuerti. Sicut econtrariò, sponsam esse ipsi sponso vel ipsius sponsi, est, ex corde eam conuerti in illum, per contemplationem & amorè. *Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum commoremur in villis. Mane surgamus ad vineas: videamus si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerunt mala punica, ibi dabo tibi vbera mea.* Vox ista sponsæ, inuitatoria simul est & deprecatoria ad sponsum: in qua pro conuersione deprecatur eorum qui nondum ad Christum sunt conuersi, vt dignetur sponsus per gratiam suam illas etiã gentes & barbaras nationes visitare, in quibus ante non fuit auditum Euangelium. Videlicet, vt iuxta promissum in sacro Euangelio, per totam latitudinem mundi & in vniuerso orbe terrarum predicetur Euangelium regni, sicq; per orbem vniuersum dilatetur fides nominis Christi, in illis etiã gentibus & regnis quæ hactenus non agnouerunt nomen eius. Hoc enim est, quod inuitando sponsum ad cooperandum sibi, dicit: Veni

Veni, dilecte mi, egrediamur in agrum, id est, in latitudinem mundi, qui per agrum significatur, iuxta illud Domini verbum in Euangelio. Ager, est mundus. Egrediamur, inquit, quasi ad opus & laborem inuitando dilectum. Ad laborem enim egredi solent homines, iuxta illud Psalmistæ: Exhibet homo ad opus suum, & ad operationem suam, vsque ad vesperam. Non, inquit, mihi sufficit, hinc manere, quasi in cubilibus & penetralibus ociosè residendo: non mihi satis est, in vno aliquo angulo orbis tecum habitare, quomodo olim multo tempore in Iudæa tantum, cum Synagoga matre mea habitasti: sed egredi tecum opto in agrum, in latitudinem orbis, ad inuisendas omnes gentes, ad visitandas barbaras & hactenus incultas nationes, vt longè lateque diffundatur nominis tui fides, & dilatentur termini ditionis nostræ. Bene autem & prudenter sponsa, non sola præsumit ad opus eiusmodi egredi, neque iterum sponsum solum exire iubet. Non enim ait: Egrediar ego in agrum, commorabor in villis, &c. Neque ait, Vade, egredere, dilecte, in agrum, & commorare in villis. Sed veni, inquit, dilecte mi, egrediamur, commoremur, numero plurali. Quoniã videlicet in propaganda Christi fide & dilatandis Ecclesiæ catholicæ terminis per conuersionem infidelium, frustra laboraret humana omnis industria, si non adesset cooperans gratia Christi & spiritus sancti: cum sine eo (vt idem ipse ait) nihil possumus facere. Neque tamen per semetipsum solus ipse opus illud vult operari, sed propter beneplacitum voluntatis suæ elegit homines in cooperatores & coadiutores suos, iuxta id quod ait Apostolus: Dei adiutores sumus. Oportet enim principalem quidem operatorem esse Christum, coadiutores nihilominus & cooperatores esse homines, zelo charitatis ardentibus & fidei scientia instructis, quorum opera ipse in opere huiusmodi vitur. Non quòd simpliciter opus habeat, sed quia ita dignatur per homines hominum salutem operari. Vt manifestè verum pateat, quod dicit Apostolus corpus ipsum totum Ecclesiæ ex Christo capite compactum & connexum, per omnem iuncturam subministratio-nis, secundum operationem, in mensuram vniuscuiusque membri, augmentum sui facere, in ædificationem sui, in charitate. Hoc enim & Saluator in Euangelio apertè insinuat, cum ab Apostolis discessurus in cœlum, eosdem ad opus mittit decem: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quæcunque præcepi

Psal. 103

Ephes. 4

præcepi vobis. Ne verò desperent se nihil effecturos, ex eo quod prius ab eo audierat: Sine me nihil potestis facere, statim adiungit suæ præsentia & auxiliij sui promissum: Et ecce ego, inquiens, vobiscum sum vsq; ad cõsummationem seculi. Alius quoq; Euāgelista mutuam istam cooperationem paucissimis verbis lucidissimè insinuat, dicens: Illi autem (nempe Apostoli) profecti, prædicauerunt vbique, domino cooperante & sermonem cõfirmante sequentibus signis. Hæc omnia non ignorans sapiens & prudens sponsa, ne de se præsumat, sine sponso non vult egredi. Propter quod, circumspectè & prouidè dicit: Veni, dilecte mi, egrediamur. Rursum, ne laborem ipsa detrectare videatur solùmque velle spõsum ad opus emittere, prudèter, egrediamur, inquit, numero plurali. Quasi dicat: Meum hac in re obsequiũ paratum tibi offero: quod in me fuerit, libèter præstabo, prædicando, docendo, & pro virili ad salutem omnium procurandam operam impendam, modò tu mecũ egrediaris ad opus, vt imperfectum meum adiuues & defectũ suppleas: vt me plantante & rigante, tu incrementum dones, quoniam neq; qui plantat est aliquid neque qui rigat, nisi tu desuper dederis incrementum. Postquã verò ad egressum sponsum inuitauit, vbi eum velit demorari subiungit, dicens: Commoremur in villis. Vbi per villas rectè intelliguntur barbaræ gentes & infideles nationes, quæ nullis sunt muris diuinorũ præceptorum circumdata, nullis diuinarum scripturarum, aut catholicorum dogmatum inuentionibus circumseptæ, instar villarum siue pagorum, quibus nulli sunt muri, nulla mœnia, nullæmunitiones, quibus ab hostibus possint defendi, sed patent direptioni omnium aduentatium. Gentes enim illæ quæ diuinorum præceptorum & catholicorum dogmatũ regulis sunt inclusæ, meritò ciuitatibus comparantur, eo quòd velut muro quodam cõclusæ sunt & circummunitæ, ne possint hostes ad eas habere accessum. Illæ verò quæ huiusmodi carent munitionibus (vt iã dictũ est) rectè pagis, aut villis comparantur. Vnde & vulgò receperunt puto: vt barbaros & infideles homines Dei legem & fidem ignorantes, paganos, quasi villanos, appellemus. Est etiã inter pagos & ciuitates altera differentia, quantum ad ciuilitatem & inciuilitatem, vrbaneitatem & inurbanitatem. In ciuitatibus enim, plerunque quantum ad mores & cõmunem conuersationem, magna est honestas & amicabilitas, quam ciuilitatem, siue vrbaneitatem appellant: contra verò, in

villis

villis & pagis, crassa regnat inciuilitas & dura inurbanitas. Vnde etiam hac ex parte pagis & villis cõparantur gentes barbaræ, vt pote quæ sine lege & planè (quod dici solet) $\alpha\theta\epsilon\omicron\iota$, id est, sine Deo viuètes, nullam habeat Christianæ charitatis & Euāgelicæ modestiæ (vt ita dicam) ciuilitatem. In his igitur villis adhuc rudib; & incultis, vbi nihil adhuc est ciuilitatis, siue modestiæ Christianæ, nihil Euāgelicæ vrbaneitatis, cupit sponsa cõmorari. Non eas per transcursum tantũ inuisere petit, sed in eis cõmorari moramq; prolixiorè trahere, vt paulatim ex feris reddat māsuetos, ex inurbanis & immodestis vrbanos, ciuiles, & Christiana modestia præditos. Prolixiori enim cura circa illos est opus, qui ab omni virtute longè abesse vidètur. Quemadmodũ enim mater filium natũ longo tẽpore fouet, & multã omnino curam circa eũ impendit, antequã ad etatem & staturam iustam eũ perducatur: ita prolixiori tempore foueri debent Ecclesiæ, quæ per sanctorum & Apostolicorum virorum prædicationem in Christo fuerint genitæ, ne à fide veritatis (in qua tenuiter adhuc radicatæ sunt) excidètib; vel à virtutis statu (in quo malè adhuc fundatæ sunt deficiètib;) fiant nouissima peiora prioribus, & duplo fiãt gehènæ filij. Melius enim eis erat quemadmodũ sanctus Petrus ait, veritatem non agnoscere, q̃ post agnitam reuerti, ab eo quod ipsis est traditum sancto mādato. Ad hoc ergo periculum declinandum, petit cum sponso cõmorari in villis, nec facilè inde recedere, donec in etatè & staturã iustam ad perfectionem debitam euaserint. Adiũgit dein de: Mane surgamus ad vineas. Per quod insinuari videtur cura diligens & sollicitudo peruigil, quam circa fideiũ particulares Ecclesias vniuersalis Ecclesia gerit. Siquidem mane surgere, signum est sollicitæ diligentia. Dicit autè, mane surgamus, nõ volens surgere ante sponsum, nec sine sponso: quia (vt ait Psal mista) vanum est nobis ante lucem surgere: & nisi ille nobiscũ vigilet, aut surgat diluculo, nihil proderit nostra vigilatia. Per vineas autem quid intelligèdum sit, ex sæpèdictis satis liquet, nempe vel singulæ animæ fideles in Ecclesia, vel cõgregationes fidelium, siue particulares Ecclesiæ quæ per orbem fuerint in fide Christi fundatæ. In eo verò quod subsequèter additur: Videamus, si floruit vinea, si flores fructus parturiunt, si floruerũt mala punica, triplex cõgruè potest ordo Christifideiũ in Ecclesiis accipi: ita vt prima pars ad imperfectos omnino, siue incipiètes, secunda ad proficientes, tertia ad perfectiores

peculia-

peculiaris applicetur. Videtur enim in his tribus particulis, quædam gradatio & ascensus quidam. Primum nanque secundum tempus & minimum est florere, quod est incipientium: qui dum per pœnitentiã vitæ malæ præteritæ spem de se præbent vitæ impostero melius instituendæ, quasi florere conspiciuntur, antequam fructus videantur. Posterius & perfectius est, à flore ad fructum tendere, quod est flores parturire fructus: quod est eorum, qui iam defletis per pœnitentiã peccatis præteritis, seduli sunt in operibus bonis. Postremum & simpliciter perfectum est, fructum floridum, siue maturum proferre: quod in parte tertia significatur, cum dicitur: Si floruerunt mala punica. Huiusmodi autem mala, quia rubicunda sunt, rectè propter colorem rubicundum signant perfectionis opera per charitatem ardentia, quibus in ecclesia ornantur perfecti. Quia ergo vniuersalis Ecclesia, cum sponso suo Christo singulorum, qui sunt in Ecclesiis curam gerit, singulos ordines, siue incipientium, siue proficientium, siue perfectorum cordi habet, quemadmodum multorum filiorum bona mater non solum pro infantibus & minimis curam habet, neque solum pro natu maximis: sed omnes omnino cordi habet unicuique pro suæ ætatis & necessitatis conditione super intendens, idcirco sponsum ad inuisendum ordines singulos ita inuitat, dicens: Videamus si floruit vinea, id est, si vinea (vt singulare pro plurali positum intelligatur) floruerunt. Vel singulariter, si vinea gemitivitas nouiter plantata floruerit. Videamus etiam, si flores iam fructus parturiunt, in prouectioribus, siue proficientibus. Videamus denique, si germinauerunt aut floruerunt iam mala punica, in perfectioribus. Hoc est singulis fidelium statibus & ordinibus diligenter superintendamus, vt singulis iuxta sui status conditionem & exigentiam, quæcunque ad salutem fuerint necessaria prouideamus, & à noxiis omnes defendamus. Ne videlicet vlla tentationis malæ pruina vinearum floritionem impediatur, aut constitutas in floritione cogelet, ne fructum parere possint flores, aut denique malorum puniceorum fructum vlla sterilitas, aut aliud quoduis incommodum impediatur ac destruat. Hoc est: Ne vlla tentatione, vel occasione incipientes in ipsis suæ cōuersionis initiis, dum adhuc tenelli sunt pereant, aut proficientes à proposito profectus sui impediatur, aut perfectionis suæ merito perfecti priuentur. Denique, post omnem hanc inuitationem, velut peculiare quoddam amicitie &

& beneuolentiæ symbolum sponsa adiungit, dicens: Ibi dabo tibi vbera mea. Quod prima quidem facie aliquo modo videtur absurdum, eo quod sponsum sponsa alloquatur, non mater filium. Non est autem sponsæ, vbera dare sponso, sed matris, filio. Propter quod apparens incommodum declinandum, quidam patrum ita præsentem locum interpretantur: Ibi, in Ecclesiis gentium, per meam exteriorem prædicationem, & tui spiritus interiorem operationem cōuersis, dabo tibi, id est, ad tuam gloriam ordinabo, disponam, ac proferam vbera mea, id est, duo testamēta, ex quibus ad tuam gloriam dabo seu propinabo ipsis fidelibus conuersis ad fidem, doctrinam vtriusque testamēti, quasi lac duorum vberum meorum. Aliter tamen potest intelligi, quod pollicetur sponsa daturam se vbera sua sponso, videlicet in amicitie symbolum, testimoniūque & indicium familiarissimæ dilectionis: vt vbera sua sponsa offerat sponso, non sugenda vt mater filio, sed amicè tangenda potius & amplexanda, vt requiescat in eis, quomodo solet interdum sponsus in sinu aut super pectus atque vbera sponsæ suæ requiescere. Maximumque hoc esse solet in sponsa beneuolentiæ & amoris indicium erga sponsum, quum eum sic supra pectus suum & vbera permittit caput reclinare: quod vtrique permittere sponsæ non solent, si quando irarum aliquid vel rixarum interuenerit. Iuxta hunc igitur sensum ita sonat ista pollicitatio sponsæ, ac si dicat: Si tu, o sponsæ mi, hanc petitionem meam exaudieris, & desiderium hoc meum adimpleueris, tunc ego tibi pro gratitudine peculiaria quæcunque potero monstrabo amoris insignia: tunc ego me totam tuis offeram amplexibus. Cui sensui non malè quadrat, quod alij ex Hebræo malunt legere: Ibi dabo tibi amores meos. Considerandum est hoc loco, quàm benignè hanc Ecclesiæ vocem ab initio acceptauerit sponsus & exaudierit, nec in hodiernum vsque diem adimplere cessans, quod hinc modò sponsam postulantem audiuius: Ab initio siquidē fundatæ per Apostolos sanctos nouæ Ecclesiæ, nunquā desit sponsus foras in agrum cum sponsa egredi, in villis cōmorari, ad vineas mane surgere, ad cōsiderandum num florent vineæ, nū fructus parturirent, nū mala punica germinarēt. Ab initio Ecclesiæ vsque hodie non cessat, per varias generationes & temporum successiones, varias gētes & nationes diuersas hominum gratuita sua visitatione circūire, nunc ad orientem, nunc ad occidentem: nunc ad septentrionem, nunc ad meridiem: nunc in

Asia, nunc in Aphrica, nunc in Europa: vtēs ad hoc negotium fidelium hominum opera & labore, quos secundum varias tēporum distributiones ad diuersas gentes & nationes barbaras destinare non desinit, per quos fides catholica illic annunciat, vbi antea non fuit annūciata vel olim oblitterata. Cuius rei exēpla plurima, in veteribus historiis viri fidedigni memoriae prodiderunt. Nostri verò temporibus, exempla recentissima & praeclarissima latantes audimus: quomodo videlicet ab annis paucis, imperante Carolo quinto Hispaniarum rege, per Hispanicis nauigationes, gētes plurimae omnibus haecenus topographis, astronomis & cosmographis incognitae, versus occidentem sub æquinoctiali ferè circulo habitates, ad praedicationem Christianorum quorūdam simplicium fratrum, maxime Minorum atque Praedicatorū, Christi fidem cum sacro baptismate maxima deuotione & alacritate susceperunt, vsq; ad plurima hominum millia. Indiesq; multiplicari illic & proficere tam numero quam merito sanctam catholicam Ecclesiam, fidedignorum hominum relatione & scriptis asseritur, quemadmodum cap. 6. plenius diximus, tractantes verbū illud: *Quae est ista quae progreditur quasi aurora cōsurgens, pulchra vt luna?* Praeterea, iā proximè praeterito anno, id est, anno ab incarnatione domini. 1533. alia nauigatione gentes aliae non paucae inuentae referuntur prioribus illis (quae nobiscum in statura quantitate, & corporum ingeniorumq; qualitate naturali satis conuenire dicuntur) longè magis barbarae, & à nobis tam corporis statura & colore, quam ingenij qualitate multò amplius differētes: quarum aliquot iam regna Carolo Imperatori, per Hispanorum industriam & virtutē subacta narratur, licet haecenus de fidei seminatione nihil ad nos sit quantum ad gētes istas perlatum. Speramus tamē in diuina benignitate, quod illuc quoque cum sua sponsa egressurus sit ad culturam agri illius, quodq; in villis istis commorari dignabitur, vt ex villis & pagis vrbes & ciuitates efficiat, hominesq; paganos & barbaros ad urbanitatem siue modestiam Euangelicam cōuertat, ad gloriam nōminis sui. Vt vel sic rādem impleatur quod ore suo benedicto in sacro Euāgelio ipse promisit, cōelestis regni Euangelium in toto orbe praedandum, antequā veniat cōsummatio. Pro quorum omniū conuersione & salute, meritò Christi fideles omnes affectuosissimis desideriis cū spōsa orare debent, vt dignetur in agrum exire sponsus, & in villis cōmorari,

memores

memores eius quod olim in carne Saluator turbas vidēs iactes & vexatas sicut oues absq; pastore, suis discipulis dicebat: *Messis quidem multa, operarij verò pauci. Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam.* *Mandragorae dederunt odorem in portis nostris. Omnia poma, noua & vetera, dilecte mi, seruauit tibi.* Ad praecedentia haec pertinent, & cōtinuum sensum habēt. Insinuat enim sponsa opportunitatem commodam, per quam suam postulationem cōuenienter existimat impleri posse, si tantum spōsus ipse velit cooperari. Tēpus iam est, inquit, cōmodum & opportunum vt ingrediamur in agrum, in latitudinem orbis, & in villis cōmoremur, in erudiendis barbaris gentibus occupemur. Iam enim mandragorae dederunt odorem in portis nostris, & omnia poma noua cum veteribus ego apud me tibi seruata teneo. Pro quorū verborum intellectu, primò videndum est, quae sint portae istae quas ipsa sponsa vocat nostras portas. Deinde, quid istae signent mādragorae cum odore suo, quid denique seruata poma ista noua & vetera. Quod ad primū attinet, portas illas arbitror hīc esse intelligendas ciuitatis sanctae Hierusalem, quas in sacra Apocalypsi sanctus Ioannes Apostolus describit, his verbis: *Habebat ciuitas murum magnum & altum, habētem portas duodecim. Ab oriente portae tres, & ab aquilone portae tres, & ab austro portae tres, & ab occasu portae tres. Per portas enim istas, liber significatur ingressus, siue libera ingrediendi facultas in Ecclesiam sanctam, omnibus qui ad illam voluerint confugere eique incorporari, vt ciues efficiantur & domestici Dei, vnde cunq; tandem veniant, sine personarum acceptione aut vilo discrimine. Omnis enim quicumque inuocauerit nomē do-* *Roma. 10.*
mini, saluus erit, & non est personarū acceptor Deus, sed vnus est omnium Dominus, diues in omnes qui inuocant nomen eius, quemadmodum Paulus ait: cui & Petrus consonat, dicēs: In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus: sed in omni gente, qui timet Deum & facit iustitiam, acceptus est illi. Ad quod significandū, portas habere visa est noua Hierusalem, non ad orientem solum, neq; ad meridiem, sed ad singulas partes orbis. Veniēt enim (quemadmodum Saluator ait in Euangelio) ab oriente & occidēte, qui recumbent cum Abraham, Isaac & Iacob in regno cōelorum. Neque dubiū quin item à meridie & septentrione, ad regnū sint peruenturi. Tres autem ad singulas orbis portiones habere scribitur portas, eo

Q ij quod

quòd per fidem sanctæ Trinitatis debeant in Ecclesiam ingredi vniuersi, vnde cunque tandem aduenerint. In nomine enim patris, & filij, & spiritus sancti, & non in alio nomine, ingressus patet in Ecclesiam, & ad salutem introitus. Nam & baptisma quod in Ecclesiam primitus homines introducit, Christo precipiente, non aliter cõfertur quàm in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Meminit portarum istarum & Psalmista, quum exultàs in spiritu de Ecclesiæ nouæ gloria ita canit: Diligit dominus portas Siõ, super omnia tabernacula Iacob. Vbi per portas Sion, ingressus in Ecclesiam nouã latissimos atque amplissimos, omnium gētium capaces: per tabernacula autem Iacob, angustias synagogæ veteris vnicum tantum populum admittētis & complectentis, insinuat, illas istis longè præferens. Nunc quid per mandragoras intelligendum, videamus. De mandragoris, quod ego quidem memini, vnico loco præter hunc propositum in scripturis sanctis fit mentio, qui est in capite. 30. libri Geneseos, vbi de mandragoris nouum quid scriptum legimus, in hanc sententiam: Egressus Ruben tempore messis triticæ in agrum repperit mandragoras, quas matri Liæ derulit. Dixitq; Rachel: Da mihi partem de mandragoris filij tui. Illa respondit: Parumne tibi videtur, quòd præripueris maritum mihi, nisi etiã mandragoras filij mei tuleris? Ait Rachel: Dormiat tecum hac nocte pro mandragoris filij tui. Redeuntq; ad vesperam Iacob de agro, egressa est in occursum eius Lia, & ait: Ad me, inquit, & intrabis, quia mercede conduxisti te, pro mandragoris filij mei. Ex quibus scripturæ verbis, contentionem quandam muliebrem pro mandragoris describentibus, colligi satis probabiliter potest, mandragoras istas in pretio & aestimatione apud veteres fuisse habitas. Alioqui, nec pro peculiari aliquo dono filius ad matrem attulisset, nec pro eis acquirendis Rachel mariti amplexus vendidisset. Quam verò ob causam, vel ob quem finem charas habuerint, non satis constat, nisi fortè ob raritatem & pulchritudinem aspectus, & odoris fragrantiam, quemadmodum solēt pueri maximè & mulierculæ huiusmodi rebus pulchris aspectu & gratis odore multum delectari, etiam si nulla sit earum peculiaris utilitas. Cuius etiã sententiæ video fuisse Augustinum, libro. 22. contra Faustum Manichæum, cap. 56. vbi prolixè locum scripturæ supra citatū tractat, cuius inter cætera hæc sunt verba: De hoc pomi genere scio opinari quosdam, quod acceptum in escam sterilibus feminis

*Augusti.
de mādra
goris.*

minis fecunditatem parit, ac propter hoc putant omnino instituisse Rachel, vt à filio sororis acciperet, cupiditate pariendi. Quod ego non arbitror, nisi tunc cõcepisset. Nunc verò, quum post Liæ duos alios ab illa nocte partus, dominus eã prole donauerit, nihil est cur de mandragora tale aliquid suspicemur, quæ in nulla fœmina experti sumus. Dicam ergo quid sentiam, dicent hinc fortè meliora doctiores. Quum enim hæc mala vidissem, & propter istum ipsum sacre lectionis locum id mihi obrigisse gratularer (rara enim res est) naturam eorum quantum potui diligenter perscrutatus sum, non aliqua à sensu communi remotiore scientia quæ docet virtutes & potestates herbarum, sed quantum mihi & cuilibet homini renunciabat visus, olfactus & gustus. Proinde rem comperi pulchram & suauem olentem, sapore autem insipido. Et ideo cur tantopere mulier cõcupierit ignorare me fateor, nisi fortè propter pomi raritatem, & odoris iocunditatem. Hæc ille. At verò Plinius, libro 25. naturalis historiarum, cap. 13. alias quasdam condiciones describit magis particulares. Ait enim, mādragoræ pomis vim inesse somnificam, eo quòd grauem habeant odorem, & grauedinem afferant, ita vt solo eorum odore somnus possit prouocari, & nimio quidem odore homines obmutescere, ignaros rerum omnium, potu verò largiori etiam mori. Bibi denique etiam contra serpentes, & ante sectiones punctionesq; ne sentiantur. Nos quoque, vt prædictis aliquid adiciamus, etiã hoc in mandragoricis pomis consideratione & commemoratione non indignum reputamus, quod non in aere eleuatis ramis vt cætera solent poma nascuntur, sed humillimè & proximè ad terram, ita vt terram ipsam contingant, folijsq; plerumq; operata vix videantur, nisi diligenter perquisita. Quæ quidem singularia, ad propositum nostrum secundum intellectus mysticos applicantes, dicimus per mandragoras siue poma mādragorica (vt ea appellat Augustinus, ad distinctionem fructuum ab herbasiquidem mandragoræ nomen hinc, sicut & in loco illo Genesis supra citato, pro fructu non pro herba accipitur) hoc in loco significari, præclara illa & odorifera verba atque exempla domini nostri Iesu Christi, quæ ipse dum in hoc mundo conuersatus est dixit aut fecit, miracula item quæ ad confirmationem veritatis in mundo est operatus, omnia haud dubiè propter electos, ad salutem credentiũ. Quæ quidè in portis Ecclesiæ odorem dederunt, quando eorũ notitia & virtus per sanctos Apo-

Q iij stolos

stolos per vniuersum orbem in omnibus Ecclesiis prædicata fuit. Bene autem mandragoris, verba, exempla & opera Christi cõparantur, secundũ omnes quæ suprà memorata sunt naturales conditiones mandragorarum. Profectò enim poma rara sunt, verba, exempla & opera Christi, chara tamẽ & valde desiderata. Multi enim reges & prophetæ (quemadmodum ipse dominus ait in Euangelio) voluerũt videre ea & non viderũt, audire ea & non audierunt: illa nimirum quæ in tempore gratiæ viderunt sancti Apostoli oculis corporeis, & nos oculis fidei modò inspicimus, exempla & opera miraculosa Christi, & quæ auribus corporis illi audierunt, nos auribus cordis audimus, salutaria eiusdem eloquia. Cui raritati bene potest aptari, quod in figura dicitur de Rubẽ primogenito Iacob, quod mandragoras inuenit exiens in agrum, nõ domi desidens otiosus, quodq; mandragoras inuenit signanter tempore messis triticeæ. Per quod tempus, rectè intelligitur tempus gratiæ & prædicationis Euangelicæ, iuxta verbũ domini dicentis in Euangelio ad discipulos: Nõne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sũt, & messis venit? Ecce dico vobis, leuate oculos vestros, & videte regiones, quia albæ sunt iã ad messẽ. Et rursum de tẽporis huius opportunitate alibi loquitur: Messis quidẽ multa, operarij verò pauci. In hoc tempore messis triticeæ, mandragorica ista poma præclara domini nostri dicta & facta inueniri potuerunt, & inueniuntur non indifferẽter omni tempore. Vsq; ad hoc enim gratiæ tempus, omnibus suis desideriis antiqui patres non potuerũt ea inuenire. Neque verò à quibuslibet inueniuntur ista poma, etiam in tẽpore isto messis & gratiæ, sed ab illis tantũ qui cum Ruben exeunt in agrum, nõ ab iis qui domi desidant, id est, à negotiosis & diligentibus, nõ ab otiosis & desidibus, ab iis qui in agro cordis sui diligẽter laborant, quibus curæ est virtus & voluntas Dei, non ab iis qui in carnis concupiscentia apud sese sordescunt. Ab his enim non inueniuntur ista mandragoræ, quoniam nihil talibus profunt neque verba neque exempla Christi. Quas quidem mandragoras, cupidissimè amplexatur & magno emit Rachel: quoniam contemplatiua vita (quæ per Rachel solet significari) verba & exempla domini nostri maximi facit, iuxta id quod de Maria scriptũ legimus: Sedebat secus pedes domini, & audiebat verbum illius. Neque dubium, quin item tacita considerabat facta & exempla eiusdẽ, cuius tantopere verbis intendebat. Habent

& hoc

& hoc mandragoræ (vt suprà diximus) quod non in excelsis arboribus aut in latè expansis ramis crescũt in altitudine, sed in magna humilitate proximè ad terram, de vili secũdum speciem surgunt herba, qua & operiuntur & occultantur, vt non faciliẽ videri queant, nisi amoueantur foliorum tegmina: quũ verò detecta fuerint, flauo colore instar auri refulgere videntur. Sic verba & facta domini nostri magnam præ se ferunt humilitatem, ita vt præ humilitate fastidiantur & conculcentur à plerisque ignorantibus pretium eorum, vt non immeritò ipse præmonuerit: Beatus, inquit, qui non fuerit scandalizatus in me. Qui verò humilitate illa externa non offensi, quasi remotis foliis ea in sese iudicio sincero cõsiderauerint, inueniẽt ea sicut aurum decora, imò super aurum rutilantia. Iudicia enim domini (vt ait Psalmista) vera, iustificata in semetipsa, & desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multũ. Propter quod, idem alibi ait: Dilexi mandata tua super aurum & topazion. Odorem verò suauem, & nihilominus grauem, habent mandragoræ: sed saporem habent (vt ait Augustinus) inspidum. Sic Christi verba & exempla, odorem quidem bonũ de se fundunt, quo alliciuntur & inuitantur ad amorem Dei electi, secundum id quod ait Apostolus qui mandragoras istas deferebat per orbem: Deo gratias, inquit, qui semper triumphat nos in Christo, & odorẽ notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Christi enim bonus odor sumus Deo, in iis qui salui fiunt & in iis qui pereũt. Non enim bonum odorem Paulus ipse ex se habebat, sed ex mandragoris istis nostris quibus sinum impleuerat. Vas enim electionis ipse erat Christo, ad portandum nomen ipsius, coram regibus & gentibus ex filiis Israẽl. Est autem odor iste, fama bona & gloriosa existimatio de Christo, quam sacra ipsius doctrina exemplis pulcherrimis demonstrata & operibus miraculorũ irrefragabilibus confirmata per orbem vniuersum promeruit. Quem etiam odorẽ, suprà primo capite sponsa commẽdauit, dicens: Curremus in odorem vnguentorum tuorum. Oleum effusum nomen tuũ, ideo ad olefcentulæ dilexerũt te. Vbi si quis eadẽ diceret intelligenda vnguenta, quæ hĩc dicuntur mala mandragorica, nullum faceret sensum incommodũ. Quasi enim vnguenta quaedam præstãtissima sunt atq; saluberrima, dicta omnia & facta nostri Saluatoris, quibus ipse nobis velut melleus apparet, odoriferus & amabilis, totũsq; (vt suprà ait sponsa) desiderabilis quasi

Q iij

preciosif-

preciosissimis delibutus unguentis. Neque inconuenienter hoc in loco in mandragoris odorem intelligimus bonae fama & gloriae Christi, quandoquidem & beatus pater Augustinus loce supracitato contra Faustū Manichaeū, per mandragoras Ruben non aliud putat significari, quam bonā famā & gloriā ex honesta conuersione paratam. Nihil amplius, inquit, conuicere valeo, quam quod ex illo cōmuni sensu mihi iuggeritur, ut illo mandragorico pomo figurari intelligam bonam famā, non eam quae confertur cum laudat hominem pauci iusti atque sapientes, sed illam popularē qua etiā maior & clarior notitia comparatur, non ipsa per se experenda, sed intentioni bonorum (qua generi humano consulitur) pernecessaria. Et paulo post, filium Liæ dicit mala mandragorica inuenisse exeuntem in agro, eo quod per vitam actiuā honestē cōuersando ad eos qui foris sunt (iuxta Apostoli verbum: Oportet autem testimoniū habere, & ab his qui foris sunt) talis fama & gloria potissimum acquiratur, per quā deinde etiam ad Rachel vitam contemplatiuam transit. Quod verò saporem (ut Augustinus ait) inspidū habent mandragorae, eo referri potest, quod Christi doctrina & vita hominibus secundum animale iudicium insipida est & inamœna, iuxta illud Apostoli: Animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei &c. Ea enim quae Christus docet, animali & naturali iudicio partim sunt dissona, ut quae de resurrectione futura, de vita & morte aeterna, & alia huiusmodi supra captū hominum tradit. Partim verò etiā aspera videntur & abominanda, instar felleae amaritudinis, cuiusmodi sunt illa quae de sui ipsius abnegatione & crucis assidua baiulatione tradit, carni admodum dura & amara praeccepta. Ad quod etiam illud pertinet, quod in Apocalypsi Ioānes, libro deuorato quē accepit de manu angeli, sentit amaricari ventrem suū, licet in ore dulce fuisset sicut mel. Quoniam videlicet Christi doctrina, quae in ore comedentis facilis est & dulcis, cum ad ventrē peruenerit, cum in memoria reuoluitur ad eam vitam & operibus exprimendam, ibi amaritudo, labor & difficultas magna sentitur. Satis enim facile est, Christi doctrinā in ore gestare, de ea suaviter loqui & confabulari: At verò diligenter eā obseruare & secundū eam vitam omnē exigere, hoc opus, hic labor est, nec sine amaritudine magna id peragitur: non quidem propter ipsius in se amaritudinē, sed propter corruptae carnis natiuam malitiā, quae in seculo suo iudicio, febricitantium morae

quae

quae dulcissima sunt amara iudicat, Habent insuper mandragorae (teste Plinio) vim somnificam, ita ut solus earum odor somnum prouocare sufficiat, propter eā quam adfert grauedinē. Potu verò succi qui in pomis est, adeo forti somno praemūtur homines, ut neque sectiones neque punctiones sentiāt. Quae rectē etiam Christi doctrinae & exemplis per similitudinē cōueniunt. Habent enim verba & exempla Christi vim quandā somnificam, ut in salutarem quādam quietem & vacationem, dormientium instar, homines per ea inducantur. Sicut enim est somnus malus, quo in scripturis dicuntur dormire peccatores, nolentes agere poenitentiam: ita est somnus bonus, quo in aeterna requie dormire dicuntur electi, quē somnum salutarem, modo dormire incipiunt, qui ab omnibus mundi tumultibus & occupationibus secularibus sese elōgantes, in vno illo quod necessarium esse Saluator dixit, cum Maria secus pedes Domini requiescunt: ut possint dicere cum sponsa. Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Ad talem somnū, nihil aequē nos potest adducere atque odor mandragoricorū pomorum nostrorum, diligens attentio & meditatio verborū atque exēplorum Christi domini nostri. Quod si quis largius de succo bibat pomorū istorū, id est, intimius ruminet profundiusque cordi imprimat vim occultam & medullā sanctorum verborum & operum Christi, ex eis in tam altum profundūque mergitur somnum, ut neque sectiones neque punctiones persentiat, id est ad exteriora omnia quasi insensibilis reddetur, ita ut nulla tormenta, nullae afflictiones, nulli cruciatus, quietem & unitatem mentis ei possint auferre. *Vre, seca, punge, stimula, assa, versa & reuersa, sic potatum diuinorum eloquiorum virtute & vigore inebriatum: te ipsum fatigare poteris, excitare illum à somno suo dulci nō poteris.* Cuius rei exempla nimis quam multa & aperta, in sanctis martyribus vidimus, qui solo pomorum istorum succo largius potati, ad exteriora omnia tormenta adeo reddebantur insensibiles, ut quasi inter rosas dormire viderentur. Quemadmodum insignis ille in martyribus Laurentius: quum in craticula vreretur, tyranno insultans dicebat. Carbores tui mihi refrigerium praestant. Non solum autem potu huiusmodi insensibiles redduntur homines ad punctiones & sectiones, verum etiam moriuntur ex potu largiori, quemadmodum idē asserit Plinius. Ita videlicet qui per assiduam contemplationem largius hauriunt de succo

siue

Cant. 2

siue spiritu verborum & operum Christi, prorsus viuere sibi ac mundo desinunt, & quasi uiuentes mortui sunt: uiuentes inquam deo, mortui autem peccato & mundo, iuxta id quod ait Apostolus: Existimate fratres vos mortuos quidem esse peccato, uiuentes autem deo. Ut possint dicere cum eodem Apostolo: Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Viuo iam non ego, uiuit uero in me Christus. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Denique, & contra serpentes bibitur succus mandragorarum. Valet enim uirtus & efficacia uerborum & operum Christi quam maximè, contra serpentinum uirus peccati, & contra omnes morsus siue tentationes noxias serpentis illius antiqui, qui ab initio inuidiam gerit & odium exercere non cessat aduersum genus humanum. Sic enim Saluator discipulis promissit, dicens: In nomine meo daemones eiciunt, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. Quae licet secundum litteram de corporalibus serpentibus & veneno intelligantur, quomodo in primitiua Ecclesia signa ista ad confirmationem recentis adhuc fidei peragebantur, secundum mysticum tamen sensum quo ista quotidie adhuc in Ecclesia exhibentur, de serpentibus spiritualibus malignis spiritibus & eorum pestifero veneno veniunt intelligenda: quemadmodum ante nos sancti patres annotarunt, nominatim diuus Gregorius in Homilia ascensionis Domini. Ut igitur tandem hunc in mandragoris istis, quae suo nos iocundo aspectu & odore hactenus detinuerunt, sermonem claudamus, ait sponsa, mandragoras istas pulcherrimas & suauissimè olentes in portis suis, id est, palam in Ecclesia coram omnibus populis & gentibus (ut supra dictum est) odoris sui fragrantiam longè lateque diffudisse: ut propterea merito in negotio Euangelico pergens, ad caeteras quoque gentes & nationes, ad quas nondum odor Euangelij peruenit, gloriam suam dispergere non cesset, donec orbem uniuersum odor istarum mandragorarum impleat: ut (iuxta Pauli uocem) unanimes & uno ore omnes honorificent Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi. Valde autem iucundum est, quod ad eandem sententiam subsequenter sponsa adiungit, dicens: Omnia poma, noua & uetera, dilecte mi, seruaui tibi. Vbi per poma intelligenda uidentur, sanctorum patrum Patriarcharum & Prophetarum caeterorumque hominum iustorum documenta & exempla. Si enim homines iusti rectè in scripturis arboribus comparantur, id quod non in uno legimus loco, nihil dubium quin eorum fructus docu-

menta

menta & exempla, uerba & opera, quibus filios suos & posteros erudierunt in iustitia & timore dei, poma conuenienter possumus appellare. Maximè, quum & Saluator in Euangelio, homines arboribus, doctrinam uerò & vitam, uerba & facta, fructibus comparauit, ubi pseudopphetas à ueris Prophetis discernens, dicebat: A fructibus eorum, cognoscetis eos. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere. Secundum hunc igitur intellectum dicit sponsa, omnia poma noua & uetera, id est, sanctorum patrum doctrinam & uitam uerba & facta, quibus posteritatem erudierunt, seruari apud sese, & quasi in sinu quodam siue promptuario mentis collecta tenere, ad gloriam ipsius sponsi, item ad obsequium & ministerium ipsius, ut illa oportune proferat, cooperando iuxta Dei uoluntatem ad infidelium conversionem, secundum quod pro tempore & loco uiderint expedire, nunc noua, nunc uetera, nunc ex utrisque simul. Quidam enim magis delectantur ueteribus, quidam nouis. Quidam adeo impensè ueteribus delectantur, ut noua prorsus non ferant, Contra, alij tam immodicè noua requirunt, ut uetera nec aspicere dignentur. Quidam uerò utrisque similiter gaudent, & ueteribus noua libenter adiungunt. Propterea dicit sponsa, omnia se poma seruasse ad sponsi gloriam & fidelium utilitatem, non solum noua, neque uetera solum, sed noua simul & uetera. Quod uerbum illi consonare uidetur loco, ubi in Euangelio Dominus de probis doctoribus loquens ait: Ideo omnis scriba doctus, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & uetera. Debet enim bonus doctor ecclesiae Christi, in thesauro cordis sui atque memoriae scriptorio recodita habere noua & uetera, id est, doctrinam & exempla patrum tam ueteris quam noui testamenti, uel generalius doctrinam & exempla, tam recentiorum quam antiquorum sapientum, quae oportune sciat proferre in tempore suo, pro auditorum conditione & rei de qua habendus est sermo exigentia. Debet enim fidelis doctor, non solum antiquissimorum sapientum dicta & facta tenere memoria, ut faciunt quidam qui sola antiquitate temporis omnia metiuntur, quicquid ante multos annorum centenarios dictum scriptum aut factum legunt magnificentes, quaecunque uerò à posterioribus uel adhuc superstitibus uel non ita pridem uita defunctis dicta uel scripta uel acta sunt prorsus nihil faciètes, ut neque lectione ea neque inspectione dignentur. Neque rursus debet fidelis doctor uana curiositate noua tantum

tum

tum sectari, quemadmodum plerique hac nostra tempestate faciunt, Atheniensium more, qui (vt in Actibus Apostolicis scribitur) ad nihil aliud vacabat, nisi vel dicere vel audire aliquid noui: qui ea quæ olim à patribus ante multos annorum centenarios scripta sunt legere dedignantur, ea autem quæ hodie à diuersis scriptoribus vel potius scripturientibus sine numero & modò extruduntur verius quàm emittuntur, charissimè amplectuntur, contra illud quod per sapiètem quendam dicitur: Sapientiam antiquorum exquiret sapiens. Oportet autem inter hæc duo medium iter incedere, vt neque vetera despiciamus, neq, noua contènamus: quemadmodum sanctos Apostolos fecisse legimus, qui nouam quidem doctrinam quã à Christo audierant atque didicerant cupidissimè amplectebantur & libentissimè proponebant, non tamè interim vetera fastidiètes, vbi locus & occasio se obtulissent: quandoquidè & Paulus & Petrus & cæteri, nõ semel neque rarò, testimoniis veterum Prophetarum vsi leguntur. Inter quos, Iudas Thadæus vetustissimi illius Enoch, septimi ab Adam, in epistola sua citare nõ dedignatur testimonium: Secundum hunc igitur sensum, sponsa Ecclesia, vt sponsum facilius inflectat ad exaudiendũ propositam postulationem suam de conuersione gentium infidelium per Euangelij in barbaris nationibus prædicationem, dicit, se ad hanc rem bene paratam & instructã satis esse, ad præstandum quod ex parte ipsius spõsus requisierit ministerium. Quasi dicat: Ad præstandum hac in re meum ministerium & ad cooperandum tibi in hoc negotio (quandoquidem ita tibi videtur mea vti cooperatione) ecce ego apud me habeo, quasi in scrinio reposita & in sinu mentis cõclusa, doctrinã & exèpla tam veteris quàm noui testamenti, itè patrum omnium qui in diuersis generationibus populum verbo & exèplo erudierunt ad virtutè, ab initio vsque ad hæc tempora, salutaria dogmata & præclara exèpla, ego apud me meditata habeo & memoria teneo, vt ea proferã ad vtilitatem audientium, quò sic facilius ad fidem & virtutè inducãtur. Habet nimirũ Ecclesia poma vetera, quæ prædicãdo proponit auditoribus, pœnitentiã & humilitatè Adæ primi parentis post peccatũ suum, iustitiam & religionem sancti Abel, deuotionè Enoch, puritatem Noè, fidem Abraham, simplicitatem Iacob, fidelitatem & castitatem Ioseph, mansuetudinem Moyse, patientiam Iob, longanimitatem Dauid, Tobie misericordiam, constantiam prophetarũ & alia

alia huiusmodi mille habet poma noua, exempla Christi & sanctorum Apostolorum, martyrum insuper virginum & confessorum. Habet poma vetera, scripta in lege & prophetis & hagiographis. Habet poma noua, scripta in sanctis Euangelis & Apostolorum literis, ac deinde sanctorum patrum vberissima scripta, doctrinam Christi & Apostolorum plenius explicatiúsque exprimitia. Quæ omnia, sancta Ecclesia habet & bene seruat, ne corrumpantur & pereãt, syncerum & purum eorum intellectum sine corruptione adulterini sensus custodièdo, ad gloriam sponsi sui & vtilitatem filiorum suorum electorum sponsi, vt de thesauro iuo (quomodo dictum est) proferat noua & vetera.

COMMENTARIVS

CAPITIS OCTAVI.

Vis mihi det, te fratrem meum sugentem vbera matris meæ, vt inueniã te foris, & osculetur te, & iam me nemo despiciat? Nouum est carmen, in quo spõsa Ecclesia desiderare videtur Christi aduentum in mundũ, per humanę naturæ assumptionem, iuxta eundem sensum, quo illud in principio: Osculetur me osculo oris sui, à patribus solet enarrari. Quia enim Ecclesia eadem sponsa Christi, constat ex patribus veteris testamenti, qui eius aduentum vt futurum expectabant, & patribus noui testamenti, qui vt præteritum illum credunt: idcirco sponsa in his canticis, variis loquendi modis vtens introducit, nunc quasi absentem desiderans, & repromissum expectans, nunc quasi præsentem habens & tenens exhibitum. Hic itaque, ex persona illorum qui Christi aduentum præcesserunt, optando & vehementer desiderãdo, ait: *Quis mihi det, te fratrem meũ & c.* Quasi dicat, O vtinam veniat tempus illud gratiæ & misericordie diuinæ, vt tu verbum & filius Dei patris secundũ decretum patris humanam assumens naturam, frater meus fieri digneris, ita vt cæterorum more paruulorum vbera sugas matris meæ, id est, lac sugas de vberibus humanæ naturæ, vel matris synagogæ, vel etiam matris virginis, quæ specialis est mater totius Ecclesiæ. Triplicem enim hanc matrem habuit Christus secundum assumptam humanæ naturæ infirmitatem, & triplicis huius matris suxit vbera. Humana enim natura illi fuit mater

Luc. 2.

Ioan. 1.

Ioan. 1.

Matth. 11

mater & nutrix, quoniã de homine homo factus est, & per hominem homo alitus atque educatus. Synagoga ei fuit mater & nutrix, quoniam de populo Iudaico secundum carnem educatus est & in carne alitus. Deniq; peculiarissimè illa eius mater secundum humanitatem dici meretur & singularissimo privilegio virgo mater, quæ eû in utero suo concepit, & de utero suo, impleto pariendi tempore, peperit, & deinde virgineis suis vberibus de cœlo plenis lactavit. Quæ etiam peculiariter omnium fidelium mater dici meretur, eo quod per eam regenerationis nostræ & salutis authorem accepimus: quandoquidem cum ipsa genuit, per quem in filios Dei & regni hæredes sumus adoptati. Quis mihi det, inquit, subsequenter sponsa, ut inueniam te foris, & deosculer te, & iam me nemo despiciat? Quod foris eum cupit inuenire & deosculari, ad eundem sensum pertinet, cum eo quod prædixit, fratrem habere eum desiderans. Quasi enim latere videbatur & intus occultari sponsus Ecclesiæ, quandiu in sinu tantum patris erat Deus, nondum homo, aut filius hominis: quando (sicut Ioannes dicit.) In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & in sinu tantum patris erat unigenitus filius. Qui tunc foris inuentus est, quando (sicut idem ait) verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus eum quasi unigenitum à patre, plenum gratiæ & veritatis. Donec enim tantum in sinu patris esset, Deus solum existens, nondum factus homo, non potuit foris inueniri, sed intus latebat absconditus. Deum enim nemo vidit unquam, sicut non patrem, ita nec filium secundum diuinitatem: & sicut patrem nemo nouit nisi filius, ita filium nemo nouit nisi pater. Lucem enim habitat, tam filius quam pater, inaccessible. Postea verò quam placuit inuisibili verbo, crassam istam & visibilem nostræ carnis substantiam assumere, tunc quasi de occulto processit in publicum, ita ut videri posset ab omnibus, ut impleretur quod multò ante per Prophetam Baruch fuerat prædictum: Post hæc, in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Propter quod, ipse in Euangelio se exiuisse dicit à patre: Exiui, inquit, à patre, & veni in mundum. Quasi dicat: Exiui de latibulo in propatulum, de occulto & secreto paterni sinus in quo ab æterno latebam absconditus, ad publicum humanæ conuersationis, ubi in tempore apparere cœpi visibilis. Sic sanè foris inuenire sponsum suum sponsa desiderat, ut corporeis eû possit oculis intueri, insuper & amplexari & deosculari.

osculari, amorosissimisque amplexibus intra brachia sua stringere, quemadmodum solent inuicem se amantes amplexari & deosculari. Quod verò debinc adiungitur: Et iam nemo despiciet, tacitè magnum insinuat opprobrium, cui ante Christi incarnatione subiacebat humana natura, vnde per Christi incarnatione diuina miseratione tandem est liberata, imò & honore permaximo sublimata & glorificata. Vsq; ad tempus enim aduentus Christi in mundum, humanum genus, propter inobedientiam primi parentis, sub ira Dei conclusum iacebat, diuisum à creatore suo, & deceptoris suo aduersario Dei subiectum, qui vsq; ad tempus illud mundo toti dominabatur. Quod quidem opprobrium, maximè haud dubiè & ignominiosissimum fuit. Quid enim foedius homini esse potuit, aut magis probrosum, quam ita voluntariè ab eo ad cuius imaginem conditus fuerat, diuidi, ab eius gloria ad quam possidendam ex mera ipsius liberalitate destinatus fuerat exulare, & hosti pessimo, seductori, mendacissimo, imò latroni infelicissimo, miserrima seruitute pro nihilo, imò pro lamentabili, semper damnatione, subditum detineri? Ut merito Propheta opprobrij huius magnitudinem deplorans, dixerit: Miserere nostri domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione: quia multum repleta est anima nostra, opprobrio. Verum ab hac despectione & opprobrio, per Christi incarnationem liberata est humana natura, & ad dignitatè pristinam restituta. Veniens siquidem ad nos filius Dei, patri nos reconciliauit, ex filiis iræ quales natura eramus, filios gratiæ efficiens, ex seruis ingratis charissimos filios constituens. A seruitute quoque & tyrannide diaboli prorsus nos liberauit, illo mundi principe condemnato ac foras eiecto, ut nihil modò sit damnationis, iis qui credent Euangelio. Non solum autem ab opprobrio isto & despectione per suam incarnationem Christus nos liberauit, verum etiam honore permaximo glorificauit, in quo angelorum quoque dignitatem ex parte aliqua superamus. Quantæ enim gloriæ illud est, quod non angelicam, sed humanam Dei filius dignatus sit assumere naturam? Nusquam enim angelos apprehendit, ut sanctus ait Apostolus, sed semen Abraham apprehendit. Quantæ excellentiæ & gloriæ est nobis, quod is qui ab æterno filius est patris unigenitus & consubstantialis, noster frater & socius nobiscum in carne & sanguine participans, in tempore fieri dignatus est? Quam quidem excellentia & gloria, non solum dæmonibus ipsis modò tremendi

Rom. 8

Hebr. 2

eremendi sumus, qui nobis ipsis paulo ante erant formidabiles; imò quis nos despectui habebat & contemptui, verum etiã angelis sanctis honorabiles, & (si dicere liceat) magis venerabiles facti sumus. Cuius signũ est, quòd nato Christo in terris, statim angeli hominibus apparere incipiunt, & lætitiæ nuntia annuntiare, certatimque laudibus concelebrare, quasi cupientes cum hominibus nouam inire gratiam. Ad quòd etiam illud manifestè videtur pertinere, quòd sancti angeli qui ante Christũ incarnatum adorari se patiebantur ab hominibus, postmodum talem sibi honorem nequaquam exhiberi permittunt. Sic enim in sancta Apocalypsi legimus, referente Ioanne: Postquam audivissem & vidissem, cecidi ut adorarem ante pedes angeli qui mihi hæc ostendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris. Conseruus enim tuus sum & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba prophetiæ libri huius, Deum adora. Ecce nunc conseruum te nominat angelus, & talis angelus, qui missus fuerat ad tam singulariter dilectum discipulum & ratum Apostolum instruendum, qui sanè non de minimis aliquis fuisse videtur. Conseruum, inquam, se nominat, non solum ipsius Apostoli & confratrum Prophetarum, siue doctorum & præceptorũ Ecclesiæ, ne quis fortè dignitati tantum Apostolici muneris eum tribuat honorem, verum etiam vniuersorum qui obseruant verba libri illius, id est, mandata & præcepta Dei. Sic, inquam, modò post Christum incarnatum sancti angeli, quantumuis excelsi ordinis, aut officio præcellentes, conseruos vtrò se appellant hominũ etiam infimorum ex electis & fidelibus, qui ante Christum natum principes populorum se invicem appellabant, quemadmodum in Daniele legimus, principes Persarum & Græcorum, dicente Gabriele: Princeps Græcorum restitit mihi. Et infra: Et nunc reuertar, ut prælior aduersus principem Persarũ. Cùm enim egrederer, apparuit princeps Græcorum. Vbi per principes istos, sacri doctores intelligi putant sanctos angelos, diuersis gentibus deputatos ad custodiã. Domini quoque appellationem ab hominibus paciẽter acceptabant, & adorari à sanctissimis etiam viris non grauati ferebãt: quemadmodum de Abrahamã legimus, quòd tres angelos in fine uore diei ad se declinantes adorauit, dicens: Domine, si inueni gratiam in oculis tuis, ne trãseas seruum tuum. Eosdemque venientes in Sodomam, sanctus Loth adorauit, dicens: Obsecro Domini, declinate in domũ pueri vestri. *Apprehendam*

Daniel. 10

Gene. 18

te,

re, & ducam in domum matris meæ, & in cubiculũ genitricis meæ. Promittit in hoc verbo sancta Ecclesia verbo incarnato firmam adhæsiõnem vsque in cõsummationem seculi, donec ab imperfecto isto amore transeat ad amorem perfectum, quo ei in patria futura inseparabiliter adhærebit. Cũ, inquit, tu dignatus fueris pro mea salute humanam induere naturam & fratrem sic mihi te exhibere, lactantem & sugentem vbera virginis matris, tunc ego te affectuosissimis desideriis amplectar, firmissimãque adhæsiõne tenebo & stringam, neque semel apprehensum vnquam dimittã, sed adhærebo tibi amore & adhæsiõne inseparabili, donec tecum perueniam à statu mortalitatis huius ad statum alterũ venturæ fœlicitatis, in domo matris meæ, id est, in superna Hierusalem, Ecclesia triumphante, quæ est mater Ecclesiæ huius militantis. Huius loci sensum plenius supra expressimus capite tertio, vbi iisdem ferè verbis sponsa de sponso loquitur, dicens: Tenui eum nec dimittam, donec introducam illum in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. *Ibi me docebis, & dabo tibi poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum meorum.* Ibi, aduerbium loci, pro aduerbio temporis, tunc, positum videtur: quòd frequens est, non solum in scripturis, verum etiam in communi sermone, ut quoties, vbi pro quando, & vicissim cum, vel quando, pro vbi vsurpamus. Referenda est autem sententia ad caput orationis, ad principium capituli, ut sit sensus: Cũ tu dignatus fueris esse frater meus, mihi que visibilis & audibilis apparere, tũ ore ad os mecum loqueris: & qui antè multipharie multisque modis solitus fueras mihi loqui in Prophetis, ipsum tunc os tuum benedictum & sacratissima labia aperies, ut per temetipsum loquaris mihi, plenissimẽque me erudies quantum ad credenda omnia & agenda, quæcunque mihi erunt ad salutem necessaria. Sed & post abscessum tuum ac reditum in cœlos, nõquam me desines erudire per spiritum tuum, quem mihi dabis perpetuum loco tui instructorem & gubernatorem. Quòd autem sequitur: Et dabo tibi poculum ex vino condito &c. affectum exprimit gratitudinis & amoris, quo erga sponsum sponsa afficitur. Sumitur autem, ut in reliquis hæctenus diximus, ex corporalibus similitudo. Quemadmodum enim sponsa cùm à sponso inuisitur, propinat ei si potest poculum aliquod vini optimi, cuiusmodi est vinum conditum siue confectum (quòd vulgo hypocraticum vocant) aut mustum è malogranatis expressum,

R sum,

Hebr. 1.

sum, quod est singularis dulcedinis & sapidissimi gustus: ita sponsa nostra dicit se pro gratitudine propinaturam sponso poculum ex vino condito, & mustum malorum granatorum. Vbi per vinum conditum, rectè videtur intelligi sancta dilectio cum operibus virtutum. Ipsa enim dilectio, vinum est: quoniam sicut vinum omnem liquorem excedit, ita dilectionis actus omnium aliarum virtutum actus antecellit. Carterarum autè virtutum, quæ omnes veræ dilectioni debent esse coniunctæ, varia exercitia, quasi aromaticæ sunt species quibus pretiosum dilectionis vinum conditur. Quemadmodum enim in vino condito aromaticæ species commiscetur vino, absorbeturque earum virtus à vino, ita ut in vino omnium illarum odor, sapor & vigor, quodammodo commixtus & conuolutus percipiatur: sic vera dilectio charitatis, aliarum omnium virtutum actus quasi in se absorbet, ut quasi in dilectione omnium aliarum virtutum sapor videatur degustari, iuxta id quod ait Apostolus: Plenitudo legis, est dilectio. Per mustum verò malorum granatorum, commodè intelligimus deuotionem fidelium & piorum cordium. Rectè enim homines pii, malis granatis assimulantur: quoniam sicut malogranatum in cortice quidem satis apparet despectum, intus tamè plenum est granis rubentibus & sapidissimis, ita homines pii licet secundum exteriorem apparèntiam viles videantur & contemptibiles, intus tamè pleni sunt optimis virtutum granis, sanctæ charitatis dilectione rubentibus: ex quibus mustum exprimitur, id est, pia deuotio Deo gratissima, quemadmodum solent homines liquore siue musto ex malis granatis expresso maximè delectari, eo quòd liquor sit sapidissimus. Quanquam & aliter ista duo possunt distingui, ut primum pertineat ad statum peculiariter contemplatiuorum, secundum ad statum actiuorum. Ecclesia enim in contemplatiuis, quasi vinum conditum propinat sponso: in actiuis, quasi mustum malorum granatorum. Deuotio enim cõtemplatiuorum in vnitate indiuisæ & indistractæ affectionis, cù Maria iugiter Deo inhaerens sublimium contemplationum quasi pretiosissimis quibusdam aromatibus condita, ceteras quoque virtutes omnes quasi per excellentiam quandam in se includens, rectè per vinum conditum intelligitur. Deuotio autem & obsequium eorum qui per multa distrahuntur, & cum Martha solliciti sunt ac turbantur circa plurima, in quibus tamen omnibus, nihil aliud quàm Deum quærunt & proximorum salutem,

rectè

Roma. 13.

rectè per mustum significatur malorum granatorum. Mustum quippe huiusmodi, ex multis valde granis intus latentibus colligitur, quæ tamen omnia aliqua rube dine tincta videntur. Sic deuotio actiuorum, ex multis actionibus & occupationibus cõgregatur Deo, quæ tamen omnes charitatis dilectione aliquatenus tinctæ videntur. Deinde, mustum feculentum esse solet & turbulentum: quod bene etiam deuotioni actiuorum conuenit, quorum studium & conuersatio non caret fecibus & turbulentia quadam magnæ imperfectionis & quotidianorum defectuum: in quos facilè incidunt, per id quod solliciti sunt, & turbantur erga plurima. Delectatur nihilominus etiam huiusmodi musto sponus, acceptatque libèter ipsum de manu sponsæ: quoniam Christus dominus in Ecclesia, non solù perfectam deuotionem acceptat cõtemplatiuorum, verumetiam obsequio delectatur actiuorum, quemadmodum olim in carne Marthæ frequens ministerium non despiciebat, qui Mariæ in contemplando vnitatem aspiciebat. Neque propter feces modicas ac tenues mustum huiusmodi benignus sponsus fastidit: quoniam modicam imperfectionem & leues defectus in iis qui pro aliorum salute in laboriosa actione versantur, non reputat, modò ex charitate, propter Dei honorem & proximorum salutem, eorum ferueat sincera intètio: quoniam charitas (ut ait princeps Apostolorum) operit multitudinem peccatorum. *Leua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me. Adiuro vos filiæ Hierusalem, ne suscitatis neque euigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit.* Horum verborum sententia superius latius exposita est, capite secundo, vbi eadem ipsa posita leguntur. Neque hoc in loco alium aliquem sensum habent vel alio fine proferuntur, quàm illic. Propter quod, breuitati consulentes, ad locum illum lectorem maluimus remittere, quàm eadem iterum dicendo chartas multiplicare, & tempus terere. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto: delitiis affluens, innixa super dilectum suum?* Vox ista videtur esse comitum sponsi sanctorum angelorum, decorem Ecclesiæ huius militantis admirantium, vel peculiariter iustorum veteris Synagogæ iam cum Christo regnantium, qui decorem sanctæ Ecclesiæ huius ex gentibus peculiariter vel potissimùm electæ, admirantur. Possumus enim per desertum istud, vnde dicitur ascendere Ecclesia, vel generaliter mundum istum, vel peculiarius ipsam gentilitatem accipere. Torus enim hic mundus, desertum rectè appella-

R ij tur,

tur: eo quòd ad similitudinem loci deserti, sterilis sit & infœcundus, nihil veræ consolationis, nihil veræ fœlicitatis in se habens, sed plena sunt in eo omnia labore & dolore, quemadmodum sapiens ille Ecclesiastes testatur, dicens: Vidi cuncta quæ fiunt sub sole, & ecce vniuersa vanitas & afflictio spiritus. Peculiariter verò, ipsa gentilitas siue populus gentium desertum appellatur, eo quòd à cultu vnius veri Dei vacua erat: propter quod, à Deo quasi derelicta olim & deserta iacebat. Quemadmodum sanctus Apostolus quibusdà ex gentibus scribens, ait: Qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati à cõuersatione Israël, & hospites testamentorũ, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. De hoc igitur deserto gentilitatis, admiratibus patribus veteris synagogæ, ascendit in tẽpore gratiæ post Christum noua Ecclesia gẽtium. Ascendit itẽ Ecclesia vniuersalis, vna & eadem ex Iudæis & gẽtibus, de deserto mundi huius, spectantibus & admiratibus cum ineffabili gaudio angelorum ordinibus. De hoc autem ascensu & ascẽsus modo ac termino, prolixè superius diximus in commentario tertij capitis, tractantes verbũ illud: Quæ est ista quæ ascendit per desertum? Eadem enim est vtriusque loci sententia. Nã per desertum ascendere, idẽ illic significat, quod hĩc de deserto ascendere. Illud quoque, quod hĩc spõsa dicitur delitiis affluens, in eundem sensum redit: cum eo quod illic aliis verbis dicitur: Sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij. Per hæc enim odoramenta, vt illic plenius dictum est, multitudo & abundantia spiritaliũ donorum, quibus ipsa Ecclesia angelis quoq; sanctis meritò spectabilis est & admirabilis, significatur. Eademq; dona virtutũ & gratiarum spiritaliũ, hĩc per delicias aptè intelliguntur. Certum enim est, de delitiis spiritalibus nõ corporalibus haberi sermonem: sicut & illic de spiritalibus odoramentis, sermonem fieri cõstat. Rectè autem affluere delitiis istis dicitur, propter abundantiam omnium spiritalium gratiarum, quibus Ecclesia donatur, imò ditatur à Christo, iuxta id quod Apostolus ait: Diuites facti estis in illo, in omni sciẽtia & virtute, ita vt nihil vobis desit in vlla gratia. Dat enim (sicut Iacobus ait) affluenter omnibus, & non improperat. Cæterũ, quod hĩc adiicitur, illic non legitur: Innixa super dilectum suũ, significat, sponsam Ecclesiam non propria virtute ad superna cõscendere, sed per auxilium & gratiã sponsi dilecti sui. Nemo enim ascendit in cœlum,

3. Cor. 1.

Iaco. 1.

lum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis qui est in cœlo. Nos verò per nosipos ascendere illuc nõ sufficimus, nisi Christo domino nostro per fidem & charitatẽ inuitamur: qui perditam ouem humeris imponat inuentam, sicq; ad caulas reportet. Neque vllis nostris virib; per nosipos sufficimus ad regni cœlorum præmia peruenire, nisi super illo innitamur, per quẽ cœlorum nobis regnum est patefactum, nisi tota fiducia meritis sanctæ passionis eius, & gratiæ eius auxilio innitamur. Et ipse est pastor ille Euangelicus, qui ouem centesimam perditã & inuentam in humeros suos imposuit, atque ad nonagintano uem in montibus supernis ad angelorum beatam societatem vnde aberrauerat, & quantum ex se perierat, reduxit. Nunquã enim errabunda illa ouis per semetipsam redire potuisset illuc vnde aberrauerat, nunquã illuc ascendere vnde ceciderat, nisi benignissimi pastoris humeris fuisset innixa, imò ipsius humeris deportata. Innititur autem Ecclesia sancta dilecto, quando tota fiducia illi incumbit, firmissimè credens & sperãs per meritum passionis eius, virtutemq; resurrectionis eius & ascensionis ad cœlestis regni hæreditatẽ peruenire. Innititur dilecto, nõ sibiipsi: quia credit & intelligit, propriis viribus se nõ posse salutem consequi, neque nisi per gratiam Dei ad cœlestem hæreditatem posse pertingere. Nouit enim propriam infirmitatem, quoniam licet spiritus promptus sit, caro tamen nimium est infirma: & corpus quod corrumpitur valde animã aggrauare, terrenamq; habitationem sensum siue intellectũ deprimere, vt non se valeat pro voto ad cœlestia contemplanda & diligenda attollere. Nouit, quod ait Apostolus verum esse, quoniam 2. Cor. 3. non sumus sufficeres aliquid cogitare à nobis quasi ex nobis, sed omnis sufficientia nostra ex Deo est. Intelligit quod ait in Euangelio dominus: Sine me nihil potestis facere. Denique, il-
 lud attendit quod per Prophetam dicitur: Maledictus homo 1oan. 15. qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum. Propter quæ omnia, non innititur baculo merè arundineo, sed dilecto suo, firmissimæ petræ: cui incumbens, nunquã poterit deficere, donec simul cum illo quieta habitatione cõmoreretur in dextera patris. Pulchrè verò in his verbis, gratiæ Dei & liberi arbitrij cooperatio datur intelligi, cũ dicitur ipsa sponsa ascendere de deserto: non quidẽ omnino suis viribus, sed innixa super dilectum suum. In eo enim quod non simpliciter sursum ferri (quod est merè patientis) dicitur spõsa, sed ascendere di-

R iij citur,

icitur, quod est operantis & laborem aliquem adhibentis, infirmatur operatio humana libertatis, quæ suum impendit laborem & conatum, vt ad superna conscendat quatum in ipsa est cogitatione & affectu. In eo verò quod adiungitur, de innisu super dilectū, cooperatio, imò operatio principalis gratiæ dei, sine qua nihil omnino potest humana infirmitas, simul indicatur. Nobis enim pro nostra virili studiosè conatibus, & illo sua gratia nostrum conatum ac studium adiuuante, sic ad supernā patriam foeliciter de inſœlici hoc deserto ascendimus.

Sub arbore malo suscitavi te, ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. Ecce quomodo sp̄sus sua bonitate ineffabili vota nostra superat, supra quàm intelligere possum⁹ (quæ admodum ait Apostolus) omnia præstans nobis. Postulauerat siquidem in præcedentibus sponsa, quasi futurum exoptans & expectans aduentum filij Dei sponsi sui in carnem, cuius habebat ex patribus repromissionem, alioqui nec hoc ipsum (vt arbitror) ausura: & pro maximo pietatis atq; beneficentiæ opere hoc sibi ab illo impleri postulabat, vt frater ipsius efficiatur. Nunc verò respondens sponsus, non solū humanam assumere se velle naturam insinuat, vt frater efficiatur suæ sponsæ, verū etiam in assumpta natura humana mortē assumere ignominiosissimā in ligno crucis: vt sic hostia quoq; suæ sp̄sæ, & recōciliationis ac redemptionis ipsius pretium, efficiatur. Dicit autē hoc sponsus, tempore vtens præterito, propter maiorem exhibendi beneficij certitudinem, quemadmodum in Prophetarū verbis frequenter contingit, vt de re futura loquantur per modum præteriti, nō ob aliud (quemadmodum sancti patres annotarunt) quàm ob Prophetiæ certitudinem, eo quòd non minus certa sint quæ ab ipsa veritate prædicuntur vêtura, iis quæ iam re ipsa sunt exhibita. Respondens itaq; sponsus pio sp̄sæ desiderio, ait: Sub arbore malo suscitavi te &c. Vbi per arborē malū, pretiosa illa arbor sanctæ crucis rectissimè intelligitur, de cuius arboris præcellentia in sacro hymno passionis tēpore ita canit Ecclesia: Crux fidelis inter omnes, arbor vna nobilis, nulla sylua talē profert, fronde, flore, germine: dulce lignum, dulces clauos, dulce pondus sustinet. Sola digna tu fuisti ferre seculi pretiū, atq; portū præparare nauta mundo naufrago, quā facer cruor punxit sacro fusus corpore. Sub hac enim arbore malo, Ecclesiam Christus suscitavit: quoniā ipse p̄dens in cruce, & in ea mortē vltionea volūtate ex amore generis humani

&

& obedientia patris suscipiens, ita per suā mortē genus humanum à morte suscitavit ad vitā. Ipse enim dum innocens mortem quam non meruit vltro pro nobis suscepit, mortē debitā à nobis abstulit, sicq; nos à morte cuius per primorum parentum atq; etiā nostras culpas fueramus debitores, sua obedientia redemit, & ad vitā à qua cecideramus iustè restituit. Quare autē tali modo siue medio potissimū elegerit hominis salutem & generis humani redemptionē operari, causam insinuat, cū adiungit: Ibi corrupta est mater tua, ibi violata est genitrix tua. Quasi dicat: Quia per lignū & quasi sub ligno mater tua humana natura perierat, per inobedientiā veteris Adæ, qui lignū vetitū tetigit & gustavit, volui ego nouus Adam per lignū itē humanæ naturæ operari resuscitationē siue reparationem, & quasi de sub arbore crucis eandem resuscitare. Ad maiorem enim cōfusionē ipsius diaboli, qui genus nostrū per arboris vetitæ fructū prostravit, corrupit, violauit, & perdidit, resuscitaturus siue reparaturus hominem Deus, cū innumera haberet media & modos quibus id potuisset efficere, tale voluit eligere medium, & modum talem, vt sicut per arborem inuidētis diaboli malitia procurante perierat natura humana, sic per arborem agente benignitate miserantis Dei, eadem ad vitam & statū pristinæ dignitatis repararetur. Qua de re pulchrè in præfatione sacri tēporis, publica & eleuata voce sancta canit Ecclesia: Qui salutē humani generis in ligno crucis constituit, vt vnde mors oriebatur, inde vita resurgeret: & qui in ligno vincebat, in ligno quoq; vinceretur, per Christū dominū nostrū. Et iterum in modulatione hymnidici cātici: Pange lingua gloriosi præliū certaminis, & super crucis tropheū dic triūphū nobilem, qualiter redemptor orbis immolatus vicerit. De parentis prothoplasti fraude facta condolens, quando pomi noxialis mortu in mortem corruit, ipse lignū tunc notauit damna ligni vt solueret. Hoc opus nostræ salutis ordo depoposcerat, multiformis proditoris ars vt artē falleret, & medullā ferret inde hostis vnde læserat. Cuius postremi versus, cū præsentī loco cōcordans hic est sensus: Ordo, id est, decretū siue cōsiliū diuinæ sapientiæ & æquitatis, hoc opus nostræ salutis depoposcerat siue decreuerat & exegerat, vt ars siue cōsiliū diuinæ sapiētiae proderet, traduceret, cōfunderet, & superaret artem malā & dolū multiformis illius proditoris & tētatoris diaboli: vtq; ars ipsa diuini consilij, inde medellā ferret spiritualē

R iij generi

generi hominum, unde hostis læserat atque nocuerat, id est, per lignum ut hominem restauraret, quem per lignum dæmō perdidit. Aliter potest istud in confusionem & exprobrationem ingratae Synagogae exponi. Ibi, id est, sub arbore illa malo, sub ligno crucis, mater tua Synagoga ex qua tu processisti (quia salus ex Iudæis est) corrupta est & violata, ibi opprobriū sibi sempiternum promeruit, quando illum patribus suis tantopere desideratum & à tam multis seculis expectatum Messiam, non solum non receperunt, verum etiā morte turpissima per invidiam condēnauerunt. Sed neque postmodū per resurrectionem manifestē declarata ipsius diuina virtute, poenitentiam agere voluerunt suae malitiae, ut remissionem mererentur accipere & ab opprobrio patrati ignoranter criminis liberari. Propter quod, vsq; in hodiernū diē manet super illos confusio & opprobriū, & super omnē posteritatem eorū: quae in ultionē tantae malitiae, in omnes gentes miserabili exilio dispersa iacet, & conculcatur ab omnibus nationibus terrae. Ex Hebræo verò, quidā aliter legūt: Ibi genuit te mater tua, ibi partu laborauit genitrix tua: vel, ibi laborauit genitura tua. Quod rectē potest intelligi, de difficultate siue modo arduo & durissimo redemptionis humanae: per matrem, intelligendo vlcerosam pietatē, diuinę gratiæ & misericordię, quę sicut pater filij, nostri miseretur nosque perditos iterū Deo gignere dignata est, quemadmodum & suprā diximus tractantes verbum illud spiritus sancti: Egredimini filiae Sion, & videte regē Salomonē in diademate quo coronauit eum mater sua. Ista quippe mater & genitrix, ibi (id est, in crucis arbore) Ecclesiam genuit, per Christi mortem nos viuificando: ibi ipsa tunc in pariendo laborauit, tam arduo modo difficilisque ac duro, & (si ita dicere liceat) crudeli medio nostram operans salutem, ut meritō laborasse in partu illo dici potuerit. Si enim in sustinendis tantum hominum iniquitatibus, Dominus se laborare dicit quum per Prophetā ait: Laborauit sustinens. Et alibi. Laborare me fecistis in iniquitatibus vestris: quis non videt, quātō iustiori tūc ratione dici potuerit laborasse, quādo propter iniquitates nostras proprium filiū suum debuit in mortē tradere, & in mortem quidem omnium probrosissimam simul atque crudelissimam? Eundem sensum habet quod dicitur: Ibi laborauit genitura tua, vel natiuitas tua: hoc est, Ibi paruit, quanto pretio cōstitit tua regeneratio, quanta difficultate peragi potuerit tua

à morte

à morte redemptio, utpote quae non nisi per mortē vnigenitij filij Dei potuerit perfici. *Pone me ut signaculum super cor tuū, ut signaculum super brachiū tuū.* Post commemorationē tantae charitatis, quantam passione & morte sua Christus ostendit Ecclesiae, qua charitate maior esse alia non potest, iuxta illud: *Ioan. 15* *Roma. 5* Maiorem hac dilectionem nemo habet, quā ut animam suā ponat quis pro amicis suis: Et illud Apostoli: Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam quū adhuc peccatores essemus, secundum tempus, pro impiis Christus mortuus est, pro gratitudine atq; vicissitudine hoc tantum postulat à sponsa cui tantae dilectionis opus gratis exhibuit, ut benefactoris sui & liberatoris gratiam nunquam sibi patiat excidere à memoria, quasi Sapientis illud verbum ei ingerens: *Eccle. 29.* *Gratiam fideiussoris tui, ne obliuiscaris: dedit enim pro te animam suam.* Petit autem sponsus super cor ipsius sponsae poni quasi signaculum, item & super brachium: quoniam vult gratiam beneficii tanti semper illam in corde gestare absconditam, neque hoc solum, verum etiā operibus externis gratitudinē foris ostendere. Debent enim Christi fideles semper illū in corde habere, & quasi sigillum vel signaculum cordi indelebiter impressum gestare, sic ut ex toto corde & ex tota mente ipsum diligant. Debent nihilominus illum quasi signum vel signaculum super brachium portare, & quasi manui impressum sigillum gestare, sic vitam omnem & conuersationem exteriorē secundum Christi doctrinam & exemplū instituendo atque dirigendo, ut in omnibus quae agunt exterius, manifestē Christus ipse reluceat. Iuxta illud quod Corinthios monet *1. Cor. 6* *Roma. 13* *Apostolus, dicens: Empti estis pretio magno, glorificate & portate Deū in corpore vestro. Et alibi ad Romanos: Induimini, inquit, dominum Iesum Christū. Idem enim est, quod Apostolus fideles monet Christum glorificare & portare in corpore, ipsumque induere, & quod hīc petit sponsus, ut signaculū super brachiū poni. Christū enim induere, est, vitam omnē dignā Christo agere, morēsque omnes & conuersationē rotam secundum eius praecepta & exempla instituere. Non aliud est, Christum glorificare & portare in corpore. Non aliud, super brachium Christū ponere. Brachio enim operatio siue operatiua virtus significatur, eo quod brachiū instrumentū naturale sit operandi, sine cuius extēsiōe & adminiculo nullū opus exterius perfici valet. *Quia fortis est ut mors, dilectio: dura sicut infernus, amulatio**

latio. Lampades eius, lâpades ignis atque flammariū. Aqua multæ non potuerūt extinguere charitatē, nec flumina obruent illā. Hoc verbū licet non incōmodè posset intelligi de dilectione Christi qua nos ipse dilexit, itēmq; de æmulatione & zelo quo pro nostrā salute zelauit, conuenientius tamen videtur de ea dilectione quā à nobis exigit exponendum, in hunc sensum: Idcirco poni volo sicut signaculum super cor tuum, item & super brachium tuū: quoniā dilectio quā tu mihi debes pro tanto amore quo te prior amaui, & pro tanto beneficio quo te affeci, per mortem meā te à morte liberans: illa (inquā) dilectio quam à te exigo, nō tepida esse debet, infirma aut remissa, sed admodū intēsa, efficax & valida, instar mortis: æmulatio quoque & zelus, pro meo honore & gloria, non mediocris aut tenuis esse debet, sed fortis esse debet & constans tenāxq; propositi ad instar mortis. Sicut enim mors hominē ab omnibus separat & auellit quæ in hoc mundo videntur delectabilia, & ab omni prorsus vitæ huius societate atq; cōmercio hominē subito auellit, sic vera Christi dilectio hominē quem (vt ita loquar) inuaserit atque corripuerit salutari suo incendio, mundo penitus mori facit, affectum separans ab omnibus quæ in hoc mundo videri possent delectabilia, ita vt neq; cogitare libeat neq; tractare eorū aliquid quæ in hoc mūdo iucunda reputantur. Vt iam nō patrē diligat, non matrē, non filios, non fratres, non sorores, non vllā terrenā substantiā, imò nec propriam animā. Deniq; vniuersa quæ in hoc mundo solent magnificari, vera dilectio eum cuius cor accenderit prorsus nihilifacere cogit, & cum Apostolo reputare vt stercora, tantūm vt Christum sibi valeat lucrifacere. Fortis itaque & perualida est vera dilectio Christi, sicut mors, hominem subito ad omnia insensibilem & inappetibilem reddens. Vt dicat cū Apostolo: Mihi mūdus crucifixus est, & ego mūdo. Et iterum: Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Christus. Æmulatio verò sancta & zelus bonus, diuinam cōsequens dilectionem, non ita mollis est & flaccida, sed dura & rigida, tenāxq; propositi: quemadmodum infernus durus est & inflexibilis, qui quod semel apprehendit nunquam dimittit, nullisque flecti potest precibus aut violētia cogi, vt quos tenuerit, reddat, iuxta illud: In inferno nulla est redemptio. Talis enim debet esse sancta æmulatio, talis esse debet zelus, in iis qui verè Christum diligunt, vt nulla rāione separari se patiātur ab eo quod semel apprehen-

derint

derint, vt nullis minis, nullis blanditiis, nulla denique via aut medio flecti se patiantur ab ea fide, spe aut dilectione, quā semel apprehenderint, aut à studio sanctæ cōuersationis & obedientia legis Dei, cui semel se deuouerint: adeò vt mortem potius oppetere & tormēta qualibet perferre potius eligant, quā agnitum semel bonū Christi nomen abnegēt, aut bene cceptā virtutis viam deserant. Rectè quoque ad eundē accommodāt sensum, quod adiungitur: Lampades eius, lampades ignis atque flammarum. Vbi pro lampadibus, alij faces ex Hebræo vel redas legunt. Videntur autem per faces siue lampades hīc significari, opera ex dilectione & charitate procedentia. Comparatur enim dilectio igni: opera verò quæ ex dilectione ista imperantur & efficiuntur, lampadibus facibus ac tedis ignitis siue igne accensis & flammis euomētibus, comparantur. Estque sensus huius verbi, veram dilectionem latere non posse, neque ociosam permanere, sed per opera ab ipsa procedētia foris se ostentare, quemadmodum ignis qui in lampade ardet per flammam suam & splendorem foris se pandit. Quem quidem lampadum flammantiū splendorem & ardorē, Saluator in Euangelio requirit, dicens: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Tales etiā lampades erant illę in Euāgelio, quas tenebant in manibus suis sponso pergentes obuiā prudentes virgines: lampades, inquam, ignis atque flammariū ardētes & lucentes, opera ex vera dilectione prodeuntia, quibus quicumque obuiam pergunt Christo, haud dubiè cum eo introibunt in cœlestes nuptias: illis qui lampades habent sine igne & flammis, lampades extinctas & obscuras, id est, opera nō ex vera dilectione prodeūtia, foris stare longēq; in æternū abicedere iussis, eo quòd lâpades illę non sint lampades ignis atque flammarum, Possumus & aliter per lampades istas corda sanctorū intelligere, in quibus vera dilectio Christi ardet, de quibus dici potest quod de Ioanne dixit Saluator: Ille erat lucerna ardēs & lucēs. Huiusmodi enim corda salutari Christi dilectione ardentia, rectè dicuntur lâpades ignis, illo nimirum igne inflammata, de quo ait idē in Euangelio: Ignem veni mittere in terrā, & quid volo nisi vt ardeat? Lâpades quoq; dicuntur flammariū, propterea quod de ardore suo pia ad Deū desideria ac vota, quasi flammis quasdam, euomere non cessent. Adeò verò incessanter ignis iste diuinæ dilectionis ardet in

iis

his quos semel possederit salubriterque accenderit, ut nullæ aquæ ipsius ardorem & lucem possint extinguere. Id quod subsequenti verbo explicatur, cum dicitur: Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. Id est, nullæ aduersitates, nullæ tentationes, siue corporales siue spirituales, vndeunque aduenientes, siue à carne, siue à mundo, siue à dæmone, possunt veram Christi dilectionem prorsus extinguere siue opprimere, aut etiam in aliquo eius ardorem imminuere. Consuetum est enim in sacris scripturis, per aquas significari, tribulationes siue aduersitates huius seculi, & per flumina aquarum eiusmodi inuidantiâ, id est copiam & multitudinem tribulationum. Vnde in Psalmis dicitur: Sonuerunt, & turbatae sunt aquæ, id est, surrexerunt & infremuerunt aduersum pios homines tribulationes & persecutiones huius seculi. Et alibi: Omnes fluctus tuos induxisti super me, id est, omnis generis tentationes & tribulationes experiri me fecisti. Et rursum, in eandem sententiam: Omnia excelsa tua & omnes fluctus tui, super me transierunt. In cantico quoque Abacuc dicitur: Gurges aquarum transiit, id est, persecutionum impetus cessauit. Et iterum in Psalmo, de homine iusto legimus: Veruntamen in diluuium aquarum multarum, ad eum non approximabunt. Hoc est: Si surrexerint & multiplicatae fuerint aduersus virum iustum tribulationes huius temporis, non poterunt sic ad eum approximare ut eum opprimant vel submergant, siue à statu virtutis deiiciant. Comparatur itaque vera Christi dilectio, igni tali qui nulla aquarum copia potest extingui. In quo, corporalem quemlibet ignem nostris potissimum visibus cognitum, longè superexcedit & præcellit ignis iste spiritualis. Nullus enim ignis est merè corporalis & visibilis, quantumuis magnus aut vehemens, qui non possit aquarum copia penitus extingui. At verò spiritualis iste veræ dilectionis ignis & flamma diuini amoris, nulla spiritalium aquarum copia, id est, nullis aduersis, extingui potest aut suffocari. Hoc & Apostolus Paulus multa verborum amplificatione & mira pronuntiationis vehementia manifestissimè proclamat, dicens: Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur rota die, æstimati sumus sicut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim, quia neque mors, neque

Roma. 8

neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia, poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Dehinc verò, concludendo, dilectionis istius pretium exprimit, quum subsequenter adiungit: Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eam. Variè admodum locus iste à Latinis interpretibus exponitur. Simplicissima verò & maxime germana, hæc videtur præsentis loci intelligentia. Tanti pretij res est ista sancta dilectio, cuius virtutem iam prædicauimus, ut sine comparatione excedat omnem substantiam corporalem, quantumlibet multam vel pretiosam: adeò ut si quis pro comparanda, vel assequenda dilectione, vniuersam substantiam diuitiarumque omnes, possessiones, suppellectilia, quamlibet splendida & pretiosa expenderit, existimare debeat, prorsus nihil se expendisse, debeatque omnia illa sic expensa quasi nihil reputare, in comparatione ad pretiosissimam illam rem, veram Dei charitatem. Vnde quum dicitur: Quasi nihil despiciet eam, relatiuum eam, non refert dilectionem, ut quidam existimauerunt Latinorum interpretum, inde sibi extraneas & proposito parum conuenientes fabricantes intelligentias, sed antecedens longius positum refert substantiam: quemadmodum in ædicatione Græca manifestum est videre, vbi non in eodem genere ponuntur substantia & dilectio, sed dilectio in genere feminæ ponitur ἡ ἀγάπη, ut apud Latinos dilectio: pro substantia autem, ὁ ἀγαπῶν ponitur in genere masculino: cum quo relatiuum cõcordat in genere, perinde ac si Latinè ita dicamus: Si dederit homo omnem victum domus suæ pro dilectione, quasi nihil despiciet eum, nempe victum: non dilectionem, quoniam genus relatiui, id non permittit. Est ergo sensus, omnem substantiam rerum temporalium non esse æquandam vel comparandam pretio, veræ dilectionis, iuxta eum modum quo in libro Iob vera sapientia (quæ aut ipsa est dilectio, aut eidem indiuidua societate coniuncta) prolixè multis verbis, secundum comparationem ad res diuersas magni pretij, commendatur, his verbis: Non dabitur aurum obrizum pro ea, nec appendetur argentum in commutatione eius. Non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi Sardónico pretiosissimo, vel Sapphyro. Non adæquabitur ei aurum vel vitrum, nec commutabuntur pro ea vasa auri. Excelsa & eminentia non commemorabuntur in comparatione

paratione eius. In libro quoque Sapientiae, eadem illa vera sapientia, simili modo quo hic vera dilectio, commendatur: Diuitias, inquit Sapiens, nihil esse dixi in comparatione illius. Nec comparavi illi lapidem pretiosum, quoniam omne aurum in comparatione eius quasi arena exigua est, & quasi lutum aestimabitur argentum in conspectu eius. Vbi illud quoque quod post pauca adiungitur: Quoniam inextinguibile est lumen illius, non male cum eo conuenit quod paulo ante de dilectione dictum audiuius: Aquae multae non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. Secundum hunc itaque sensum, adeo magnificari debet ab omnibus vera dilectio charitatis, ut in eius comparatione nihili fiat caetera vniuersa. Ipsa namque est, Evangelicus ille thesaurus in agro absconditus: quem qui inuenit homo abscondit, & praeter gaudium illius vadit, & vendit vniuersa quae habet, ut emat agrum illum, id est, sacram scripturam, & potissimum Evangelicam doctrinam, in qua velut pretiosissimus quidam thesaurus latet, & est qua eruitur, siue per ipsam comparationem vera dilectio charitatis: quandoquidem (teste Apostolo) si nis praecipi est charitas, de corde puro & conscientia non ficta: & plenitudo legis est, dilectio. Ipsa quoque est preciosa illa margarita Evangelica, qua inuenta prudens & Evangelicus negotiator omnia sua, quasi pro nihilo despiciens, vendidit, & eam sibi quasi thesaurum incomparabilem comparauit. Nemo igitur magnum aliquid fecisse se putet, si ob dilectionem istam acquirendam vel retinendam, huius mundi bona despexerit, si patrem aut matrem, fratres aut sorores, filios aut filias, domos aut agros, amplam familiam aut diuitem suppellectilem, mundi honores aut gloriam seculi huius, propter dilectionem istam inueniendam vel consequendam reliquerit, aut abnegauerit. Non doleat, non ingemiscat, quasi de amissione & damno. Magis vero sibi plaudat de lucro, & gloriatur de thesauro tam incomparabili, tam vilissimarum rerum commutatione acquisito, vel conseruato. Contra vero, si quis tam peruersus rerum aestimator fuerit, ut propter rerum temporalium lucrum acquirendum, vel effugiendum damnum, dilectionis iacturam aequanimiter tulerit, lucrum in arca praeficiens lucro conscientiae aut damnum in arca amplius quam conscientiae damnum abhorrens, huic profecto nil restat, quam ut sero sapiens aliquando ploret cum Esau prophano (ut eum vocat Apostolus) qui primogenita vili lentis edulio vendidit, paruipendens quod primo

genita

genita vendidisset, rem tam magnam, tam vili pretio. Propter quod (ut idem ait Apostolus) postmodum haereditare cupiens benedictionem, reprobatus est. Non enim inuenit poenitentiae locum, quanquam cum lachrymis inquisisset eam. Ita sane, qui nunc peruerso iudicio, propter rerum temporalium lucrum conquirendum vel effugiendum damnum, paruipendunt tantae rei (quae sola totum est animae lucrum) id est, verae dilectionis detrimentum, iam sero cum Esau plorabunt, & nec eiulantes benedictionem consequentur. Vera autem estimatione, lucrum quodcumque, aut quantumcumque rerum temporalium pro lucro computari non debet, si cum detrimento fiat huius tanti thesauri: sicut e contrario, damnum quodcumque aut quantumcumque rerum temporalium pro damno computari non debet, si cum lucro fiat spiritualium illarum diuitiarum omnibus externis incomparabilium. Imò vero, cum Apostolo vniuersa huius mundi lucra quasi detrimeta & damna aestimare debemus, nec pluris bona omnia huius mundi facere quam stercore, solummodo ut Christum nobis lucrifaciamus, quod per solam fieri potest charitatis dilectionem: per quam Christum nobis lucrifacimus, quando illi toto affectu inhaeremus affectualique inhaesione nobis eum demeremur ita & coniungimus, ut separari ab eo nequaquam valeamus. Si enim verè dixit satan coram domino: Pelle pro pelle, & omnia quae habet dabit homo pro anima sua, significare volens, pro vita temporali & sanitate corporali libenter homines bona omnia exteriora expendere, & illius comparatione haec omnia paruifacere. In hoc (inquam) si verè dixit satan, loquens coram domino, cui nouit mentiri se non posse (quanquam in aliis mendacium libentius & frequentius loquitur, ubi hominibus ad deceptionem loquitur, quos decipere se per mendacia posse confidit) quanto magis verè nos dicere possumus, quod non solum pellem pro pelle, neque solum vniuersa quae habet externa bona, homo dabit pro anima sua, verum etiam animam ipsam libentissimè daturus sit pro anima sua, id est, corporalem vitam & valetudinem (quae est pretiosissima pars humanae in hoc mundo substantiae) pro bona valetudine spiritus, pro animae salute spirituali & vita gratiae. Quam enim dabit homo commutationem (ut ait Saluator in Evangelio) pro anima sua? Cum igitur per solam dilectionem charitatis anima rationalis veram habeat vitam, sine qua miserè mortua iacet, omni cadauere magis putris & foetida, consequens est,

ut pro

vt pro dilectione acquirenda, vel retinenda libentissimè vniuersam substantiam expendamus: ipsam quoque animam nostram, siue vitam corporalem nihili facientes, tantum vt illam custodire valeamus illasam, iuxta verbum domini dicentis in Euangelio: Qui odit animam suam in hoc mūdo, in vitam æternam custodit eam. Ac proinde, dignum & iustū est, nobisque imprimis salutare, & ad salutem necessarium, vt ipsum qui nos tantum dilexit, sicut signaculum ponamus super corda nostra & brachia, dilectione inseparabili & æmulatione inflexibili illi adherentes. *Soror nostra parua, & vbera non habet. Quid faciemus sorori nostræ, in die quando alloquenda est?* Carmen nouum incipit, in quo profectus admirabilis & corroboratio Ecclesiæ gentium, quondam pusillæ & infirmæ, pulchrè describitur, per modum interrogationis & responsionis. Proponitur nanque prius quæstio, quasi cum admiratione, de paruitate & imperfectione Ecclesiæ ex gentibus, quæ in sui exordio admodum exigua erat numero fidelium: quando nimirū pauci Apostoli atque discipuli, cum aliquot mulieribus, paucissimis adhuc in Christum credentibus, Ecclesiam Christi integrabant: propter quam paucitatem, pusillum gregem suum populorū dominus in Euangelio vocauit dicens: Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit patri vestro dare vobis regnum. Secundum hunc igitur statum magnæ humilitatis, cōsiderata Ecclesia gentium, quæstionem proponit spūsus ipse, quasi cum suis sodalibus angelis sanctis patribusque veteris testamenti se dignis familiariter colloquens, non vt discat quod ignoret, sed quomodo solent homines propter admirationē rei nouæ sibiipsis, aut sibiinuicem interrogationem aliquam proponere, magis vt alios doceant, quam ipsi discat. Quanquam potest interrogatio ista accipi, vt vox sodalium sponsi, angelorum & patrum veteris testamenti, de Ecclesiæ gentium humilitate in sui exordio admirantium, atque eius mysterij rationem à Christo discere cupientium. Sicut enim Christus sororem appellat Ecclesiam, propter assumptionē humanæ naturæ, secundum quam frater noster fieri dignatus est: ita etiam angeli sancti, ratione cognationis & consortij in vna hereditate, id est, ratione communionis & societatis in vna gloria & fœlicitate, eādē rectè possunt appellare sororem. Neque minus iustè veteris Synagogæ sancti homines, eandem sororis nomine possunt appellare, quando quidem ad vnam spectant familiam Synagoga Iudæorum

dæorum & Ecclesia gentium, & quasi duo fratres vel duæ sorores vnius patrisfamilias reputantur, quemadmodum in illa parabola significatur Euangelica, hominis patrisfamilias duos habentis filios, quorum prior iussus ire in agrum aut vineam, dixit: Vado, & non iuit. posterior dixit: nolo, pœnitentia tamē ductus iuit ad opus. In quorū priori, sancti doctores, iuxta intentionem Saluatoris, populum Iudaicum, in posteriori verò populum gentium accipiunt. Viderur autem in præsentī loco sermonis huius ducta similitudo, à solitudine parentum aut cognatorum, qua pro suis filiabus tunc potissimū videntur esse solliciti, quādo in ætate adulta minoris quā debeat statura, & sine vberum congruo tumore illas contingit permanere, ita vt ineptæ videantur ad tradendum nuptui. Sic enim ad inuicem consulunt pater & mater, fratres & cognati cæteri. Quid de filia aut sorore, aut cognata nostra ista acturi sumus, cū à viro fuerit alloquenda, siue tradēda nuptui? Paruæ manet staturæ, & nullum cernitur vberum habere tumorem. Viderur prorsus inepta futura viro, nisi aliud quæratur consiliū, vel nisi aliud à natura aduenit auxilium. Ad eam similitudinem, de Ecclesia gentium solliciti amici & sodales sponsi: Soror nostra, inquiūt, parua est, & vbera non habet. Quid faciemus ei, in die quando alloquenda est? Quasi dicant: Mirū videtur, quomodo ista tam pusilla tamq̄ simplex & inerudita congregatio, qualis erat in sui exordio Ecclesia noua, eò poterit peruenire, vt digna fiat alloquio viri sui cui est destinata, id est, coniugio filij Dei qui eam in sponsam suam dignanter elegit. Quomodo parua fuerit in sui exordio noua Ecclesia, supra dictū est. Cæterū, vbera non habere dicitur, propterea quod facundia & audacia carebat docendi, iuxta id quod supra nō vno in loco diximus, per vbera significari fœcunditatem cœlestis doctrinæ. Vbera quippe tunc nondum habebat Ecclesia, cū esset paruula: quia ante Spiritus sancti aduentum, cū Ecclesia noua in paucis consisteret Apostolis & mulierculis, neque facundia ei erat neque audacia loquendi. Erāt enim simplices & idiotæ, literarum peritiam & scripturarum scientiam non habētes, piscatores & telonarij, & huiusmodi de infima plebe homines, vt nec seipso defendere nec alios erudire lingua valerent. Erant insuper timidi & meticulosi, præ metu Iudæorū clausis ostiis delitescētes, adeo vt nec mutire auderent, donec tādē virtute sunt induti ex alto, Spiritus sancti accepto munere, in die sacra

Pentecostes: quando vbera Ecclesie diuino miraculo & celesti beneficio collata sunt, quæ ex se non habebat, quibus vberibus nunc vniuersos per orbem fideles lactare atq; erudire sufficit. Quid verò per diè alloquutionis intelligi debeat, satis ex præcedentibus colligi potest, nimirum tempus coniunctionis & desponsationis, quo debebat Ecclesia noua desponsari & coniugio sociari, sponso suo filio Dei, à quo fuerat electa & præelecta in vxorem prædilectam. Sic enim honestè dicitur spon- sus alloqui sponsam, quando eam sibi cõiungit & copulat. Denique, in eo quod per modũ interrogationis proponitur: *Quid faciemus ei &c.* siue vox sit sponsi, siue sodalium eius, significatur diligentia & sollicitudo, quam pro Ecclesia gerunt, tã spon- sus ipse quàm sodales & amici eius, vt digna exhiberi possit tã- ti sponsi coniugio. Sponsus enim ipse, curam gerit huius suæ sponsæ sollicitam, vt eam sponsalibus decoret ornamentis, & dignam sibi sponsam exhibeat, quemadmodum in Apocalypsi Ioannes ait: *Vidi ciuitatem sanctam Hierusalem, nouã, descen- dentem de cœlo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo. Comites item & amici sponsi, nihilominus ad exornandã sponsam, omnem suam sollicitudinem adhibent & impendunt operam, hoc maximè curantes, vt sponso suo Christo digna ap- pareat sponsa Ecclesia.* *Si murus est, edificemus super eum propugnacula argentea. Si ostium, compingamus illud tabulis cedrinis.*

Tacitè sponsus respondet quæstioni propositæ, sub similitu- dine muri argenteis propugnaculis muniti, & ostij cedrinis ta- bulis compacti, Ecclesie in suo profectu inexpugnabilem for- titudinem & insuperabilem constantiam describens. Quasi di- cat sponsus: Vos quidem huius sponsæ Ecclesie pusillam humi- litatem, à qua exorditur, admiramini. Verũtamen, non vos scã- dalizet eius tam humile, tãmque vile & infirmum exordium. Si enim ipsa se exhibuerit fortem, constantem & fidelem, in fi- de & dilectione mei nominis, ad instar muri fortis bene loca- ti supra fundamentum bonum, & bono cemento fortiter cõ- paginati, ego ex mea beneficentiã propugnaculis pulcherrimis & fortissimis vndique per circuitum eam fortificabo, adeò vt sufficiat etiam potentissimis hostibus resistere, nec possit vllò vel impetu vel dolo prosterni. Item, si ipsa se quasi ostium mi- hi exhibere voluerit, fortiter errores omnes & vitia excludẽ- do, & ingressum præcludendo noxiis opinionibus atque desi- deriis malis, quæ corrumpere possunt simplicium animas, ego

ex mea

ex mea liberalitate sic eam exornabo, solidabo & corrobora- bo spiritualibus donis & præclaris virtutibus, veluti si ostium aliquod ex vilibus & putribus lignis compositum cedrinis ta- bulis pretiosis & imputribilibus compingatur, ita vt nullo im- peru frangi possit aut subrui. Hoc est, vt summatim dicatur: Ipsam quæ ex se parua videtur & vbera non habens, si fidelem se mihi exhibuerit, ego ex mea benignitate magnã valde & ro- bustam, imò & gloriosam, efficiam: adeò vt pro vberibus pro- pugnacula argentea habeat, vt appareat quasi murus altus & fortis, splendidissima simul & fortissima habens propugnacula per circuitum, & quasi ostium forte cedrinis tabulis insolubili- bus compactum. Vult enim sponsus, Ecclesiam suam murũ es- se firmum & stabilem, non labilem & ruinosam maceriam. Mu- rus enim, solidum aliquod habet fundamentum cui innititur, maceria absque fundamẽto super arenã locatur. Item murus, bono cemento vel glutino compaginatus consistit: maceria, absque cemento vel glutino leuiter tantũ compositos habet la- pides, ita vt facillimè possint ab inuicem remoueri. Sic Ecclesia Christi murus esse debet, bene fundatus supra firmam petram, quemadmodum in Euangelica parabola innuitur per similitu- dinem hominis sapientis, qui domũ suam ædificauit, non supra bibulam & instabilem arenam, sed super firmã & solidam pe- trã. Cuius rei non ignarus ille qui in hoc extruẽdo muro mul- tũ sudauit Apostolus, vt sapiens architectus, imprimis & ante omnia fundamentũ bonum locare sollicitus fuit, fundamẽtum scilicet tale præter quod nemo aliud ponere posset, Christum Iesum: super quo, omnis ædificatio cõstructa cresceret in tem- plum sanctum in domino. Est item murus iste, sancta Ecclesia, optimo glutino consolidatus, charitate & dilectione Spiritus sancti, quemadmodum idem Apostolus ait scribẽs Ephesius: In quo & vos, inquit, coædificamini in habitaculũ Dei, in Spiritu sancto, id est, per charitatem quã Spiritus sanctus diffundit in cordibus vestris. Talem igitur murũ bene fundatum in verita- te fidei, & bene cõpaginatum dilectione charitatis, per quã la- pides viui fideles in Ecclesia, tam sibi inuicem quàm fundamẽ- to bene cohærent, quũ se exhibet Ecclesia, gaudens in ea spon- sus argẽtea propugnacula super eam ædificat, partim ad orna- tum & gloriam, partim ad munimentum & fortitudinem am- pliorem: quemadmodum solẽt super muros castrorum atq; pa- latiorum, ædificari pretiosa propugnacula. Intelligimus autẽ

per hæc propugnacula, viros eminentis in Ecclesia sanctitatis, & excellentis eruditionis, quos Christus dominus ad Ecclesiæ suæ ornatum & munimentum meritis virtutum & scientia rerum diuinarum excellētes, quasi propugnacula quædā in eminenti loco, cōstituit, dans ex eis (sicut dicit Apostolus) Prophetas, pastores & doctores Ecclesiæ, vt per eos simplices quiq; & inferiores in Ecclesia, defendantur ab insultibus & insidiis inimicorum, & à moribus luporum: in quos facillè lupi isti voracissimi & sauisissimi leones grassarentur & dominarētur prohibito, si non per illa propugnacula, famelica & maledicta eorum rabies arceretur. De his autem propugnaculis, supra quoque dictum est, in Commentario capituli quarti, dum tractaretur versiculus ille: Sicut turris David collum tuum, ædificata cum propugnaculis. Cæterum, argentea dicuntur ista propugnacula, propter puritatem nitidissimæ cōuersationis, qua sicut argentum splendent: efficaciamq; saluberrimæ doctrinæ, qua sicut argentum sonorum tinniūt, in tabernaculo & domo Dei, quæ est Ecclesia. Sicut enim argentum & splendore est nitidissimum & tinnitu sonorum, sic in Ecclesia sancti doctores honestate cōuersationis splendere debent proximis in exemplum: vt (iuxta domini verbum) luceat lux eorū coram hominibus, ita vt videant eorum opera bona, & glorificent patrem qui in cœlis est. Debent item, efficacia prædicationis & doctrinæ assiduè sonare in Ecclesia, ad ædificationem audiētium. In cuius signum, veteris quōdam tabernaculi sacerdos, tintinnabula aurea per circuitum tunicæ sacerdotalis ex præcepto domini habere debuit, vt audiretur sonitus eorum, quando ingrediebatur & egrediebatur sanctuarium in cōspectu domini, vt non moreretur. Iuxta cuius figuræ significationē, sacerdos qui in templo domini per desidiam Euangelicæ prædicationis tintinum dare negligit, morti obnoxius esse conuincitur, tanquā seruus inutilis, & canis murus non valens latrare. Vult deinde Christus dominus, vt ostium se exhibeat sponsa: ac si talē se exhibere studuerit, pollicetur compingere eam cedrinis tabulis. Ostium enim, ab obstando vel obsistēdo dicitur, eo quod obstat vel obsistat volētibus introire, ne passim & sine discrimine cuiuslibet liber pateat introitus. Per ostiū enim, amici ingrediuntur, excluduntur inimici, quicūque vel damnum aliquod vel perturbationem inferre voluerint. Sic Ecclesia ostiū esse debet, non indiscriminatim & sine delectu quoslibet admittēs

ad

ad gregē domini. Maximè verò obsistere debet inimicis fidei, eosq; foris detinere & ingressum præcludere, ne quo modo accessum habere possint ad simplices ouiculas, intra domum Dei inclusas. Talibus enim furibus & latronibus inimicis Christianæ fidei, viriliter se opponere debet Ecclesia, signāter prælati & doctores Ecclesiam ipsam regentes & repræsentantes. Cæterum, per cedrinas tabulas quibus ostium Ecclesiæ cōpacturum se Christus pollicetur, intelligimus dona virtutésque Spiritus sancti, quibus Ecclesia ipsa ex se vilis & infirma ita exornatur & corroboratur, ac si ostium aliquod ex lignis vilibus & nullius in se durationis atque virtutis compingatur siue cōfirmetur tabulis cedrinis, fortissimis & imputribilibus. Cui sententiæ non dissonat, quod supra primo capite dictū est: Tigna domorum nostrarum cedrina, laquearia cypressina. Diximus enim illic, per tigna cedrina & cypressina laquearia, intelligi firmam compaginationem & indissolubilē connexionem virtutum atque gratiarum spiritualium quibus Ecclesiam ædificat & confirmat ille omnium artifex Spiritus sanctus. Per hæc autem compactionem tabularum cedrinarū, Ecclesia, quæ ex se vilis est & tota (vt ita ad similitudinem lignorū vilium loquar) vermiculosa, id est, fragilitate & defectibus plena, operante Christo, per Spiritum sanctum efficitur solida, firma & imputribilis, ita vt neque impetu aliquo frangi, neque corruptione aliqua peccati corrodi prorsus atque consumi possit, vsque in consummationem seculi. *Ego murus, & vbera mea sicut turres: ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens.* Agnosces sponsa Ecclesia, quam ex munere spōsi sui per spiritū eius acceperit fortitudinem & firmitatem: murum se factam dicit, & vbera habere instar turrium. Quo verbo vnico, & sponsi verbis, & sodalium priori interrogationi pulchrè videtur respondere. Illi enim, quasi pro Ecclesiæ humilitate solliciti, dicebant, eam paruulam esse, & vbera non habere. Sponsus deinde, quasi sub ambiguitate dicebat: Si murus est, ædificemus super eam &c. Ipsa igitur vtrisque respondens, dicit: Ego murus, & vbera mea sicut turres. Quorum alterum, nempe prius ad vocem sponsi proximam. Si murus est, &c. videtur respondere. Posterius verò, ad illud quod antecesserat verbum siue sponsi, siue sodalium: Soror nostra parua est, & vbera nō habet. Quasi dicat: Tu quidem sponse mi, polliceris mihi, si murus ego sim, ædificaturum te super me propugnacula. Ecce iam ego quasi

S iij murus

COMMENTARIUS

murus bene firmus, bene fundatus, bene excelsus in firmitate
 mea ex tuæ gratiæ dono confisto: ecce me vides qualem vide-
 re desiderabas, talem me habes qualé cupiebas. Vos quoque,
 ô comites sponsi, qui de mea paruitate & humilitate admiran-
 tes videbamini & musitantes adinuicem: nolite vltra scanda-
 lizari vel admirari de mea paruitate, neq; vltra dixeritis vbera
 me non habere, nec videri aptam viri alloquio siue coniugio.
 Ecce enim vbera iam mihi sunt, non parua neque lacte vacua,
 sed magna omnino & lacte tumétiã, instar turrium, ita vt qui-
 libet iam videre possit vbera me habere, neque propter vberum
 defectum me quisquã dicere possit viro inidoneã. Nolite ita-
 que me, qualis & quanta olim fueram cõsiderare, sed qualis &
 quanta nunc sim potius me considerate. Ne verò inaniter glo-
 riari sponsa aut superbè iactare se videatur, statim vnde istam
 nacta sit excellentiam & fœcunditatem quæ ex se ipsa initio
 tam humilis & despecta videbatur apertè exprimit & confite-
 tur ingenuè, in eo quod adiungit: Ex quo facta sum coram eo,
 quasi pacem reperiens. Quasi dicat, Ad istam qualécunq; glo-
 riam excellentiæ & fœcunditatis, in qua iam prouecta & sub-
 limata confisto, non per memetipsam perueni, sed ex munere
 sponsi mei, posteaquã pacem & gratiam inuenire cœpi in ocu-
 lis eius, posteaquã ipsi placuit pacem mihi concedere & in gra-
 tiam me recipere, quæ vsque ad tempus istud gratiæ & reconcili-
 ationis meæ despecta & parua nimis, imò prorsus nihil, iace-
 bam. Ista quidem secûdum verborum superficiem, literalis est
 intelligentia. Nunc ad spiritum transeamus. Principiò, quare se
 murum dicat Ecclesia, & quomodo murum se dicat, ex præce-
 dentibus satis cõstat, ex intellectu verbi eius quod statim præ-
 cepsit: Si murus est, &c. Vtrique enim nunc Ecclesia gētium mu-
 rus dicitur, & est murus in fidei firmitate bene fundatus, suprã
 firmam petram Christum, bene eleuatus per spei sublimitatē,
 bene compactus, compaginatus, & (vt ita dicam) conuiscatus,
 per cementum siue glutinum veræ charitatis. Murus scilicet il-
 le magnus & altus est Ecclesia, quem in sacra Apocalypsi Ioã-
 nes vidit habetē portas duodecim, & in portis angulos duo-
 decim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tri-
 buum filiorum Israël, id est, vniuersorum in Christum creden-
 tium, qui (iuxta Apostolum) veri sunt Israëlita secundum spi-
 ritum, non secundum carnem. Qui etiam murus fundamenta
 habebat duodecim, & in ipsis duodecim nomina Apostolorum,
 & agni.

Roma. 9.

& agni. Quid item per vbera sit intelligendum, & pauloante
 paucis indicatum, & aliàs prolixius à nobis explicatum est, in
 his ipsis commentariis. Quod verò vbera sua turribus compa-
 ret sponsa, satis mirum prima facie videri potest, cum nihil vi-
 deantur similitudinis habere vbera cum turribus. Verum si di-
 ligentius vbera Ecclesiæ considerauerimus, inueniemus ea nõ
 incommodè turribus comparata. Primùm enim in turribus
 eminentiam altitudinis cõsideramus, per quam palàm omni-
 bus etiam à longè apparent, nec latere facillè possunt. Deinde,
 firmitatem habent & fortitudinem, per quam ciuitatem vni-
 uersam defendunt & protegunt. Quarum conditionum vtra-
 que rectè vberibus Ecclesiæ spiritualibus competit. Fœcunditas
 nãque doctrinæ Euangelicæ & salutaris gratiæ in Ecclesia (quã
 per vbera sponsæ sæpius diximus significari) eminentissimè
 est dignitatis & gloriæ, tantæque altitudinis & maiestatis, vt
 latere non possit, quin etiam à longè positus eius altitudo cer-
 natur. Tantæ quoque est firmitatis & fortitudinis spirituális,
 vt per eam defendantur & protegantur omnes qui intra Ec-
 clesiasticam vnitatem permanere voluerint. Nihil enim est in
 Ecclesia, quo sic protegantur & defenduntur aduersus omnē
 hostiũ impetum ac fraudem fideles, vt per salutarem doctrinã,
 quam ex ore sanctorum patrum indefinenter accipiunt, & spi-
 ritualem gratiã quam per sacramenta Ecclesiastica indefinen-
 ter itè percipiunt. Vt meritò dicit possit & credi debeat, spon-
 sam Ecclesiam duobus istis vberibus, è quorum altero lac Euã-
 gelicæ doctrinæ, altero lac sacramentalis gratiæ, stillat atque
 propinat, non solum lactare suos filios & alere (quod est vbe-
 rum in matre naturale officium) verũ etiam defendere eosdē
 & protegere, & ab hostium impugnatione reddere securos,
 quod à turribus nõ ab vberibus videbatur expectandũ. Valde
 autem notandũ est, quod ad declinandam inanis gloriæ notã,
 euestigio annectit. Ex quo facta sum coram eo, quasi pacem re-
 periens. In quo vocabulo, ingenua confessione agnoscit spon-
 sa & profiteretur, quicquid in ipsa est magnitudinis, altitudinis,
 dignitatis, honoris, fœcunditatis, fortitudinis, id omne sponso
 suo Christo se acceptum referre, nõ sibi ascribere. Id enim cla-
 rissimè proestatur, cũ inquit: Ex quo facta sum coram eo, qua-
 si pacem reperiens. Quasi dicat: Antequam pacem haberem
 cum spõso meo, antequam me recepisset in gratiam vir meus
 Deus meus, parua vilis & quasi nihil eram, despectissima ple-

S iij na

na opprobrio & despectu, propter fœditatē infidelitatis atq; peccati mei, neque staturam habebam tunc, neque vbera, neq; dignum aliquid in me erat, propter quod viderer diligenda, vel requirenda ad tanti regis coniugium. Verū posteaquam iræ tempore transacto, dignatus est ipse Deus meus in gratiā me recipere, pacemque mihi largiri, posteaquā gratiam inuenire cœpi in oculis eius, extunc subito creui & prouecta sum non meis meritis, sed illius gratia, in hunc statū honoris & gloriæ ut iam quasi murus magnus & altus videar, quæ prius maceræ dirutæ vel potius dispersorum lapidū cumulo assimilabar, ita ut iam quasi turres appareant & emineant mea vbera, quæ prius nulla prorsus habere videbar. Adeo me ditauit, sic me honestauit & exaltauit sponus meus benignissimus & liberalissimus, posteaquam illi in me complacuit, meique dignatus est miseræ misereri.

Vinea fuit pacifico: in ea quæ habet populos. Tradidit eā custodibus, vir affert pro fructu eius mille argenteos.

Aliud est carmen, in quo electio Ecclesiæ gentiū significatur, sub similitudine vineæ: quomodo apud Esaiā vetus Synagoga per vineam significata est, dicentem: Vinea facta est dilecto meo, in cornu, filio olei. Et sepiuit eam, & lapides elegit ex ea, & plantauit vineā electam. Et ædificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea. Et expectauit ut facere vvas, & fecit labruscas. Et nunc ostendā vobis, quid ego faciam vineę meę. Auferam sepem eius, & erit in direptionem. Diruam maceriem eius, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam. Non purabitur, & non fodietur: & ascendent super eam vepres & spinæ, & nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. Vinea enim domini exercituum, domus Israël est, & viri Iuda, germen eius delectabile. Et expectaui ut faceret iudicium, & ecce iniquitas, & iustitiam, & ecce clamor. Rursum quoque in Euāgelica parabola, sub similitudine vineæ eadem Synagoga describitur, dicente domino: Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & extruxit turrim, & locauit eam agricolis, &c. Ad hunc igitur modum, electio Ecclesiæ gentiū hęc per vineæ similitudinem depingitur, cū dicitur: Vinea fuit pacifico, id est Salomoni vero, verè pacifico. Sic enim in Hebræo & in Græco hęc Salomonis nomen proprium, ut antea sæpius ponitur. Hęc autem vinea ipsi Salomoni siue pacifico fuit, in ea quæ habet populos, siue (ut alij ex Hebræo legunt) in planicie multitudinis, id est,

in

in gentilitate quæ est quasi planicies quædam ampla & lata, non vnius tantum gentis populum habens, ut quondam vetus Synagoga vnam tantum continebat gentem Iudæorum, sed populos multos & gentes varias diuersorum rituum, diuersorumque idiomatum, intra suæ latitudinis ambitum admittit & amplectitur, circumfouetque & alit, quasi mater in gremio suo. Quam vineam ipse custodibus tradidit, quia sanctis Apostolis cæterisque prælatis & doctoribus in Apostolorum locum succedentibus, Ecclesiæ suæ curam commisit, iuxta formam qua Petro dixit: Pasce oues meas. Et generaliter Apostolis omnibus: Accipite spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remissa sunt: Et quorum retinueritis peccata, retenta sunt: Accursum: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quæcunque præcepi vobis. Isti enim sunt custodes Ecclesiæ, de quibus supra quoque dictum est, quod ciuitatem custodiunt, & lectulum ambiunt Salomonis, ad firmam custodiam. Istis custodibus vineam suam Salomon tradidit, non quidē ita ut dominos eos constituens ac principes super Ecclesiam, ut dominium exerceat per tyrannidem & ambitionem in populo Domini pro suo libito. Nam (ut ipse in Euangelio dominus ait) reges gentium dominantur eorum: & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Non sic autem erit inter vos, sed qui maior est vestrum, fiat sicut minor: & qui præseffor est, sicut ministrator. Tradidit autem Dominus vineam Ecclesiæ, custodibus, ad hoc ut eam colant diligenter, ut in ea verbo & exemplo laborent, fructumque dignum illam proferre faciant. Propter quod, Petro tertio dictum est: Pasce oues meas & agnos meos: non semel, dominare ouibus meis, vel dominare agnorum meorum. Rursum ei dictum est: Et tu aliquando conuersus, confirma fratres tuos: nusquam dictum est. Impera fratribus tuis, aut dominare eis. Quam quidē suam cōmissionem recte intelligens & prudenter cōsiderans ipse Petrus, in epistola sua canonica præbyteros pulchrè admonuit suæ vocationis, his vtēs verbis: Seniores autem siue præbyteros (ut habet græca lectio) obsecro, cōsenior ego siue cōpresbyter, & testis passionū Christi, qui & eius quæ in futuro reuelanda est gloriæ cōmunicator, pascite qui in vobis est gregē Dei prouidentes, non coactè, sed spontaneè, secundū Deū, neq; turpis lucri gratia, sed voluntariè, neq; ut dominantes in clerū, sed forma facti

gregis

gregis ex animo. Ecce dū presbyteros dominari vetat in clerū, sed pascere tantū verbo & exēplo præcipit, manifestè insinuat se intelligere, quod vinea nō in dominiū à Salomone custodibus tradita sit, sed in laborē & ministerium: vt videlicet per ipsorum ministerium, fructum fidei & operum bonorum Ecclesia proferat, non ipsis quidem, sed Domino suo, à quo in hoc ministerio positi sunt. Propter quod, Apostolus etiam Paulus illos acriter notat pastores, qui quæ sua sunt quærunt, illis quæ domini sunt posthabitis: Omnes, inquit, quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi. Idēque, quomodo non dominum se ac principem populorum sibi commissorum, sed feruum tantū ac ministrum agnoscat, manifestè aperit, cum Corinthios nimium magnificantes suos præceptores & Apostolos, atque ex immoderata illa æstimatione præceptorum inordinato inter se zelo pro suis singuli præceptoribus contendentes, à dissensionis huiusmodi & contentionis vitio compescuit. Quid igitur est Apollo, inquit, quid verò Paulus? Ministri eius cui credidistis, & vnicuique sicut dominus dedit: Ego plantavi, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Itaque, neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat & qui rigat, vnum sunt. Vnusquisque autem mercedem accipiet, secundum suum laborem. Dei enim adiutores sumus, Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Vides, quā ingenuè hīc Paulus confiteatur, quo nam modo, & sub quo pacto, & ad quem finem, Apostolis eorūque successoribus tradita sit Ecclesia. Videlicet, in hoc tantū, vt per suum laborem cooperentur Deo ministerialiter, in procuranda & promouenda electorum salute, vt per suum laborem fructum faciat spiritalem Ecclesia. Ad eum videlicet modum, quo dominus vineæ vel agri cuiuspiam, tradit rusticis siue agricolis suam vineam: non quòd dominos eos constituat suæ vineæ, vt de ea faciant quod velint, vt de fructibus agri ociosè viuant & lautè pascantur, sed quia vineam suam eis committit excolendam sub conuentione certi pretij, ita vt precipuus fructus commodūque principale vineæ ad ipsum veniat, illi autem quibus vinea colenda tradita est pretium tantū sui laboris accipiunt, iuxta quod cum eis conuenit Dominus vineæ. Propter quod insinuandum, signans ter dixit Apostolus: Vnusquisque mercedem accipiet, secundum suum laborem. Quemadmodum enim

enim in vinea corporali qui magis fideliter magisque assidue laborat, mercedem accipit ampliorem, eo qui pigrius rariūque laborat: ita qui in vinea Domini excolenda, in aliorum eruditione tam per verba quā per exempla, plus operæ adhibuerit, iuxta Apostolicam sententiam, ampliorem accipiet mercedem. Quia verò semper vinea & ager domini manet Ecclesia, quamuis colatur à ministris, idcirco subsequenter idem adiungit: Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. Non nostra, inquit estis agricultura, non nostra ædificatio estis, sed agricultura estis Dei & ædificatio Dei. Quare hoc? Quia, vt præmisit, Dei tantū sumus adiutores, ministerialiter videlicet tantū cooperantes, ipse autem principalis est operator & Dominus, à quo etiam nos habemus vt adiuuare eum possimus. Est enim & hoc magnæ dignationis eius, quod ab hominibus adiuuari se in iis perficiendis, quæ ipse ab æterno prædestinavit, patiat ac velit. Propter quod, paulo ante postquam dixisset: Quid igitur est Apollo, quid verò Paulus? Ministri eius cui credidistis, continuo adnectit: Et vnicuique sicut Dominus dedit. Quasi dicat: Ne hoc ipsum quidem à nobis est quod viles sumus ministri & humiles coadiutores siue cooperarij Christi: sed magnæ est dignationis & gratiæ, quod nostrum dignatur admittere in opere suo laborem, vt sic occasionem nobis præbeat & materiam meritorem, pro quibus, sua nos retributione dignetur. Quemadmodum videlicet diuites vinearum & agrorum Domini, magnam se gratiam facere existimant colonis rusticis, & multam ab eis gratiam sibi haberi volunt, quòd eis suos agros aut vineas proprio labore colendas tradunt, vnde sibi ac familiæ suæ victum labore magno & sudore multo percipiunt. Quæ quidem comparatio, tametsi admodum sit impar & insufficientis, indicat tamen vtcunque, quantum proposito satis est, quomodo iuxta præsentis loci verba sponsus Christus vineam suam Ecclesiam custodibus Apostolis Apostolicisque viris tradiderit: videlicet non per donationem, sed quasi per locationem, quo vocabulo apud Matthæum vtitur, cum de vinea Synagogæ loquens dicit, patrem familias vineam illam locasse agricolis. In quo verbo, magis propriè aliqua ex parte exprimi videtur, quomodo Ecclesia tradita sit prælatis, videlicet non per aliquam donationem, sed quasi per locationē

COMMENTARIUS

locationē atque cōductionem. Cū enim quis tradit alteri per modum donationis aut totalis cuiuslibet resignationis agrum aut vineam, non tenetur, is cui sic tradita est vinea post traditionem eiusmodi rationē vltra reddere illi à quo rē talem accepit. Neq; habet ille qui sic dedit, vltra se intromittere de eo quod dedit, neque fructū aliquem requirere, nec aliquid iuris sibi in eo vsurpare. Qui verò tantū locando alteri tradit rem suam, vtpote domū agrum aut vineā, dominiū sibi & ius possessionis ac proprietatis seruat, rationēque exigit per singulos annos ab eo cui locauerit, fructūsq; & emolumenta ex re sua recipit: conducens verò à locante, non aliud quàm mercedem sui laboris & operæ expectat, iuxta initam conventionē, gratiam insuper magnam habens locanti. Ita Christus Dominus, quia Ecclesiam cōmittendo pastoribus, non eā à se alienauit, sed dominiū seruans antiquū, ad operandū in vinea pro mercede retributionis æternæ, Apostolos horūmq; successores vocauit rationem exacturus ab operariis & fructum ab eis requisiturus in tēpore suo, idcirco tradidisse dicitur non donando, sed locando. Quod etiā apertius in altera parabola Evangelica insinuatur, vbi operarij à patrefamilias denario diurno conducti mittuntur in vineā: vbi non ipsis dicitur tradita vinea, sed tantū ipsi operarij missi dicuntur in vineā, sub cōventionē pactæ mercedis pro denario diurno. In quo iuxta patrū enarrationem, cœlestis retributio significatur, quæ fideliter laborantibus in vinea Domini, ex pacto siue promisso Dei persoluitur, iuxta illud quod suprā dixit Apostolus: Vnusquisque accipiet mercedē, secundū suum laborē. Qui sensus, etiā in eo rectē potest accipi, quod in præsentī loco subiungitur: Vir affert pro fructu eius mille argēteos. Per mille nāque argenteos non incongruē perfecta illa retributio æternæ fœlicitatis intelligitur, eo q̄ millenarius numerus perfectus & plenus, omniumq; simplicium numerorū maximus & supremus, sua illa perfectione & plenitudine aprus sit ad significandum retributionem supernam, quæ perfecta erit & consummata. Quemadmodum in Euangelio Dominus, per centenarium numerum perfectum quidē & magnū, sed non consummatū & maximū, retributionē gratiæ (quæ est initium quoddam retributionis venturæ, non tamen assequitur plenitudinem illius) significauit, cū dixit, eos qui propter ipsum domos aut agros aut parentes aut alia huius seculi bona relinquunt, centuplū accipere

re etiam in hoc seculo, ac præterea vitam æternam habituros: quasi centū hīc iam statim persoluen dos argenteos pollicens, mille in futuro. Hos igitur mille argenteos, vir afferre dicitur pro fructu vineæ. Quod duobus modis potest intelligi, iuxta duplicem acceptionem nominis, vir. Frequenter enim iuxta Hebræum idiotismum, siue proprietatem Hebraici sermonis, vocabulum ish, pro quo Latine virum dicimus, indefinitē ponitur pro quilibet. Quemadmodum cum in lege dicitur: Vir aut homo qui hoc aut illud fecerit, loco huius: Vnusquisq; vel quilibet qui hoc aut illud fecerit, secundum quem modum, etiam in vulgato loquēdi vsu non rarō loquimur. Atque ita sensus erit: Vnusquisq; custodum istorum vineæ supradictæ, prælatorum Ecclesiæ diligenter operantium & fructificantium in vinea sibi cōmissa, pro fructu quem fecerint & labore quem impenderit, accipiēt à Domino vineæ cum rationem ei reddiderint laboris & fructus sui, amplissimam mercedem beatæ remunerationis & fœlicitatis sempiternæ, quæ (vt supradiximus) per mille argenteos significatur. Interdum autem vocabulum, ish, secundum magis propriam significationem significat virum, non quemlibet, sed nobilem & egregiū, quasi cœlestem & diuinum. Veluti cum Latini virum dicunt à virtute. Sic de Iob legitur, quod fuerit ish, hoc est, vir, simplex & rectus: vbi non tam sexus discretio, quàm virtutis præstantia significatur. Itēque in illo Psalmi: Filij hominū, vsquequo graui corde in Hebræo habetur, filij ish, id est, filij viri: vbi per virum Hebræi putant intelligi Abraham, virum magnæ virtutis, vt sic commemoratione tanti patris excitentur posteri ad imitationem sanctitatis eius. Contrā verò, vocabulum Adam, vel Enos simpliciter virum significare dicunt Hebræi, non secundum illam virtutis præstantiam, sed tantū secundum naturæ ipsius conditionem. Si itaque ad hūc modum virum hoc in loco accipiamus, erit sensus æquē commodus & vix à præcedenti diuersus, eos qui se viros gesserint in excolenda vinea sibi commissa, pro labore impenso & fructu elaborato accepturos esse (vt supradictum est) mercedem beatæ fœlicitatis. Molles enim & effœminati pigri & desides, qui non se viriliter gesserint in commissæ cultura vineæ, non diligentes fuerint ad fructificandum Christo (à quo vicarij positi fuerant, nō ad ocium vel luxuriandum, sed ad laborandum & fructificandum verbo pariter & exemplo) hi profectō non accipiēt mille argenteos

gen teos in societate virorum eorū qui fortiter egerint in nomine Domini, sed eiicientur à communione fidelium in egestatem sempiternam, vbi nec obulum habebunt quo aliquam sibi emere possint consolationem, imò vbi decem millia talenta ab eis ad nouissimum vsque quadrantem (iuxta Euangelicā parabolam) exigentur, cum nec obulum habeant, neque quadrantem, quem pro redemptione sua possint offerre. Maledictus enim homo ille, iuxta scripturæ verbum, qui opus domini facit negligenter. Vel aliter, per excellentiam & antonomasiam Christum Dominū viri nomine intelligimus. Hunc enim pleriq; doctorū sanctorum antonomasticè accipiūt in illo Psalmi exordio: Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, eo quòd totus ille Psalmus secundum suam perfectionem Christo peculiariter videatur competere, de quo in commentariis nostris super Psalmos plenius diximus: Apud Hieremiā quoque, magna vocabuli energia vir ipse dicitur, cum de miraculo incarnationis Christi faciens ille sermonem, dicebat: Nouum faciet Dominus super terrā fœmina circumdabit virum. Et apud Zachariam de eodē dicitur: Ecce vir, oriēs nomen eius. Itēmq; in aliis pleriq; scripturæ locis, ipse Messias per antonomasiam vir appellatur, secundum excellentiam omnis virtutis & gratiæ, qua incōparabiliter præeminet omnibus. Hūc itaque si intelligamus in præsentī loco viri nomine, erit sensus: Christus Dominus Salomon verus, vir admirabilis, ipse qui vineā plantauit in planitie multitudinis in terra gētilitatis, & custodibus eā tradidit, ipse (inquam) pro fructu vineæ afferet iis qui laborauerint custodibus & colonis, diligētēsq; fuerint in custodiēdo & colendo, afferet (inquā) reddet, persoluet, & quasi appēdet, siue numerabit mille argēteos, id est, iuxta sensum ferè superius positū, æternam fœlicitatem omnibus in vinea domini fideliter laborātibus largietur. Ferè autē tres istæ intelligentiæ in idem coincidūt, quantū ad remipsam pertinet. Illudq; diligēter est cōsiderandū, quòd signanter dicitur: Pro fructu eius afferet, &c. Non pro foliis, inquit, sed pro fructu. Semper enim Dominus fructū requirit à nobis, fidei & bonorū operū: neq; foliorū tantū apparenti, sed inutili virore dignatur esse cōtentus. Vnde & in Euāgelio videns arborem fici in via Dominus esuriens, venit ad eam, fructūque in ea statim requisuit, quo nō inuento, cū foliis tantū esset arbor ornata, maledixit ei statim, & aruit. Ac rursum in parabola, paterfamilias vidēs in vinea

nea sua arborem fici nō proferentem fructū, minatur succidere eam, nisi circumfossa & stercoreata fructū proferat in tempore suo. Vt quid, inquit, etiam terram occupat? Omnis enim arbor (quemadmodū & præcursor sanctus ait) quæ nō facit fructum bonū, excidetur, & in ignē mittetur. Iterū quoq; in parabola vineæ signanter legimus, quòd appropinquante tempore fructuum, misit paterfamilias seruos suos, vt acciperet, non de foliis, sed de fructibus suæ vineæ. Omnino enim fructus de vinea sua, & fructus bonos, opera verè bona requirit Dominus, ab iis quibus suā vineam colendā tradidit: & nisi fructū hi attulerint in tempore suo, mercedem non accipient à domino, cui non laborauerunt fideliter. Sed dicet aliquis: Quid si laborem multū adhibuero & sudorem impendero ad fructū eliciēdum de vinea, ad hoc vt alios prouocē mihi cōmissos ad operū bonorum studium, ipsi autē propter suam obstinatam malitiā nō sint suscipere disciplinā? Nunquid ego quia fructū nullum afferero, mercedē nullam recipiā? Absit, absit à piis mentibus, tam iniqua persuasio, vt existimemus Deū sicut æquissimū ita liberalissimū remuneratorem, honestū laborem dimittere irremuneratū. Vnusquisq; enim, inquit Paulus, mercedē accipiet secundum suū laborem. Et iterū: Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisq; ppria corporis, prout gessit in corpore, siue bonum, siue malum. Qui ergo quantum in ipso fuerit ad hoc laborē & sudorem impendit, vt ad fructificandum Deo subditos induceret, pro suo labore & diligentia fideliter ei Deus mercedem retribuet: siue illi in quibus laborauit profecerint, siue non. Fidelis enim est Deus, qui nemini imputabit negligentiam, aut malitiam alienā, sed in iniquitate sua vnumquemq; condemnabit: sicut econtrariò, pro sua quēmq; probitate coronabit, quemadmodum per prophetam dicitur: Filius nō portabit iniquitatem patris, neque pater portabit iniquitatē filij: sed vnusquisque in impietate sua peribit. Anima enim quæ peccauerit, ipsa morietur. Et iterum per eundem Prophetā dicitur: Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël. Si nō annūciaueris impio vt auertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autē eius de manu tua requirā. Si autem tu annūciaueris impio, & ille nō fuerit conuersus, ipse quidē in impietate sua morietur, tu autem animam tuā liberafti. Hinc Paulus Apostolus valedicens discipulis, cum pergeret Hierosolymam, alligari illic

1. Cor. 10.

Ezech. 3.

illic pro nomine Domini: Cōtestor vos, inquit, hodierna die, quoniam mūdus sum à sanguine omnium. Non enim subterfugi, quo minus annunciarer omne consilium Dei vobis. Ecce mundum se dicit Paulus à sanguine discipulorum, ex eo quod non neglexerit ipse vel omiserit, neque propter laborē, neque propter timorem humanum, quod in ipso erat, Euangelij gratiam annunciare auditoribus: neque ab euentu profectus vel defectus illorum, suam existimat pendere sententiam. Id quod etiam Timotheo suo scribens, indicat, cum ait: Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruauit: de cetero, reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illum diem. Ecce ex solius laboris cōmemoratione & iniūcti officij strenua administratione, nulla facta profectus aut defectus auditorum mentione, coronā retributionis expectat. Nō itaque ab euentu profectus vel defectus discipulorum, pendet sententia præceptoris: nō in manu subditorum, posita est salus prælatorum vel perditio, (esset enim id nimis miserandum & miserabile) sed pro suo quisque labore & studio mercedē accipiet à domino, iuxta sancti Apostoli testimonium Neque obstat, quod hīc dicitur: Vir afferet pro fructu eius mille argenteos. Qui enim pro sua virili laborauit in vinea vt fructus ex ea offerret domino, hīc cum diuino sistetur iudicio, non apparebit coram eo vacuus & sine fructu. Aspiciet namq; Deus fructus bonæ voluntatis, in pijs votis & studiis illius fructus cōsiderabit, tametsi in discipulis re ipsa fructus nullus inueniatur. Siquidem non tam manum Deus quàm animum intuetur, vt vacuus coram Deo apparere non sit censendus, quisquis in affectione bonæ voluntatis Deo gratum aliquid exhibet, etiamsi quod exterius offerat non suppetat. Iuxta id quod pulchrè & scitè à diuo Gregorio dictum est: Coram Deo nūquam est vacua manus à munere. *Vinea mea, coram me est. Mille tui, pacifice: & ducenti, his qui custodiunt fructus eius.* Quia de vinea Salomonis dictum fuit quod eā tradidisset custodibus, ne quis fortè existimet, post vineam sic illis traditā ipsum prorsus nullam habere a modo curam suæ vineæ, neque curare vltra quid vel quomodo cū vinea agatur, breuissimo verbo loquens introducit ipse Salomon vineæ dominus, quo ostēdat non sic eam se custodibus tradidisse, vt prorsus eius curam abiecerit. Vineam, inquit, coram me est. Quasi dicat: Verum id quidem est quod dicitur, me vineam meam tradidisse custodibus,

tribus. Non sic tamen illis tradidi, vt prorsus eius à me curam abiecerim, quasi resignato iure dominij penitus vltra non eam pro mea reputem vineam, sed manet illa semper coram me, & versatur coram oculis meis, habeoque eam nihilominus nunc quando à custodibus colitur charissimam, quam tūc habebam quum essem ego ipse colonus super terram, & excolerē eam labore & sudore meo. Quod enim vinea ista sancta Ecclesia coram Christo sit, semperque in oculis eius versetur, satis ipse in Euangelio nos securos reddidit, cum emittēs discipulos in orbem vniuersum ad prædicandum omni creaturæ, adiunxit: Ecce ego vobiscum sum, vsque ad consummationem seculi. *Mat. 28.* Quod enim illic dicitur, Ego vobiscum sum, cum eo coincidit quod hīc dicitur: Vineam meam coram me est. Vineam siquidē eius nos sumus, quicumque per Apostolorum prædicationem in eū credimus. Propter quod, alius Euangelista ait: Illi autem profecti, prædicauerunt vbique, domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis. Cū enim dicit, domino cooperante, apertè exprimit, quomodo non ipse Salomon vineam suam negligat, sed in oculis semper habeat. Oculi enim domini (quemadmodum Psalmista ait) super iustos. Et per eundem Prophetam, ex ore domini, ad fidelem vnumquēque, multò verò magis ad fidelium Ecclesiam, dicitur: Intellectum tibi dabo & instrua te, in via hac qua gradieris firmabo super te oculos meos. Bene igitur Christus dominus dicit vineam suam coram se esse, eo quod ipse quàm maximè & sollicitissimè circa sustentationem, defensionem, ampliationem, & profectum Ecclesiæ inuigilat, & operatur efficacissimè. Ipse enim est, qui (vt ait Apostolus) in nobis operatur velle & perficere, pro sua bona voluntate, imò omnia operatur in omnibus. Ipse quoq; est operator principalis, in omnibus quæ nostræ sunt salutis, sine quo nihil possunt facere discipuli, cooperatores tantum & adiutores siue ministri ipsius, quemadmodū supra ex Paulo diximus: Neque qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Denique, licet vigiles & custodes in Ecclesia posuerit, Apostolos, Prophetas & doctores, ipse nihilominus principalis manet & infatigabilis custos, iuxta quod in Psalmo dicitur: Ecce non dormitabit neque dormiet, qui custodit Israel. *Psal. 129.* Propter quod, per Apostolorum principem, princeps pastorum Christus ipse vocatur: Cū apparuerit (inquit ad pastores populorum fideles) princeps pastorum, percipietis im-

T marcescibile

marcessibilem gloriæ coronam. Quod autem dehinc adiūgi-
tur: Mille tui, pacifice, & ducenti his qui custodiūt fructus eius,
vox est eiusdem vel eorundem, cuius vel quorum illa fuit vox
superior: Vineam fuit pacifico &c. nempe vel sponsæ ipsius, vel
comitum spōsi aut sponsæ, fructum omnem fidei atque bono-
rum operum quæ in Ecclesia fiunt principaliter & primū Deo
asscribens, secundariò autem & minus principaliter post Deum
ipsis prælatis Ecclesiæ. In eū nanque sensum videtur accipien-
dum, quod dicitur: Mille tui, pacifice, & ducenti his qui custo-
diunt fructus eius. Quasi dicat spōsa, aut comites sponsi: Opti-
mè tu quidem & verissimè dixisti sponse, quòd vinea tua sem-
per coram te sit, & ante oculos tuos iugiter versetur, ita vt tu
semper maneat custos & pastor cultorque præcipuus Ecclesiæ
tuæ, etiam si alios tuo loco vicarios eidem custodes & pasto-
res cōstitueris. Propter quod, agnoscimus ingenuè & fatemur,
omnem fructum qui de vinea ista nascitur, tibi principaliter
& primū omnium asscribendum, utpote principali & prima-
rio pastori atque custodi, sine quo omnium aliorum pastorum
& custodum omnis labor prorsus inanis foret, & nullius effi-
caciæ. Adeò vt si iuxta valorem & efficaciam operarum siue
operationum fiat comparatio, tua operatio sine comparatio-
ne maioris inueniatur efficacitæ & pretij amplioris, quàm ope-
ratio vicarialium illorum custodum, qui ex seipsis nihil omni-
no possunt, neque aliquid per se valent efficere, nisi quantum
tu ipsis dederis: ita vt tibi rectius mille deberentur argentei pro
tua in vinea operatiōe (si posset vlla tibi fieri retributio) quàm
illis ducenti. Quia enim ducēti comparatione ad mille parum
aliquid æstimantur, & quia numerus ille imperfectus est, & lō-
gè à plenitudine & perfectione summa deficiens, quam habet
millenarius numerus perfectus & omnino plenus, rectè per
istam ducentorum ad mille comparationem, significatur præ-
cellentia diuinæ operationis supra omnem operationem ho-
minum, iuxta vulgatum æstimandi modum, quo comparantes
laborem vel opus diurnū hominis pigri & inexperti artis suæ,
cum labore vel opere diurno hominis alterius bene experti
in arte & agilis insuper in operando, dicere solemus, huic præ
illo duplum deberi laboris pretium, ita vt illo pigro pro sua
opera accipiente tres stuferos, iste agilior sex mereatur acci-
pere, eo quòd opus duplum iste absoluit, interim dum ille sim-
plum vix præstat. Secundum hunc igitur intellectum, dicitur
ipfi

ipfi sponso vero Salomoni: Mille tui, pacificè, & ducēti his qui
custodiunt fructus eius. Videtur autem similis hic esse loquen-
di modus, cum eo quod victori Dauidi post cæsū Goliath in
choris cecinerunt filia Israel: Percussit Saul mille, & Dauid
decem millia. Quo verbo non aliud intendebant significare cā-
tarrices, quàm victoriæ illius præcipuum triumphum ad Dau-
idem referendum esse, potius quàm ad Saulem, multòque am-
plius ad victoriam illam contulisse Dauidem pastorem vnicū,
quàm regium exercitum. Nimirum quia cum in quo tota erat
sita victoriæ summa, pugna duellari in virtute & fidei nominis
domini prostravit, quum tamen præter hunc vnicum gigan-
tem illo in tempore, secundum historiæ fidem, plures ipse Da-
uid sua manu non legatur interfecisse. Aduertendum tamen
est, pro præsentis loci literalis intellectu facilius capiēdo, quòd
locus iste à plerisque Latinis interpretibus valde torquetur in
sensu varios, parum aptos & originali lectioni Hebraicæ at-
que Græcæ parum conuenientes. Existimant enim Latinorum
plerique, legendum esse, pacifici, in numero plurali, casu no-
minatiuo, vt sit sensus: Mille argentei tui sunt pacifici, id est,
securi & certi: & insuper ducenti argentei sunt pacifici iis qui
custodiunt fructus eius. Verum hi, ex ignorantia vel inconfi-
deratione originalis lectionis Hebraicæ atque Græcæ halluci-
nati videntur. In Hebræo enim, loco pacifici, vocabulum Salo-
monis ponitur, vt supra capite tertio: Ferculum fecit sibi rex
Salomon. Et iterum: En lectulum Salomonis, sexaginta fortes
ambiunt. Item hoc ipso capite, in eo verbo quod paulò antè
expositum est: Vineam fuit pacifico. Sic igitur & in hoc verbo,
nomen Salomonis proprium ponitur: propter quod, non de-
bet nomen illud pacifici in numero plurali hoc loco accipi, &
casu nominatiuo, sed in numero singulari & casu datiuo, pro
exigentia additi articuli vel pronominis Hebraici lechā, quod
est tibi, in hunc modum: Mille tibi Salomoni, vel in casu vo-
candi, hoc modo: Mille tibi, o Salomon, vel o pacifice. Cui a-
pertè consonat additio Græca, quæ cum articulo casus datiuū
legit: χίλιοι τῷ σολομῶνι. Hoc est. Mille ipsi Salomoni. Vnde in
vulgata nostra æditione Latina, vel pacifice legendum est ca-
su vocandi, in hunc sensum: O rex Salomon, mille argentei tui
sunt, id est, tibi debentur, sicut ducenti sunt vineæ custodibus
debiti. Vel, si pacifici iuxta vsum vulgatum Latinorum libro-
rum legere quis malit, non in casu nominatiuo, & numero
T ij plurali

plurali ipsum nomen accipiet, sed in casu genitiuo & numero singulari, ac si diceretur: Mille argentei tui Salomonis, subaudiendo sunt: id est, mille argentei tibi Salomoni sunt, vel debentur vel ascribuntur. *Quæ habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire uocem tuã. Fuge dilecte mi, & assimulare caprea hinnuloq; ceruorum, super montes aromatum.* Ponitur hęc canticum finale post plurima cantica, in quo primùm sponsus quasi ualedicens sponsæ loquitur, quid ab ea semper & omnium maximè desideret ultimo hoc uerbo exponens: deinde, spõsa quasi respondens, quid à sponso suo semper expectet & speret, ultimo uerbo suo exponit. Valedicturus ergo ultima huius cantici uoce sponsus suæ amicissimæ sponsæ, ita eam blandè alloquitur: *Quæ habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire uocem tuam.* Habitricem hortorum uocat sponsam Ecclesiam, sponsus Christus: uocem ipsius semper audire postulat, ut quæ melius illam ad non parcendum uoci inducat, amicos auscultare commemorat. Tria hæc quid sibi uelint, diligenter inspiciamus: uidelicet quare hortorum habitatrix appelletur Ecclesia, quomodo & quam ob causam tantopere uocem ipsius audire spõsus desideret, quiq; illi sint auscultantes amici propter quos tacere nunquam debeat Ecclesia. Quod igitur ad primum attinet, idem hęc uidetur intelligi horti, qui supra capite quarto, ubi eadem ipsa sancta catholica Ecclesia fons hortorum nominatur. Singulæ nanque Ecclesiæ, singuli sunt horti, omnium uirtutum germina & gratiarum aromata de cœlesti fœcunditate & Spiritus sancti rore, quo impinguntur & fœcundantur pulcherrimè germinantes. In quibus hortis, singulæ Christi fideles animæ, singulæ sunt plantulæ, uirgulta uel arbores, per donorum & uirtutum aromata quæ proferunt, suauissimi odoris fragrantiam de se fundentes. In his autem hortis Ecclesia sancta catholica habitat, sicut mater in medio filiorum uel filiarum exultans, iuxta id quod in Psalmo dicitur: *Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum latantem.* Cui cõcordat, quod ex Esaia ad Ecclesiæ uniuersalis fœcunditatem declarandam adducit Apostolus: *Lætare sterilis, quæ nõ paris, erumpe & clama, quæ nõ parturis, quia multæ filia desertæ magis quam eius quæ habet uirum, id est, plures nunc sunt filia uniuersalis Ecclesiæ gentium quæ olim erat deserta, quam Synagoga quæ olim Deo ut uiro suo erat coniuncta.* Sic igitur ipsa uniuersalis Ecclesia habitat in hortis particularibus Ecclesiis, ut tanquã opti-

Psal. 112.

ma cultrix faciat eas fructificare Deo, uirtutumque omnium germina proferre ad gloriam Dei, ut tanquam mater filiabus charissimis superintendat & prospiciat, ne quid fortè eis deesse contingat uel obesse, quod à fructificatione debita eas impediatur. Aliter, per hortos intelligere licebit societates illas delitiosissimas & omni iucunditate plenas cœlestium ciuium, quæ sunt ueluti paradisi deliciarum Christo & Ecclesiæ. In his nanque hortis, Ecclesia sponsa nunc etiam pro tempore mortalitatis huius habitare dicitur: quia licet corpore in hoc mundo arenti & desolato, quasi in terra deserta inuia & inaquosa detineatur, uelut captiua & conclusa in carceris ergastulo, spiritu nihilominus cœlestia conscendit, illucque in supernis hortis spatiosissimis simul & delitiosissimis libero pede spatiatur & obambulat. Iuxta id quod ait Apostolus: *Nostra conuersatio in cœlis est.* Cui non malè cõsonat, quod Psalmista ait: *Circuui & immolauit in tabernaculo eius hostiam uociferationis, cantabo & psalmum dicam domino.* Potest enim uerbum illud satis commodè intelligi de obambulatione ista per spiritum, qua nonnunquam sancti relictis corporalibus phantasmatibus ad cœlestia contemplanda toti transeunt, ut quasi permixti sibi videantur supernis angelorum societatibus. Bene autem in hortis istis dicitur habitare Ecclesia, quoniam sancti licet propter corporis necessitatem in hoc mundo uersentur de deserto & arido, non tamen hęc habitationem suã constituunt: quæ admodum de se suisque similibus ait Apostolus: *Non habemus hęc manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.* In cuius etiam signum, ueteres illi Patriarchæ iussu domini in terris alienis uixerunt, ut peregrini, in tabernaculis & casulis commorantes, ut hoc ipso manifestè se peregrinos & aduenas protestarentur super terram, expectare autem ciuitatem fundamenta habentem in futura uita, longè meliorem, cuius artifex esset, & conditor Deus, quemadmodum pulcherrimè in epistola sua ad Hebræos annotauit & declarauit sanctus Apostolus. Non ergo hęc habitat Ecclesia, non hęc suam reputat habitationem siue mansionem: sed ascendens (ut supra dictum est) de deserto isto, ad superna conscendit, ut illic ipsa sit, ubi thesaurum suum esse cognouit, ut ubi est corpus, illic congregentur & aquilæ. Hęc uerò & non alibi, habitationem sibi eligit & constituit, dum (iuxta consilium Apostoli) quæ sursum sunt querit, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapit,

T iij non

non quæ super terram. Quantum verò ad secundum atinet de voce sponsæ, ex capite secundo huius libri facillè scire poterit lector, quænam ista sit vox sponsæ quam tantopere sponsus audire desiderat, vt quasi extremum vale in hoc cantico sponsæ suæ dicturus hoc ei signanter iniungat, fac me audire vocem tuam. Nam & illic vocis huius mentio facta est, dicente sponso: Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis. Vox enim tua dulcis, & facies tua decora. Est enim in Ecclesia vox humilis cõfessionis, qua suam propriam fragilitatem domino confiteretur & cõmendat, agnoscens se ex seipsa nihil esse, nisi quantum ille dederit: vel etiam peccata & delicta sua cum lachrymis & suspiriis confiteretur & deplorat, secundum Evangelicam instructionem illud quotidie in clamans, nõ minus salutare quàm necessarium verbũ: Dimitte nobis debita nostra. Est in Ecclesia orationis, postulationis & deprecationis, quum suam ex se considerans insufficientiam, & (vt verius rem minimè fictam ficto dicam vocabulo) meram nihilitatem, iugiter ad Deum vota & supplicationes fundit, per ipsius gratiam & auxilium adiuuari postulas imperfectum & nihil suum. Est præterea in Ecclesia, vox laudis & gratiarum actionis, quando admiranda diuinæ potentie atque sapientie opera considerantes fideles, Deum in illis laudant & prædicant, qui tam multa, tam magna, tam stupenda, non minus sapienter gubernat & suauiter disponit, quàm potenter creauit, vel quando beneficia longè plurima & multò maxima, siue generatim vniuerso generi hominum siue speciatim particularibus quibusque collata profundiori consideratione pensitantes, pro illis quanto possunt deuotionis affectu Deo gratias agere student. Et hæc quidem voces omnes, admodum gratæ sunt Deo, plurimumque eis ipse delectatur, siue verecunda confessione peccatorum, siue ingenua propriæ infirmitatis agnitione, siue humili deprecatione pro necessario diuinæ gratiæ auxilio, & defensionis præsidio, siue attenda laude, & commemoratione suorum magnum, siue deuota pro collatis beneficiis gratiarum actione. Has omnes voces Ecclesiæ libentissimè audit & serió requirit sponsus, ad quas etiam multipliciter nos per ora Prophetarum in scripturis sanctis exhortatur Spiritus sanctus. Præter has autem omnes voces, & alia quædam valde utilis & necessaria pro tempore mortalitatis huius, nempe vox prædicationis & instructionis qua ad fidem erudiuntur electi: quandoquidem fi-

deg

des (vt ait Apostolus) ex auditu est, auditus autem per verbum Dei. Quomodo enim crederent ei quem non audierunt: aut quomodo audirent sine prædicante? De qua voce Ecclesiæ per orbem vniuersum resonante, Psalmista apertè loquitur, dicens: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorũ. Ipse quoque sponsus iam iam abscisurus secundum corporalem præsentiam à mundo, atque ad patrem rediturus, hoc specialiter mandatũ dedit Ecclesiæ præpositis & fundatoribus, vt euntes in mundum vniuersum prædicarent Euangelium omni creaturæ, docerentque gentes omnes, & erudirent de omnibus quæcunque ab ipsis fuerant præcepta. Id quod etiam ante ab eis serió exegerat, cum post priuatam instructionem eisdem præcipiebat dicens: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis prædicare super tecta. Neque solùm circa primordia nascētis Ecclesiæ hæc vocem audiri oportuit in Ecclesia, verum etiam ad consummationem vsque seculi, donec ad illum transeat statum, vbi non dicet, vir proximo suo. Cognosce dominum, sed absque doctore medio cognoscēt omnes facie ad faciem: vbi (iuxta Esaiam) videbunt oculi nostri præceptorem nostrum. Imò verò quo magis ad finem appropinquabit seculum, eo amplius latiùsque vocẽ ipsam Euangelicæ prædicationis personare oportebit in auribus omnium. Vnde instante cõsummatione seculi, Euangelium quod modò in multis partibus orbis, non auditur nec agnoscitur, per orbem vniuersum tunc prædicabitur, quemadmodum apud Lucam ipse dominus ait: Prædicabitur hoc Euangelium in vniuerso orbe, & postea veniet cõsummatio. Et hanc igitur vocem sponsæ audire semper sponsus postulat, qua suos filios assiduè in iis quæ sunt fidei & virtutis erudire non desinit, prædicans (iuxta Apostolũ) Dei verbũ oportunè importunè, arguens, obsecrans, increpans, in omni patientia & doctrina, vt sani sint discipuli in fidei veritate & morum rectitudine. Vix enim aliud est in Ecclesia officium magis dignum & magis vtile, aut etiam magis necessarium, officio prædicationis & doctrinæ: quandoquidem (vt supra ex Apostolo ostendimus) sine prædicatione non est auditus, neque proinde fides, quæ est fundamentum & basis totius nostræ salutis, vtpote sine qua impossibile est placere Deo. Nunc autem postremo loco, qui isti sint amici auscultantes, propter quos cupiat sponsæ vocem semper sponsus audire, videamus,

T iij

Amici

Amici communes & sponsi & sponsæ, sancti angeli sunt: qui velut paranympsi & nuncij quidam intermedij discurrunt, & quasi apud vtranque partem laborat sollicitè, vt Ecclesiã Christo & Christum Ecclesiæ coniugio societ. Atque hi amici diligenter valde auscultant, ad vocem sanctæ Ecclesiæ, quæcunque tandem illa fuerit, modò grata sit sponso, qui eam requirit. Siue enim Ecclesia ad sponsum suum Christum voces fundit confessionis, siue deprecationis, siue implorationis, siue laudis, siue gratiarum actionis, siue denique doctrinæ & prædicationis, attendunt ad voces istas angeli sancti: & cum magno gaudio adiuuant voces nostras, deferentes eas obsequio suæ charitatis, ante sacrarium diuinæ maiestatis, vt gratæ fiant & exaudibiles in cõspectu eius. Sunt etiam amici spiritus iustorum, qui iam angelicis ordinibus sunt inserti, vno cum ipsis affectu militantis Ecclesiæ profectû desiderantes: propter quod etiam isti rectè auscultare dicuntur ad vocem sponsæ. Possumus item per amicos intelligere, electos & prædestinatos ad vitã ex hominibus, qui sunt amici & dilecti Dei, iuxta id quod ipse ait Apostolis: Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Et suprã capite quinto, suis electis sponso ait: Venite amici mei, comedite & bibite, & inebriamini charissimi. Hos autem amicos dicit sponso auscultare, & propter hos amicos auscultantes semper sponsæ vocem sonare cupit. Quasi dicat: Noli existimare vel metuere, ô sponsa mea, quod frustra & sine fructu omnino sis loquutura, neque tædeat te laboris, etiamsi multos videas parû voci prædicationis tuæ accedere. Tamen enim mundus iste totus in maligno positus, & à me per peccata sua in quibus eligit permanere diuisus, tuam istam vocem paruipendat & auscultare recuset: semper tamen & in omni generatione ad consummationem vsque seculi, aliquot erunt electi & prædestinati ad vitã, mihi familiares & dilecti, qui ad vocem tuam attentissimè, vtraque (vt dici solet) aures auscultabunt, reuerentissimèq; tuam doctrinã excipient, & obedientissimè satagent adimplere, vt nunquam profus sine fructu omnino futura sit vox prædicationis tuæ. Quomodo enim in primordiis nouæ Ecclesiæ, superbis Iudæis Apostolorum prædicationi credere recusantibus, gentes maximo gaudio & alacritate animi crediderunt, glorificantes verbû domini, quotquot erant præordinati ad vitã æternã (vt sanctus Lucas in actis scribit Apostolicis) ita in consummationem vsq; seculi

super.

superbis audire recusantibus Ecclesiæ vocem, alij erunt humiles, quorum corda mouebit Deus vt attentè & obseruatissimè audiant doctrinam fidelium doctorum in Ecclesiã. Misericordia *Luc. 1* enim domini (quemadmodum virgo mater canit) à progenie in progenies, timentibus eum. Isti ergo sunt amici auscultantes, propter quos postulat sponso, vt semper audiri faciat sponsa vocem suam, neque sileat vnquã. Propter enim electos, donec militans ista in statu hoc præstabit Ecclesia, semper in Ecclesia gratiam Euangelicæ prædicationis Christus vult perdurare, vt per eam electi & præordinati ad vitã secundum successiones generationum salui fiant, singuli in generationibus suis. Nunc verò, quid pro conclusione amabilis huius cantici sponsa valedictura sponso proferat, inspiciamus: Fuge, inquit, dilecte mi, & assimulare capræ hinnulòq; ceruorû, super montes aromatum. Quid hoc sibi vult, quod fugere dilectum monet dilecta, cû deberet ipsa potius ad se inuitare illum, atque apud se detinere, & ne fugeret precibus obistere? Potius enim ipsa videretur dicere debuisse: Ne fugias dilecte mi, ne me in huius seculi turbinibus solitariã & desolatam relinquant. Quid ergo sibi vult istud, quod hinc sponsa in fine cantici tã amabilis, sponso dicit: Fuge & assimulare capræ? Sancti patres fugam istã ad Christi beatam & gloriosam ascensionem in cœlos, referendã existimant, vt sit vox Ecclesiæ optantis & desiderantis Christi sponsi sui glorificationem in cœlis, quam ex patris decreto adipisci plenè non potuit, nisi ab hoc mundo corporealem & visibilem suam præsentiam subducens, ad dexteram patris conscenderet, vbi thronus erat Christo homini paratus super vniuersos angelicorum ordinum exercitus longè subleuatus. Secundum quem sensum, sponsa humiliter valedicens sponso, vt fieri solet in amicorum ad tempus separatione, prospera & læta eidem precatur, imò prosperitatem summam & summam gloriam eidem vel exoptat vel gratulatur. Quasi dicat: Ego quidè, mi sponse, pro mea semper virili conabor tuis votis satisfacere: curabo, quod à me vnice petis, vt semper audire te faciam vocem meam. Tibi autem ego læta omnia & prospera opto & precor, illamq; imprimis gloriã, quã tibi ab æterno pater tuus prædestinauit & præparauit, pro laborioso opere redemptionis humanæ, in dextera maiestatis suæ, à qua ego te nequaquam demorari cupio mei gratia: sed opto magis, vt peracto laboriosissimo illo sed mihi necessariissimo negotio, celerri-

celerrimè hinc aufugias, tuamque corporale & visibilem præsentiam nobis subducens, ad patris dexteram occyssimè conscendas, in agilitate & virtute tuæ diuinitatis, per quã in momento in ictu oculi vniuersos angelorum ordines (qui sunt quasi montes excelsi gratiarum & virtutum aromatis redolentes) sine villo negotio transilias, vsque ad thronum tibi paratũ in dextera patris, instar caprearum vel ceruorum, qui in montibus cursu celerrimo de loco in locum aufugiunt, omniãque in itinere occurrentia cursus velocitate transcendunt. Atque ita per montes aromatum intelliguntur angeli sancti vel angelorum ordines: qui propter sublimitatem suã altitudinis, montes frequenter appellantur, quemadmodum supra latius diximus, tractantes verbũ illud capituli secundi: Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Aromatum verò montes signanter dicuntur, propter fragrantiam virtutum & gratiarum, quibus ex Dei munere sunt pleni. Aliter per montes aromatum intelligimus particulares Ecclesias, quæ & ipse rectè montium nomine appellantur, propter altissimam spei sublimitatem, qua ad cellissimum vsque diuinitatis thronum attingunt, fidei quæ & charitatis immobilem firmitatem, vnde habent vt à Christi dilectione (iuxta Apostolum) separari non possent. Eademque Ecclesiæ aromatum montes rectè dicuntur, eadem nimirum ratione qua angelorum ordines, id est propter virtutum & gratiarum præstantissimum odorem, quem ex diuinæ pietatis munere longè lateque de se fundunt, iuxta id quod supra capite tertio audiimus, dicente spiritu sancto de Ecclesia: Quæ est ista quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi, ex aromatis myrrhæ & thuris & vniuersi pulueris pigmentarij? In quibus pigmentariorum variis & exquisitis odoramentis, supra diximus non aliud quàm virtutum gratiarum spiritualium fragrantiam intelligi. Quod igitur postulat sponsa, vt fugiens dilectus assimiletur capræ aut ceruorum hinnulo super montes istos aromatum, significat desiderium quo Ecclesia vniuersalis profiliabus suis particularibus Ecclesiis & singulis animabus fidelibus sollicita, petit à sponso assiduam visitationem earum: vt licet ipse secundum corporalem & visibilem præsentiam ex patris voluntate & pro electorum salute iam aufugisse videatur, nunquam tamè obliuiscatur aut desinat Ecclesias suo nomini deuotas inuisibili sua præsentia visitare, sed quasi saliendo celerrimè discurrat per singulas Ecclesias, quasi de monte in montem

tem, quasi de colle in collem transiliendo, ad eum modum quo capræ de colliculo in colliculum, de rupe in rupem celerrima agilitate mirabiliter se proiciunt. Videlicet vt sic assidua signetur & diligentissima visitatio singularum Ecclesiarum, ne vsquam aliquid per ipsius absentiam eueniat incommodi, iuxta sensum latius expositum in commentariis capituli secundi, super verbo illo: Ecce iste vir saliens in montibus, transiliens colles. Similis est dilectus meus capræ, hinnuloque ceruorum. Et iterum super illo: Reuertere, similis esto dilecte mi capræ hinnuloque ceruorum, super montes Bethel. Quod enim illic dicitur, reuertere, idem hinc vult quod dicitur fuge. Valet enim, fuge, hoc in loco, non aliud quàm celeriter discurre: transagiliter, quemadmodum solent fugientes celerrimè currere. Quanquam & in propria sua significatione accipi potest verbum, fuge, in sensum illum quem supra paucis indicauimus, huiusmodi. Licet ex patris decreto & pro nostro comodo fugere debeas, hincque secundum visibilem præsentiam abscedere ad patris dexteram, assimilare nihilominus capræ &c. id est, noli ob hoc derelinquere curam Ecclesiarum tibi credentium, sed visibiliter absens inuisibiliter tua miseratione & gratia eas visitare digneris. Aliter quoque in hoc verbo fugiendi propriè accepto, intelligi tacitè potest, magnũ illud sacramentum & occultum Dei iudicium illuminationis gentium, cum ex cæcatione Iudæorum, de quo prolixè philosophatur sanctus Apostolus, in ea quæ Romanis scribit epistola. Quia enim in tempore gratiæ, (quod tempus, cantica ista, sicut & cætera ferè veteris instrumenti scripta omnia potissimum respiciunt) vetus illa Iudæorum Synagoga, apud quam vsque tunc latuisse videbatur Deus, in sola Iudæa (vt canit Psalmista) vsque tunc cognitus, propter suam infidelitatem erat à Deo relinquenda, & quasi repudianda, gentilitas autem prædicationi Apostolorum promptè obediens erat Christo adiungenda: idcirco sponsa Ecclesia plurimorum salutem vehementer sitiens, & ad tempus illud quo per vniuersum orbem erat ipsa dilatanda vehementer anhelans, quãtocius id fieri postulat, vt fugiens sponsus ab angustia illa gentis vniuersæ Iudæicæ, in qua velut in medio scorpionum captiuus vsque tunc latuerat, exiret suę diuinitatis, agilitate, in latitudines Ecclesiarum multarum, quæ per vniuersas orbis partes in fide nominis eius in tempore gratiæ per Apostolorum prædicationem erant fundatæ. Nam quod dereli-

Roma. II derelictionem Iudæorum per se appeteret, sed quia gentium conuersionem desiderabat, quæ ad illorum incredulitatē atq; pro tempore excæcationem erat futura, iuxta id quod ait sanctus Apostolus: Cæcitas ex parte cōtingit in Israël, donec plenitudo gentium intraret. Cuius quidem, siue mysterij, siue iudicij, tanta est profunditas, vt obstupescens in eo Apostolus, præ stupore in vocē proruperit exclamationis huiuscemodi:
Ibidem. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis cōsiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniã ex ipso, per ipsum, & in ipso, sunt omnia. Ipsi honor & gloria in secula seculorum. Amen.

Excudebat Ioanni Roigny, & Audoëno Petit, Benedictus Præuost Lutetiæ, typographus, in vico Frementello, sub signo Stellæ aureæ, iuxta Clausum Brunellum, Anno à partu virginico quingentesimo quadragésimo septimo, supra millesimum.

F I N I S.

Lucidatio Paraphrastica Patris Francisci Titelmanni, & Annotationes in Cantica Salomonis eruditæ sunt, & ad pietatem ac amorem Christi sponsi Lectorē plurimū inuitant & sollicitant, & sine periculo peruersi dogmatis imprimi, vendi & legi possunt.

Ruardus Tapper Ecclesiæ S. Petri
in Louanio Decanus.

